

KAD JŪS SUGEBĒTUMĒT VISUS SUBURTI PRIE SAVO „VARPU“!
Monsinjoras KAZIMIERAS VASILIAUSKAS

ISSN 1392-0669

Varpai

LITERATŪROS
ALMANACHAS
'50

Vyriausiasis redaktorius

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

Redaktorė

SILVIJA PELECKIENĖ

Redakcijos kolegija:

DONALDAS KAJOKAS

VYTAUTAS MARTINKUS

GENERALINIS RĖMĖJAS: UAB „SAULĖS TITNAGAS“

(direktorė Saulutė NEKROŠIENĖ)

© VARPAI, 2026 (50)

Almanachas sumanytas 1942 metais

Leidžiamas nuo 1943 metų

„Varpų“ sumanytojas – lingvistas prof. Algirdas Julius GREIMAS (1917-1992)

Pirmasis redaktorius – prozininkas Kazys JANKAUSKAS (1906-1996)

Sprendimas atnaujinti „Varpų“ leidybą priimtas 1988 m. rugsėjo 14 d.

Leidimas atnaujintas 1989 metais

BERNARDAS BRAZDŽIONIS	4	Gyvybė. <i>Senųjų „Varpų“ skambesys</i>
ARVYDAS JUOZAITIS	5	Ilgas „Varpų“ kelias. <i>Esė</i>
DALIA STAPONKUTĖ	8	Užduodu sunkius klausimus. <i>Iš nepublikuotų refleksijų</i>
	31	Dalia STAPONKUTĖ: „Deivė Sėkmė – įnoringas palydovas“. <i>Varpų „svetainė“</i>
	51	Rimantas DICHAVIČIUS: „Paišau – kaip mąstau, fotografuoju – kaip matau“
AUGUSTINAS DAINYS, ONA JAUTAKĖ, DAIVA MOLYTĖ	63	<i>Mūzos</i>
SOFIJA MAIDANSKA	74	Poemos apie M. K. Čiurlionį ištraukos. Iš ukrainiečių k. <i>vertė</i> Alfonsas BUKONTAS
RIMANTAS VANAGAS	81	Sakmė apie seną lietuvišką sakmę. <i>Proza</i>
LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS	91	Penkios novelės
MINDAUGAS PELECKIS	107	<i>Legatas. Kūrybinis palikimas</i>
	136	Jurgis USINAVIČIUS: „Gimiau po laiminga žvaigždė“. <i>„Varpų“ svetainė</i>
JURGIS USINAVIČIUS	141	Mes ir gamta. <i>Publicistika</i>
ALGIMANTAS LYVA	153	Koks būtų pasaulis be knygų?
OJĀRS VĀCIETIS, ILMĀRS ŠLĀPINS, LEONS RIEDIS, JURIS KRONBERGS, EDUARDS AIVARS	156	Latvijos balsai. <i>Vertė</i> Arvydas VALIONIS
DALIA ČIOČYTĖ	159	Estetinė distancija. Tėvynės iš tolo punktyras lietuvių literatūroje. <i>Mokslas. Kritika</i>
VYTAUTAS MARTINKUS	169	Apie radikalų aidą. <i>Knygos</i>
DALIA ČIOČYTĖ	172	Glaudi filosofijos ir beletristikos dermė
TOMAS VENCLOVA	176	Rimtus poetus priimame nepaisydami jų biografijos; Paryžius ir žurnalas <i>Kultura</i> ; Niu Heivenas. Miestelis, kurio nepamilau, bet nekeikiau. <i>Atsiminimai</i>
PATRICIJA DROBLYTĖ-DAINĖ	192	Stebint pasaulį. <i>Mintys, užrašai</i>
EDUARDAS JUCHNEVIČIUS	207	Gerbiama programų tarybai; Ką mokytojas dirba, kai <i>nedirba</i> ; Nuo vadovėlio iki projekto; Apmokestintų dovanų metas. <i>Dienoraščiai</i>
LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS	213	Aleksandro Ostašenkovo sustabdytos akimirkos. <i>Kūryba ir gyvenimas</i>
	228	Stasius Būdavas. Vienos nuotraukos istorija. <i>Iš archyvų</i>
KAZYS INČIŪRA, STASYS SANTVARAS, PRANAS LUBICKAS	230	Trys žurnalo „Meno kultūra“ puslapiai
	234	KRONIKA

BERNARDAS BRAZDŽIONIS

GYVYBĖ

*Aš tave girdėjau vėjo
Bėgaliniam gaudime,
Aš tave tyloj girdėjau,
Tartum balsą po žeme.*

*Aš tave mačiau palaukių
Nepažistamoj gėlėj,
Iš tavęs kaip upė plaukė
Sidabriniai spinduliai.*

*– Kas tu? Kas tu? Kas tu? – klausė
Girios, lygumos, kalnai,
Ir naktis juoda juodžiausia
Klausinėjo – kas jinai?*

*O aš ją girdėjau vėjo
Bėgaliniam gaudime,
O aš ją mačiau rugsėjo
Mirštančios gėlės sapne.*

*O aš ją mačiau palaukių
Nepažistamoj gėlėj,
O iš jos kaip upė plaukė
Sidabriniai spinduliai.*

VARPAI-1944

ARVYDAS JUOZAITIS

ILGAS „VARPŲ“ KELIAS

Jūsų rankose – 50-tasis literatūros almanacho tomas

Niūriais 1942 metais sumanyti „Varpai“ buvo rašytojo Kazio Jankausko ir kultūros universalio Algirdo Juliaus Greimo širdžių sutartinė. Graži ir galinga sutartinė, prasimušusi pro karo metų siaubą. Bet jeigu „Varpai“ būtų tik dviejų žmonių sutartinė, jie būtų nutilę vyrams palikus Šiaulius, Lietuvą, išėjus Anapilin. Bet „Varpai“ nenuitilo, nes jie nutilti negali. Kas Šiauliai be „Varpų“?

Buvo tik laiko klausimas, kada jie vėl sugaus virš miesto, kaip ir pirmieji, 1943–1944 metų „Varpai“, gaudę universalios ir tautinės kultūros išsiilgusiose sielose.

Reikėjo tas sielas surinkti į atsinaujinančio almanacho puslapius.

Nors abejonių buvo. Nes kas galėjo pagalvoti, kad „Varpai“ ir pasibaigus karui, ir pražuvus Lietuvos valstybei, ir per ilgus dešimtmečius tylėjus, ims ir sugaus? Galėjo tikėti tik prisikelsiančia valstybe. O jeigu taip? Tai gal ir valstybei vėl jų, „Varpų“, prireiks?

Ir 1988 metų rugsėjį, po pirmosios Sąjūdžio vasaros vėliavų ir mitingų, keli šiauliečiai suprato, kad laikas. Jie ir pasakė sau: anuomet tai buvo dviejų vyrų sujudinta kultūros žemė, o dabar bus mūsų. Ir dviese, Leonas ir Silvija, ėmė skambinti.

Kas geriau už Leono Peleckio-Kaktavičiaus šaknies augimą galėjo suprasti idėjos gelmę? Tik pasiekiantys tą gelmę. Gelmė buvo pasiekta Greimo-Jankausko metais, o idėjų pėdos paliktos. Stok į tas pėdas. Tai – kokybės ženklas. Ženklas, liudijantis, kad atgimę „Varpai“ gyvuos gal net ilgiau negu gyvavo anie „Varpai“. Taip ir nutiko – gyvuoja dešimt kartų ilgiau. Kaip biblinis grūdas: miręs jis duoda šimteriopą derlių. Nuostabu.

Ir dar iš nustebimų srities: 1946–1988 metais brendę žmonės suprato didžius užmojus, lyg nebūtų dešimtmečių nelaisvės. Tokia Leono Peleckio-Kaktavičiaus karta.

Šiauliuose turėjo atsirasti „Varpų“ tęsėjai, aistruoliai, nes Šiauliai gyvuoja ant civilizacijų slenksčio. Čia susitinka Aukštaitija su Žemaitija, bet dar svarbiau, kad čia susitinka Lietuva ir Latvija, keli krikščionybės sandai. Jelgava-Mitava-Mintauja yra pirmoji susitikimo vieta. Antroji – Šiauliai.

Nelyginant lietuviškasis Rainio ir Aspazijos duetas, Leonas su Silvija kibo į klasikinės kultūros darbus. Klasikinė kultūra augina duoną, o ne jos pakaitalus, brandina varpos grūdą, o ne pelus. *Varpos* ir *Varpai* – giminingi lietuvių kalbos žodžiai. Jie abu sukibę kaip neperskiriamas duetas. *Varpa* sotina kūną, o *varpas* – dvasią.

Ką pasakyti apie turinį? Pirmą „Varpai“ vykdo knygnešystės misiją. Antra, „Varpai“ vykdo transformacijos misiją. Pirmoji misija aiški savaime, ji eiliniam lietuviui suprantama, nes išlikusi kalbos būdu, istorinės patirties dėka. Tačiau nesunkiai suprantama ir antroji. Ją geriausiai paliudija Prano Mašiotto atliktas žygdarbis – pasaulinės literatūros šedevrų adaptavimas, jų transformacija.

„Varpai“ transformuoja aukštąsias idėjas. Jas pateikia suprantama, tradicini lietuvių kalba ir pasaulėjauta.

Leonas Peleckis-Kaktavičius neseniai išleido unikalių atradimų knygą, pavadintą „Apie kūrybos fenomeną. Pokalbiai, esė, atklatai“. Ją perskaičius supranti be jokių išlygų: taip kuriama klasikinė kultūra. Ne laikina, ne šiuolaikiška, o nukreipta į amžinybę. Pokalbiai ir pasikalbėjimai, įžvalgos ir atodangos – tai amžinas kultūros audinys. Kurti reikia ne vienerius metus ir ne vieneriems metams. Tuo labiau ne projektams. Kurti reikia nuolatos. Ne šiaip sau Leonas išbuvo Kryžių kalne kone visą dieną... greta Jono Pauliaus II-jo. Jam reikėjo pamatyti, nepraleisti progos suprasti, kaip einama į amžinuosius tikslus.

Taip, būtini pokalbiai. Dialogai su rašytojais, išsikalbėjimai su aktorais, kino meistras, televizijos ir teatro režisieriais, dailininkais ir dailėtyrininkais, mokslininkais ir muziejininkais. Kiekvieną daug pasiekusį savo srityje žinovą, nusileidusį iš aukštikalnių į sodrias žemumas, ir pasitinka Leonas, atskleiddamas savo skaitytojams profesines ir kūrybines paslaptis.

Atklatai, kaip ir pridera, su psichologiniu aspektu.

Per beveik keturis dešimtmečius „Varpų“ almanacho autoriais tapo per 150 poetų, per 120 prozininkų, per pusę šimto literatūros tyrinėtojų ir kultūrologų. Visi geriausi Lietuvos rašytojai! Didžioji jų dalis, jau kaip „Varpų“ literatūrinės premijos laureatai, čia daug kartų šiauliečių sutikti net keturiose auditorijose: Universitete, Apygardos teisme, „Rūtos“ saldinių fabrike, J. Janonio gimnazijoje. „Varpai“ pirmieji į Lietuvą sugrąžino ir literatūros klasikus, okupacijos metus praleidusius toli nuo Tėvynės. O šalia jų ir Šiaulių kultūros švyturiai – profesorai Vytenis Rimkus ir Bronius Prėskienis, fotografijos meistras Antanas Dilys, dailininkas Bronislovas Rudys, dizaineris Vilius Puronas. O ką jau kalbėti apie šiauliečių Sondeckių šaknį – tėvą ir sūnų: garsusis miesto burmistras Jackus Sonda, kuriuo turėjo progą pasidžiaugti Jankauskas ir Greimas, buvo pristatytas ir atnaujintuose „Varpuose“. Ir muzikos genijų Saulių Sondeckį „Varpai“ ne sykį kalbino ir atskleidė, kaip ir dera harmonijai.

„Varpų“ istorija jau įamžinta ir dvejose memorialinėse lentose: ant Apygardos teismo rūmų, kuriuose gimė pirmasis redaktorius Kazys Jankauskas, o karo metais buvo „Varpų“ redakcija, ir ant Didždvario gimnazijos, kur mokytojavo Algirdas Julius Greimas.

Galvojant apie Šiaulius nepaprastai svarbi Liberto Klimkos išvalga: *„Nepriklausomos Lietuvos idėja gimė Šiauliuose.“* Jis paaiškina ir taip: *„Šiauliai man visada asocijuojasi su visa Lietuva: tiek tuo, kad miestas yra išaugęs lygiai tarp Žemaitijos ir Aukštaitijos, tiek istorinių įvykių atmintimi: nuo Saulės mūšio iki garsiųjų gegužinių, kuriose buvo pirmiausia ištartas viešas žodis apie Lietuvos laisvės siekį.“*

Ir dar. *Minėdami Lietuvos nepriklausomybės atstatymo šimtmetį prisimėme, kad būtent Šiauliuose mūsų garsieji visuomenininkai, politikos veikėjai, literatūros klasikai, žymieji mokslininkai ir menininkai parengė tautos dvasios pavasarį. Iš čia nepriklausomos Lietuvos idėja tarsi varpo dūžiai sklido po kraštą, žadindama tautinę savimonę.*

Šiauliuose gimusius ir visu sodrumu vėl suskambėjusius „Varpus“ pagrįstai galime vadinti Lietuvos kultūriniu fenomenu, tęsiančiu galingą fenomeną, pradėtą dar Pelikso Bugailišio.

Arvydas JUOZAITIS

DALIA STAPONKUTĖ

UŽDUODU SUNKIUS KLAUSIMUS

*Gyvenimas – tai audra. Išlieka stipriausieji. Labai įdomu Lietuvoje, šiltėjant klimatui. Savotiški šiaurės Atėnai. Gamta tiesiog nesitveria savo kailyje... Senovės Graikijoje gyvenę tokie Homero apdainuoti fajakai. Jie dar prieš mūsų erą galėdavę laivais nukakti iš Europos pietų iki šiaurės polio. Jų galvose buvo „implantuotas“ jūrų žemėlapis, tiksliau, jie kaip niekas kitas gerai skaitė iš žvaigždžių. Jie būdavę labai stiprūs ir aukštaūgiai, gyvendavę ilgiau, nei žmonės gyvena šiais laikais (daugiausia Kerkyros saloje). Kur ir ar dingo jų genetinis fondas – sunku pasakyti. Jis dar veikė vikingų gretose. Gal šiandien jis atgimsta Lietuvoje? Gal lietuviai, tebeturintys tvirtas, nesukultūrintas šaknis, irgi tokiais taps. Ateitis – užmiršta praeitis.

*Kaip manote, apie ką lengviau rašyti ar kalbėti – apie laimę ar skausmą? Gyvenimą ar mirtį? Ir kokia kalba įtaigiau kalbame apie gyvenimą, o kokia – apie mirtį? Ir ar tai reiškia, kad gyvenimą aukštinančios ir apdainuojančios kalbos išliks, o mirtį – išnyks? Ir dar: šioje naujųjų technologijų eroje mes nerašome mažiau. Atvirkščiai. Tačiau nebesukuriame turinio, ir tai jau yra ne rašymas, o kalbinis „fastfoodas“, *modified* (modifikuota) kalba, skirta numalšinti stiprų alkio kirminą.

*Pradėsiu iš tolo ir nuo savo nuomonės, kad šios didžiulės politinės ir karo įtampos sąlygomis (pavojaus Lietuvai sąlygomis), norint išlikti ir apsiginti, reikia ir, manau, būtina suprasti pavojaus šaltinio logiką – iš kur ji pareina.

Reikia išmokti šifruoti pavojaus kodus ir kalbą, skaitant kuo daugiau įvairių epochų knygų, ypač poezijos, žiūrint filmus, spektaklius – iš mums priešiškos ir mums draugiškos šalies. Kitaip niekad nesuprasime, kas ir kodėl darosi su mumis pačiais, ir tapsime visiškai priklausomi nuo išankstinių ir „iš viršaus“ nuleidžiamų „teisingo“ mąstymo modelių, kurie bus itin žalingi ateityje, nes ves atskiras šalis į vis didesnę uždaramą ir priklausomybę nuo kitų. Orwellas kvadratu... Kaimyninės kultūros neišvengiamai susijusios su mumis. Neretai jose – panašus kritinės situacijos suvokimas. Tai patvirtina daugybė kultūros teorijų ir bendrojo gyvenimo praktikų. Kaimynų, deja, nesirenkame. Nuo jų reikia mokėti ne tik saugotis (šiandien tai neišvengiama), bet ir susikurti bendro atokvėpio laikotarpius (kurie bus, arba ne).

*Sena aksioma, kad menininkai ribinės politinės įtampos sąlygomis kuria geriau, dažniausiai pasitvirtina. Žinoma, jei jie nevirsta propagandistais. O tokiais virstama lengvai, nes propagandos mechanizmas stipriausiai įsuka tada, kai akylai laikomasi vienos pusės. Menininkas visad šiek tiek negailestingas sau autsaideris, savo kūryba jungiantis prarają (o kas daugiau ją sujungs?).

*Nemažai žmonių virto tikrais „kinomanais“ per garsiąją pandemiją. Kai kurie tokiais virto per karantiną, o aš „maniją“ kinui turėjau gerokai iki pandemijos – iki tos dusinančios atmosferos, kai norėjosi gyventi bet kur, tik ne tikrovėje. Tokiais atvejais kinas atstoja priebėgą. Vis dėlto tikrajam „kinomanui“ filmų nereikia per daug. Gal todėl sumažinau filmų peržiūras internete, visiškai nustojau juos žiūrėti kompiuteryje ar telefone (ak!). Mėgaujusi atgijusiais ir tolydžio augančiais kino klubais ir festivaliais. Šalyje, kur gyvenu, Kipre, tokių gausu. Tiesa, šiandienos kino festivalio Kipre negalėčiau palyginti su 1990-ųjų vidurio festivalių „prabanga“, kurią puikiai pamenu. Tuomet, būdama „ekonominio stebuklo“ šalimi, sala galėjo kloti žiūrovams raudono kilimo takus nuo stovėjimo aikštelių, siūlyti kokteilius krištolo borkaluose, pasikviesti žvaigždę Ornellą Mutti su visa elegantiškų, kostiumuotų italų palyda. Europietiškos epochos Kipre –viskas gerokai kukliau. Pagaliau esmė juk ne prabangoje. Žiūrovai senokai išmainė elegantiškus ilgaskvernius lietpalčius į ne tokias jau stilingas striukes, o festivaliniai ankstyvo pavasario vakarai vėsoki. Po filmų peržiūrų „kinomanai“ jaučiai šildosi prie lauko baro ir džiaugiasi, kad filmai, kaip ir „senais gerais laikais“, demonstruojami originalo kalba su graikiškais (vietos kalbos) ir angliškais subtitrais.

*Pabandykite nebemylėti to, kuris įsišaknijęs jūsų vaizduotėje. Nieko neišeis. Jausmas vis viena gilės, o žmogaus vaizduotė – bedugnė. Pabandykite nugalėti įsivaizduotą priešą. Neįmanoma. Nes nuo tos akimirkos, kai jis apsigyvena vaizduotėje, tampa nenugalimas. Kaip Dievas. Galime tik pakeisti fundamentalų požiūrį į Dievą. Turiu galvoje – netapti tikėjimo fanatikais, kai prireikia Jo pagalbos. Dievas gyvas tiek, kiek jis gyvena mūsų vaizduotėje, ir gyvas tol, kol vaizduotė nepasidaro „aborto“. Koks baisus žodis. Jis reiškia skausmą ir kraują. Skausmas ir kraujas – fundamentaliai kūniški. Kai vaizduotę nugali fundamentalūs poreikiai, Dievui nebėra ką veikti ir Jis atsisveikinęs išeina sau. Tačiau ką daryti Dievui, kai vieni Jo sutvėrimai pasiryžę aistringai žudyti, o kiti – aistringai žūti? Jis tikriausiai murma: „Keiskite savo tikėjimą. Žūti vardan pergalės nepakanka.“

*, „On The Road“ (Kelyje). Po rašytojo Keruako kiekviena karta turi savo Keruaką. 2008-aisiais mes, trys draugai šiauliečiai, kolegos filosofai ir bendrakursiai, būdami 44-ių, nutarėme sukurti „savo Keruaką“ ir apsukti 3000 km per Kaliforniją, Arizoną ir Nevadą. Taip ir padarėme. Kai į nuomos punktą sugražinome išsekintą vargšą automobilį, savininkas negalėjo patikėti, kad per savaitę tiek pravažiuota! Pareikalavo kompensacijos, bet šiaip ne taip išsiderėjome. Tačiau apie tai ir visa kita gal kitame, keruakiškame romane? Kaip sako graikai, geriausios knygos dar neparašytos!.. Praėjo dešimtmetis, kai nebėra vieno iš šios kelionės herojų, Šiaulių universiteto filosofų ir grupės „Bix“ įkūrėjų, Geraldo Jankausko (kokie mes trapūs prieš Chroną, laiko dievą!). O toje kelionėje buvo justis ir mūsų ilgametė draugystė, ir filosofiški nesusikalbėjimai apie meilę, kurią nuolatos aukštindavome kaip jausmą ir ginčydavomės, kas ir kaip turėtų mylėti, nors niekados nebuvo aistringai įsimylėję vienas kito. Mes, filosofai, esame geri pašnekovai (nors ne visi). Kaip būtų gerai, kad kai kurie mūsų pašnekesiai kelionėse atgimtų, atsigamtų ar prisikeltų ir vėliau, bent akimirkai. Iš tikro, gyvenime turime tik vieną-du gerus draugus ir pašnekovus. Ir apskritai, visko turime tik po vieną ir vienintelį kartą. Chrono neapgausime: gyvenimas per trumpas. Turime vienus vienintelius – tėvynę, šeimą, meilę, draugystę, pašaukimą, pergalę, kelionę, knygą... Visko, regis, tiek daug, bet viskam skirta tik po vieną išbandymą. Štai apie tai ir kalbėjome toje – vienintelėje – kelionėje. Provokuodavome vienas kitą sakydami, kad meilė tegali būti materialinė ir kūniška iki pašaknų, iki odos porų. Vaikinai ironizuodavo: „Jei man mergina nupirktų gerą motociklą, mylėčiau ją amžinai ir šito ji nepasigailėtų.“ Aš bardavausi, nes tikėjau, kad jausmas

pirmiausia subręsta ir skleidžiasi vaizduotėje, tai – labiau idėja, anaip tol ne materialiai, savo esme meilė – idealistinė, ideali. Idealas nieko bendra neturi su praktika, aiškindavau, o su atmintimi. Mes atstovavome dvi meilės stovyklas: materialistinę (neva vyrišką) ir idealistinę (neva moterišką). Kai „materialistams“ pristigdavo argumentų, sakydavo, kad žmogaus smegenys irgi labai materialios ir kūniškos. Kai „idealistei“ pristigdavo argumentų, sakydavo, kad negalima kalbėti apie meilę per dažnai ir nuvalkioti šio žodžio. Yra žodžių, kurie mėgsta kuklumą ir paslaptį. Jie nemėgsta kartojimosi, išsaugoja prasmę ir vainikuoja pergale nutylėti. Negi išvada tokia, kad pergalė irgi tikriausia, kai būna kukli ir nutylėta? Keisčiausia, kad per anksti netenkame žmonių, kurie mus myli, o mes tai suprantame per vėlai. Siekiame pergalės prieš Chroną, nors vos gimę esame Jo nugalėti.

*Pirmasis egzaminas... Žmogus niekad nepasitiki savimi. (Tautos – irgi). Iliuzija manyti, kad būna kitaip. Kuo mažiau pasitikime savimi, tuo labiau įbauginti jaučiamės ir tuo piktesni vienas kitam. Padrąsinimui nuolat reikia kito žmogaus šalia – bendramokslis, kaimynas, bendradarbis, draugas. Konfliktai kyla iš nepasitikėjimo savimi. Ir kodėl nepakalbėjus iš asmeninės patirties? Juk vis dar pamenu save, bandančią pritapti prie kitos, radikaliai kitokios kultūros, atvykus gyventi į Kipro salą. Norėjau ją užkariauti. Viskuo. Pirmiausia, savo skirtybėmis: kitokia patirtimi, egzotiška išvaizda, aukštu išsilavinimu, kuris man atrodė „aukštesnis“ nei daugumos kitų salos gyventojų (cha!). Dėl jaunatviško maksimalizmo dažnai klysdavau. Klysdavau ir tada, kai priimdavau man tariamus komplimentus, kurie būdavo supaprastintos vilionės „į pinkles“ – kad sala užkariautų mane kaip kitokią. Tačiau atsiradus problemai turėdavau tik save kaip atramą – atramą, deja, kaip vandens sieną. Save be pasitikėjimo savo jėgomis. Žmogus – trapi būtybė, o kad jaustųsi stipresniu dažnai priverstas meluoti ir sau, ir kitiems. Žiūri siaubo filmus – siaubingi vaizdai atsveria baimės jausmą. Man neramu (ir baisu) dėl daug ko – savo ir mano vaikų ateities, draugų negandų, artimųjų mirties, karų, kurių priežastys pareina iš to paties (tautų) nepasitikėjimo savimi. Sunku beįgirsti teisius ir neteisius. Girdėti vien nenoras susitarti ir matyti kasdienis žmogiškojo prado niokojimas. O juk žmogiškasis pradas esmingai susijęs su gyvenimo džiaugsmu. Ne kariauti, o teikti malonumą ir džiaugsmą vienas kitam! Jaunystėje – vienaip, senatvėje – kitaip. Kūnas ir siela. Sielos idėja nebepopuliari, bet populiarius jos materialumas. Sudaiktėjome ir, banaliai tariant, virtome prekėmis. Mūsų idėjos – irgi. Klimato atšilimas? Jaučiu, kad

meluoju, sakydama, kad man „baisu“ nuo atšilimo, nes juk kūnui šilčiau. Taip, baisu už atšilimo rytdieną, bet ne šiandieną. Meluoju, sakydama, kad esu vienoje iš kariaujančiųjų pusių. Juk neturiu žmogiškos teisės stovėti jokio karo pusėje. Gal garsiai deklaruojantys pusių palaikymą turi ką kita omenyje – gal savo pačių herojiškumą? Tik ne tiesą, jóg žmogus ir karas yra neįmanomas duetas. Ir apskritai skaičius „du“ yra pavojingas, kaip ir skaičius „trys“ (nusikaltėlių kombinacija, kai du susimoko prieš trečią). Apskritai skaičiai nužmogina. Geriausia suvesti sąskaitas žodžiais; versti vieną kalbą į kitą; žodį – į tylą, ir atvirkščiai. Vertimas – pati žmogiškiausia veikla. Tiek galiu pasakyti iš savo kaip vertėjos veiklos. Profesiskai esu nuolatiniam „tarp“. Vertėjai gerai supranta tarpines būsenas, todėl juos dažnai žudydavę tie, kurie nieko nenori suprasti apie kitų kalbą (istorijoje daug pavyzdžių). Žudynės – iš nenoro suprasti. Kai karų vis daugiau, kas belieka? Turizmas? Dar niekad man nebuvo taip koku nuo turizmo kaip čia ir dabar. Gal šis jausmas praeis? Juk turizmas – vienas malonumų, o pastarąjį pavadinau žmogiškumo pradū. Tačiau kuo daugiau turizmo, tuo daugiau ir pabėgėlių. Turizmas išties nedaug kam padeda daugiau suprasti ar sužinoti apie kelionių regioną. Turizmas kažkodėl leidžia praslysti paviršiumi, akies krašteliu pastebint, kad skiriamės, ir kad gerai būtų kitus „išdresiruoti“ pagal save. Vis dažniau dingteli, kad žmogus turėtų keliauti kaip viduramžiais – nesugrįždamas. Kaip Vergilijaus herojai... Tai viena priežasčių, dėl kurios parašiau romaną apie viduramžius „Vivat Regina!“. Iš šio pergyvento „nepatikėjimo savimi“, iš esamo nepasitikėjimo šiandiena, kurioje teoriškai ir praktiškai turėtų būtų žymiai daugiau komforto ir toleruotinių malonumų nei viduramžiais, ar ne? Tik, regis, esame nepakankamai nuo viduramžių nutolę, kad kritiškai vertintume šiandieną: didelė kaina už išniekintą gyvenimo džiaugsmą. Ją ir sumokame...

*Ar ne savimeiliška būtų pavadinti savo parašytą knygą gintaro vėrinium man ant kaklo? Gal ir ne. Pirmasis mano papuošalas irgi buvo gintarinis. Pirmoji sagė, pirmasis segtukas plaukuose, rankogalių sagės tėvo išėiginuose marškinuose, mamos gintarinė apyrankė per visą riešą... Puošdavomės gintarais per visas tautines šventes. Kurdama romaną „Vivat Regina!“ nešiojau gintarą kaip talismaną. Pasipuošusi gintaru nukeliau į savo herojės Kipro karalienės Kotrynos mėgstamą vietą – Kerynijos kalnagūbrio Dvynių viršūnę. Ant jos stūkso IX-X a. prancūzų statytos Sv. Hilariono pilies griuvėsiai. Parymojau tarp jų, „prie lango“, pavadinto „Karalienės“. Kai kas vadina jį „Kotrynos“. Kai istorija sena, ją užpildo įvairios jos interpretacijos, prasimanymai ir iš

naujo atrastas grožis. Ne veltui „Walt Disney“ buvo sumanę šios pilies „planą“ panaudoti jų kuriamam animaciniam filmui-pasakai „Snieguolė“. Į mano romaną atkeliavo dar viena senos Kipro istorijos interpretacija. Istorinė tylą nebūna nejauki. Tyla stoji ten, kur išeina žodžiai, o jie išeina ten, kur juos pakeičia beribė ateities perspektyva lyg laiminga filmo pabaiga („happyendas“). Tylinčią istoriją paverčiau nostalgishku rašymu apie išeinančias vertybes, kurias susikuria ir vėl praranda kiekviena karta. Kiekviena – savąsias. Nostalgija Atgimimui, Renesansui, graikų filosofijai ir lietuviškos žemės nekaltybei. Vienas romano herojų Damianas apmąsto: „Vasara prasideda dar žiemą, o ši – dar vasarą, ir kol įsibėgėja naujasis metų laikas, praeina ne viena savaitė. Per žiemą Kipras sužaliuoja ir pasiruošia pavasariui. Pavasarį visa sala paskęsta žieduose, o tolydzio ryškėjanti ir skaidrėjanti dangaus žydrynė rodo, kad artėja ilgai truksiantis vasaros karštis. Apie tai kasdien perspėja ir pajūrio smėlis, vis stipriau traukiantis savin šylančios jūros alsavimą... Svaigi toji gamtos švytuoklė! Nuolatinė orų kaita gąsdina žmogų ir blaško, tačiau išmoko prisitaikyti. Net panorėjęs neįsakysi gamtai „sustok!“, todėl žmonės, siekdami ramybės ir susikaupimo, laikosi ritualų. Bet ramybė trunka viso labo iki pirmojo stipraus griaustinio arba – pirmojo speigo. Ir vėl viskas iš naujo...“

*Graikiški kalnai... „Kalnai visados buvo graikiški“, šypsodami sako mano bičiuliai turkai. Turkai per amžius bandė užkariauti graikų gyvenamas teritorijas ir, kaip žinia, jiems, dėl gausių armijų, tai pavykdavę. Tik ne jūrą ir kalnus. Jūroje ir kalnuose graikų dar niekas „nepaėmė“. Ten jie – fajakai: žmonės galiūnai. (Ak, dabar man toptelėjo, kodėl lietuviai ir turkai nuo seno sutaria: mus sieja lygumų žirgai, nuožmių žemdirbių likimai ir turgaus šventės). Bet aš ne apie tai. Tiesiog vieną gražią balandžio dieną, kai graikai švenčia karo už nepriklausomybę nuo osmanų imperijos pradžią, pakviečiau savo vyresnę į žygį po asketiškas Kipro kalnų viršūnes. Norėjome pasikalbėti apie gyvenimo prasmę, tačiau kalnai ne prakalbina, o nutildo ir liepia tiesiog kvėpuoti. Įkalnė ir nuokalnė. Kuo toliau, tuo sunkiau. Kaip ir gyvenimas, kuris pradeda skaudėti. Lipi ir skauda. Šis palyginimas banalus, bet tikslus, o lipdama į kalnus supranti, kad netgi labai tikroviškas. Be to, nieko labiau patikrinto už banalybes turbūt nebūna. Ir nieko banaliau už žmogų, lipantį į kalną be konkretaus tikslo. Pasiiekti viršūnę? Bet ji – ne žmogaus, o kalno. Kaip apgailėtina... Apgailėtina, jog galvoji kažką „užkariavęs“, o kalnui toji menko kūno pergale nieko verta: tik dar vienas atskilęs uolos

gabalėlis, besiritantis žemyn. Kalnas žino, kad žmogus risis žemyn, kad ir kaip aukštai bepakiltų. Todėl kalnai kiekviename žingsnyje primena apie mirtį. „...to die“, –man ausyse suskamba vienas gražiausių pasaulyje vyriškų balsų, priklausančių Willemui Dafoe, iš legendinio dokumentinio filmo apie kalnus „Mountain“ (Kalnas), sukurtu 2017-aisiais vienos gražuolės australų režisierės Jennifer Peedom. Gražus ir filmas, ir skaitovo balsas, ir tekstas! Gražu tai prisiminti būnant kalnuose. Kaip ten bebūtų, gyvenimas skauda, vis labiau, – lipi į kalnus ar nelipi. Kalnuose norisi apsiverkti iš apmaudo, kad visa ten, papėdėje, – kur neišvengiamai sugrįšiu – nuo kalno atrodo taip menka ir susitraukę iki miniatiūros. Tos visos armijos ir kariaujantys broliai, tie visi odą diriantys bankai, tie visi balsai, sirenos, alisas, po pasaulį pasklidę vaikai ir visiems vienodai artėjanti senatvė. Taigi, net nežinau, ką pasakyti dukrai dėl gyvenimo prasmės, apie kurią norėjome pasikalbėti. Kalnuose ji atrodo tiesiog arčiau. Kas gyveno Olimpe, tai jautė. Į klausimą „Ar tu dar ten, Dzeusai?“, jis atsakė: „Po signalo palikite pranešimą“. Tai iš 1995-aisiais sukurtos Woodžio Alleno komedijos „Mighty Aphrodite“ (Afroditės galia), kurią nusileidusios nuo kalno su dukra ir pažiūrėjome.

*Meile, nieko daugiau neliko, tik tu... Taip dažnai pagalvoju, atėjus naujam pavasariui (ir ne tik). Štai Afroditės saloje jis labai gaivališkas. Ypač prieš Velykas. Apie meilę, nostalgiją jai ir rašau. „Vivat..!“ Jokios neapykantos. Net savo priešams. Jų neturiu. Nebent jie mane turi, bet tai – ne mano rūpestis. Turbūt neturiu ir nesulaužomų principų. Turiu tik burę, nešančią pavėjui. Vienintelis principas – ją nulaikyti. Kai nebenulaikysiu – nuskėsiu. Ar ne toks burinio laivelio okeane likimas? Kristaus vardas, graikiškai Chris-tos, kilęs nuo žodžio chri-si-mos, reiškia „būti naudingam“, „tarnauti“. O visiems žinomas oponentas Diavolas – nuo žodžio dia-va-lo, reiškiančio „apkaltinti“, „ardyti“ arba „skaldyti“. Viską jau seniai paaiškino graikų kalba. Kas ją supranta, sužino ir apie pasaulį varančias jėgas. Viena iš savo pokalbių su bičiuliais Lietuvoje pasąmoningai ir netyčia pavadinau Danutės Kalinauskaitės romaną ne tikruoju pavadinimu „Baltieji prieš juoduosius“, o „Juodieji prieš baltuosius“. Romaną skaičiau ir pavadinimo nepamiršau, o mano klaida buvo pasąmoninga ir tuo įdomi: tiesiog juoda (tamsa) prieš balta (šviesa) atrodo logiškesnis susipriešinimas (nors literatūroje būtų gal ir banalesnis). Apskritai, balta ir juoda – tai šviesotamsa. Šviesa ir Tamsa kažkada sudarė vienį ir buvo lygios. Apie tai pasakoja labai seni žmonijos mitai. Todėl dangus iki šiol pažeria žmonėms daug spalvų ir dovanoja metų laikus, kurių spalvos

atsispindi net mūsų vėliavose. Pavyzdžiui, argi ne lietuviškos vėliavos spalvomis pavasaris ar ruduo atspindi visus pasaulio kraštus ir pakraščius. Nors ir trumpam. Viskas – trumpam. Visa, kas ateina, neišvengiamai ir praeina. Meile, nieko daugiau nelieka, tik tu...

*Vis dažniau pagalvoju apie mus valdantį monstrą – baimę – ir visų pamirštą gailestingumą vienas kitam. Tauta, kai jos žmonės bijo vienas kito, labai pažeidžiama, jautri ir biri iš vidaus. Galingųjų „Pagalbos laivas“, tik ir laukiantis, kol nekalta kryžkelė bus „jų“, gali sukelti papildomą tarptautinę problemą. Niekam nerūpi visų trypiamos pusiaukelės ir tautos. Jų niekad negaila. Kryžkelės turi rūpėti pačios sau ir imti didelius muitus už tranzitą, o jų žmonėms verta rūpintis vienas kitu. Jose nėra vietos asmeninei šlovei. Paralelinių istorijų romano „Vivat Regina!“ herojaus monologas: „Jau sukako keliasdešimt šimtų metų nuo Kristaus Įsikūnijimo, o žmonės ramiai miega ant Kryžiaus kaip ant pagalvės. Galima pamanyti, kad vieną kartą įvykusio Atpirkimo pakaks visiems laikams! Tikėjimą pavertėme ritualu. Jam aukojame auksą. Bet ar kam nors rūpi gailestingumas? Šiurpstu nuo minties, kaip siaurai šiandien žmonės suvokia gailestingumą. Štai mane, vienuolį, kankina klausimas, ar šiais laikais kas nors sutiktų kentėti dėl gailestingumo savo broliui ar seseriai? Ne dėl bažnyčios – jai šalininkų netrūksta. Jeigu barbarai, deginantys ant laužo raganas, vardan gailestingumo paaukotų laužui vieną iš savo tarpo, patikėčiau, kad pasaulis pasikeitė...“

*Mintimis ir tikrovėje vis dažniau keliauju po Lietuvą, esančią toliau nuo sostinės, nors myliu sostinę kaip šalies centrą ir širdį. Ji ir yra centras, širdis, kuri be provincijų arterijos neplaktų. Pavyzdžiui, graikai sostinę vadina „chora“. Šalimi savyje. Šalies gimda. Kokia sena, gili prasmė. Patraukiu į mažus, nutolusius nuo sostinės miestelius dar ir dėl to, kad juose visa, kas susiję su mano kilme. Kilau iš lietuviškų šiaurės vakarų. Viena iš tokių vietų – Žagarė. Iš ten – daug mano giminės. Neretai lankydavusi Žagarėje vaikystėje, ypač per Velykas. Mėgau sraunią upę Švėtę, kuri Latvijoje pavirsta į Lielupe. Mėgau Žvelgaičio piliakalnį, kurio papėdėje gyveno mano amžinatilsį teta, tėvo sesuo. Mėgau paslaptingas Žagarės „landynes“, kurių ten kaip niekur daug. Žagarė pilna žydų sandėliukų ir kampelių, liudijančių apie jų istoriją, darbus, vargą ir juoką. Mėgau tetos blynus ir porinimą apie visokius miestelio nuotykius. Viskas taip ir plaukia upės Švėtės paviršiumi kartu su saulės zuikučiais. Srauni srauni ta Švėtė ir skamba kone „šviečia šventa“. Taigi, ką

aš apie *savo* Lietuvą žinau? Persmelkia: mažai. Ir dar mažiau žinosiu. O gal mes visi kartu žinosime vis mažiau? Nes kurdami ateities planus ir brėždami naujas judėjimo trajektorijas apleidžiame ir paliekame provincijas nuošalyje. Nuliūdino nuo Žagarės iki pat Joniškio audros išverstų ir iškirstų uosių ruožas. Galinga, sako, buvo audra. Betgi daug ir kitokio tipo „audrų“ nusiaubia Lietuvos pakraščius vardan tikėjimo, kad viskas tik į gera. Vardan tikėjimo materialiais pokyčiais, kurių nesmerkiu. Bet renkuosi metafiziką. Žagarėje jos daug...

*Traukinio langas ir sniegas... Man patinka traukiniai žiemą. Pirma, gal dėl to, kad pati bėgiais (banalu?) artėju gyvenimo žiemos link. Visi, vienaip ar kitaip, artėjame jos link. O antra, tikros žiemos dabar – retas svečias, o reto svečio ilgiesi. Patinka, kaip sniegas retušuoja visus aplinkos nedailumus, ir niekas neklaidina taip, kaip sniegas. Niekad nežinosi, kas po juo – laukas ar ežeras, pusnis ar kalva, akmuo ar kurmrausis. Ir įdomu, kaip po sniegu išgyvena skruzdės ir vabalai, juk jiems visa tai – lyg šimtmetrinis sniego sluoksnis žmogui virš galvos? Žmogus neišgyventų ne tik kad branduolinės žiemos – ir gilesnę žiemą jau vargiai pakeltų. Sibiriečiai šiemet džiaugėsi, kad pas juos ilgai laikėsi „nulis“, neva: kaip gerai, šilta. Žiemą, atskridę į Kiprą mano tautiečiai, lipdami iš lėktuvo, iškelia rankas į dangų ir palaimingai sušunka saulei: „O, Dieve, koks tu gėris!“ Kodėl visi tokie sušalę ir susirgę, kai temperatūra kyla ir sniegas – retenybė? Matyt, visų vidinė temperatūra žema? Ir kodėl aš – apie traukinius? Kelionė traukiniu nuskraidina mane į jaunystę, irgi laikiną, na, gal ne tokią laikiną kaip sniegas. Jie pažadina atmintyje filmus apie keliones traukiniais. Kone pusė mano jaunystės filmų – apie keliones traukiniais. Mėgau 1987-aisiais sukurtą „Kreicerio sonatą“ su įstabiuoju Olegu Jankovskiu. Šis nedidelis tekstas tikrai skirtas traukinio langui ir naujam traukinių maršrutui Vilnius-Ryga. Tik tiek, kad man šis maršrutas ne naujas. Praeitoje „civilizacijoje“ būta traukinių ir Vilnius-Talinas, ir Vilnius-Varšuva, ir link Berlyno... Niekas taip neprimena apie žlugusias „civilizacijas“ ir žmonijos eksperimentų absurda kaip tušti arba išardyti traukinių bėgiai. O ką galvoti, kai sugriauta vėl reikia atstatyti? Pagalvoji apie žmogų kaip skruzdę po sniegu.

*Ką mes apie Tave žinome, Armėnija? Žiniasklaidoje – vien nuotrupos, kurios vargiai rašomos profesionalių politinių komentatorių. Tai veikiau robotizuoto informacijos srauto „gabalėliai“ arba skaitmenizuoti vertimai su

stilizuotais pavadinimais. Kai kurie portalai švysteli „pradinuko žinių lygi“ atitinkančią antraštę, ir šiuo jų autorystė baigiasi. Nuo „šaltojo karo“ laikų propaganda savo „vienpusybės“ taktikos nekeitė ir žinių kokybė vis blogėjo, žinios kaip žanras išsisėmė. Bet grįžtu prie Armėnijos... Visos šalys sutartinai paprašė sustabdyti Armėnijos-Azerbaidžano karą, kai Turkija nestabdoma jį palaiko. „Mes su azeriais – viena tauta, nors ir skirtingos šalys“, – sako turkiškoji „bashka“ (turk. „galva“ arba lyderis), mananti, kad yra vienintelė aiškiaregė. Įkandin kai kurie „bashkai“ spėjo sumesti kaltę Armėnijai. Nikosijoje šalia mūsų namų gyvena dvi armėnų šeimos. Jie man išpasakojo savo istoriją, minėdami, kad armėnai apsigyveno Kipre nuo V a. ir net anksčiau. Jie visados rasdavo prieglobstį pas graikus, kai kitatikius juos užkariaudavo ir bandydavo atversti į savo tikėjimą. Iš kaimynės Setos perku armėniškus pyragus – ji kepa namie, ir jie dieviško skonio. Jos seneliams teko trauktis iš Turkijos prieš šimtą metų, per paskutinį genocidą, o vėliau ir ją išvarė iš namų šiaurinėje Kipro dalyje, kurią 1974-aisiais okupavo turkai. Amžino išvaymo tauta... Setos vyras seniai miręs, ji viena užaugino dukrą. Kai kalbamės, ji vis kartoja: „Aš negalėjau ištekti antrą kartą, nes esu pabėgėlė, ne tai man rūpėjo, ir mano dukrai sunku susirasti draugą.“ Stebėjau, nes abi gražios moterys, ir dukra neseniai baigė ekonomiką, įsidarbino solidžioje firmoje, nusipirko naują džipą. „Tačiau kas ją, bežemę, ims? Be to, ji nori tik armėno...“ Kodėl „tik armėno“? „Kitas mūsų istorijos nesupras. Ir neturės gerų armėniškų manierų.“

*Didžiausia karo auka visais laikais – Tiesa.

*Leidžiamės kelionėn nelaimingi, tylūs, vieniši, bedaikčiai ir vienas nuo kito (ne)priklausomi. Norėtume tarti vienas kitam geresnį žodį, tačiau iš lūpų tik priekaištų purškalas. Kodėl taip yra? Kodėl mums stinga išminties ir paprasčiausio pakantumo? Jaučiamės pavargę nuo savęs kaip poros, įgriusę vienas kitam, tačiau skyriumi ilgai tverti irgi negalime. Nemokame. Nenorime. Tiek kartų bandėme išsiskirti visam, pradėti viską iš naujo, kiekvienas sau, tačiau ir vėl – tai pareiga mus suveda, tai veiklos panašumas, tai artimojo mirtis ar liga, tai kur nors parašytas sakinytis, tai sapnas ar oras. Mes negalime vienas be kito, tačiau nemokame būti kartu. Susitinkame ir vėl išsiskiriame, pykstame ant savęs už negalėjimą rinktis, kaltiname vienas kitą už silpnybes, kurias jaučiame geriau nei savo pačių kvėpavimą, nes jos mumyse panašios, beveik identiškos, ir neleidžia mums užmiršti vienas kito net tada, kai nesame

kartu. Atsisveikinę ir palikę vienas kitą už durų, galime tiksliai numatyti mus ištiksiančius judesius – stoviniavimą, peties krūptelėjimą, sugniaužtus kumščius, žvilgsnį, sustingusį ties pirmu pasitaikiusiu daiktu ir akimirkai prarastą pusiausvyrą. Dar nežinome ar ilgimės vienas kito. Stengiamės apie tai negalvoti. Norime tikėti, kad nuo šios akimirkos esame laisvi. Manome, kad neliūdime, nes mėgstame keliones, esą kelionė – geriausiais vaistas nuo melancholijos ir kitų sielos negalavimų. Tad ir keliaujame visaip – drauge ir atskirai, bet vis dažniau atskirai. Regis, mums nėra nieko svarbesnio už grožio esmę – tikrąjį atstumą. Distancija – grožio esmė, anot Simonos Weil. (Ir galbūt – esmių esmė). Pokalbiuose arba laiškuose vis dažniau svarstome, kas geriau – gyventi sėsliai ar keliauti, „sustoti“ ar „eiti“, ir vis dažniau pasijuntame aklavietėje, nes viena be kito turbūt neįmanoma: tik kelionės ir sėslumo pusiausvyroje gimsta kažkas nauja ir užplūsta gyvenimo energija. Robertas Burtonas, sėslumu garsėjęs kelionių literatūros tyrinėtojas iš Oksfordo, svarstė, kad kelionės – ne silpnybė ar bėgimas nuo savęs, o išsigelbėjimas nuo melancholijos, t. y. nuo depresijos, sukeliamos sėslaus gyvenimo būdo. Debesys plaukia ir plaukia, teigė jis, saulė teka ir leidžiasi, mėnulis pilnėja ir dyla, žvaigždės ir planetos nepaliaujamai juda savo trajektorija, oras paklūsta vėjui, vanduo pakyla ir nuslūgsta. Gamta – geriausias įrodymas, kad mes nepaliaujamai judame, ir gamtos judėjimas mus keičia, toliau mąsto Burtonas, cituodamas Darviną, kuris savo veikale „*Žmogaus kilmė*“ pastebėjo, jog kai kurių paukščių migravimo instinktai stipresni už poravimosi. Motina veikiau paliks neapsiplunksnavusius paukštyčius vienus lizde, nei nepaklus prigimtiniam šauksmui migruoti į pietus. Mes žinome, kad be kelionių nepatirtume džiaugsmo, kad sėslumas sunaikintų mūsų nomadišką porą. Ar ne geriau be poros? Ir kas sakė, kad pora yra išganymas? Būdami vieni esame vieninteliai ir nepakaltinami savo gyvenimo kūrėjai.

*Negi XXI a. pradžioje ir ne savo noru liudiju naują okupuotųjų okupaciją? Okupaciją, šįkart mano tautiečių rankomis. Ar tikrai liudiju lietuvių invaziją į okupuotą šiaurės Kiprą – tik ne ginklais, o „pinigėliais“, paskubomis, pusvelčiui, nelegaliai sužeriant sau okupacijos aukų apleistus sklypus. Nemalonūs ir širdį graužiantys tie klausimai, nors taip maloniai ir širdį guodžiantiai artėju Lietuvos link Wizzairo kompanijos „Larnaka–Vilnius“ reisų. Keliauju viena, namo, skubu pas negaluojančią mamą, tačiau nutinka, kad lėktuve aplinkui susėda iš okupuoto šiaurės Kipro grįžtančių tautiečių būrys: guvūs vyriokai su kainoraščiais po pažasčia ir jų „klientai“ – triukšmingos jaunos šeimos su

mažamečiais vaikais ir grupė solidžių pensininkų. Visi iš okupuoto Kipro teritorijos keliauja į Vilnių per laisvo Kipro oro uostą(!), skrenda Lietuvon, namo, pailsėję savo „įsigytuose“ (ar dar tik „įsigyjamuose“) vasarnamiuose šiaurės Kipre. Salone verda tikras „vasarnamių turgus“: pirkėjai ar jau savininkai tarška, kas ir kur „gana pigiai nugriebė“ būstą „po saule“. Keiksnoja vėluojančias butų, už kuriuos jau sumokėta, statybas, koneveikia meistrus, klojančius ir nesuklojančius plytelių, dedančius ir nesudedančius durų ar langų. Stebisi „prasta“ turkų statybų kokybe – na, bet Kipro oras (!), sako vienas kitam, jau tas nuostabus Kipro oras atperka bet koki rūpestį. Man knieti įsiterpti. Patyrusios „Kipro problemos“ žinovės ir vertėjos tonu paaiškinti, kad mano (!) tautiečiai būtų išmintingi ir atsargūs. Juk reikia juos perspėti, kad „brokeriai“ apgaudinėja, siekdami naudos tik sau; apgaudinėja ir neįteikia autentiškų nuosavybės dokumentų, kurių ir neturi, nes juos turi išvaryti iš namų ir kitapus okupuotos teritorijos išstumti legalūs žemės savininkai. Privalau gi papasakoti apie liūdniausias tikrųjų savininkų istorijas ir naujųjų „okupantų“ teismus Europos Sąjungoje; apie didžiules kompensacijas, kurių bus pareikalauta iš Lietuvos (o Lietuva jų nemokės, nes jokia mūsų vyriausybė okupantų „biznio“ nepalaiko). Noriu sugraudinti „turgininkus“ kipriečių tragedija ir jausmu, kad esi pabėgėlis savo šalyje! Tuoj priminsiu jiems paraleles su Krymu, Izraeliu, Gaza, Sirija ir taip toliau. Nušviesiu dar nenušvitusius arba „nuoširdžiai nežinančius“ (patikėti sunku). Taigi... Bet taip ir sustingau su gumulu gerklėje: nes tiek daug šia tema kalbėjau ir rašiau, tiek daug palaikymo sulaukiau. O kas iš to? Viešumoje mes taurūs ir kilnūs, o kai niekas nemato? Viešai mes taikdariai, antirasistai ir humanistai – o už kulisų, o slapta? Nepralenkiami turkų agentai? Be principų ir be vertybių, nors scenose, televizijos laidose ir portaluose apie principus ir vertybes – labai garsiai. „Sala – ne tik kipriečių, – sakome. – Ji visų robinzonų.“ Dar ir savo adresu išgirstu: „Negi pavydite savo tautiečiams pigesnio būsto po saule, kaip pati čia gyvenate? O gal jums trukdo jaunuolio darbas turkams, kai Lietuvoje jaunimui taip sunku? Jums turėtų būti gėda...“ Net ir po daugybės atkurtos nepriklausomybės metų, kurie turėjo nušviesti, – nes šito siekėme, – daugelis likome atsainūs ksenofobai, „tamsos riteriai“, žiaurūs kitam, svetimam, nepažįstamajam. Įdomu, kiek toli gali siekti šviesioji žmogaus vizija? Ar ji tikrai baigiasi sulig kiemo tvora, miesto riba, gimtosios šalies siena, regiono vandens linija? Ji kažkur tikrai baigiasi, todėl nesijaučiame sotūs ir laimingi – mums negana. O neturėtų baigtis – tesiekia kitų jūrų ir toli už jų. Kaip tobulybė, kaip troškimas matyti savo tautą tobulą...

*Vieni sako, kad Kipras puikis šalis gyvenimui, kiti – atvirkščiai. Tačiau mano patirtis saloje yra humanitarės/intelektualės patirtis. Ji – ne populiariosios kultūros ar madingos specialybės žmogaus patirtis. Ji – ne darbininko ir ne firmos tarnautojo ar verslininko patirtis.

*Kai diskusijoje nebeturiu argumentų, sakau: „skaitykite knygas“, nes mes turime daugiau skaityti, ir, jei mums nesvarbu kitų žmonių išgyvenimai, reiškia nemokame ir negalime keistis.

*Mūsų santykis su nepažįstamu labiau erotiškas, nei etiškas.

*America erotica. Kai mes mylėjomės pirmą kartą, iš manęs net prakaitas sunkėsi, ne prakaitas tai buvo, o kūno ašaros, nuostabos ir džiaugsmo ašaros; mes mylėjomės truputį grubiai ir nemokėsiškai, nebuvo laiko net bučiniams. Vėliau intymiausioje mūsų kūnų pastogėje, kurią aukščiausiasis skiria ne kiekvienam, mes ilgai, vos liesdamiesi lūpomis šnibždėjomės apie vaikystę, jaunystę, svajones, užsienius, aš pasakiau „myliu tave“. Ir Niujorkas krūptelėjo: „Už ką?“ Pasigailėjau tai ištarusi. Niujorkas – ne iš tikrovės; tai tik fonas fantazijoms austi. Susižavėjimas tuo, kas netikra, išdyla akimirksniu. Neliko meilės Niujorkui ir Niujorke.

*Tyla nusileidžia ten, kur baigiasi žodžiai, o žodžiai baigiasi ten, kur atsiveria beribė ateitis, kaip filmų „happyendas“...

*Stilius – tai tam tikro rašytojo veidas ir langas į laikmetį, kuriame jis kuria. Jei gyveni saloje, čia niekas tavęs neintegruoja ir nėra kur integruotis. Turi susikurti *savo* terpę ir paversti ją derlinga dirva. O tai nepaprasta, gal net neįmanoma.

*Kodėl nepasuksi laiko atgal? Galima pasukti!

*Palikę savo skarotas mamas, jau motules, paupy ant suolo, mes su tavimi leidžiamės per lūžtantį ledą, du šešiasdešimtmečiai vaikai, vis dar vaikai. Ar žinai, kad mokykloje tave mylėjau ir mes buvome tokie gražūs? Sakome vienas kitam ir nuščiūvame nuo platoniškos meilės skaidrumo ir spindesio kaip lūžtančio ledo. Ar žinai, kad gyvenimas praėjo mylint kitus, svetur, tarp

svetimų? Žinau... ir susikibę rankomis šokame ant kranto, kad neįlūžtume ir motulėms, neduokdie, nereiktų gydyti žaizdų ar laidoti mūsų. Pasižadame, kad nebelakstysime per lūžtančius paviršius, kad saugosime save ir palaikysime griežtą gyvenimo tvarką: pirma – tėvai, paskui – vaikai. Mes – laimingi vaikai ir laiminga mūsų vaikystė. Iš tikro nei mes, nei mūsų tėvai niekad nenorėjo daugiau nei yra. Susitaikymas leido svajoti, o ateitis buvo žydintis sodas. Dabar mes joje, ateityje, ir nuo mūsų obuoliai dar nenukritę. Po pražydusiu karklu pasižadėjome: mes padėsime vienas kitam laidoti tėvus, o paskui laidosime vienas kitą, mylėdami vienintele įmanoma – platoniška – meile.

*Kadaise netekau vieno gero draugo ir pašnekovo, jis nustojo su manimi kalbėtis, nes tris, gal net keturis kartus priminiau jam apie jo padarytą klaidą, nors jau po pirmojo karto buvau perspėta: „Nustok...“ Nekreipiau dėmesio. Ir mes daugiau nebendravome, nes tas jaučiasi giliai įžeistas, o aš – „nieko bloga nepadariau“. Ilgainiui, galima sakyti, pradėjom net nepakęsti vienas kito ir, progai pasitaikius, susiremiame viešai. Susipykti labai paprasta. Draugauti sunku... Ką jau kalbėti apie ambicingus generolus ir jų armijas! Tačiau visa tai vyksta tik tarp žmonių, gamtos pasaulyje viskas kitaip. Ir pastarasis nugalės žmones, nes yra stipresnis. Nugalės, natūraliai paversdamas mus būtybėmis, naikinančiomis viena kitą ir užleidžiančiomis vietą (pagaliau) kitoms gyvybės rūšims.

*Apie amžiną laukimą... Kai labai lauki stebuklo, jis įvyksta, bet reikia laukti „amžinai“. Sako, jis įvyksta, kai visa aplink „prašviesėja“ ir įsivyrėja aiškumas. Aiškumas, anot išminčių, svarbiausia. Jis išskaidrina gyvenimo prasmę. Tačiau iš kur tas aiškumas, kai net mes, tokia maža tautelė, esame išblaškyti po visą planetą ir blaškomės toliau? Kartą paskambino jaunystės studijų draugas iš Amerikos. Su juo kalbamės retai, bet ilgai ir apie viską. Galima sakyti, tabu nėra. Reikia turėti bent vieną žmogų pokalbiui „be tabu“; dar – būti užaugus su juo tose pačiose gatvelėse; ir dar – patirti panašius gyvenimo vingius. Žodžiu, tokie žmonės – aukso kainos. Kokio ten aukso – tai jau seniai vadinama „sielos broliu“. Tąkart kalbėjomės trumpai. Jis skubėjo, jaudinosi ir norėjo man pranešti: „Einu į pasimatymą su savo dukra. Jos nemačiau trisdešimt metų.“ Net per tūkstančius kilometrų girdėjau jo širdies plakimą ir sutrikusi įbrukau jam keistą patarimą „Gerai atrodyk!“ „Na, koks jau esu...“, – atsakė. Pridūriau: „Esi gražus“, bet telefone jau spengė tyla. Žinau, kaip jis šito laukė. Laukė nežinodamas, ar tai kada nors įvyks. Amžinai laukė. Tai veikė

jo gyvenimą ir būtų besitęsį, jeigu ne susitikimo stebuklas. Dabar bandau įsivaizduoti jo išgyvenimus ir net apsiašaroju. Koks gi ten aiškumas, ypač meilėje? Laukimas nugali aiškumą. Net kai nėra jokios prasmės laukti, mes laukiame ir laukiame, be jokio aiškumo.

*Rašytojo Petro Cvirkos (deja, „nukarūnuoto“) „Frank Kruk“ – tai vienas įdomiausių ir, sakyčiau, tiksliausiai išreikštų požiūrių į tai, kaip lietuviai pasitinka ir priima sugrįžtančius į Lietuvą emigrantus. Antropologiškai – labai vertingas kūrinys. Juolab, kad niekas apie emigravusio ir neemigravusio lietuvio santykį ironiškiau niekad neparašė (nors panašiai, tik kitu žvilgsniu ir anglų kalba ironizavo ir rašytojas, dipukų kilmės niujorkietis Kęstutis Nakas pjesėje „When Lithuania Ruled the World“ [Kai Lietuva valdė pasaulį]). Nuo Cvirkos laikų šis požiūris mažai kuo pasikeitė. Tiesa, vos tik pasirodžius „Frank Kruk“, pasipylė JAV tada gyvenusių lietuvių, dipukų, kritika, esą autorius vaizduoja netiksliai ne patį herojų, o amerikietiškas jo gyvenimo aplinkybes, daro gėdą Amerikai. Cvirka nesipriešino kritikai ir perrašė kūrinį bent trisdešimt kartų, kol buvo patvirtintas visiems tikęs variantas. Apie tai išsamiai pasakojama viename iš talentingos vertėjos ir dipukų veikėjos Elizabeth Novickas straipsnyje, kuriame autorė ironizuoja jau pačių dipukų požiūrį į Cvirką. Išvada: lietuviai nepratę juoktis iš savęs, o jeigu pasijuokia kiti, tegu ir mūsų emigrantai, – jie susigūžę atmeta ironiją. Jaunos kultūros bruozas.

*Ko šiandien iš tikro reikia portalų skaitytojui – istorijos, veiksmo, dramos, analizės, o gal vaizdų, iliuzijos, mito, gražaus paviršiaus? Žinoma, vieniems reikia vieno, kitiems kito, ir portalas portalui nelygus, tačiau į klausimą, kodėl publikacijos atrodo vienaip, o ne kitaip, ir kodėl portalai linkę derintis prie „antrosios“ skaitytojų grupės, galima atsakyti turbūt tik pasitelkus reklamos kalbą. Tai būtų iš vienos pusės, o iš kitos – negi tai intelektualinio žinių turinio pabaiga. (Tiesa, Nietzsche ir Vattimo seniai išpranašavo visuotinį „minties ir proto silpnėjimą“, sulig kuriuo, beje, silpnėja ir valstybės). Štai kad ir portaluose mirguliuojantys straipsniai apie man gerai pažįstamą Kiprą – vieną iš labiausiai pažeidžiamų Europos pasienių (savo išsidėstymu Europos rytuose panašiu į Lietuvą). Nors šiandien lietuvių turistų srautas į Kiprą didžiulis, tačiau retas jų žino, „kur“ iš tikro keliauja. „O aš maniau, kad mes Graikijoje...“ „O aš maniau, kad čia Turkija...“ Nors tai kraštiniai pavyzdžiai, jų neparyškinu. Tai aiškiai girdžiu lėktuve ir atsilošiu sėdynėje, kad giliau

įkvėpčiau ir nepradėčiau. Susimąstau: turistinis Kipras tarsi neteko savo istorijos. Salos istorija – tai įdegusių turistų foto sesija penktą valandą vakaro, kai sala kaip niekur pasaulyje nusidažo oranžine antika. Kodėl oranžine, ir kodėl antika – niekas nė nepagalvoja, tačiau žmogus toje šviesoje atrodo kaip bronzinė skulptūra, patikėkite – tobulai. Jis fotografuojasi, galvodamas, kad yra tobulas, o iš tikro tobulas yra tik jo fonas – modelis be jo būtų tik dvimatis blynas. Fonas suteikia gylį, apie kurį irgi niekas nepagalvoja. Ar iš viso įmanoma norėti pažinti tokią mažą, klestinčio turizmo šalį kaip Kipras, pažinti kitaip nei fotografijose, kurios nuo seno kaupiasi geriausių fotografų serijose? Štai portalas „Delfi“ publikuoja interviu su vienu lietuvių fotografu, vaizduojančiu „gražųjį“ Kiprą. Kiprą „be problemų“, kupiną gyvenimo džiaugsmo ir žingsnio lengvumo: „easycome, easygo“ (lengvai ateinu, lengvai išeinu). Fotografijos akinančiai gražios, bet tik tokį Kiprą tarp šiandieninio „Delfi“, vieno populiariausių portalų, puslapių ir randu – šalį be istorijos ir dramos. Lietuvių gausiai lankomą, mėgstamą ir – norėtusi pasakyti – „atras-tą, „pažintą“, bet šito pasakyti negaliu. Nepažinę vienas kito istorijos, būsimė ne Europos dalis, o „staltiesės“ pakraščiai su menku vaidmeniu Europos istorijoje. „Delfiai“ randa vietos ir laiko interviu su fotografais, bet ar rastų straipsniui pavadinimu „Naujieji Kipro kolonizatoriai, jūs nesuvokiate, ką darote?“

*Apie brazilšką filmą „Casa de Areia“ (Smėlio namai), pastatytą 2005-aisiais režisieriaus Andrucho Waddingtono. Smėlio namai – esantys-nesantys, slenkantys, bet pabėgti iš jų ir nuo jų neįmanoma. Filme vaizduojama vieno žmogaus gyvenimo Brazilijos kopose ir lagūnose istorija nuo 1910 iki 1969 metų – nuo Pirmojo Pasaulinio karo pradžios iki Neilo Armstrongo žingsnių Mėnulyje („Mėnulyje radau tik smėlį“, – sako astronautas). Į Brazilijos dykvietes žmonės bėgdavo nuo negandų – vergovės, skolų, mafijos reketo, nuo nekenčiamo gyvenimo, tačiau lygiai taip pat nekėsdavo gyvenimo ir smėlynuose, svajodami kada nors sugrįžti atgal į miestą. Gyvenimą dykvietėje jie pradėdavo nuo pasodinto medžio – kaip ženklą, kad čia yra gyvybė. Smėlynai ir dykumos – ribiniai išbandymai žmogui. Ir vienintelis tikėtinas ateities peizažas su šia gyvybinga ir paslankia substancija, kurios neįmanoma pažaboti. Lengvai ji palaidos po savimi seklius ežerus, vandenį, iškirstus miškus, naujus miestus, jų požemius. Ką jau kalbėti apie „politines dulkes“, kai smėlis užkloja net artimiausias planetas. Tikrai smėlynuose gimę prisitaisys prie naujojo pasaulio, nes jie mokės judėti kartu su smėliu lyg besvoriai

išsprogdintų dykumų debesys, temdantys saulę virš galvos. Kai man kažkas sako, kad dykumos nedega („nekliedėkite, poniai“), kad ekologija – tai politika ir jokios katastrofos nėra, kad nieko tokio – iškirsti mišką, išlyginti kalną, kad reikia ir toliau pirkti ginklus ir juos bandyti, nes tai „garantuoja šaliai saugumą“, suvokių, kad per mažai kentėjome arba kentėjome tiek daug, kad mus apsėdo nejautra. Kai vasarą Lietuvoje visi vienas kitam pasakoja ir televizija visą parą rodo „Baltijos kelio“ n-tąsias metines, o už lango medkirčiai su galinga technika, įsijungę lempas, dieną naktį kerta padubysio miškus, švarindami net jaunuolynus – nuo šio disonanso sustingsta kvėpavimas ir kraujas gyslose. Ilgainiui užlieja gailestingumas viskam, kad žūva ir dar žus – toks begalinis ir balkšvas kaip nekalti Mėnulio smėlynai. „Mes dirbame dviese su sūnumi dieną naktį, alga nedidelė“, – sako man medkirtys. „Už tą mišką išmokysiu dukrą Švedijoje“, – aiškina mišką „Ikeai“ pardavęs kaimynas.

*Šiandien žmogus kerta miškus ir bombarduoja smėlynus. Nesusimąsto, kad degantys smėlynai – tai planetos slibinai.

*Meilė medžiui. Pralaimėjimas – tai netektis (ir *vice versa*), nors netektį suvokti kaip tiesiog nebuvimą – klaida. Pamenate, kai mokykloje mus kviesdavo prie lentos? Jei kas nors neatsiliepia, jo(s) nėra klasėje. Nebuvimas – tai tylą, tačiau ne netektis. Ir apskritai, tam, kad prasidėtų kažkas nauja, reikia tylos. Kol „triukšmaujame“ dėl kokios nors problemos, nieko nauja neprasidės. „Iškomunikuoti“ (koks keistas terminas) visko neįmanoma ir netgi nereikia. „Visko visiems neišaiškinsi ir nebūtina,“ – sakė Pitagoras.

*Istoriją reikia suvokti organiškai. Kaip savo plaukus. Jie turi šaknis mūmyse ir auga iš mūsų. Juos kerpame, jie vėl atauga. Auga į mus net tada, kai susmulkėja. Net mums mirus, jie nenustos augti. Galime juos išdeginti, bet kas iš to – liks tik bjaurūs randai, liudijantys apie mūsų mazochizmą, o šaknys viduje niekur nedings. Mane vis labiau stebina (ir liūdina) neorganiškas (ir banalus) istorijos suvokimas. Visais laikais norime matyti joje mūsų materialias pergales. Fetišą, suteikdami didelę reikšmę simbolių, o ne garbės ir tarpusavio ryšio vertei. Gal kada nors mes, mano kartos herojai ir „bravado“, sukursime mozaiką iš nespaltotų nuotraukų, plokštelių muzikos ir „senamadiškų“, niekam nebeįdomių tekstų. Nieko nebėra ir viskas tebėra. Tebėra didžiųjų išbandymų kartos gyvenimai ir avantiūros. Tik dabar, po 35 metų, pradedame įsisąmoninti žlugusios imperijos, kurioje kadais gyvenome,

pasekmes. Visuose lygmenyse ir globaliame kontekste. Tik dabar. Štai kas yra istorija... Ji lėta. Ir ji – ne iliuzija. O manėme, kad praeities nebėra ir kad jau gyvename pagal Oswaldo de Andrade „Antropofagų manifestą“: „...duokite mums Aukso amžių ir ‚andall the girls‘ [visas mergas]...“ Nėra nei „Aukso“, nei „mergų“ – tik mes, mano kartos avantiūristai, akistatoje su savimi.

*Gyvenimas yra nuolatinis savo pozicijos aiškinimas kitiems ir laipsniška re-zignacija, nes, pirma, žmonės (ypač brandesniame amžiuje) savo nuomonės ir įsitikinimų nekeičia, kad ir kokie jie būtų; antra, niekas (ypač šiuolaikinis žmogus medių eroje) nelinkęs galvoti ir pripažinti, kad kai ko nežino arba pamiršo. Tai yra, nelinkęs manyti, jos įrankiai, kuriuos jis valdo, yra sumanes-ni už jį. Medių sukurtas žmogus nebeįstengia suvokti ir istorinės savo tautos dramos, nes kūniškai joje nebedalyvauja. Ir apskritai, virtualiai suformuota nuomonė yra ne tikrovė, o tikrovės aisbergo viršūnė. Ką noriu pasakyti? Į tiesą panašią nuomonę galime turėti tik apie tuos įvykius, kurie vyksta šim-to metrų spinduliu aplink mus. Visa kita – animacija. Štai kodėl senovėje žolininkės tikėdavę, kad gydo tik žolės, augančios trijų kilometrų spinduliu nuo žmogaus namų, vieno ir to paties kaimo žolės. Be to, dar reikia norėti jas pažinti... Daug metų gyvendama Kipre ir stebėdama vis naują tautiečių migrantų srautą į salą, galvoju, kodėl nauja migrantų karta nepasimoko iš senesnės, juk vaikščioja tais pačiais takais, daro tas pačias klaidas. Okupuota-sis Šiaurės Kipras... Net suskauda, kai išgirstu, kad dar ir dar vienas tautietis įsigyja ten nekilnojamą turtą, nepasidomi istorija giliau arba pasidomi tik tiek, kiek jam naudinga. Tam tikra prasme – dalyvauja tolesnėje šios mažos šalies tragedijoje. Paklaustas įrodinėja, kad „nieko čia bloga“, o įžūlesnis dar ir „pasiunčia“ toliau. Žinau tik viena, kad tai negali tęstis. Jaučiu net asmeninę gėdą už visiems gerai žinomas organizacijas ir tris šios mažos respublikos „garantorius“, atidėliojančius Kipro problemos sprendimą ir „kaltinančius“ pačius kipriečius. Žmonės prieš politiką niekadės nekalti ir visad teisūs. Tačiau stipriausiai jaučiu kai ką labai asmeniškai, asmeninę dramą, apie kurią gal reiktų kalbėti tik knygoje. Mat, ilgas gyvenimas kitoje šalyje paverčia ją tolygią tėvynei, kurion nukreipti gilūs pilietiniai jausmai – meilė, atsidavimas ir kova – stubinantys net vietinius žmones, nors jie neįžvelgia ir niekada neįžvelgs tavyje saviškio. Tai tik parodo, kad žmogaus meilė kitam gali netu-rėti nei aiškių ribų, nei tikslų, o tiesiog troškimą suprasti, apkabinti, atleisti, pateisinti...

*Labai daug metų ir iš arti gyvenu dalinai okupuotos Kipro salos dramoje. Ji mane palietė, pakeitė mano ir mano vaikų likimą, blaškė mane, vertė jausti neteisybę mažų tautų, netgi savo atžvilgiu.

*Intelektui viskas atrodo apokaliptiška, kai situacija nukrypsta nuo paaiškinamos sveiku protu. Bet kokia visuomeninė problema (net ir sveikatos) šiandien tampa politizuota, nes aplink per daug nežinios, pareinančios iš vertybinio chaoso. Senovėje tokiais atvejais politiką keisdavo mitai. Panašiai ir dabar. Intelektas jaučia savo apokalipsę ir tai yra pavojinga visuomenei.

*Konstantinas Kavafis – Egipto Aleksandrijos graikas, vienas iškiliausių XX a. poetų, kurio rinktinės dar nėra lietuviškai dėl mano kaltės: seniai privalėjau tai padaryti. Jo garsiamo eilėraštyje „Belaukiant barbarų“ jis kelia aktualų klausimą: „Ką darysime, jei barbarai neateis?“ Dar sako, kad gražiausias gyvenimas tas, kurio nemoki gyventi. Dėl to gyvenu bibliotekoje, nes gyvenimas už jos ribų atrodo vis mažiau tikras.

*Mirė Arvydas Šliogeris (1944–2019), Lietuvos filosofas, iš kurio mes (tam tikros kartos lietuvių filosofai) kažko mokėmės, kažko mums iš jo „reikėjo“, kažkur visi jį esame matę. Grįžusi į Lietuvą po studijų „Piteryje“, mokiausi iš jo knygų lietuviškos filosofinės kalbos. Jo banguojanti, ypatingu ritmu išsiskirianti kalba labai įtraukdavo, o mintis, jo mintis buvo pavyzdžiu to, kad ji nebūtinai turi kur nors vesti. Ją verta užrašyti panašiai kaip natas penklinėje, kad skambėtų kaip dalis kažko Didesnio. Svarbiausia – „mintijimas“ (regis, jo sugalvotas žodis). Iškeliavus filosofui, atsiveria tuštuma, „duobė“, kaip miške išvertus seną medį su šaknimis. Galima tik linkėti, kad Šliogerio darbai „ataugs iš šaknų“.

*Esu savo miesto dukra. Jame gyvena mano tėvai, broliai, didelė dalis giminės, draugai, menantys mano istoriją nuo pat vaikystės. Savo vaizduotėje menu miesto istoriją nuo neatmenamų laikų, kai šioje atšiaurioje žemėje žmonės, stoiški ir stiprūs, rentė pamatus savo namams, sausino pelkę, šildė namus. Menu savo kartą jos jaunystėje, kai, keičiantis santvarkai, daug jaunuolių turėjo palikti savo namus, nes išnyko svarbi miesto dalis, gamyklos, ir neliko kur dirbti, niekas nenorėjo būti išvartytas ir „išvartyti“ kur akys veda. Tačiau turėjo išmaitinti save, savo artimuosius ir išvykti. Šiandien žiūrime į tai su ironija, linksminame save jų istorijomis, ir niekas kitas nemoka taip pasijuokti iš

savęs kaip šiauliečiai. Kūrėme miestą iš naujo – jame ir už jo ribų. Nė vienas kismas nepraeina be emocinių išgyvenimų. Vis dėl to kiekvienas šiaulietis turi savo Šiaulius – atmintyje ir širdyje. Tai vadinasi nostalgija. Ja persmelktas visas žmogaus gyvenimas. Kai miestas kenčia ir artimiesiems blogai, kerti žemynus ir sugrįžti padėti kiek tik gali. Ne dėl pagyrimų už heroizmą. Svarbiausia – ryšys tarp miesto žmonių šiame geopolitiškai nestabiliame pasaulyje. Svarbiausia – išlikti miestiečiais savo sieloje čia ir dabar. Graikiškas žodis „polis“ reiškia esminę žmogaus priklausomybę miestui, kuriame yra ir mūsų šaknys, ir sparnai. Sparnai – galvoje, šaknys – širdyje. Polis pagimdo „poliūtį“, tai yra, pilietį. Senovinė žodžio reikšmė rodo, kad pilietį pirmiausia sukuria miestas. Ir kuo toliau pilietį neša sparnai, tuo stipresnius juos suteikė ne kas kitas, o gimtasis miestas.

*Sau niekadados nebuvau jokia „emigrantė“, nors mane taip pavadino. Labai nesipriešinau. Visa, kuo tave pavadina, reikia priimti kritiškai ir žinoti, kodėl pavadino. Nesu ir gyvenimo turistė, mėgstanti keliones, kaip „viskas įskaičiuota“. Dažnai girdžiu: „Kaip tau gerai, kad gyveni šiltoje šalyje.“ Gerai. Tačiau tai gali pasakyti tik „viskas įskaičiuota“ turistai. Niekad nebūkime „viskas įskaičiuota“ turistais. Užsukime į taverną kryžkelėje, apsikabinkime graiką. Įspūdžio užteks visam gyvenimui.

*Pilietybės klausimas lietuviams – visada revoliucinis, o įtampa aplink jį gali priminti net Sąjūdį. Tačiau jo „revoliucingumas“ Lietuvoje atrodo vienaip, o užsienyje kitaip. Dauguma už Lietuvos ribų gyvenančių lietuvių palaiko savo pilietybės išsaugojimo teisę ir dviejų pilietybių pripažinimą, o didelė dalis Lietuvos gyventojų nemato tame prasmės, atvirksčiai – įžvelgia daug pavojų. Šiandien nuomonės išsiskiria ir skirtumų įrodymui nereikia nė statistikos. Atidžiau pažvelgus, tarp abiejų pusių esama lengvos priešpriešos, o valstybinėse Lietuvos instancijose – net didelės baimės. Svarbu ne tai, kad toji baimė turi konkrečius pavadinimus ir rodo „nagus“, ar kad ji įnarpliota į visokius, nebūtinai tikrus, faktus lyg į rasotus rudens voratinklius, svarbu, kad ji tikrai yra. Be jokios ironijos – baimė turi galią ir valdo. Juk jei aš bijau ryklio, tai niekas man nepaaiškins, kad jūroje jo nėra. Jo pelekai kyšos už kiekvienos uolos, nes tai, ko aš bijau, man yra tikra. Nenuginčijama. Baimė yra mano savastis, ji mane įsupa ir juoktis iš jos nevalia, nes nuo tavęs bus nusigręžta. Tai, kad baimė gimdo daugybę atsargumo ir nepasitikėjimo veiksmų, virstančių saugumą garantuojančiais įstatymais, – kitas klausimas.

O gal po baimės legalizavimu slepiasi pavydas ir kitos emocijos? Ir jeigu ją galima politinėmis priemonėmis įvartyti, tai gal galima tokiu pat būdu išvartyti? Kad ir kaip būtų, pilietybės išsaugojimo ir praradimo esmė slypi kitur. Tebūnie baimė ir daugybė jos vardų teisingi, bet prarasta teisė į pilietybę ilgainiui atvers prarają, į kurią nugarmės didelė dalis pasaulyje klajojančios lietuvių. Niekas nenukentės, tik sveikas protas, kuriuo pasižymi aukščiau mūsų esanti ir nieko iš mūsų neprašanti lietuvių. Ji – ne vien folkloras, vėliava, Vytis ar valstybė. Ji buvo net valstybei nesant ir nelaukė „investicijų“. Ir be jų lietuvių turtinga ir dosni visiems vienodai. Ji gyvens, kol pasaulyje gyvens bent vienas lietuvis, tačiau jei Lietuvos pilietybės suteikimas eis tik naudos, o ne kilmės keliu, tai valstybėje garbingu Lietuvos vardu lietuvių gerokai sumažės. Tiesiog, gerai pagalvojus, nėra „nenaudingos“ lietuvių, kaip kad motinai nebūna nereikalingo vaiko. „Vaikas“ gal ir neraško žvaigždžių užsienyje, gal jis yra vargšas ir seniai gavęs pravardę „išdavikas“, tačiau jis nėra aukščiau savo pasirinkimo ir aukščiau savo motinos žemės, kurios likimas esmingai susijęs ir su juo. Ne viskas taip paprasta valstybėje, kurios vienas trečdalis išsiblaškė po pasaulį. Ji netenka rankų ir dalies smegenų, tačiau joje lieka svarbiausia – širdis. Širdis turi būti didelė ir labai gera, ir nesvarbu, kad šie žodžiai skamba kaip iš pamokslų. Jie tinka ir Konstitucijai, dėl kurios pakaitų visiems dreba pirštai, tarsi ją būtų sukūrę ne žmonės, o rūstūs dievai. Konstitucija yra daugybės galvų išminties Raštas, ji erdvi kaip bendruomenė ir jai širdies „formuluotės“ ne svetimos. Konstitucija stipri kaip širdis ir ji randa žodžius saviems, išdavikams ir paklydėliams, nes ji (nors ir nebaigtas) – tobulas kūrinys, o mes – nei tobuli, nei tokie kada nors būsime. Žmogus negali lygiuotis į Rašto tobulumą, tačiau gali jį keisti.

*Mums verkiant reikia platesnės ir sudėtingą šių dienų tikrovę atitinkančios vizijos apie viską, kas mus supa, – viską, kas sava ir svetima. Nesukime lengviausiu rūšiavimo į „sava“ ir „svetima“ keliu. Atsisakykime tildančių tabu ir žvilgsnio į platųjį pasaulį per neapykantos priešui linzes – tai per siauras žvilgsnis. Be to, draugų tikrai daugiau. Meskime iš galvos griežtą „mano/ne mano“ dichotomiją, žadinančią nerimą ir psichologinę įtampą. Suprantu, kad nelengva. Pati labai ilgą laiką gyniau savo savastį gyvendama svetur, kol nesupratau, kad svetima nėra vien priešiška, o priešiška neretai – paprasčiausiai susikurta; išnerta iš dviejų – savo ir kito – klaidų, arba man įteigta kažkieno. Tikriausiai to, kas dėl vienos ar kitos priežasties nori patraukti mane „savo pusėn“. Ilgainiui suvokiau, kad tam „svetimam“, „kitokiam“

ar „priešiškam“ reikia mano balso, patarimo ir įsiklausymo ne mažiau nei man – jų!.. Mano mama senatvėje pamėgo pasivaikščiojimus po istorines kaimų kapinaites, prie buvusių dvarų arba pakelėse, kai keliaujame mašina. Vaikštau ir aš kartu su mama. Aptinku neišsemiamą žmonių, kurie gyveno Lietuvos kraštuose, istoriją. Daugybė atgulė šion žemėn su lenkiškomis, vokiškomis ir rusiškoms pavardėmis. Žemė visiems svetinga. Visur tas pats: kur žemė – ten kapas. Daugybė lietuvių atguls Amerikos, Anglijos, Ispanijos ar Norvegijos kapuose. Mačiau jau ne vieną, netgi jaunesnį už save, Kipro salos kapinėse (kas, atkurdamas Nepriklausomybę, galėjo apie tai pagalvoti?). Iš tikro aš – ne apie kapines (nors ir apie jas). O apie liūdesį stebint, kaip kenčiame ir kankinamės kam nors pažeidus vadinamąjį visuotinį tabu; kaip pasiduodame bandos instinktui puldami tą, kurį puola visi; kaip leidžiame medijų komentatoriams atvirai ironizuoti ir net pajuokti savo laidų svečius, kuriant įtampą ir įtarumą. Ir taip toliau... Kodėl lietuviškojo pasididžiavimo, atjautos ir kilnumo toną vis dažniau papildo (susireikšminusios) aukos retorika? Juk vargiai norime ja būti...

*Susidomėjau egzotiškais lietuviškais valgiais. Kartą viename „lietuviškų valgių“ portale perskaičiau tokį klausimą: „Kur dingo mūsų tradiciniai kaplūnai?“ Tai – kepti kastruoti gaidžiukai. Istorijos šaltiniuose suradau ir legendą, kad bajorai Radvilos savo virtuvėse mokėdavo juos apkepinti tiek, kiek reikia, kad, patiekus ant stalo, tie atgytų ir imtų lakstyti. Visada galima nustebinti taip, kad dingtų apetitas.

*Niekados nemaniau, kad mėgsiu griuvėsius, ypač tokius senus kaip antikos. Turiu prisipažinti, kad pastarųjų vaizdas užpildo manyje bet kokią tuštumą. Man jie yra neliečiami, nekalti ir skaidrūs kaip vaiko siela, jie atviri dangui. Taip, griuvėsiai lieka pasitraukus žmogui, liūdna, tačiau patys savaime jie neatrodo liūdni, o didingi. Kuo ilgiau niekas jų neliečia, tuo jie didingesni, tarsi iškalbingas priekaištas atklydėliui.

*Mintimis kaupiausi pokalbio temai su studentų, būsimų humanitarų, auditorija: ketinau pasvarstyti apie jaunų žmonių meilę per karą. Jaunystė net karo sąlygomis palanki meilei, ji, aistringoji, skirta mylėti, o dar labiausiai ją traukia iššūkiai, kai neįmanoma mylėti. Mano babytė sakys: „Būdavo – „jaunatvi išpūstijama ant jaunų.“ Taip, jauni – jie gi sudegina savo jaunystę; jie patys sudega joje. Babytė gi sakydavo dėl to, kad visą gyvenimą nenustojo

būti jauna. Gal mes apskritai nenustojame būti jauni, kol mūsų kažkas nepasendina? Visuomenė? Nikosijos kino klube pažiūrėjau savo mėgstamo režisieriaus François Ozono filmą, karo dramą „Frantz“ (2016) su žavinga vokiečių aktore Paula Beer. Ozon, kaip visad, jautrus psichologas, už tai jį ir mėgstu: karas palaužia jaunus žmones, atima iš jų jaunystę, o jaunatvišką aistrą nukreipia savižudybės keliu – štai dėl ko jaunuoliai kare nebegali atsiduoti meilei. Jeigu ir gali, juos pasmerkia visuomenė, patriotiškai nusiteikę tėvai. Ozono filme vienas iš tokių tėvų nušvitimo akimirka ir sako: „Juk tai mes, mes patys, siunčiame savo vaikus į mirtį! Siunčiame juos kariauti, o paskui prie jų karsto keliame taurę už pergalę. Siunčiame mirti ir švenčiame...“

*Politika, besismelkianti į kiekvieno žmogaus asmeninį gyvenimą, yra kenksminga ir bloga politika. Ji turi būti kaip skydas: ieškoti šalininkų, nepažeidžiant žmonių gyvenimo. Kai tautos žvilgsniai krypsta prie galingųjų jėgų ir jas palaiko, tai blogai atliktas politinis darbas tautos viduje, kaip kad romanas, rašomas politiniais tikslais, yra blogas romanas. Rašymas pareina iš mano vidaus, kurį privalau išsaugoti sveiką, nepažeistą.

*Kultūros politikoje būtų gerai vadovautis Jorge Luisu Borgesu: jis žiūrėjo į pasaulį kaip bibliotekininkas į biblioteką, kurioje viskas vertinga. Tai nieko bendra neturi su kultūros ir meno rinka: yra kūrėjai, kurie nori dalyvauti rinkoje ir dievina atpildą, yra tie, kurie dievina tai, ką daro ir darys net be atpildo. Kultūros politikams tai turi būti aišku. Būtina išlaikyti pusiausvyrą tarp dviejų tendencijų ir niekados, niekados – tik į vienus vartus. Tai, ko Lietuvos (ne tik Lietuvos) kultūrai šiek tiek stinga – tai aktualių tarptautiniu mastu vizijų, įvairiapusės savo istorijos interpretacijos, įmanomos per kultūrą. Tai normalu. Yra kur augti ir tam yra erdvė, tačiau augti galima tik atsitraukus nuo politikos.

*Kažkas sakė: nestatyk namų ant tilto. O gal sakė atvirkščiai? Nepamenu. Bet kuriuo atveju aš – už statybas ant tilto. Statyk namus ant tilto ir imk muitą.

Dalia STAPONKUTĖ

DEIVĖ SĖKMĖ – ĮNORINGAS PALYDOVAS

„Varpų“ viešnia DALIA STAPONKUTĖ – Šiauliuose gimusi rašytoja, vertėja, kultūrologė, nuo 1989 metų gyvenanti ir dirbanti tarp Lietuvos ir Kipro.

Kipre apsigyvenote Lietuvai labai svarbiais Atgimimo metais. Turbūt ne taip paprasta buvo tai padaryti – juk dar buvome priklausomi nuo Sovietų sąjungos?

Tada, 1989-aisiais, ėjo 26-ieji mano gyvenimo metai. Tai pakankamai jaunas amžius, kad pilnai suprastumei visuomenės, kurioje gyveni, virsmą, tokį, koks vyko tais metais. Jei būčiau buvusi šiek tiek vyresnė, bent 30-ies, gal jau nebūčiau vykusi į užsienį su tikslu ten apsigyventi, juk jaunystėje kiekvienai merginai, o ypač radikalių socialinių pokyčių laikotarpiu – yra didžiulis šuolis nuo emocijų ir ambicijų link brandos ir pilietinio sąmonin-gumo. Ne, nebuvo paprasta emigruoti iš SSRS. Tikras išbandymas. Reikėjo pasirašyti emigracijos iš SSRS deklaraciją, kurios prasmės tada irgi iki galo nesuvokiau, nors pareigūnai Maskvoje pyko, koneveikė ir vadino „tėvynės išdavike“. Vos tik „geležinė uždanga“ prasivėrė, per kelis metus emigravo milijonai buvusios SSRS gyventojų. Veržėsi lyg garai iš verdančio katilo. Keliavo per Maskvą įvairiausiomis kryptimis: po kelias naktis nakvodavo Maskvos gatvėse, eilėse prie kelių ankštų „Aerofloto“ agentūrų, kad gautų nusipirkti bilietą reikiama kryptimi (juk visa emigracija vyko per „centrą“, per sostinę). Pažeminimo emigrantams buvo tiek, kad suabejodavai, ar tikrai gyvenimas užsienyje bus toks dosnus, kad padės visa tai pamiršti, t. y. kad bus vertas tokio vargo? Tačiau tose abejonėse atsirasdavo dar didesnė išvykimo karštligė: nepasiduosiu.

Vėliau tą patį pažeminimą, t. y. reiškiamą panašiais žodžiais, teko išgirsti ir nepriklausomoje Lietuvoje: ne tiek savo adresu, kiek, daugiausia, tų, kurie dėl sisteminio lūžio neteko darbo ir namų, emigravo paprasčiausiai „duonos“ užsidirbti, padėti sau ir artimiesiems. Beje, tarp jų buvo ir keli mano giminaičiai. Su pasidarygėjimu prisimenu ciniškus kai kurių mūsų diplomatų žodžius Lietuvos nepriklausomybės pradžioje: „Kai išvažiuos trečdalis Lietuvos, joje galima bus normaliai gyventi.“ Tokią nuomonę esu girdėjusi ne kartą ir ne iš vieno diplomato (jų tarpe buvo ir garbingų dipukų kilmės lietuvių). Vienos socialinės sanklodos perėjimas į kitą kainuoja neįsivaizduojamai daug visam kraštui, pirmiausia – paprastam darbo žmogui. Panašiai tiek, kiek karas. Gal todėl iki šiol, mano nuostabai, dažnai gręžiojamės į sovietmetį, aiškindami visas savo nesėkmes ir klaidas praeities traumomis, nors per keturias dešimtis metų užaugo nauja karta ir, atrodo, turėjome pilnai nuo tos praeities išsivaduoti, išsiųsti ją į archyvą ir nebemojuoti jos vėliava vienas kitam prieš veidą. Bet ji kažkodėl traukia ir traukia mus atgalios lyg nenuvejama (ir paranki) šmėkla. Traukia, keista, net tuos, kurie sovietmečio nė nepažino.

Tikrąjį sovietmetį pažinojusių žmonių jau neliko gyvų. Arba jie senukai. Tik jie (kuriems virš 80-ies) tegali paliudyti, kaip viskas buvo iš tikrųjų. Jie toje sistemoje gimė, užaugo, mokėsi, dirbo ir išėjo į pensiją. Net aš negaliu vadinti savęs sovietmečio liudytoja, nes buvau per jauna, kai jis baigėsi. O kadangi buvau per jauna, tai ir mano prisiminimai apie jį, suprantama, siejasi su mano jaunyste. O kas yra žmogaus jaunystė? Kas nejaučia nostalgijos savo jaunystei – kad ir kokia ji būtų buvusi, kad ir kokiomis sąlygomis gyventa? Neįmanoma neįusti nostalgijos savo jaunystei. Jaunystė – ji mano vienintelė. Mano – ne kieno nors kito.

Tačiau šiandieninėje tikrovėje nieko iš jos neliko. Jokių pėdsakų. Ji yra tik prisiminimuose. Tad kažin ar terminą „sovietmetis“ visados teisingai (be noro kažkam pakenkti) vartoja tie, kurie tuo metu negyveno arba buvo kūdikiai. Tikrai nieko iš anos tikrovės neliko. Galima nurimti. Ir gerai, kad neliko. Galima be kliūčių kurti naują tikrovę. Ar ne tai ir darome? Juk šito vieningai ir beatodairiškai siekėme. Tik savo krašto praeities ir senosios kartos gyvenimo žeminti nereikia. Praeitis mirė. O apie mirtį mes, krikščionys, tik pagarbiai.

Regis, ne iškart užsienyje pavyko įsidarbinti pagal specialybę, įgytą Leningrado universitete bei sukaupę kelių metų patirtį Šiaulių universitete? Ką toji pradžia svetur primena?

Ne tik „ne iškart“. Tiesiog nepavyko (jeigu kalbame apie įgytą filosofijos laipsnį, tegu ir Sankt Peterburgo, kaip dabar vadinasi, universitete). Mano diplomą, žinoma, pripažino, bet tik dėl to, kad jį išdavusio universiteto reitingai (iki šiol) pasaulyje aukšti.

Pirmieji gyvenimo svetur žingsniai išties bloškia žmogų į savotišką „neišgalumą“: nemoki nei kalbos, neturi nei įgūdžių gyventi kitos kultūros aplinkoje. Ilgą laiką net su mokslo laipsniais ir darbo patirtimi jautiesi lyg pradžiamokslis. Skaudžiausia, jog tai aiškiai suvoki.

Taip, pradžių pradžia užsienyje suaugusiam ir jau patyrusiam specialistui yra skaudoka – juk gali matyti ir vertinti save iš šalies, juk tikrai nejauku, kai tave vedžioja už rankos (iš už nosies) kaip vaiką. Pati ne viską suprantanti, ne viską gali – aplinkoje nesiorientuoji. Žinai, kad praeis ne vieni metai, kol šio to išmoksi. Manau, tai aktualu visiems migrantams – nepaisant amžiaus, padėties, lyties ar kompiuterinio (šių laikų) raštingumo. Pirmieji žingsniai kitoje kultūroje – tai tavo kaip vaiko žingsniai.

Žmogus – labai lėta ir gana „neišmani“ būtybė, todėl geriausiai jaučiasi saugioje gimtosios kultūros aplinkoje. Savo gete. Būna išimčių. Bet iš tokių nebent Jonas Mekas. Tikriausiai jam pasisekė laiku atsirasti tinkamoje vietoje – su savo išskirtiniu imlumu ir talentu. Sėkmė ir laimingų aplinkybių sutapimas emigrantui – svarbus faktorius. Tačiau deivė Sėkmė – įnoringas palydovas, jaučia ribas: toli į kitas šalis ji nepalydės. Ir lagamine jos neišsiveši.

Ir dar lėtesni tapome šiandien, prasidėjus naujųjų technologijų erai. Šią žmonijos situaciją sociologai vadina „smart tools/weak mind“ (išmanūs įrankiai/ silpnas protas). Tokiais tapę mes galime būti efektyvūs tik getuose,

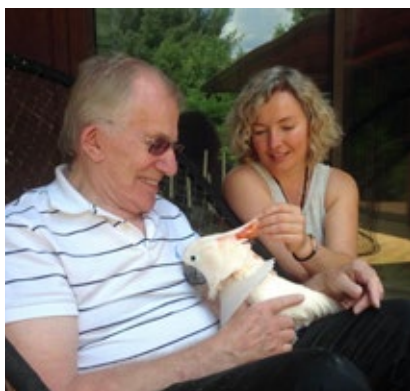
*Nikosijos parkelyje prie namų, 2007.
Portretas pirmajai knygai. Fotografavo
dukra Elektra*

Iš kūrybinių kelionių po JAV. Kalifornija, Monolake, 2008. Fone – šiaulietis filosofas, grupės „Bix“ saksofonistas Geraldas Jankauskas

nors getai gali būti net Naujojoje Zelandijoje: nė neišeidami iš kambario kuriame savo sėkmės mitus. Tai būtent mitai, o ne už geto ribų plytinti tikrovė. Už tų ribų labiausiai ir reikia sėkmės, kad išliktumei. Juk išėję į gatvę svetur esame mažai kam įdomūs. Lengvai suklumpame ties pirma pasitaikiusia kliūtimi, nes kompiuterinėje eroje stokojame pastabumo. Neduokdie – susižeidžiame ir prireikia daktaro, o jeigu žaizda negyja, tai niekas neateis paguoti. Gyk, kol neišgysi. Visur užtenka suklupusių „savų“...

Taip, man teko praeiti universiteto išbandymus iš naujo. Pasisekė, kad užteko valios apginti disertaciją ir padirbėti Vakarų universitetuose. Tai nebūdavo nuolatinės darbo vietos, bet ir ne paskutinės pagal reikšmę. Tiesa, niekada nesijaučiau saugiai. O ilgainiui saugumo nė nebesiekiau. Turbūt „nesvarumo“ būseną tapo kasdiene ir įprasta. Savotiška laisvė, žinant, kad bet kada gali išeiti kitur. Po daugelio „nesaugaus“ darbo ir gyvenimo metų pradedi orientuotis pasaulyje kaip savo gimtame mieste. Kultūros skiriasi, tačiau kasdienio išlikimo sunkumai visur panašūs.

*Su filosofu Alphonso Lingiu jo namuose
Baltimorėje, 2016*

*Sufijų taikos konferencijoje Islamabadė.
Pakistanas, 2010*

Kodėl filosofiją iškeitėte į sociologiją ir vertimo teoriją bei pokolonijinę literatūrą? Jei neklystu, daktaro disertaciją apgynėte dar kitoje – anglų literatūros ir komparatyvistikos srityje?

Taip, būtent šioje srityje. Bet ši sritis aprėpia ir pokolonijinę literatūrą, ir vertimo teoriją – viską apie literatūrą. Kol neturėjau daktaro laipsnio, dėsčiau tai, ko „reikėdavo“ universitetams. Žinoma, pagal „Piterio“ diplome įrašytą kvalifikaciją. Galėjau dėstyti filosofiją, politinę teoriją ir net sociologiją. Dėstydavau daugybę valandų per savaitę (kalbu apie paskutinįjį XX a. dešimtmetį, kai dar nebuvo apgynusi disertacijos). Atrodydavo, kad nieko daugiau gyvenime neliko, tik darbas. Darbo – anglų – kalba ne iš karto plaukte plaukė iš mano lūpų. Būdavo, kad studentai pastebėdavo mano kalbos klaidas ir jas taisydavo (o kaip gi be šito). Universitetai (privatūs ir ne tik) moka „išnaudoti“ specialistus taip, kad nelieka nė minutės laisvo laiko. Privalai atsakyti už daugybę dalykų, apie juos nuolatos galvoti, kiekvieno studento likimas – tavo rankose. Ilgainiui dideli krūviai netgi buvo atgrasę mane nuo dėstymo. Atrodydavo, kad šis darbas niekur neveda: ruošiesi, kalbi, egzaminuoji, o pažymiai nevienodi, kažkas nepatenkintas, skundžiasi. Būdavo, pasijunti lyg aptarnaujantis personalas, o ne mokslininkė. Studentas – klientas.

Tačiau auditorijos trauka sugrįžo, kai tapau tyrėja, kai auditorijoje galėjau dalintis savo mokslinio tyrimo rezultatais. Tai, pamenu, buvo savotiška atgaiva. Atsivėrė kūrybingoji akademinio gyvenimo pusė.

Nuo filosofijos per-eiti prie literatūros len-gviau negu atvirkščiai. Ir perėjau dėl grynai prakti-nių priežasčių: susiradau mokslinį vadovą, kurį, dėl jo paties akademinų tikslų, domino mano „Piteryje“ įgytos žinios. Peterburgo formalistai, Bachtino filosofija... Žo-džiu – postmodernizmo šaknys. Rašant daktaro disertaciją svarbiausia susirasti vadovą, su ku-riuo dirbant būtų nauda abiem pusėms. Ši tvarka iki šiol nepasikeitė.

Dalios Staponkutės verstos Jakovo Kambanelio pjesės „Kelias iš vidaus“ pastatymas Šiauliuose su Sigitu Jakubausku ir Pranu Piauloku, 2007

Gera penkmetį teko dirbti vertėja Kipro viešosios informacijos biure. Ką toji patirtis davė?

Taip, teko dirbti bemaž 15 metų. Ir ko tik man neteko verst! Nuo teis-mų procesų iki gimimo liudijimų. Sinchroninis vertimas nuo kitų vertimų (žodžiu ar raštu) labai skiriasi techniškai. Tai atskiros vertimo kaip tokio kategorijos. Atlikti visų kategorijų vertimus – tai turėti „kompiuterines“ smegenis. Arba tiesiog įprasti tai daryti: praktika, praktika ir praktika. Dir-bau vertėja, kad galėčiau „paremti“ save disertacijos rašymo procese (juk tai didžiulės išlaidos, net kai remia universitetas). Iki maždaug 2010-ųjų mažai kas šalyje, kur gyvenu – Kipre – galėjo verst graikų-anglų-lietuvių-rusų kalbomis. Plačiąja gyvenimo pažinimo prasme šis darbas buvo apdovano-jantis. Sužinojau visokių neįtikėtinų istorijų ir paslapčių. Kažkada svajojau įsidarbinti net Europos Sąjungos institucijose, juk verčiant plečiasi ir pa-tirtis, ir darbo galimybės. Tačiau ten nepatekau. Nebuvo lemta. O ilgainiui apleidau atsisakiau legalių ir techninių vertimų ir pasitraukiau nuo jų kuo toliau tam, kad galėčiau daugiau laiko skirti tik literatūros vertimui. Tai la-bai mėgstu. Praturtina ir mintį, ir kalbos žodyną. Mane domina dvilypis ir nepaprastas vertėjo profesinis gyvenimas. Jis sudėtingas asmenybiškai. Juk

turi nuolatos paklusti kitam. Tai vertėjo darbe – aukščiau visko: verti kitų naudojamas kalbines struktūras ir privalai jas gerbti, nusileisti, sakyčiau, net melstis joms ir, deja, niekad nepasieki tobulumo. Neįmanoma tiksliai išversti visko, visados įsipina interpretacija. O kompiuterinis vertimas kol kas iš viso tolimas nuo tiesos. Todėl apie vertimą kaip kultūrinį, apie vertimo kultūrą ir kultūros vertimą plačiai svarsčiau savo disertacijoje. Kaip sakoma, vertimas neįmanomas, bet būtinas.

Graži biografijos eilutė susijusi su Graikijos Rodo tarptautiniu rašytojų ir vertėjų centru – nuo 2001-ųjų esate ne tik Centro valdybos narė, bet ir literatūrinio almanacho „Helios“ vyresnioji redaktorė. Pristatykite, prašom, šį almanachą plačiau.

Jūsų minimas centras atidarytas 1996-aisiais Rodo savivaldybės iniciatyva, kurią tada parėmė „turingos“ Švedijos, Danijos, Norvegijos rašytojų ir vertėjų sąjungos. Iniciatoriai ir rėmėjai ne tik įregistravo saloje šį centrą, bet ir pakvietė prisijungti prie jo Baltijos, Viduržemio ir Juodosios jūros regionų kūrėjų sąjungas (iš Juodosios jūros regiono – pirmiausia Bulgariją ir Gruziją/Sakartvelą). Buvo sumanyta išplėtoti Rodo saloje šių regionų rašytojų ir vertėjų veiklą, kurią koordinuotų „Trijų jūrų“ valdyba, renkama kas ketveri metai. Šį sumanymą pavyko realizuoti, pasitelkus ir Europos Sąjungos kultūrinius projektus.

Tie laikai (prieš 2004-uosius), t. y. prieš didelės šalių grupės (sykiu ir Lietuvos) įstojimą į Europos Sąjungą, buvo dėkingi kultūros projektams: kultūrų suartinimui nestigo finansavimo. Tokia buvo Europos Sąjungos politika. Rodo centre būta ne vieno ES programos „Culture 2000“ kuruojamo renginio, tokio, kaip, pavyzdžiui, graikų ir lietuvių autorių vertimai „į vienas kitą“. Šitaip – per vertimus – į Rodą, o vėliau į valdybos sudėtį, buvau pakviesta ir aš. Pirmiausia mane pakvietė kaip graikų literatūros vertėją į lietuvių kalbą, juk jau buvau išvertusi Niką Kazantzakį ir turėjau pakankamai pasitikėjimo bandyti versti ir „priešinga kryptimi“, t. y. – iš lietuvių į graikų kalbą. Rode teko versti Sigito Parulskio kūrybą.

Veiklos Rode metai – vieni šviesiausių ir aktyviausių mano kūrybinėje biografijoje. Ten susipažinau su rašytojais ir vertėjais iš daugybės šalių, ne tik iš Europos. Centro projektų dėka dalyvaudavau svarbiose literatūros konferencijose Turkijoje, Egipte, Pakistane. Praverčiau duris, kaip sakoma, į pasaulio literatūrą. Dvikalbis (graikų ir anglų) žurnalas „Helios“ skirtas trijų jūrų šalių literatūros vertimams. Jam medžiagą surinkdavo „Trijų jūrų“

*Niko Kazantzakio „Asketika“
vertimo pristatymas Šiauliuose,
2000*

*Vilniaus knygų mugė, 2015.
Konkurso „Metų knyga – 2014“ laureatė*

valdybos nariai. Leidiny s pateko į „mano rankas“ irgi dėl mano graikų (ir anglų) kalbų žinių: taip sutapo, kad vienintelė iš valdybos kalbėjau graikiškai, tad redaguoti tekstus dvikalbiam žurnalui iš esmės galėjau tik aš. Darbo buvo tiek, kad per tuos kelis „redaktoriavimo“ metus (iš viso šešis) mažai ką išverčiau ir sukūriau pati. Užtat, teko „paragauti“ visokios literatūros, išmokti atsijoti „grafomaniją“ nuo turinio, nustebti, kad dalis literatūros Europoje gana „konjunktūrinė“, t. y. rašoma specialiai projektams, todėl tik tam tikromis temomis ir pagal tam tikras politines linijas. Vis dėlto, nepolitinės literatūros nebūna, o jei ir būna, tai ji priklauso kitai kategorijai, kurios nevertina kritikai. Dėl panašių priežasčių gausiausiai publikuojami ir labiausiai skaitomi autoriai – ne visados „geriausi“. Būti plačiai reklamuojamu – dar ne viskas. Plačiausiai reklamuojamu autoriumi galima tapti ir dėl kokios nors politinės priežasties arba tiesiog remiant tam tikroms organizacijoms, firmoms. Literatūros sklaidoje nemenką vaidmenį suvaidina ir paties rašytojo „viešieji ryšiai“. Pastarieji gali pakelti komercinę kūrinio vertę, o laisvoje rinkoje –tai gyvybiškai svarbu rašytojo sėkmei. Pagaliau europietiški literatūros projektai, jų įtaka literatūrai ne tokia jau menka! Juos renkamės laisvai, tačiau laisvai rinkdamiesi juose nedalyvauti ribojame savo kūrybos sklaidos galimybes. Žurnalas „Helios“ irgi buvo projekto dalis. Projektas baigėsi: pasikeitė Rodo centro vadovybė, kuri nuo

tarptautiškumo pasuko vietinės politikos link ir nei „Helios“, nei daugybės legendinio Rodo centro funkcijų nebeliko. Viskas keičiasi ir nebūtinai taip, kaip norime.

2017–2018–aisiais buvote ir žurnalo „Pasaulio lietuvis“ redaktore. Kaip ja tapote? Ką per tuos porą metų teko nuveikti pasaulio lietuvių labui?

Taip, tai buvo dar vienas įdomus išbandymas. Ponas Kismas buvo ir tebėra man labai dosnus. Tiesą tariant, apsiėmiau redaguoti, nes, pirma, juk tai labai įdomus darbas, sutikite, o antra, kaip rašytoja, pristatydamą savo antrąją, emigracijai skirtą knygą „Iš dviejų renkuosi trečią. Mano mažoji odisėja“ (2014, „Apostrofa“), neblogai susipažinau su užsienio lietuvių bendruomenėmis. Vieno pristatymo metu ir gavau pasiūlymą tapti „Pasaulio lietuvis“ vyresniąja redaktore: pasiūlė Pasaulio Lietuvių Bendruomenės pirmininkė Dalia Henke ir tai įvyko po mano knygos pristatymo Hamburgo lietuviams 2017 metais. Tada kaip tik keitėsi „Pasaulio lietuvis“ redakcija.

Įvairių šalių lietuvių bendruomenėse dažniausiai lankydavausi kaip rašytoja. Tačiau keliaudama po tarptautines konferencijas ir skaitydama akademinius pranešimus kaip kultūrologė irgi sutikdavau lietuvių – tai auditorijoje, tai specialiai aplankydavau bendruomenę, sužinojusi, kad tokia yra mieste. Tikiu į lietuvių tarpusavio draugystę. Ypač esant svetur. Imi ir sutinki artimą sielą, prabylančią tau lietuviškai. Kitoje šalyje tai didelis dvasinis komfortas.

Ką padariau žurnalui? Daug kas pastebėjo, kad suteikiau žurnalui labiau literatūrinį nei iki tol dominavusį socialinį-kultūrinį stilių. Tačiau turinio prasme padariau ne mažiau ir ne daugiau nei kiti, iki manęs darbavęsi redaktoriai. Juk „Pasaulio lietuvis“ leidžiamas nuo 1969–ųjų! Viskas prasidėjo nuo išeivijos iniciatyvos JAV. Tai buvo išeivijos, o konkrečiau – Pasaulio Lietuvių Bendruomenės (PLB), kurios atstovybė buvo JAV – leidinys. Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo PLB perkėlė savo veiklą į Lietuvą ir žurnalas dabar leidžiamas Lietuvoje. Vyriausiasis redaktorius gali būti iš bet kurios šalies, kur gyvena lietuviai.

Lietuvių diaspora dar niekad istorijoje nebuvo tokia gausi kaip dabar. Po Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą lietuviai (ypač jaunieji specialistai) apsigyveno ne tik visose Europos šalyse, bet ir visame pasaulyje. Štai apie juos, naująją pasaulio lietuvių kartą, žurnale ir rašiau. Supratau, kad lietuviai labai aktyviai keliaujanti tauta (skirtingai nei, pavyzdžiui, estai ar gruzinai, kurie gana sėslūs žmonės ir be savo šalies ar aplinkos nelabai gali tverti).

Lietuvius, matyt, traukia „neužkariautos“ teritorijos, neatvertos galimybės, o stiprios ambicijos, varžymasis vienas su kitu ir darbštumas tiesiog vežte išveža. Lietuvių tarpusavio konkurencija gana aštri. „Kuo aš blogesnis už kitus? Ne, ne blogesnis“. „Ačiū Lietuvai, kad ji laisva, ir galiu rinktis gyventi kur tik noriu“. Girdėti nuolat...

Leipcigo knygų mugė, pokalbis su švedų rašytoju Peteriu Hallbergu, 2017

Mane labai palietė ir dipukų kartos istorijos. Ėmiau išsamius interviu iš senosios kartos atstovų, kurių gyvenimai verti kelių romanų. Jie kupini būtent negalėjimo sugrįžti į Lietuvą dramos.

Kaip rašytoja debiutavote esė rinktine „Lietumi prieš saulę“ (2007), po to sekė esė romanais „Iš dviejų renkuosi trečią. Mano mažoji odisėja“ (2014) ir paralelinių istorijų romanas „Vivat Regina!“ (2024). Visos leistos leidykloje „Apostrofa“. Jūsų grožinėje kūryboje gvildinama gyvenimo tarp Lietuvos ir Kipro, gimtosios kalbos, daugiakalbystės temos, per motinos ir dukrų, gimusių mišrioje santuokoje, santykių svarstomos dvigubos tapatybės ir Lietuvos bei Kipro sąlyčio problemos, o naujausios knygos centre atsidūrė dar ir dvi renesansinės karalienės – lietuvė Barbora Radvilaitė ir kiprietė Kotryna Kornaro. Ypač norisi atkreipti dėmesį į pastarąjį romaną – ištis netikėtas paralelinių istorijų konceptas. Kaip jis gimė? Kokiais šaltiniais rašytojai teko remtis pasakojant šias istorijas? Kiek joje išgalvotų ir kiek tikrų personažų?

Kipras mano kūryboje, jei pastebėjote, – emigracijos šalies simbolis. Tikrojo Kipro, kaip ir tikrosios Lietuvos, mano kūryboje dar nėra. Yra herojų iš „niekieno žemės“ pasakojimas, jų tarpinės ir tranzito būsenos perdavimas. Todėl ir mano naujausia knyga (paralelių romanas) daugialypė. Ji ir literatūrinė (intencijos prasme), ir kultūrologinė (nes sugretinu dviejų Europos „pasienių“ istorijas), ir net politinė. Kiek toli į praeitį reikia pažvelgti, kad suprastumei, kas vyksta šiandien, kai šiuolaikinėmis medijomis neįmanoma

pasikliauti, nes jose nėra turinio, tik informacijos trupiniai, be analizės ir tikslumo. Visi žinome, kad gyvename apytikrės tiesos laikais. Netgi – antitiesos. Terminas „tiesa“ daugelio veide įrėžia ironišką šypseną: esą, ieškai vėjo tyruose. Vietoj „tiesa“ naudojame terminą „propaganda“, nors jos irgi nėra, nes nėra profesionalų, kurie ją profesionaliai kurtų. Juos pakeitė informacijos „baitai“ (gabalai). Aplink – propagandinės tiesos konstruktas, pačių susikurtas. Visuomenės

Po knygos „Iš dviejų renkuosi trečią“ vertimo į graikų k. pristatymo Atėnuose, su leidėju Perikliu Douvitsu ir LR ambasadoriumi Graikijai Rolandu Kačinsku, 2017

informavimo lygmenyje neliko net stipriausių propagandos mokyklų. Esame akistatoje su hibridine propaganda, kuri veikia panašiai kaip bumerangas – ką paleidžiame, to ir sulaukiame. Ar propaganda prarado savo poveikį? Manau, kad taip. Ji nebeįtikina. Dauguma mano kartos žmonių niekuo nebetiki. Triukšmo per daug, išgirsti kažką esminio sunku, gyvename „burbuluose“, kurie mus valdo. Valdo, nes kitaip nebeįsivaizduojame savo gyvenimo. Ir mano naujas romanas yra ne apie karalienes (nors romane aprašyti faktai tikri), o apie amžiną valdžios absurdą ir bejėgiškumą, sykiu ir ambicijas aukoti tautas, žemę ir gyvybes galios augimui. Tikrovė – geriausias įkvėpimo šaltinis. Kuo daugiau mums metų, tuo patirtis įvairesnė ir supranti, kad daugumą dalykų, apmąstymų, išgyvenimų negalima išreikšti tiesiogiai – tai būtų pernelyg tiesmukiška, daug ką žleistų. Tada paslaptingi herojai patys pasibeldžia vaizduotėn. Mano herojės – dvi Renesanso karalienės iš radikaliai skirtingų Europos kraštų. Jos „nužengė“ į mano romaną ne dėl to, kad karalienės. Tačiau apie valdovus archyvuose yra nemažai įvairiomis kalbomis užrašytos medžiagos, kurią skaitant dirba vaizduotė ir karalienės tampa tarpininkais to, ką nori pasakyti. Žmonijos vertybės ir keičiasi, ir ne. Praeitį jau atsakė į daugybę dabarties keliamų klausimų. Aš norėjau patyrinėti ne tiek karalienių istoriją, kiek viską, kas ir kodėl aplink jas vyko. Tai silpnos valdžios, kurią matau ir šiandien, fenomenas, verčiantis kentėti ne tik valdžios subjektus,

bet ir ištisas tautas. Ar už viso šito tikrai nematomos ir galingos jėgos? Kas jos? Šiandien tai įgavo pavadinimą „konspiracijos teorija“, o mano herojų laikais tai būdavę burtai, užkalbėjimai, stiprus tikėjimas, bažnytininkų siautėjimas, inkvizicijos. Ir vidur šito – jaunų (dažniausiai jaunų) moterų valdovių likimai, visiškai nuasmeninti jų gyvenimai. Ar tapatinu silpną valdžią su moters valdžia? Ne aš tapatinu, o istorija. Išmintingiausi mano romane yra išsimokslinę istorijos stebėtojai, „plutarchai“, o ne aktyvūs jos dalyviai. Įkvėpimo sėmiausi iš Plutarcho, kuris mėgo lyginti istorines graikų ir romėnų figūras (pvz., Aleksandrą Makedonietį su Cezariu) ir darė tai neįtikėtinais lengvai, asociatyviai. Plutarcho, žinoma, nepralengčiau, tačiau jis man padėjo prisiminti gerai užmirštas (o mes, dėl technologijų įtakos, pamirštame labai daug) paraleles istorijoje – jos egzistuoja.

Jūsiskėje bibliografijoje ir trys kitakalbės knygos, išleistos Nikosijoje, Niujorke, Hamburge. Kuo jos išskirtinės?

Visa, kas parašyta ir išleista, turi vienokią ar kitokią prasmę ir priešistorę. Nikosijoje prieš 30 metų, t. y. 1995-aisiais, esu išleidusi istorinį gidą apie, mano manymu, įdomiausias ir vertas lankyti Kipro vietas rusakalbiams salos svečiams. Tada saloje lietuvių nebuvo, taip pat – ir turistų iš Lietuvos. Rusų buvo vienas kitas, tačiau rusakalbių graikų iš Kaukazo ir Ukrainos, arba žydų, per Kiprą migruojančių į Izraelį, – šimtai. Tikriausiai tai buvo mano „pelningiausia“ knyga. Išleista komerciniais tikslais, žinoma. Nors, rašant ją, taip neatrodė. Atrodė, kad „kuriu“ kažką svarbaus, gilinuosi į istoriją ir panašiai. Tiesą sakant, tai buvo pirmoji knygos leidimo patirtis, praktiškai – tikrai vertinga. Panaši į self-publishing (savarankiška leidyba) praktiką.

2014 m. Niujorke išėjo mano mokslinė monografija (daktaro disertacijos kultūrologijos srityje pagrindu) apie lietuvių kilmės amerikiečių filosofą Alphonso Lingį ir jo įstabią kelionių filosofiją. Tam, kas domisi vertimo teorija, filosofija ir konkrečiai Alphonso Lingiu, ši monografija (Exultant Forces of Translation, „Nova Science“, Niujorkas, 2014) yra vertinga. Už ją (ir ne tik už ją) 2019 m. buvau apdovanota Lietuvos Mokslo Premija lietuviams mokslininkams užsienyje.

Pagaliau Hamburge 2014 m. išėjo mano antrosios knygos „Iš dviejų renkuosi trečią. Mano mažoji odiseja“ vertimas į vokiečių kalbą (vertė šveicaras Markas Roduneris, ilgai gyvenęs Šiauliuose). Hamburgo leidykla „Expeditionen“ performulavo (pakeitė) pavadinimą, todėl ir atrodo lyg tai

Su lietuviška šeima ir dukromis mamos gimtinėje Pašiaušėje, 2017

būtų „kita knyga“. „Iš dviejų renkuosi trečią“ jie išvertė panašiai kaip „Už pasirinkimo ribų“. Bet tai tiesiog mano antrosios knygos vertimas. Būta ir kitų šios knygos vertimų: į graikų (2017), rusų (2019) ir ukrainiečių (2021) kalbas.

Tarp vertimų iš graikų ir į graikų kalbą bei iš anglų kalbos įsidėmėjau Niką Kazantzakį, kuriam skiriame didesnę dėmesį, Kipro poetus, na, ir Sigitą Parulskį. Kokie svarbiausi kriterijai renkantis autorius?

Autorius rinkausi ne viena, o kartu su besidominčiomis jų kūryba leidyklomis. Tiesa, vertėjo nuomonė visados svarbi. Po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje supratome, kad trūksta literatūros vertimų į lietuvių kalbą iš originalo kalbų. Pavyzdžiui, graikų klasikas Nikas Kazantzakis: jo kūryba buvo išversta į visas Vakarų Europos kalbas, jo romano motyvais Holivudas statė filmus (Martinas Scorsese, „Paskutinis Kristaus gundymas“, 1988), o į lietuvių kalbą vertimų nebuvo. Leidykla „Tyto alba“ nusprendė, kad jų reikia ir patikėjo šią užduotį man. Tiksliau, žurnale „Moteris“ 1996 m. perskaičiau, kad leidykla ieško vertėjo(s) ir nedelsiant paskambinau į leidyklą. Šitaip, sakyčiau, drąsiai, prasidėjo mano kaip literatūros vertėjos misija.

Tačiau nieko gyvenime, matyt, nenutinka be reikalo, atsitiktinai. Viskas organiškai susiję.

Sigitas Parulskis, kai jį verčiau į graikų kalbą 2001-aisiais, jau buvo gana plačiai žinomas Lietuvoje „jaunosios kartos“ poetas, eseistas, literatūros kritikas. Jį pasirinkau versti kaip savo kartos autorių, atitinkantį Tarpautinio rašytojų ir vertėjų centro (Rode) projekto, susijusio su literatūros vertimais, kriterijus. Tai buvo „jaunasis lietuvių autorius“. Tada jam dar nė keturiasdešimties nebuvo.

Kaip neeilinę biografijos eilutę išskirčiau skaitytą pagrindinę kalbą per Europos komisijos „Kalbų dienas“ – Lietuvos prezidentavimo Europos Sąjungai atidarymą. Kokia šito įvykio priešistorija?

Taip, tai buvo neeilinė 2013-ųjų diena ir neeilinė nuotaika. Ir, kaip supratau vėliau, „neeilinė“ kalba. Jos emocinis krūvis sudrebino net ir mane pačią istorinėje Seimo tribūnoje. Tokia ji iš manęs „plaukė“. Šią kalbą sakyti pasiūlė pačiu laiku: tuokart buvau tikroje profesinėje kryžkelėje, keičiau darbą, pergyvenau ir šūsnyje elektroninių laiškų vos nepraleidau Europos Komisijos atsakingosios darbuotojos (vienos švedės) laiško. Tai buvo užklaudas, ar nesutikčiau sakyti iškilmingos pagrindinės kalbos tada ir tada. O mano kandidatūrą tai švedei pasiūlęs Švedijoje gyvenantis graikų ir švedų rašytojas Teodoras Kallifatidis, kurio kūrybą tik ką buvau pristaciausi literatūriniame Nikosijos festivalyje, Kipre, dviem kalbomis – graikų ir anglų. Kipre jau buvau žinoma kaip graikų literatūros vertėja ir dalyvaudavau įvairiuose renginiuose, juos moderuodavau. Kallifatidžiui padarė įspūdį mano laisva dvikalbystė, tad, atsiradus progai, tikriausiai nutarė mane „pagerbti“ ir „kilstelėti“ į kitą lygmenį. Tokia priešistorija trumpai. Mane susiradusi švedė patikslino, kad ieškojo autoriaus(ės) su daugialype, daugiakalbystės patirtimi. Honoraro už tai neskyrė, tačiau buvo atviros durys į pokalbius, diskusijas, kažkuria prasme, į draugystę. O pokalbiuose iš ES komisijos narių europiečių teko išgirsti apie Lietuvą daug ką: tada mus vertino kaip Europos Sąjungos „pradžiamokslius“, kurie labai stengiasi atitikti visus ES reikalavimus ir pasirodyti iš kuo geriausios pusės. Jautėsi savotiškas Lietuvos, kuri tada pirmininkavo ES pirmą kartą, globojimas. Tiesa, būta ir ironizavimo, kuris šiandien būtų jau vargiai įmanomas: su europiečių delegacija atvykęs lenkas Donaldas Tuskas, kuris tada rengėsi pirmininkauti Europos Vadovų Tarybai, per baleto „Barbora Radvilaitė“ premjerą, rodomą Lietuvos svečiams, sušnibždėjo pats sau: „Prasčiokė buvo

Skaitymo metai Šiauliuose, 2017. Vilmanto Dambrausko plakatas

toji Radvilaitė ir viskas“. Sėdėjau šalia ir išgirdau. Kraujas gyslose užvirė. Per pertrauką paklausiau, kodėl jis taip mano: na, lempų šviesoje jis jau nebedrįso šito pakartoti (juolab, kad ir pats istorikas), gal susigėdo savo spontaniškumo parterio tamsoje, tik nusišypsojo ir pagyrė baletą. Taip, lempų šviesoje politikai dažnai būna kitokie, sau nebeprisklausantys.

Nuo to laiko labai daug kas pasikeitė. Šįkart viskas bus kitaip. Ir kalbas sakys jau kiti.

Jūsų šeima – daugiakalbė? Kuo užimtas vyras, vaikai?

Visose mišrioje santuokose dominuoja daugiakalbystė. Esama ir šiek tiek nesusikalbėjimo. Dideli tie išbandymai. Mano šeima „užaugo“, su-brendo ir išsiskirstė po pasaulį. Dukros, „trimatės erdvės“ kino specialistės, gyvena ir kuria Kanadoje ir Australijoje. Toli... Aš vis dažniau – Lietuvoje. Vyras – Kipro žurnalistas, tebekuria dokumentiką Kipre.

Pastaraisiais metais, pasirodžius Rimanto Kmitos romanui, plačiai aptarinėjama neva šiaulietiška tarmė. Esu senas šiaulietis, tačiau nesu sutikęs taip kalbančių, kaip „Pietinia kronikas“ herojai. Taip kalba nebent bomžai, turginiai ar iš kalėjimo sugrįžusieji.

Reikia pripažinti, kad Rimanto Kmitos knyga – sėkmingas eksperimentas/naujovė, sulaukusi didelio atgarsio gimtajame mieste ir visoje

Lietuvoje. Tarmiškai rašančių autorių Europoje netrūksta, o Lietuvoje jis toks (mūsų laikais) pirmas. Tai – kūrybingas ir originalia idėja remtas sumanymas. Pasitarnavo ir asmeninė rašytojo patirtis, padėjusi rinktis formą ir stilių. Tad ir rezultatas įdomus. Per šiaurietiškos tarmės romantizavimą romane atgyja tikrasis šiaurietų pasididžiavimas savo tarme. Tačiau jūs tei-

Šiaulių miesto kultūros ir meno premija, 2024. Teikia miesto meras Artūras Visockas

sus – teikdami pirmenybę literatūrinei kalbai (išsilavinę) šiaurietiai, miesto šviesuomenė, visados boddėjosi šiaurietiška tarme. Ir tarmė asocijuodavosi su žemesniais socialiniais sluoksniais, „bomžais“, turinčiais nutolusių nuo knygos meno pažinimo „gyvenimo tikslų“. Ar Kmitos tikslas buvo savo knyga pasiekti/sudominti/pritraukti ir šiuos visuomenės sluoksnius? Manau, ne. Jo sprendimas ir tikslai buvo tiesiog kūrybiniai. Tai – kalbinis-kūrybinis eksperimentas. (Žinoma, dabar – su „Pietinia kronikas 2“ horizonte – eksperimentas įgauti komercinį pobūdį. Tai šiek tiek nuvilia, bet toks šiuolaikinio gyvenimo ritmas).

Šiauliuose baigiau vidurinę, tai buvo 1982-aisiais, ir galiu patvirtinti jūsų nuomonę, kad šiaurietišką tarmę naudojo tik „tam tikros“ socialinės grupės. Mokyklose ji buvo vadinamųjų „trejetukininkų“ kalba. Retas jaunuolis, lydintis Šiaulių bulvaru merginą ir norintis jai padaryti išpūdį, arba retas Šiaulių (tada) pedagoginio instituto, vėliau – Šiaulių universiteto, studentas pasitelkdavo tarmę. Ne! Pamenu, apie šiaurietišką šneką net anekdotus kurdavome. Norėdami pasijuokti iš savęs ar iš gatvės gyvenimo, „varydavome šiaurietišškai“.

Matote, tai ne tik tarmė. Tai – ir Šiaulių žargonas, gana grubus: iš „zekų“ pasaulio; tam tikra prasme – netgi provokuojantis agresiją. Jis atsirado anaiptol ne po nepriklausomybės atkūrimo. Juk Šiauliai dar „tarybų laikais“ turėjo „darbininkų miesto“ reputaciją (mieste buvo penkios stambios

„sąjunginės“ reikšmės gamyklos). Šiaulius vadino ir „siuvėjų“, ir „biznierių“ miestu (juk nuo 1980-ųjų pradžios per miestą ritosi didžiulė nelegalaus [tuo metu] verslo banga). O kur dar sąsajos su didmiesčiu Ryga ir jos „nelegalais“! Taigi, šios „šešėlinės“ ekonomikos kryžkelės, kur neįmanoma tapdavo įmanoma, visas jos gyvenimas smelkėsi į kasdienę kalbą. Išlikimui reikėjo ne subtilybių, o grubumo. Grubi ir „nesubtili“ buvo tų sovietinių „biznierių“ kalba. Aišku, Kmita savo romane nesigilina į šias šiaurietiško žargono ištakas – tai nėra autoriaus tikslas. Be to, kaip sakiau, jis priklauso jaunesnei kartai, t. y. jis (kaip ir mes visi) paveldi savo kalbinę priešistorę.

Tačiau perkėlus visa tai į literatūrinį kūrinį, tarmės, žargono vartojimas gali įgauti naują pagreitį ir tikrovėje: tarkime, noras „negalimą“ paversti „galimu“ atgimsta iš naujo ir sukelia netikėtas pasekmes socialiniam elgesiui (ypač jaunimo). Aš visad mėgau sakyti: kaip kalbame, taip ir gyvename. Kalba yra kodas, kuriame – mūsų gyvenimo gėris ir blogis.

Tiesa, ne viską žinau apie tai, kas dėjosi Šiauliuose po 1990-ųjų (Kmitos mokyklos laikais, juk jis visu dešimtmečiu jaunesnis už mane). Gal visas miestas natūraliai „persijungė“ į ts ar c galūnes ir žargoną. Šito negaliu tvirtinti. Vyresnioji (mano tėvų) karta, pavyzdžiui, filmą „Pietinia kronikas“ sutiko su liūdesiu: kino teatre mama braukė ašarą, o jaunimas, – kad ir kaip būtų keista – juokėsi. Tačiau, ne, ne keista: štai ir atsivėrė kartų ir vertybiniai skirtumai. Jie naudingi platesniam mūsų tikrovės suvokimui. Mama (jai dabar 84 metai) kine aiškino, kad scenos jai priminė sunkius ir baisius „mafijos“ laikus, nes ji tikrai prisimena, kaip tai keitė ir sunkino jos gyvenimą. O jaunesnioji karta, kuri šito neprisimena, arba prisimena tik dalinai (nes pilietiniame gyvenime dar nedalyvavo), žiūrėjo į savo miesto istoriją per geroką atstumą, su pažintiniu interesu, diskutavo, šypsojosi vienas kitam, nes tai nauja, netikėta, patrauklu ir netgi ne visiškai sava. Sava tik tiek, kad Šiauliai tapę literatūros ir kino herojumi.

Nors Kmitos romanas neatvėrė daugybės aštrių socialinių miesto gyvenimo problemų, tais laikais plika akimi matomų įvairiose srityse (ypač tarp kartų), vis dėlto jis gerokai romantizavo šiauliečių tarmę ir nutraukė nuo jos gėdos šydą. Dabar daug kas ja didžiuojasi ir sąmoningai renkasi ją kalbėti. Tokie laikai. Šiauliečių tarmė, apskritai tarmė, – „ant bangos“, kaip sakoma. Tokiems žmonėms kaip aš jau irgi ne „gėda“ atsipalaiduoti ir įsijausti į tarmę, nors, tiesą sakant, tarmiškai kalbu retai. Viduje, matyt, kiti (savisaukos) kodai.

Drįstu paklausti: nejaugi ir jūsiškėje aplinkoje būta kažko panašaus, kaip Kmitos sukurtame pasaulyje?

Kmitos sukurtas pasaulis beveik neprimena mano mokyklos pasaulio, kuris buvo stabilesnis, ne toks dramatiškas ir ne taip išsisluoksniavęs (bent jau išoriškai), nes tokia buvo sankloda, kitokia socialinė „tvarka“ su jai būdinga vertybių sistema, įskaitant galimybę svajoti. Pusė mano bendraamžių mokykloje siekė gerų mokslo rezultatų ir svajojo tapti vienokiais ar kitokiais specialistais (jei netapo savo tėvynėje, tapo kur nors Vakaruose). Šiaulietiška tarmė ne tiek darė gėdą, kiek buvo savaimė suprantama, kad ja kalbėdamas neturėsi ateities: neliteratūriška, neelegantiška ir nemoksliška. Niekas šios minties primygtinai nepiršo ir muštro nebuvo. Tiesiog egzistavo tokia nerašyta taisyklė. O kalbai ir pasakojimo menui mes skirdavome labai daug dėmesio. Jei panaudočiau madingą terminą „kotiruotis“, tai – oratorystė, raiškus skaitymas, poetiniai vakarai, „pilnų“ galūnių skambesys „kotiravosi“ labai aukštai.

Kaip dažnai sugrįžtate į gimtąjį miestą? Kas čia laukia? Kaip vertinate pasikeitimus per tuos 35-erius metus, kurie prabėgo toli nuo gimtinės?

Sugrįžtu labai dažnai. Laukia tėvai. Didžioji dalis mano giminės – Šiauliuose. Ak, jeigu pasikeitimai vyktų tik Šiauliuose (juk jie vyksta visur!), gal ir galėčiau pasakyti, kad Šiauliai neteko daug romantikos tąja prasme, kad nebeliko mano jaunystės vietų. Tačiau Šiauliai visados buvo novatoriškas miestas. Jis kažkuo priminė net didmiestį, nes jame niekad nebūdavę nuobodu: netilstantis net žiemą bulvaro gyvenimas ir vis naujos jo dekoracijos; didžiulis kinoteatras „Saulė“ ir universitetas pačiame miesto centre; visad pilnos kavinės, alėjos; inžinierių namai, kur galima buvo lankyti nemokamus (!) anglų kalbos kursus ir boulingo salę; turgus ir šalia pirtis... Visas pėsčiomis apeinamas miestas, kuriame visada rasi ką veikti. Gali sukti ratus ir sukti, sutinkant vis kitą pažįstamąjį. Išeidami į bulvarą, žmonės gražiai apsirengdavo: moterų aukštakulniai, ilgi vyrų paltai, prašmatnios kepurės.

Na, taip, dabar bulvaras ištuštėjo. Akivaizdu. Gyvenimas pasislinko į priemiestį, atsirado „naujieji Šiauliai“, kurie į centrą užsuka gal tik per „Šiaulių naktis“. Tačiau tokie pokyčiai ne tik Šiauliuose, ne tik Lietuvoje, ne tik Europoje. Visas pasaulis netenka gyvam kontaktui būdingos romantikos. Dabar ir vienam galima jaustis „romantiškai“. Štai kur skirtumas. Ir tas

Liko nuotrauka prie Šiaulių kontraversiškosios „Verkiančios mergaitės“, kurios toje vietoje nebėra, 2017

skirtumas ryškėja ne dėl to, kad mes „amžėjame“. Manau, per paskutinius dešimtmečius tolstame ir nuo anksčiau egzistavusių (grožio ir kitų) sampratų apskritai. Pažiūrėkite, kaip rengiamės: treningai, treningai, treningai... Šia prasme Šiauliai – darskai progresyvūs ir novatoriški: net prieš penkiasdešimt metų mieste suprato, kad treninguose – ateitis (juokauju, bet tiesa)...

Nors jau seniai gyvenate svetur, sąsajų su Lietuva, o ir Šiauliais nemažai. Tai patvirtina ir dėmesio verti apdovanojimai – Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto premija (2015), Šiaulių miesto kultūros ir meno laureatės titulas (2024). Be kita ko, esate ir projekto „Globalūs Šiauliai“ ambasadorė. Ar negaila gimtojo miesto, atsisakiusio savo universiteto, tapusio tik akademija? Ar tikrai vietoj istorinių medžių pagrindinėje aikštėje labiau tinka šalto storo betono sluoksnis? Ar nemanote, kad padarytos didelės klaidos šalia Dramos teatro sunaikinant miestą puošusių erdvę ir įkurdinant banko pastatą,

kuriame – dešimtys nereikšmingų kontorėlių bei pastatant Vyskupijos pastatą, užgožusį Katedrą? Kokius Šiaulius norėtumėte matyti po 10, 20, 30 metų? Ar tokios svajonės realios?

Taip, esu neoficialioji ambasadorė. Myliu savo miestą ir save jame, ir ne tik save. Daug ką ten mylėjau ir tebemyliu. Apie jūsų minėtas „klaidas“ mieste būta daug aršių ir viešų diskusijų. Jos baigėsi. Kas padaryta, nebeįtaisysi. Kalbėti viena, daryti – kita. Klaidų, aišku, nemažai – daug kas galėjo būti kitaip. Keitėsi valdžia, keitėsi estetikos sampratos. Aišku, jei kalbėsime filosofškai, tai žmogus savo klaidas ir randus gali kažkaip pridengti, o ką daryti miestui? Miesto randų neapvilksi. Jie badė, bado ir badys akis dešimtmečiais. Su miesto randais ir klaidomis užauga kartų kartos. Betonai – tai beveik naujoji religija, turbūt labiausiai išplitusi sulig „bauhaus'o“ koncepcija architektūroje. Ne mes, lietuviai, tai išradome, ne mes tai pakeisime. Betonai – ir savotiška diktatūra, stipresnė net už demokratiškai renkamus miesto vadovus. Manote, vadovas neatsisakytų betono, jei jo įmanoma būtų išvengti? Atsisakytų. Bet išvengti neįmanoma, nes nėra kito pasirinkimo. Visa tai, ką jūs paminėjote, žinoma, netelpa į jokias (bent jau mano kartos) grožio ar estetikos sampratas. Švelniai tariant, tai nėra grožis (man negražu tai, kas jau seniai padaryta aplink Šiaulių autobusų stotį – baisi eklektika), bet, pavyzdžiui, traukinių stotis visai nieko. Jei atvirai, aš jau nebeieškau grožio (pagal savo sampratą). Tokio, kokio noriu aš, nebus ir gal nebereikia. Mane dabar labiau jaudina socialinės miesto problemos, skirtumai tarp kartų, darbo vietų nestabilumas, užsidarančios mokyklos, ligoninių skyriai ir kita. Tikriausiai, jos ne tik mūsų miesto.

Kas naujo ant rašytojos, vertėjos, mokslininkės Dalios Staponkutės rašomojo stalo?

Kaip sakoma, nieko nėra liūdniau už nebaigtus darbus. Laukia nebaigtas ir labai atsakingas graikų poeto Konstantino Kavafio vertimas iš graikų kalbos (du tomeliai), įvairūs kultūriniai įsipareigojimai gimtajam miestui (nes taip norisi) ir romanas apie žmogaus santykį su savo profesija darbiniu pavadinimu „Fakultetas“, kuriame, tikiuosi, atsivers ir trimatis, gal net keturmatį mano kartos pjūvis.

2025 m. rugsėjis–spalis

Kalbėjosi **Leonas Peleckis-Kaktavičius**

„PAIŠAU – KAIP MĄSTAU, FOTOGRAFUOJU – KAIP MATAU“, –

sako legendinis dailininkas, fotomenininkas,
leidėjas Rimantas DICHAVIČIUS

Kai bendravome Atgimimo metais, dar gyva buvo Jūsų geroji teta, iš Sibiro į Šiaulius parsivežusi būsimą dailininką, kuris tuomet dar net dorai lietuviškai nekalbėjo ir apie Lietuvos didžiavyrius turėjo tokį supratimą, kokį jam, našlaičiui, buvo įdiegusi sovietinė valdžia. Nepaprastai skaudi buvo vaikystė, paženklinta artimųjų mirtimis toli nuo Tėvynės. Ar dabar, po daugelio dešimtmečių, vis dar kartais sugrįžtate į tuos baisius metus? Kokie vaikystėje patirti pergyvenimai patys skaudžiausi?

Suprantama, atmintis nepaleidžia, ypač vaikystės metų. Esu prieškarinis vaikas. Atmenu net pirmąsias karo dienas, kai skraidė kariniai balionai, kai vieni bėgo, kiti atėjo. Mūsų namas stovėjo šalia kelio Kelmė–Šiauliai, juo sulėtintai slinko tankai, mašinos, gurguolės, žmonės ir arkliai, kaip viena gyva upė.

Pirmosiomis karo dienomis žuvo penkiolikmetis broliukas. Buvo ir daugiau mūsų kaime aukų, ypač pokario metais – visos pakelės ir laukai buvo nusėti minomis, sviediniais, šovinius vaikai krepšiais nešiojo. Pokaris palengvėjimo neatnešė, tapo dar daugiau užaštrintas, nes prasidėjo sribų siautėjimas, partizaninis karas, tremtys. 1945 m. rugsėjo 1 d. visą mūsų šeimą – tėvelius, aklą senelį ir mane, aštuonmetį, sribai ir kareiviai susodino

Barakas Tukačiove. 1945

į sunkvežimį ir išvežė į Šiaulius, kur savo aukų jau laukė dešimtys gyvulinių vagonų ir būriai ginkluotų vyrų.

Iki galutinės tremties vietos su persodinimais vežė tris mėnesius. Mus išlaipino Uralo papėdėje, vežė rogėmis per gilų sniegą. Užpustytų barakų daug kas nebepasiekė. Tapo bado ir ligų aukomis. Taip nutiko ir mano mamytei, o po mėnesio ir aklam seneliui. Vėliau mirtys tapo kasdienybe.

Vienas iš skaudžiausių įvykių nutiko kiek vėliau – vasario mėnesį, per patį didžiausią šaltį. Pėsčiomis užpustytu, apledėjusiu keliu buvo atvaryti keli šimtai rusų, kurie karo metais įvairiomis aplinkybėmis buvo papuolę į vokiečių nelaisvę. Juos išvadavo iš vokiškų lagerių, bet, nepaleidę laisvės, išvežiojo po visą Sovietų sąjungos gulagą. Juos reikėjo kažkur apgyvendinti, todėl buvo duotas įsakymas atlaisvinti vieną iš mūsų keturių barakų, o mums persikelti į likusius tris, kur ir taip suspaustai gyvenome, keliais aukštais ant narų miegodami.

Išvargę, sušalę rusų belaisviai užsikūrė didžiulę „buržuiką“, ją apkrovę savo apledėjusiais varganais drabužėliais. Užkūrė ir giliai užmigo. Vidury nakties išgirdome baisyus riksmus – degė visas barakas. Per tą gaisrą vieni žuvo, kitiems pavyko išsigelbėti. Vėliau čia likusius išvežiojo į beribę taigą.

Su tėvu ir tremties draugais. 1948

Kad tapote pasaulinio garso menininku, turbūt kažkiek ir genai kalti. Kas buvo tėvai, seneliai? Jei neklystu, jie buvo ne tik sėkmingi žemdirbiai, bet ir bajorai?

Tėvai nieko vaikui nepasakojo apie giminės kilmę. Tik sugrįžęs iš tremties, po kelerių metų pas gimines vartydamas seną knygą, atsitiktinai aptikau nuplėštą lapelį, kur ant kampo pieštuku buvo parašyta: „Vladislavas Dichavičius, likęs iš tikrų bajorų“. Bet tuo metu nebuvo jokios galimybės ieškoti kokių nors dokumentų. Tik atsikūrus mūsų valstybei, paskatinau tai padaryti savo sūnų. Po ilgų klaidžiojimų archyvuose suradome savo ištakas, nukeliančias net iki XV-ojo amžiaus, iki Žalgirio mūšio, kur ir Dichavičių vėliava plevėsavo. Surinkus dokumentus, kukliu tiražu išleidau giminės istorijos knygą. Bet aš tuo bajorystės titulu neypatingai didžiuojusi. Manau, kad kiekviena karta ir kiekvienas atskirai turi savo gyvenimu patvirtinti šį garbingą statusą, vien paveldėjimo maža.

Kad Rimantas Dichavičius talentinga asmenybė, neginčijamas faktas, tačiau ir tokio darbštumo, kuris lydi visą gyvenimą, galima tik pavydėti. Vien svarbiausių darbų sąrašas užima kelis puslapius. Žinau, kad tik ką užbaigėte dar

Sielių plukdymas. Rimanto tėvas aštuntas iš kairės. 1949 m. pavasaris

vieną labai rimtą darbą – monografiją, kurią atsivertus tai, kas sukurta, bus lyg ant delno. Žinant kokią patirtį turite ir kaip leidėjas, maždaug išsivaizduoju, kaip atrodys toji naujausia knyga. Ir vis dėlto – kokia ji ir kodėl Jūs pats ėmėtės jos sudarymo?

Kai gyveni ir dirbi daugiau mažiau ramiu ritmu, lyg ir nėra reikalo gręžiotis atgal. Viskas tvarkingai sugula į stalčius, lentynas ar įsitaiso ant sienų. Bet ateina laikas, kai pagalvoji, jog kada nors tai gal bus įdomu ir kitiems, bent kaip trupiniai, liudijantys savo laiką. Nenorom suskaičiavau net vienuolika prezidentų, generalinių sekretorių, fiurerių, kuriems vadovaujant teko gyventi, atsinaujinti pagal kiekvieno didžiojo vado užgaidas ar jo skelbiamas „amžinas“ tiesas.

Daug metų dirbęs redakcijose ir leidykloje, panaudojau savo patirtį ir paruošiau autorinę monografiją. Jos paantraštėje pažymėjau „Laiko šukės ir aidai“. Susidarė labai marga, per dešimtmečius dėliota mozaika: piešiniai,

Telegrama, pranešanti, kad galima Rimantą parsivežti į Lietuvą. 1950

Prie tėvo kapo. Sibiras, 1969

Grimzeliai. Gimtasis namas. 1969

Rimantas ir teta Elena, jį parvežusi iš tremties. 1984

grafika, plakatai, tapybos darbai, fotografijos. Fotografijoje išryškėjo keli ciklai – etnografija, liaudies menas, dailininkai, jų kūrybinė erdvė, išsikristalizavo „Žiedai tarp žiedų“ ciklas.

Norėčiau sugrįžti keliolika metų atgal, kai gimė ypatingas tritomis „Laisvės paženklininti“. Neseniai į mano rankas pateko a. a. sūnaus Mindaugo rašyta recenzija apie pirmąjį tomą, kurioje išskirti Jūsų pasakyti žodžiai: „Tai, kas buvo iškovota ir apginta, privalo būti išsaugota, pratęsta ir gausinama.“ Tas tomas buvo įvardintas kaip įspūdingas paminklas Lietuvai ir jos simboliams bei tiems, kas juos

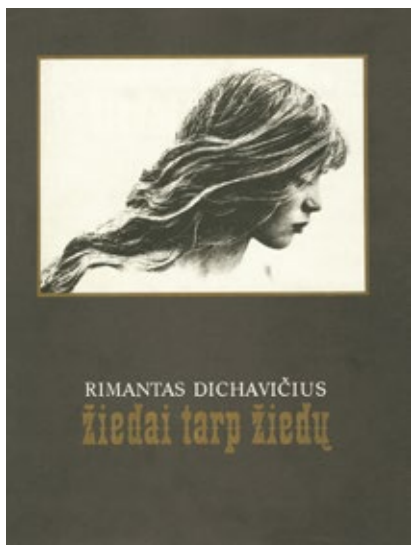

Rimantas Dichavičius prie darbo stalo

Duona ir melas. 1965.

Fotografo komentaras: „Tikra duonelė ir melaginėga spauda lydėjo mus dešimtmečius. Nuotrauka eksponuota mano parodoje Reikjavike 2011 m. Parodos atidaryme dalyvavo Lietuvos ir Islandijos vadovai. Islandijos prezidentas Olafuras Ragnaras Grimssonas parodė dėmesį šiai fotografijai, daug klausinėjo apie ją. Nuo tada ji yra Prezidento asmeninėje kolekcijoje.“

„Žiedai tarp žiedų“. Pirmas leidimas. 1987

7 cenzūros antspaudai ant knygos „Žiedai tarp žiedų“ viršelio

Kopų ritmai. Ciklas „Žiedai tarp žiedų“. 1965

kūrė. Negalėjau neatkreipti dėmesio ir į tai, kad spaudai rengėte Jūs pats, leidyklai tik talkinant. O iš viso trijuose tomuose pristatėte kelis tūkstančius žymiausių Lietuvos menininkų kūrinių. Kas labiausiai įsiminė, sudarant tą tritomį, na ir kaip jie buvo sutikti, įvertinti? Kaip jie vertinami dabar?

Ar tiesa, kad tie trys tomai išleisti pardavus žemę, už kurią su tėvais buvote ištremtas į Sibirą?

„Laisvės paženklinti“ gimė iš didelės neteisybės, kurią gyvai pamačiau. Mūsų kūrėjai, nuostabūs profesionalai, dar net prieš paskelbiant Lietuvos nepriklausomybę labai daug padarę, o vėliau, per trumpą laiką sukūrę valstybei reikiamus simbolius ir ženklus – heraldiką, pinigus, pašto ženklus, apdovanojimus, paminklus, kūrę istorinius paveikslus, vitražus, liko nepastebėti.

Kai supratau, kad jokia leidykla tokio darbo nesüims, nutariau imtis pats. Net lakiausia fantazija neleido suprasti tikrosios būsimojo darbo apimties. Teko parduoti tėvų ir senelių žemę, kurią sugebėjau atgauti per 28 teismus. Gautas lėšas skyriau savo sumanymo įgyvendinimui, ir mano darbas atgulė į tris tomus. Darbas užsitęsė aštuonerius metus.

Rimanto Dichavičiaus portretas, kurio viršuje – tėvas, motina, R. D. medalis ir grožio simbolis „Kamėja“. 2000

*Berneliui, išėjusiam į karą.
Grafika. 1993*

*Iš ciklo „Mano laikas“. Tėvo atminimui.
Grafika. 1986*

Išsivadavimas. Dr., al. 1974

*Iliustracija P. Nerudos poezijos
rinkinyje „Mano laikas“. 1979*

Trijuose albumo „Laisvės paženklinėti. Dailininkai atkurta Lietuvos valstybei“ tomuose pagerbti 215 dailininkų

Pilnas šio tritomio albumo pavadinimas – „Laisvės paženklinėti. Dailininkai atkurta Lietuvos valstybei“. Trijuose tomuose pavyko pagerbti 215 dailininkų, juose – apie 5000 jų kūrinių. Norint surinkti medžiagą, teko kelis kartus apvažiuoti visą Lietuvą. Vis atsirasdavo naujų autorių su naujais kūriniais. Teko ir profesionalią aparatūrą įsigyti – skanerius, kompiuterius, nes tik tuomet galėjai kokybiškai paruošti leidinį.

Šį sumanymą galima ir reikėtų tęsti ir šiandien. Iš valdžios institucijų nebuvo jokio atgarsio. Valdininkai paprasčiausiai nesuprato, ką jie laiko rankose. Biečiau apgailestauti, kad meno pažinimo ir supratimo apie meną jų nemokė jokioje mokykloje.

Tarp didžiųjų darbų, be abejo, yra ir dailininkų kūrybos monografijos, kurių, jei neklystu, net aštuonios. Prieš ryžtantis panašiai veikalai, pagal kokius kriterijus pasirenkate būsimos knygos herojų?

Kriterijai labai paprasti – pirmiausia ėmiausi tų autorių, kuriuos gerai pažinojau dar nuo studijų metų. Vertinau ir žavėjausi jų kūryba. Pirmuosius žingsnius mano leidybiniame darbe padarė Lietuvoje atsiradęs daugiaspalvis japoniškas ofsetas. Jis leido džiaugtis kiekvienam autoriui, savo kūrinius pamačius albume ar kalendoriuje, kad reprodukcija nedaug kuo skiriasi nuo originalo.

Be jau aptarto tritomio ir kelių monografių esu išleidęs ir per dešimt didelio formato kalendorių „Talentu ir širdimi“. Buvau sumanęs originalią rubriką – „Jauni, ateinantys vardai“, į kurią pateko dar besimokantys dailės

*Rimantas Dichavičius:
„Atidengėme skulptūrą
Nidoje“. 2025*

studentai. Džiaugiuosi, kad keletas iš jų šiandien jau Dailės akademijos dėstytojai.

Įsibėgėjus darbams poligrafinis džiaugsmas pakylėjo imtis dar vienos idėjos įgyvendinimo – leisti Baltijos šalių almanachą „Baltic Art“. Tai – alkio, užkeikto pasaulio pažinimo išdava. Baltija mus ne tik skiria, bet ir jungia, o mes apie autorius kituose krantuose nieko nežinojome.

Kokius asmenybės bruožus labiausiai vertinate?

Labiausiai vertinu darbštumą ir ištvermę, siekiant savo pasirinkto tikslo, nepamirštant dešimties Dievo įsakymų.

Turbūt nesuklysiu pasakęs, kad Atgimimo išvakarėse labiausiai Jus išgarsino fotografijų albumas „Žiedai tarp žiedų“. Tačiau ne mažiau reikšmingų Jūsų, kaip fotomenininko, darbų publikuota ir vėlesniuose albumuose – „Vizijos“, „Laisvės šviesa“, „Alanija-Osetija“, „Paminklas paminklui“ ir kt. Kas Jums, dailininkui, fotografija? Kokia fotomenininko Dichavičiaus sėkmės paslaptis?

Į fotografiją atėjau atsitiktinai, vienos etnografinės ekspedicijos metu pramokęs fotografijos abėcėlės. Vėliau pajutau ir supratau, kad ji gali būti

įdomus ir prasmingas, išraiškingas, savarankiškas kalbos būdas, praturtinantis vizualųjį pasaulį. Man, kaip dailininkui, susiformavo tokia mintis: paišau – kaip mėstau, fotografuoju – kaip matau. Fotografuodamas bandau pritaikyti dailės patirtį, matomai tame ir yra jos galingesnė išraiška.

Kokius savo, kaip dailininko, darbus labiausiai vertinate?

Iš grafikos darbų galbūt labiausiai pavykusios knygų iliustracijos, visų pirma P. Nerudos poezijos rinkiniui „Mano laikas“. Ko gero, išskirčiau ir šilkografijos darbus „Mintis“ bei „Vilniaus universitetui – 400 metų“. Dar – akvarelių ciklą „Skulptūrinės vizijos“.

Esate vienas iš tų talentingų kūrėjų, kurie savo veikla įrodė, jog viskas pasiekama darbu, savo iniciatyva. Neretai pats vienas atliekate darbą, kuris įmanomas tik didelei leidyklai, tačiau niekada neteko girdėti, kad viešai priekaištautumėte valdžiai, jog neremia. Mokytis ir mokytis iš Jūsų.

O vis dėlto, kaip vertinate šiądien mūsų valstybėje gyvuojantį požiūrį į kūrėjus ir kūrybą? Juk ne viskas dar sklandu ir toli gražu ne visi kūrėjai laimingi.

Tikrai daug metų dirbau ir iš nieko nelaukiau nieko, ir nepriekaištavau. Dariau savo individualius darbus, paaukojęs savo senelių ir tėvų žemę, pagerbdamas kolegas, įtvirtinusius savo kūryba mūsų atkurtą šalį pasaulio valstybių šeimoje. Iš valdžios tikėjausi tik paprasčiausio supratimo ir trupučio dėmesio. Deja, iš visų valdžių buvo absoliuti tylą. Man, jau seniai pražilusiam, tai kėlė didžiausią nuostabą.

Kokius kūrybinius planus dar būtinai norėtumėte įgyvendinti?

Norėčiau matyti ant savo stalo dar keletą mano kūrybos albumų: apie mūsų senąjį kaimą, apie Lietuvos dailininkus. Daug metų dirbu prie ciklo „Grožio formulės beieškant“, tikiuosi prie jos priartėti.

2025 m. gegužė

Kalbėjosi **Leonas Peleckis-Kaktavičius**

AUGUSTINAS DAINYS

TRYS EILĖRAŠČIAI

Meilė, ilgesio sesuo

Daugiabalsė tragedija yra ilgesys naktį, kai negali užmigti, akimirka, kai liūdesio vandenyno banga ištins „aš“ likutį ir nuskambės audrotu balsu požeminiai nebūties vargonai. Tamsa užlieja akis ir parodo sapną kaip giliojo geismo įvykį: jausmo trumpas jungimasis pasiunčia prisikėlimo vėją, jis yra meilė, įtempianti laivo, plaukiančio prieš srovę, bures akimirkomis, kai esi poetas, kai dykumos pražysta mėlynai ir kasdienybė virsta žaliuojančiu parku su volungės fleita.

Atrodo tik prasidėjo gyvenimas, tik pradėjai įsibėgėti, o jau daug gyventa ir mylėta,, jau saulėlydis ne už kalnų. Mano sielai nereikia auksu grįstų gatvių ar persiškais kilimais klotu parketo, jai norisi iš meilės degti grožio žaismėse. Ne kiekviena gyvenimo pakeleivė yra kūniškos meilės partnerė, galbūt Dievas nori patikrinti savo vasalo padorumą ir rangą, tačiau gyvenimas vertas pastangų dėl suskambančios sielų muzikos, liepsnos, kuri šildo ir degina, laimina ir žudo.

Pažinęs aukščiausią meilės skambesį, trupinantį pavidalus,
supranti, jog artumas tobula forma mūsų pasaulyje neišpildomas,
tačiau teikia žemės gyventojui begalinį džiaugsmą ir prasmę.
Tai supratęs ieškai mirties arba neri į beprotybės vandenyno gelmę,
teikiančią užsimiršimą ar Dievo kvailelio šventą palaimintumą,
arba, kaip Marcelio Prousto Swanas, švaistai gyvenimą tuščiai,
kad galiausiai jį laimėtum, mat meilės stigmos pašventina,
o meilės kančios krauna lobį danguje, nes meilėje visi basi.

Kartais mylėdamas turi pereiti aklą nevirties tunelio šaltį,
kai švystelėjusi šviesa labirinto gale yra dar pro didesnę
tamsą klajojanti žaltvykslė, kai nudilgo Niekio šaltis,
tada supranti, kad kaip niekada anksčiau eini šalia
absoliučios šviesos, tada prašai malonės, ir ji išsipildo
milijonus kartų: staiga įžengi į rojus žydinčias pievas,
ir gyvenimas prisiglaudžia prie keliauninko švelniu atodūsiu,
ir glaudi prie savęs mylimąją, ir amžinybė alsuoja į skruostą.

Esu palaimintai laimingas, nes nieko nesitikiu iš gyvenimo,
mano kelrodė žvaigždė – karališkojo čia ir dabar dovanos,
į jas smelkiuosi, patirdamas neišsemiamą akimirkų grožį.
Mano vienintelis rūpestis yra klausimas, ką galiu padaryti
dėl savo meilės šiandien, pradžiugindamas netikėtais
malonių šuorais. Turėti viltį ir išsipildymų tikėtis ateityje
yra kęsti skausmą, nes viltis per didelis gyvenimo krovins,
kuris galiausiai nugramzdina plaukiką į jūros prarają,

kai laivo dugnas atsitrenkia į apviliančias tikrovės uolas,
nes buvimo laivas buvo per sunkus tvinksinčiam gyvenimui,
nes per daug kūrei iliuzijų projekcijas, užuot gyvenus,
nes nutolai nuo buvimo nervo, dieviškos palaimos geluonies,
kurį paliko rojus gėlynų bitė, primindama, kad būti
yra ir kankintis, patiriant į proto teorijas nesuvaromas keblias
dviprasmybes, kęsmą, kad esi netobulas, nors sieki tobulumo
mylėdamas ir dirbdamas tylų dvasinį darbą su savimi.

Gyvenimas trumpas, nors bergždžios valandos tokios ilgos,
 kai pavargsti, kai prislėgtas nepakeliamo būties svorio,
 apleistas malonės guli lovoje ir žiūri į baltas lubas,
 stumdamas laiką, kai žvilgsnis į viršų atveria tik kito buto
 pertvarą, kai visi mes esame uždaryti į savo mažuosius kalėjimus.
 Kaip sunkiai pramokai gyvenimo meno ir ėmei laisviau gyventi,
 nes vis susižeidi ar sužeidi kitą, savo nelygstamą artimą,
 kai leidi būti sau spontaniškai pareigų ir normų visuomenėje.

Visi pabaigoje virsime dulkėmis, tačiau esame amžini,
 kol mylime, nes, kaip sakė dieviškasis Platonas, meilė
 yra amžinybės dalelė, atseikėta dūlančiai žmonių giminei.
 Ši alchemija į dugną tempiantį buvimo šviną verčia auksu,
 išjudina Visatos kūnų dantračius, ir gyvenimas švelniai tęsiasi,
 mat mylėdami atstatome tapsmo griauamas buvimo pilis.
 Atėjom čia dirbti, patirti, bet labiausiai mylėti, nes mylėdami
 esame mažaisiais dievais, kuriančiais savo mažąsias visas.

2024 m. rugsėjis

Kartais sergu beprasmitu

Geriau prarasti meilę, negu niekada nemylėti, džiūstant širdžiai.
 Pasaulis yra kreivas veidrodis, kuriuo bėgioja šventumo zuikučiai.
 Dievas yra tylą, kurią poezija verčia į rūdijančias žmonių kalbas.
 Negaliu nekalbėti, nors šnekos apie pradžią yra blogas vertimas.
 Mano amato uždavinys – paversti gydančią tylą kalbos krešuliais,
 kurie gydytų nuo depresijos, mokydami tauraus palaimintumo.
 Aplinka anksčiau ar vėliau išduos, tad investuoju į Dievo karalystę,
 kuri yra begalinis vidinis džiaugsmas, gyvenimo prasmė – jo atspindys.
 Vaikštau kreivų veidrodžių labirintu, nuolat klumpu ar atsitrenkiu
 galva į sieną, tačiau dėkoju Aukščiausiam už kiekvieną akimirką.

Pasaulio diena turi virsti liūdesio naktimi, kad mokytumeisi

introversijos meno vidiniu žvilgsniu puoselėti savo sielos sodus.
Jie sutemus švyti kaip vaikystės žadintuvo rodyklių fosforas.
Tačiau nuo mažens suaugę jam dosniai grūdo į galvą įprastinio
žmogaus filosofiją ir ugdė būti kasdienybės verslininku,
kuris daro tai, ką reikia daryti, ir uždirba pinigus pragyvenimui.
O jis norėjo poetauti, išvydęs kaip kamanė nusveria bijūno žiedą
arba kaip paskutinę vasaros dieną, sunkią skaidrumu, kregždės
virš ežero sparnais maišo nerimą, kuri neužilgo išsines į pietus.
Kelios kokybiškos poetinės akimirkos atperka vangią dienų inerciją.

Versloėjimai žmogiškų šachmatų lentoje, siekiant duonos,
įpratino paminti savo vidinį balsą, pildant superego lūkesčius,
tapatinantis su vidiniu verslininku, visur ieškančiu pelno.
Užmiršęs savo dievišką prigimtį, jis galiausiai susirgo beprasmitu.
Pasaulio pilkuma smelkėsi į jo gyvenimą, nes neregima sandorių
pusė yra nerimas, kurio imperijoje upėmis teka verdanti smala,
garuojanti sieros rūgštimi, kuri suėda nekaltą žvilgsnį į tikrovę.
Vaiko akys geba žvelgti į pasaulį be kartelio, mirtinos sielos ligos,
kuri sugraūžia gebėjimą stebėtis ir išvysti grožio blyksnio žaltvykslę,
jos gausiai žėrėjo pamiškių pievose, rašant pirmąją poezijos knygą.

Meilės žudikas psichoanalitikas, švelnumą pakeitęs kūnų mechanika,
skleidžia sugedimo moralinę smarvę, be skrupulų apgaus klientą,
ir kai po seanso klyks bedugnės, pateiks jam solidžią sąskaitą.
O, būkit prakeikti mūsų laikų jausmų politikai, egoizmo evangelistai,
grojantys jausmais kenčiančio žmogaus lyg įgudęs pianistas klavišais,
šarlatanai, kai tariat švebeldžiuodami meilės vardą, šlykščios nuodingos
seilės varva jūsų lūpomis. Jūsų įvaizdis puikus ir respektabiliai solidus,
tačiau vieni jūs leidžiate savaitgalius, viešumoje svaichiodami apie draugę.
Pagavote save ant savo paties kabliuko, siūlydami savo klientams
meilės plastikinius pakaitalus varganais emocinio nesaugumo laikais.

O aš ilgiauosi žiaurios meilės, kai širdis blaškosi krūtinėje it balandis,
kai daug kavos su kofeinu, kai adrenalinas meta į negailestingą ekstazę,
virpi nuo absoliuto – vaisto nuo beprasmito – tekančio kraujagyslėmis.
Kai mylimame žmoguje pamatai Dievą, perlą, švytinčią tamsią naktį,

ką vaikystėje žinojai, tačiau versdamasis pasaulio turguje pamiršai,
kas visada tavyje, tačiau gyvenai užsimiršęs, neišsikasęs grynuolio,
vandens gyslos, kai šaltinis, srūvantis vidujybės sode, buvo paslėptas
minčių šiukšlių ir klišių. Nupūsti dulkes nuo altoriaus, uždegti žvakę,
išeiti į pagrindį ir ten likti amžinai. Anapus viešumo dekoracijų teka
amžina versmė ir vyksta tikrasis gyvenimas, ten esi iš tiesų savimi.

Pasaulio pateptieji eiliuoja stropiai ir kvalifikuotai lyg buhalteriai.
Susirūpinę savo reputacija karo korifėjai smeigia durklus į širdis.
Tapau amžina ašaka jų godžioj gerklėje, smėliu pavydžiose akyse.
„Turint tokį tėvą, sielos psichodelija garantuota“, ištarė meilė.
O aš pagalvojau, kad gyvenimo sėkmė yra gebėjimas nekeisti
gyvenimo krypties, nepaisant visų išgyventų ir patirtų negandų.
Vyresnėje kartoje yra daug vyrų, kurie tapo galios subjektais
vien dėl to, kad yra nykios sovietinės sistemos stipriai sužaloti.
Po mokyklos jis gyveno Suomijoje, galbūt dėl to yra kitoks.
Nors gyvenimas yra fokusininko dėžė, todėl niekuo nesi tikras.

Sovietinė mokykla sargdino beprasmitu, buvo visiška demotyvacija,
kiekvienas prasimušęs sielos daigas buvo pakertamas iš pašaknų.
Jį gelbėjo tik ornitologija, ištirpimas aukštapelkės skaidrioje tyloje,
danguje orą virpinant perkūno oželiui, pušyne klykaujant meletai.
Dabar rašau tik būdamas gyvas tais šiurpaus grožio brangakmeniais,
kurių tuo metu prisikroviau pilnas kišenes. Skelbiu ištikimybę
nuostabos neužmarščiai, gamtos grožiui, kol gyvensiu, mano eilės žos
anapus jų rymančią gamtos daiktų ir būtybių nenusavintą prasmę.
Kai sielą surakina beprasmitas, mąstau apie palaimingą gamtos grožį,
kuris yra Didžiojo meistro pėdsakai Jo kūrinyje – mūsų pasaulyje.
2024 m. ruduo

Poezija yra paslaptis

Baisūs yra žmonės, siekiantys garbės ir viešpatavimo,
gaminantys ekspertų vertinamą poetinę produkciją,
paniekinę ir pamiršę praeities didžiųjų kūrėjų priedermes,
kai mūsų laikas reikalauja būti geru ir patogių poetu,

dvelkiančiu šaltu sustingusių akmenų mirties kvapu,
kuris lyg sieros rūgštis sugrauzia švelnų grožio dvelksmą,
kai gerai surašyta poetinė buhalterija svarbesnė už buvimą
nugirdytu dievų vynais, kai įkvėpimą neigia racionalūs konstruktai.

Tiri daiktus, save ir Aukščiausią, patiri gamtos neišsakomą grožį,
dainuoji apie tai dainas, ir staiga atsiranda stabų komisaras,
kuris sako, kad neturėtum to daryti, nes kėsini esi į jo valdas.
Kiekvienam Abeliui yra savas Kainas, pasaulį dalijosi ir dalysis
garbingieji, tačiau poezija yra paslaptis ateinant ne iš pasaulio,
tai – Visatos virpesių gramatikos ir žodynai, tekstų raibuliavimai,
visada atsiras tokių, kurie sakys, kad „visata“ čia visai ne vietoj.
Noriu kosmą jausti kaip vandenyną, kuriuo plaukia esinių laivai.

Nuostabūs ir bedugniai yra Mandelštamo oktetai,
tačiau technika tarnauja ne formai, bet švytinčiam grožiui.
Ženk iš jūros putos į krantą, o menų mecenate Afrodite,
akink poetus grožiu, tegu spalvingi pasauliai išsilukštena
iš amžinosios muzikos dieviško skambesio formų žaismės.
Tavęs nekankins ir nekalins technikos ir dialektikos sofizmai,
ryto žara švies tavo plaukai ir poetas, išvydęs tavo pavidalą
garuojančio ežero rūke, sudės žaižaruojančią poetinę saktę.

Kempinė, sugėrusi jūros putą, yra Romos vario forma,
o vanduo – jos turinys, bet kiek gali be galo gręžti tą pačią
kempinę, jei jos nepanardini į pradžių pradžios teogoninę versmę.
Nimfų giraitės pašonėje trykštantis neišsemiamas poezijos šaltinis
yra stebėjimasis Visatos vandenyne sukeliamais daiktų ratilais,
kurie žėri visomis vaivorykštės paletės spalvų žaismėmis.
Poezija, visi daiktai ir žmonės, yra tik nemokamos malonės dėka,
kuria būti palaimintam yra netrokšti įsitvirtinimo pinigų visuomenėje.

Baisūs yra poetai, eilėse atliekantys vudu užkalbėjimus,
tarytum juodaodė taškytusi paskersto balto gaidžio krauju,
na, o aš, užstrigęs tarp knygų, žaviuosi negatyviais judėjais,
nevaizduojamo Dievo pranašų tautos dievobaimingumo poezija,

ir pozityviais helenais, skulptūriškos saulėtos dienos žmonėmis,
kūrusiais plastiško Apolono metro ir pavidalo hegzametrus,
atsiveriu jų raštais nuo pasaulio turgaus, kad neišprotėčiau.
Šypsosi auksaplaukė Trojos Elena ir juodbruvė iš Giesmių giesmės.

Kai žengi į daiktų ir būtybių švytinčio rymojimo teogoninę vietovę,
kai tavo žvilgsnį sušvelnina žaižaruojantis gamtos grožis,
tada teiki vardus esiniams, lyg Adomas įvardytų būtybes rojuje.
Tada iš žodžių dėlioji poetinę sakmę regėdamas dailų pasaulį
kartėlio, piktdžiugos ir nuoskaudų nesugrauztu dėkingu žvilgsniu,
tada vyksta stebuklai tavo žiūros lauke, pasaulis, prisirpęs šventumui,
rymo savo formomis ir pavidalais skulptūrišką Apolono vidurdienį.
Noriu įminti išnirusią paprastumo dermę kosmo begalybėje.

Paslaptis yra laukinės slyvos žydėjimas balandį prie ežero,
skaidri strazdo giesmė eglyne temstant, kai įvardydamas tai,
ką patiri, prisišauki Didįjį Visatos Poetą į užrašų knygutės puslapį,
tada laisvai kvėpuoji dviem plaučiais: Homeru ir Biblija,
nes kai poetinio įkvėpimo akimirka duodi vardus pasaulio būtybėms,
tyliai dirbi Dievo darbą, nes Aukščiausiasis sukūrė išradinę žmogų,
kad šis įvardytų pasaulį tvėrimo akimirka ir tęstų kūrybos veiksmą,
tapdamas mažuoju kūrėju, kuris žiedžia amforas iš rupių žodžių

lyg iš pirmapradžio molio, nes būti žmogumi yra įvardinti tikrovę,
išlaisvinant dieviškos kūrybos vyksmą, viso to, kas yra, priežastį,
pradedant Visatos didžiuoju sprogimu, baigiant eilėraščio mažuoju
sprogimu raidėmis ant nuo darganos sudrėkusių užrašų popieriaus.
Pusė septynių. Brėkšta apsiniaukęs rytas, dėliojant poetinę sakmę.
Barokiniame žemame tamsiai mėlyname danguje įžvelgiu sūkurį,
viso to, kas yra, šaltinį, ir neregimas Dievas laiko delne pasaulį
lyg neužpučiamą kosmo žvakę, kuriai švytint parašiau šias eiles.

2025 m. gegužė

ONA JAUTAKĖ

PASAULIO TIEK DAUG

Birželis

Baigėsi šalnos.
Žalios vyšnių uogelės,
Tos ilgakotės paauglės,
Šoka tarp lapų.
Apyniai, apakę nuo saulės,
Krinta ant pilko šaligatvio.
Liūdintys ieško namų
Papartyne,
Romiesiems po ąžuolu
Konvalijų vėsi elegancija.
O mums kas dar liko –
Kelias namo
Per tamsiuosius mėtų
Akivarus. Brėkstant.

Marti

Pačios rankos suranda darbo,
Kai tik pritrūkstame žodžių,
Stropiai pašo kutus
Kraitinės staltiesės,
Vis rečiau pravėdinamos,

Jos už mane atsiprašo
Užstalėj sėdinčių,
Iš blukių fotografijų
Žvelgiančių.

Svetimuos namuos
Tyliai merdi sekmadienis.
Atverčiu delną, o po juo
Rupus trupinys,
Paviržis kelionei.

Paryčiu

Kas naktį, paryčiu,
Kaimietiškas mano kraujas
Bloškia iš patalo
Ir veda prie lango
Žiūrėti žvaigždžių
Kol nedega miesto šviesos,
Kol gerias į sodo žemę
Vandenys
Pro aptirpusį kovo
Marškonį.

Pavasaris, kalbuos su tamsa.
Bet šiandien dar snigs. Tikriausiai.

Prieš Kristų

Tamsiaode Sabos karaliene,
Nepyk, nepakviesiu vidun,
Nors kaitri vidudienio saulė
Ir degina smėlis
Tavo kulkšnis, auksu dabintas.
Mano namas toks menkas,
Bijantis žodžių ir žingsnių,
Sienojai ploni lygu nendrės.
Guliu ant aslos,
O žvaigždės toli,
Lyg žiūrėčiau iš šulinio.

Nėra čia žiemos, tik vėsa.
Nulekia žolės bešaknės, genamos vėjo.
Iš meilės ir šita dykynė,
Tykusiis buvimas
Prieš Kristų,
Iki Jericho rožei pražystant.

Tiek metų prieš Kristų,
O lyja. O žydi.

Pusę gyvenimo

Žiūrėjom į paukščius
Ir debesis
Kiaurai dangų,
Ir šito užteko.

Sekmadienio obuolienė

Sekmadienio obuolienės pukši
Sklidinas puodas. Gintaras
Temsta, parausta, regiu

Senovinę sagę, įsikibusią
Į motinos suknį
Per švento Antano atlaidus.
Trys tamsrudės vyšnios,
Gal lig rudens nenuskintos,
Du geltoni lapai
Su gyslom per visą ilgį.
Kvapas vyniojas per kiemą,
Šaukia sparnuotą gyvastį,
Tik puotaut per vėlu.
Gintaras slepias stiklainiuos,
Ir baigias obels rudeninė tarnystė,
Ir mano mišios baigias
Prie rykų beigi ugnies.
Dabar esu tiktai sau,
Tas įsmaugtas laiko liemuo,
Kuris žvirgždą mala
Į smėlį.

Rudenėjant

Pasalūno vėjo ranka
Skina obuolį,
Švelniai ridena žole
Į patvorio dilgėlyną.
Dar dienos nėra,
Tik raudonu dangum
Virš dulkančio vieškelio
Nuskrenda juodvarniai.
O maža skruzdėlė
Pasilieka, suka ratus
Staltiesės raštais
Man šnabždėdama,
Kad pasaulio tiek daug,
O naktis
Dar didesnė.

DAIVA MOLYTĖ-LUKAUSKIENĖ

VARNAS VARNUI AKIES NEKERTA

varnų gaudytojas
dantimis tik
krimstelėdavo jos kaklą
Ir nužudydavo
juodaplunksnę klajoklę

neįsisiurbk į mano kaklą
siurbėlė esu aš
prilipusi prie tavęs
pasislėpusi
po tavo juodomis plunksnomis
mėgaujuosi

juodojo varno
juodasis varnas
juodajam varnui
varnas varno varną
varnas varnui

akies nekerta

kerta
snapu į veidą
saulėtą vakarą
žaižaruojant saulės liepsnoms
susminga

sugauk mane
skrendančią per kopas
paglostyk švelniai
pažiūrėk į mano akis
ir įsisiurbęs į kaklą
godžiai išgerk kraują

šviečiant
ne spingsulei ne balanai tarp rąstų
medinės trobos sienoje
jos pešiodavo plunksnas
minkštiesiems patalams
moterys žiemos speige
ant balto sniego
ant balto šviesos tako
du varnai
dvi varnos
du
dvi

POEMOS APIE M. K. ČIURLIONĮ IŠTRAUKOS

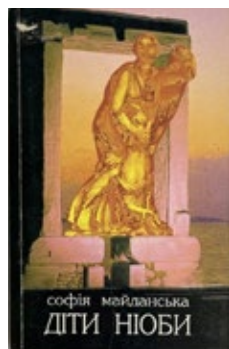
Trumpai apie autoreę

Sofija MAIDANSKA gimė represuotųjų šeimoje – poetė, prozininkė, dramaturgė, scenarijų autorė, publicistė, vertėja. Nusipelnusi Ukrainos meno veikėja (2004), Ukrainos nacionalinės rašytojų sąjungos narė nuo 1979 m. Literatūrinės premijos „Blahovist“ (1997), O. Hončaro premijos (1998), L. ir P. Kovalevų fondo konkurso (JAV, 1997), International Literary-Artistic and Ecological Award „Corona Carpatica“ (2023), Liaudies T. Ševčenkos premijos (2024) laureatė. Apdovanota Šventosios Ortodoksų Onos III laipsnio garbės ženklu (2017), Kunigaikštienės Olgos III laipsnio ordinu (2019).

Baigė Lvivo konservatoriją, smuiko klasę (1973), aukštuosius literatūros kursus prie Literatūros instituto Maskvoje (1989). Dėstė Kamjaneco-Podilsko pedagoginiame ir Kyjivo kultūros institutuose.

Aštuonių poezijos knygų autorė, į knygą „Svarstyklės“ (1986) įėjo poema „M K Č“.

Romanų „Žemės drebėjimas“ (1994), „Niobės vaikai“ (1998), „Tikiuosi Tavęs“ (2008), apysakos „Vėlinės“ (2007) autorė. Taip pat gerai žinoma kaip vaikų rašytoja. Straipsnių ir esė knygos „Myliu mylėti meilę“ (2016), draminių poemų ir libretų, įtrauktų į leidinį „Orfėjo sugrįžimas“ (2023), autorė.

Knygų viršeliai

*Alfonsas Bukontas ir Sofija
Maidanska*

*Poetė skaito kūrybą Taraso
Ševčenkos muziejuje*

Parašė scenarijų pirmajam šiuolaikinės ukrainietiškos dainos ir popmuzikos festivaliui „Červona ruta-1989“ ir jos sukurtam Ukrainos baroko poezijos ir muzikos teatrui „Vertograd“. Kelių libretų, scenarijų autorė ir režisierė.

S. Maidanos poezija išversta į anglų, baltarusių, bulgarų, latvių, lietuvių, lenkų, portugalų, rusų, rumunų, švedų kalbas. Jos kūryboje taip pat yra poezijos ir prozos vertimų iš lenkų, rumunų, lietuvių, latvių ir gruzinų kalbų.

Vertėjas

M K Č

Poema „MKČ“ nėra žodinė genialaus dailininko drobių kopija, o veikiau dialogas tarp poezijos ir tapybos, kur dingsta laiko ribos – žmogus visada lieka savo valandos veidrodis.

Poemos pagrindu tapo Mikalojaus Konstantino Čiurlionio paveikslų ciklas „Pasaulio sukūrimas“, kur kiekviena iš trylikos dalių turi savarankišką idėją [„Paros“, „Jūros sonata“, „Saulės sonata“, „Laidotuvių simfonija“...] ir tuo pat metu jas sujungia viena esminė mintis -- žmogaus vaidmens ir vietos suvokimas šioje nuostabioje, tobuloje Visatoje, kur visa, kas gyvenimo sukurta, privalo tarnauti gyvenimui ir vardan gyvenimo.

MINTIS

Ir einu aš per didelį, skambantį lauką,
O rankoj nešuosi žalią šakelę.
Pavasaris ir aš keliaujam vienplaukiai,
Nenuklystam nė vienas iš skirtojo kelio.
Tik vieninteliu iškvėpimu pienės pūką
Lengvai nupučiam, tai – karštai nužydėjusioj
Visatos sferoj prinokusios sėklos
Linksmomis kibirkštimis pakilo ir skrenda
Ieškomamos derlingos įsčių ramybės.
Ji plyti švari, kaip vestuvių guolis
Ir šviečia, kada virš jos palinksti tu
Tarytum virš upelio troškuli malšinti.
Nuslysta skaidri vandenų drobulė,
Atklojusi neregėtą Būties tikrovę,
Kai tavoji mintis spinduliu išnyra
Ir sultingą obuolį pusiau padalina
Tarp dienos ir nakties, tarp pradžios ir galo.
Jau saulė už pečių tau kyla
Ir prasideda rytas...

PARA**R Y T A S**

Kai pieno baltumu šviesa pasklinda,
Sudaužiusi netyčia laikiusį jį indą,
Aš pabundu staiga iš miego
Ir sau akis rankogaliu nušluostau.

Tas rytas – spinduliuota šluota
Pamėgtame mūs parke šluojantis alėjas,
Jisai kaip žilas kiemsargis šlubuoja,
Pašvilpaudamas smagią prieškarį dainelę.

Kalne šventyklos jau ugnis užgesus.
Kaip arklas ir kaip lyra griaučiai ožiaragio.
Ir vagą pirmąją žynys išvaręs
Palaimins mano šuolį iš sapnų į šį ryt.

D I E N A

Jau medžių viršūnėse mylisi paukščiai.
Auksinis lietus ant sodų,
Ant žydinčio kūno ruginės Danajos -
Tarp siautusiai rimstančių krūtų troškimo,
Tarp atvėrusio lūpas svaigaus laukimo
Nulinkusioj aguonoj.

Išgąsdinę staigiai įsimylėjėlių poras,
Kurios žolėse apsikabinusios stovi,
Tyliuos tvenkinius, ore palaimingam.
O prekinis traukinys laukais nudundėjo
Pakrautas naujų sėjimo mašinų.

Kartūno diena apsilvilkus mergaitė
Dainuodama bėga maudytis upėj.
Sustingo išvydus, kaip bučiuojasi medžiai,-
Ji dainą nutraukė,
Ir droviai nukreipė žvilgsnį.

V A K A R A S

Medonešio metas tamsus ir tirštas.
Iš lėto temsta.
Varinį voratinklį įsupa vikšras.
Moterys sėdi ant lapų krūvos
Tarytum deivės iš gipso,
Valo kolūkio burbuoles.
Apie jas lyg vestuvių žvakės
Kukurūzų stiebai pasistiebę.

Iš ganyklos veda karvę senolis,
Suskamba žvaigždė vakarinė.
Į amžinybę nugrimzta žingsniai,
Ir virš jų tamsuma užsidaro.

N A K T I S

Po sparnu savąją galvą paslėpęs
Ant skersinio užmiega jaunas mėnulis.
Tada mes nusirengiam
Ir, sukrovę apdarus ant aukštos kopos,
Įžengiam į iškilmingą
Sunkių nakties varpų srovę.
Jos brendo
Ir mes brenDOM jose.
Ir tyliai juokėmės.
Bet pliaukštelėjo žuvis seklumoj,
Tu,
Nežinomybėj rankas ištiesęs,
Ją pagauti norėjai
Ir palietei mane netikėtai,
Aš žybtelėjau lyg paparčio žiedas
Joninių naktį.

Miegojo mūsų miestelis,
Prigludęs prie išilusios viršukalnės šono.

J Ū R O S S O N A T A

A l l e g r o
Miestelis, gimęs vakar iš marių putos,
Jau ruošė pietus ant špižinių krosnių,
Ir moterų rankomis suverptas
Iš audrose sudaužytų žvejų valčių
Plonyčiu dūmeliu kilo į dangų. Vienu
Troškimu esam priirišti mes prie stiebo –
Jis susuktas iš patikimo audinio,
Juo prieplaukoj laivus švartuoja...
Aš girdžiu šitą smėlį,
Jis veriasi po mūsų kojom --
Jo tekančio tolygaus bėgimo,
Tokio gyvo, kad net baugu --

Pro mūsų praeinančio gyvenimo kiaurymę.
 O banga atplaukia
 Ir pasiima mus.
 Dar nebuvo žvejo,
 Kuris išsinertų iš šito tampraus tinklo.
 Didelės žuvys jūrų pasauly
 Leisdamos burbulus žaidžia
 Ir per šaltas žiaunas vandenį košia.
 Mes irgi žaidėm -- vėrėm
 Spindulių išbalintus trapius griaučius
 Ant meškerės valo.
 Lūžinėjo kriauklės, perdurtos spyglių.
 O už mūsų šniokštė, putojo ir purslais tiško
 Sūrios mūsų sultys.
 Užsiėmę savu žaidimu
 Nepastebėjom, kaip dervos pritekėjo.
 Gintaru žaisdami praradome amą,
 Sumaišydami
 Laivų sudaužytų skeveldras,
 Kurias kada nors mūša į krantą išmes,
 Kad mūsų širdys vėlei atgytų.
 Miestelis
 Jau ruošė pietus,
 Ir moterų rankomis suverptas
 Plonytis dūmelis kilo į dangų.

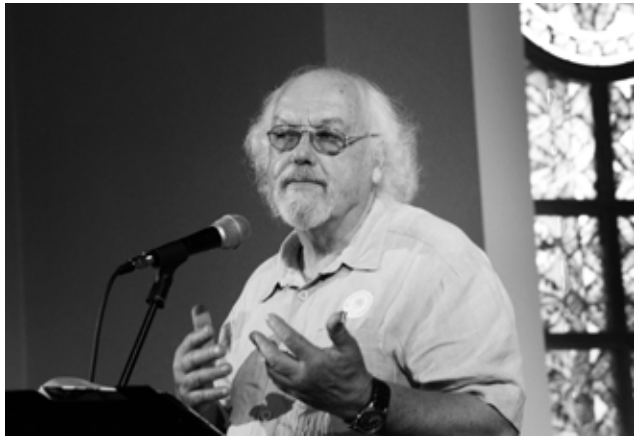
A n d a n t e
 Lengvu burlaiviu
 Nusileidžiu ant tavo delno
 Ir, suglaudusi sparnus,
 Apsidairau aplinkui.
 Žvaigždės svajingai mirksi dugne,
 Ir mes vieni
 Klaidžiojam tarp biblinių
 Sodomos griuvėsių,
 Kuriuose kai kur šviečia ugnys.

Tu ant rankų neši mane --
Tavo ranka virpa,
Ir kaip niekad esam arti, --
Mudu sujungė jūra plati.

F i n a l e
Mirksnių kaitaliojimo čakra,
Ji įtraukia mus
Kaip nepatiklius laiviūkščius, kaip planktoną,
Mes esam uždaryti alsiose išsiose,
Taip smilksta meiliai rūkstančios durpės,
Taip persiverčia mamutų skrandžiuose
Sultingos žolės.
Mineralai keičias čiurlenimu,
Atviru lango gyvenimu,
Mikalojus Konstantinas Čiurlionis
Mus paverčia aukštos įtampos energija,
Sukančia Žemės ratą,
O mes net nežinom,
Kada, įsitvėrę į jos stipinus,
Bejėgiškai pakimbam
Virš okeano bedugnės.
Putų dribsniai
Mums uždengia akis.
Kelias ligi debesų.
Mineralai keičias čiurlenimu,
Atviru lango gyvenimu,
Kad numestų mus į verpetą
Ir viršugalviu trenktų į uolos akmenis,
Kad plačiai, be perstojo kvatotume.

Po saule nieko naujo neįvyko,
Pasaulį tęsiasi seni dalykai.

Iš ukrainiečių kalbos vertė
Alfonsas BUKONTAS

RIMANTAS VANAGAS

SAKMĖ APIE SENĄ LIETUVIŠKĄ SAKMĘ

Koks buvo Senio vardas, jis ir pats nebežinojo. Pagaliau koks skirtumas, kai esi vienui vienas ir nebėra kam pašaukti? Kaip išėjo burnos nepravėręs, užsimetęs sermėgą, taip ir nudrožė nosies tiesumu. Lėtai kilnodamas garnio kojas, antai dyžia nukleivotais batais brūkšėdamas kaip šluotražiais, lyg raistu ir balomis bristų.

Aplinkui liula vakaras, padūmavęs, rausvas, ilgu atodūsiu besiveržiąs. Tas atodūsis, galimas daiktas, ateina iš slėnio, kur nematoma Visagalio ranka maišo amžinatvės žarijas, – iš jų sutemus spragsėdamas pakils dangiškų vilčių spiečius.

Šalis, po kurią slydinėja Senio žvilgsnis, jau praesityje – apleista, besitraukianti anapus kaip ir šioji diena. Gal ir ne taip seniai apleista: po liepom – siauraakiai avilių žvilgsniai, patvartėse teberiogso pavieniai ratai, akėčios, vežimai – lyg likimo valiai palikti gyvuliai jau pajuodusiais, suskylinėjusiais groblais. Gretimose kapinaitėse vėjas pašo, plačia sauja lenkia prie žemės kryžius, kiekį, o gal ir vėlių skiauteres...

– Uff! – giliai atsidūsta Senis, lyg norėdamas nudrėksti nuo akių voratin-klį. Bet ar įmanoma nudrėksti tai, kas įbrėžta peizaže, ir dar tau nepavaldžiais rašmenimis?

Ir vis dėlto! Senis greičiau kristų vietoj, nei patikėtų likęs vienui vienas...

xxx

– Ei!

Senis staigiai grįžteli, net juosmuo sugirgžda. Duobėje prie apgriuvusios krosnies kiūto vyras, tamsaus gymio, basas. Veidą apsisiautęs žydra skepeta, susijuosęs ilgą smėlio spalvos drabužį, jis primena nuo saulės besislapstantį driežą. Paišina ranka atsargiai guldo raštuotą koklį ant žemės, kur jau kėkso nemenka krūvelė panašaus gėrio.

– Aš maniau... – pasigraibo nosį Senis.

– ...kad nebėra nieko gyvo? Cha, iš pradžių ir aš taip maniau!

Ateivio balsas šaižus, iš gomurio. Gal klajoklis beduinas ar karingas plėšikas tuaregas? „Štai koks aš nuovokus! – nusiviepia Senis. – Nors ko lietuviai šiais laikais nematęs, negirdėjęs? Ir kur nebuves? Mes gi kaip lašišos, iš jūros į viso pasaulio upelius pasikėlusios, ten išneršusios – ir pačios nugaišusios...“

Senis pritūpia ant pamatų akmens.

– Ar jie dar šio to verti?

Tuaregas nusitraukia žydrąją skepetą, nusišypso dideliais baltais dantimis.

– Kokliai? Netgi labai! Pas mus akmenys per dieną taip įkaista, kad šaltomis naktimis sproginėja. O štai čionykštis molis viską atlaiko, viską! O kokie meniški senoviniai ornamentai! Kelias, teisybė, tolimas, bus nepigu parsivežti, bet... Susimūrysiu namus kaip šventyklą!

– Ar ne per daug drūnėsiams garbės? – suabejoja Senis.

– O ne! Koklius daug kas geba pasidaryti, bet istorija! Istorijos nepakartos, nesurežisuosi. Kai parašysiu, kad šitie kokliai – mirusios tautos reliktas, muziejinė retenybė, kaina senienų aukcionuose šoks į kosmosą!.. Ar pats vietinis?

– Kaip čia pasakius... Paskutinis iš giminės.

– Tokia Dieva valia, jei nedavė palikuonių...

– Dievas davė, bet...

Tuaregas pakelia akis į dangų, tarsi siųsdamas kažkam žinią, supratingai palinguoja galvą.

– Problemų ir man netrūksta. Pas mus taip pat permainos. Kadaise mus laikė dykumos viešpačiais, o dabar baladojamės po visą pasaulį... Gal norėtum man padėti?

Suokalbiškai mirktelėjęs, tamsiaodis vyras mosteli į kaminą, prie kurio atšlietas tradicinis matininko instrumentas – dvimetris. Pamištas, nurašytas daiktas.

– Kam jis? – nustemba Senis. – Žemė tuščia, imkis kiek nori, nors ligi horizonto. Tyrų tyrai! O jeigu tau reikia mano leidimo – leidžiu, laiminu!

– Ne tokie jau tyrai. Vien ežerų, skaičiau, šitoj žemėj trys tūkstančiai...

– Teisybė. Bet kas iš tų ežerų, jeigu jais neplaukioja valtys? Nesklinda vaikų balsai? Ta pati dykuma, tik mėlyna.

– O ko tu nori? Kad pasaulis apsiverstų aukštyrų kojomis?

Senis suraukia kaktą: vėl jam kažkas suka smegenis! O buvo pasižadėjęs sau – kad neišprotėtų – tik eiti ir eiti, apie ničnieką negalvojant, net su pačiu savimi nesišnekant.

– Gal ir neblogai būtų, – lėtai iškošia. – Gal netgi pati geriausia išeitis! Buvo pas mus kadaise vienas keistuolis: subedė medžius šaknim į viršų, lauke, po lietu ir sniegu, pristatė visokių veidrodžių, lieptų, altorių... Viską tyčia darė atvirksčiai, maištaudamas. O pats ar nenori keisti pasaulio tvarkos?

– Kaip čia pasakius...– vėl atkragina driežo galvą tuaregas. – Tik kvailiai ir bailiai nieko nesitiki, nieko nedaro!

Apie kokį darymą tauzija šitas ilgaskvernis pamišėlis? Senis apmaudžiai apsidairo.

Krūmais ir kupstais pasišiaušusios keteros, pastatų griuvėsiai. Duobės, plyšiai tarsi po žemės drebėjimo ar meteorito sprogo. Ilgus kibius nagus suleidę vijoklių ir apynių sąžalynai. Viršum jų palengva sūkuriuoja rausvi dūmeliai – kirvarpų ir gausybės kitų graužikų sukeltos dulkės...

Nuoga neviltis ir beprasmybė nudiegia Seniui paširdžius. Gi po aidžiais *ano* gyvenimo skliautais!.. Mostelėjęs ranka, jis buvo bekelias koją, bet tuaregas staiga strykt iš suodinos duobės:

– Palauk, nenuiek!

Tuaregas atsargiai prieina, sėlinte prisėlina – ir taip įsispitrina Senio veidan, kad tas žengteli atatupstas. Net paskutiniai saulės spinduliai neatlaiko tuarego žvilgsnio – veriančio, apstulbusio, išsigandusio ir susižavėjusio.

– Kas atsitiko?!

Tuaregas nemirksėdamas toliau siurbiasi į jį; grįžtelėjęs į raudoną saulės diską, paskui vėl į Senį, kažką sumurma – ir kniūbsčias parpuola ant žemės:

– Tavo šešėlis saulės pusėj! O akys, akys!

Sutrikęs Senis virpančių pirštų galais paliečia savo akis, vokus, antakius. Nei skauda, nei kraujas, nei ašaros. Ir mato kaip matęs... Tiesa, jo šešėlis iš tikrųjų nutįšęs prieš saulę... Gi tuaregas nepakeldamas galvos, nuolankiai ir atsiprašinėdamas vapa:

– Kodėl iškart nepasakei, koks tavo dangiškasis vardas?

– Nnnežinau... Kažkaip užsimiršo...

Įkvėptai ir neatsikvėpdamas, lyg maldos ekstazėj, tuaregas tęsia:

– O didis pone, mano valdove! Tavo akys tokios žydros, tokios plačios ir gilios, kad apsemtų Afrikos dykumą... Ak, atleisk man! Jei gali...

Seniui dar nespėjus nei paklausti, nei pasiaiškinti, tuaregas kažkaip susisuko, susivijo spirale – ir spriegtelėjo kažkur it karkvabalis su smilga uodegoje. Gal šmurkštelėjo į staiga atsivėrusį plyšį po kojomis, gal nuzvimbė į tamsėjantį dangų – tik kibirkščių spiečius sutraškėjo...

xxx

Tirštėja ir vėl sklaidosi ūkanos, saulė rausta ir nusileisdama, ir patekėdama...

Lygiame lauke – kupeton susimetę krūmokšniai, dilgėlės, varnalėšos. Tiršta, vešli žaluma rodo, jog šitoje salelėje kažkieno gyventa. Senis gal ir nebūtų ja susidomėjęs, jei nebūtų išgirdęs, kaip kažkas iš po žemių lyg užauja, lyg čiurlena, lyg verkia... Šaukiasi pagalbos? Paknopstom puola artyn, praskiria lapiją – ir krūptelėjęs sustoja. Akimirka net nesusigauja, kur atsidūręs?

Vaizdas lyg bibliniam paveiksle: negilioj smegduobėj, apsuptoj tamsažalio augalų vainiko, lyg šventoji klūpo šviesiaplaukė mergina. Ant nuleistos galvos krinta pluoštas pro šakas prasimušusių spindulių, o ji pati proverksmiu, o gal progiesmiu meldžia:

– Atiduok, šuliny! Atiduok...

Senis nemirksėdamas žiūri, nedrįsta drumsti mistiškai paslaptingo reginio. Merginai vis taip pat nuoširdžiai, karštai maldaujant, pagaliau neištveria:

– Ką – atiduok?

Mergina krūpteli, bet neišsigąsta: matyt, kažkas kita ją gąsdina dar smarkiau. Pakėlusį akis, lyg kunigui per išpažintį kalba:

– Aš esu Aistė. Aiškiaregė man pasakė: liaukis tuščiai klajojus, kaip mašalus varyk nuo savęs kliedesius! Nusiraminsi tik sugrįžusi į protėvių namus. O jų raktas – šulinio dugne...

- O kur tie namai?
- Namai, sakė, atsiras iškart: turėsiu raktą – turėsiu namus. O kai peržengsiu slenkstį, atgausiu pamestą sielą...
- Senis susimąsto. Tokiais dalykais jis tiki, nori tikėti, bet...
- Manai, raktas išlįs iš dumblo ir išoks tau į rankas?
- Aistė dar žemiau nuleidžia galvą.
- Nemanau...
- Tai ko tikiesi?
- Gal kažkas įvyks, pasikeis... Amžinai juk negali taip tęstis! Gal koks saulės magnetinis pliūpsnis, meteoritas ar tvanas...
- Miela Aistė! Pražilsi stebuklą belaukdama, o pražilusį dar labiau nesulauksi.
- Sakote, bet kokia viltis – beprasmiška?
- Seniui pirmąsyk per visą šitą nesąmoningą kelionę smigteli: ir aš dar galiu būti naudingas! Ši mintis nudžiugina jį kaip varnėnas, pavasarį atskridęs šviežiai sukaltan inkilan... Senis mokytojo vaidmenį dar niekad nebuvo, tačiau dabar pasijunta kupinas išminties. Pritūpęs ramiai, švelniai guodžia:
- Nenusimink, pasaulis gyvas kaip vanduo, o gyvas vanduo visuomet suranda išeitį! Kai mano tikras vaikas išsižadėjo namų, pasiskelbė esąs pasaulio pilietis ir iškeliavo nežinia kur, nežinia ko... Maniau – saulės užtemimas, pasaulio pabaiga! Be meilės savo namams – viskam galas! O štai dabar...
- Sugrįžo?
- Senio veidas suvirpa:
- Ne... Tačiau tu!..O jis dar kažkur...
- Senis užsikerta. Aistė žiūri į jį užuojautos ir atsidavimo sklidinom akim.
- Nenusiminkit, – ramina, – sugrįžta paukščiai, sugrįš ir jūsų vaikas!
- Prasmė visad paprasta, visad šalia... Senis negali, neturi teisės apvilti Aistės!
- Hmm... Neskubėkim, pagalvokim dėl to rakto... Ar tau neatrodo, kad geriausia būtų šulinį išsėmus? Jis ne toks gilus kaip atrodo, beveik užakęs. O kai išsėmsi, raktas gulės dugne – kaip ant pagalvėlės...
- Aistei net smakras sudreba:
- Kaip aš išsėmsiu šitą pridvisų šulinį? Nei kibiro, nei samčio.
- O kam, vaikelį, tau delnai? Delnus suglaudus, bus riešukučios...

XXX

Senis guli aukštiekninkas žolynuose, pasikišęs rankas po galva, žiūri į nakties žvaigždėlapi. Amžinoji tėvynė! Niekas niekada nepajėgs jos išduoti, okupuoti, parduoti, išsižadėti – per didelė, per graži, per sunki ji grobuonims, verteivoms ir menkystoms; gaila, Žemėje sudėtingiau...

Susiranda nuo vaikystės pažįstamą Siriją, arba lietuviškai Karalaitį, Mažuosius, Didžiuosius Grįžulo ratus, Šienpjovius. Saviausias, žinoma, Grįžulas: sukas ir sukas ratu apie Šiaurinę kaip žirgas jodykloje... Argi jis nesako: žmogau, ko taip kankinies dėl klaidų ir nelaimių, klystkelių ir praradimų? Jie laikini, o ratas anksčiau ar vėliau apsisuka – ir viskas vėl sugrįžta į savo vietas...

Senis užsnūsta, kol ant blakstienų pajunta pirmuosius aušros spindulius. Ausyse supliuškena, suvilnija žema švelni giesmė, pažįstama – ir šviežia kaip šio ryto oras:

Saduto, rūto,

Lingo, tatatoj...

Giesmė stiprėja, monotoniška sutartinės melodija smelkiasi vis giliau. Pakėlęs galvą, Senis vilnijančioje šviesoje išvysta moterų vorą, atlinguojančią slėnio viduriu su pintinėlėmis rankose. Jos eina lėtai ir iškilmingai, lyg brisdamos iš praamžių jūros, mėgaudamosi savo ritualine ramybe ir verte.

– Taip! – nejučiom ištaria Senio lūpos. – Taip!

Moterims priartėjus, Senis jau aiškiai mato: tai kuklios kaimo uogautojos, pasirišusios tradicines skareles. Jų veidai ir akys švyti išdidumu, pasitikėjimu, tarsi žinotų ir suprastų daugiau nei kiti mirtingieji. Sulaikęs kvapą, kad ginkdie nesutrikdytų darnios eisenos, Senis vis dėlto išdrįsta paklausti:

– Iš kur traukiat, mielosios?

Moterys sustoja, visos iškart, tam pačiam žingsny. Vedlė plačiai nusišypso:

– Kaip iš kur? Iš miško.

– Kokio miško? Girios ir miškai seniai iškirsti... Nuo to viskas ir prasidėjo: pirmiausia neliko medžių, paskui išskrido paukščiai, nuseko upės, pasitraukė net šešėliai...

Senis tiriančiu žvilgsniu perbėga uogautojų veidus: visos žiūri į jį mįslinčiai šypsodamos. O kai praveria burnas, nulinguoja vieninga abejonė:

– Na jau, na jau!

Vedlė priduria:

– Jei palypėtum ant kalnelio, toluoj pamatytum mėlyną dantytą sieną...

– Žiūrėjau, mačiau – mėlynai dūmai! Negi iš tų tolybės dūmų ir traukiat?

– Tolybės? Giedant ar penkios mylios, ar penkiasdešimt – vienas juokas!

Senis nepajunta, kaip lūpos ima šieptis. Esama gi pasaulyje žmonių! Arba šelmiškų laumių... Nieko, jis tuoj paspės joms spąstus...

– O kur jūsų namai?

– Namai? Ten, kur mūsų laukia, kur šaukia. Atsikvepiam, užvalgom – ir vėl į kelią.

– Laukia? Šaukia? Netgi naktį?

Štai ir pagavau! – pliaukšteli delnais Senis. Tačiau viena moteriškė, pasitaisiusi skepetą ant galvos, smagiai atšauna:

– Kuo naktis einančiam blogiau už dieną? Žvaigždės spindi, mėnulis lydi – dar gražiau! Eini – žydrais upeliais brendi...

– Ak taip, žinoma, žinoma! – suskumba pritarti Senis. – Vanduo krūtinę atgaivina, akis praskaidrina, šilku blauzdas glosto...

Moteriškės susižvalgo, kinkuodamos galvas šypsosi:

– Taip ir manėm, kad suprasi. Mes visi – vieno lietaus lašeliai!

Dievaž, keistuelės: pirmąkart jį išvydusios, švaplena apie kažkokį panašumą...

Tuo tarpu moterys, šiurendamos drabužiais ir niūniuodamos, apstoja Senį ratu. Ir sutartinai, kaip spektaklio pabaigoje, jam nusilenkia.

– Už ką man tokia garbė? – sutrinka Senis.

– Už tai, kas esi...

Nieko nesuprasdamas, Senis sumostaguoja ilgomis rankovėmis ir skvernais – net rastos ištyška. O moterys tyliai lyg suokalbininkės tęsia savo ritualą. Susėdusios aplinkui, į sterbles nuleidusios kraiteles, kiekviena tiesia jam po saują mėlynių, aviečių, žemuogių, bruknių, spanguolių. Akimirka padvejojęs – iš kur tiek skirtingų uogų vienu metu? – Senis jau pilasi jas burnon, gurtia ir gardžiuodamasis murkia...

Netrukus moterys, kaišydamosi sijonus, jau stojasi – eis toliau. Keisčiausia – jų kraitelės vėl kaupinos!

– Laikykis, brolau, – tvirtu balsu sako vedlė. – Laukti liko nebeilgai, nieko nebijok, nesitrauk nė per žingsnį – viskas bus gerai!

– Ko laukti? Ką daryti? – įnirtingai trindamasis akis ir šluostydamasis kaktą, klausia Senis. – Visi kalba su manim kažkokiom užuominom, galima pamanyti, kad aš tuoj gimdysiu...

– Tiesą pasakius... – buvo beprajunkanti vedlė, bet, žvilgtelėjusi į drauges, nuryja neištartus žodžius.

Dar po akimirkos moterys, pasisūpuodamos kaip antelės, tyliai išsiiria pulsuojančia vorele. Senis pasijunta taip, tarsi uogautojos išplauktų iš jo – kaip

iš užutėkio ar pratakų glėbio... Kol jis bando susivokti, kas dedasi, vora jau sutartinai traukia:

*Eisim, sesės, dobilio,
mes laukelin, dobilio,
ką ten veiksime, dobilio,
gersim rasą, dobilio...*

XXX

Kraštovaizdis keičiasi: vis statesnės smėlio kopos, šlaituose išsirangę neaukšti medžiai, šaknys kai kur susipynusios su šakom ir viršūnėm, o nudžiuvę kamienai stypso it priestvaninių laivų stiebai... Tyla taip pat kažkokia priestvaninė...

Senis su nostalgija prisimena tylūs vasaros vakarus, kai per visą ežerą sklisdavo nematomų žmonių žodžiai, irklų girgždėjimas, inkarų grandinių žvangesys. Paslaptingi ir saldūs būdavo tie garsai! Senis – tada dar ne Senis! – ilgai ir bergždžiai dairydavosi, kol galiausiai susiprotėjo: svarbiausios šio pasaulio gijos – neįspėjamos, neižiūrimos. Ir išvis – nieko nėra neįmanoma...

Kruk-kruk! Kruk-kruk!

Vienišo sausuolio viršūnėje tupi kažkokia būtybė, išsipašę marškiniai plakasi į šakas. Ką ji veikia tame medyje, bene bus susisukusi lizdą? Ko taip įtariai sukinėja galvą į visas puses?

– Ei, ar tu – žmogus? – ne tiek susidomėjęs, kiek susirūpinęs iš apačios rikteli Senis.

Būtybė pakreipia galvą lyg priekurtė ir, nudžiuginta nelauktai išdygusio pašnekovo, atrežia:

– Žinoma! Kodėl taip kvailai klausai?

– Jei žmogus, ko ten užsikorei?

Kad geriau girdėtų, žmogėnas nusliuogia truputį žemiau. Atsikrenkštęs kimiū balsu prašneka:

– Pats nežinau. Atsidūriau, ir tiek. Gavau pranešimą, kad reikia skubiai lipti kuo aukščiau, nes artėja pasaulinis tvanas. Jei išgyvensim, tai tik taip.

– Kas parašė tą pranešimą?

– Nežinau. Pamaniau, kad visi tokius laiškus gavo – ir kaip stoviu išnėriau laukan.

– Ką dabar darysi?

– Ką daugiau? Lauksiu, kol tvanas nuslūgs.

Senis apsidairo. Nuobodu – ir truputį juokinga... Negi tas sausuolio pakaruoklis nemato, kad negresia joks vandenų antpuolis? Per kopas atidvelkiantis vėjas kutena šnerves – ilga nosis neapgauna! – dumblo ir pūvančių žolių kvapais, taigi šitas merdintis kraštas skęsta užmaršties mariose, niekur kitur. O, jeigu devynjėgis milžinas ar pats Perkūnas apsisuktų su kuoka, jeigu galingas viesulas nušluotų visus tamsybių užkeikimus, nykumą ir neviltį! Betgi taip nėra, nėra, nėra... Tik spengia nežinojimas, ar dar nepriėjai liepto galo...

– Man atrodo, tvanas dar neprasidėjo... – kad nors kiek būtų jaučiau, tarsteli Senis.

– Nu je! Ir dar kaip prasidėjo! – guviai atitaria žmogėnas. – Užlipk pas mane, kitaip užgiedosi.

– Iš kurios pusės ateina?

– Iš rytų, vakarų, iš viršaus ar apačios – sunku pasakyti. Tiesiog vienu metu veržiasi iš visur, atvirsta kaip volas!

– O tu taip ir tupėsi?

– Kiek reikės, tiek ir tupėsiu. O kas belieka? Pala, mane vis kamantinėjai, o pats kas būsi?

Įtartinas man atrodai, kažkoks, dovanok, lyg verpetan susisukęs, lyg į visas puses išskydęs... Ir visas kažkaip keistai teliūskuoji.

– Kaip čia pasakius...

– Ką, net vardo neturi?

– Turėt tai tikrai turėjau, bet dabar, senatvėj... Nebeatsimenu!

Medžio žmogėnas nepatenkintas pliaukšteli delnu į šaką:

– Neįsivaizduoju, kaip įmanoma pamiršt savo vardą? Kentėk, spardykis, žūk – bet su savo vardu! Žmogus be vardo – kaip be sielos!

Išliejęs apmaudą – ir kas galėjo tikėtis, kad Senis pataikys ant filosofo, ir dar medyje? – žmogėnas jau ramesniu balsu tęsia:

– Nepyk, bet su tuo vardu tikra kebeknė. Seni žmonės pasakoja, o ir pranešime buvo priminta... Stebuklas įvyks tik ištarus paslapties vardą! Tai gal, sakau, pradėkim nuo tavo vardo?

Mintys Senio galvoj susiplaka, visos nitys, visi galai susipainioja, susimezga, ir jis nebežino ką sakyti, ko tvertis. Jam vis neramiau, širdies tvinksniai dažnėja, stiprėja. Pavojaus baimė? Ne, greičiau nuojauta, jog tuoj tuoj kažkas įvyks...

– O gal aš ir esu ne žmogus? – bando juokais įsikibti šiaudo. – Pamenu tik tiek, kad mano vardas buvo lyg labai trumpas, lyg labai ilgas...

Sausuolio žmogėnas pakraipo galvą, žiūri čia į Senį, čia į dangų. Dabar jis panašus į protingą juodąją varną, savo metus šimtais skaičiuojantį.

– Palauk, kruk kruk!

Darsyk atsikrenkštes – ar nebus rimtai persalęs? – kaip iš enciklopedijos pradeda tratinėti:

– Atidžiai klausykis: Trumpa, Trumpis, Trumpius, Trumpatis, Trumpaitis, Trumpelis...

Paskaitęs sustoja, įsiklauso, tarsi dangaus ženkle laukdamas. Nesulaukęs varo toliau:

– Ilgas, Ilgelis, Ilgaitis, Ilgutis, Ilginis, Ilgytis, Pailgis, Ilgis...

Senis krūpteli: trakšt raktas krūtinėj!

Tūkstantis liepsnojančių laužų aplinkui, tūkstantis šokančių saulių – žalių, raudonų, geltonų, mėlynų!

Tūkstantis plevenančių juostų apjuosia vandenį, medžių šakas ir žmonių rankas!

Tūkstantis lūpų plėšia dainą, melodija skraidina krantus, sidabro žuvis sietuvoj ir mėlynus paukščius aukštybėse...

Ilgis!

Taip žmonės vadino ežerą, nutįsusį tarp kalvų giliame slėnyje. Kol nebuvo užkeiktas... Viską o viską jis įsidėmėjo, atmintin užsirašė: krikščionius meilės žingsnelius pakrantėje, kūdikio kryžstavimą žvaigždėse, mirštančiojo dejonę pilkuose debesynuose. Ilga, bekrastė, mirguliuojanti būtų ežero atsakaita už visą gyvenimą – lygiai kaip ir jo, Senio...

Iki tol atkakliai bėgęs priešais, Senio šešėlis ima trauktis, tirpsta ir dyla. O viršum galvos vis stipriau sukasi, vis aukščiau kelia audros malūnas – kol su oro gūsiu ir pats išsiskleidžia pašėlusiai lengvais sparnais...

– Sakiau?! – pasiveja triumfo šūksnis nuo sausuolio viršūnės.

Įsprūdęs debesų properšon, Ilgis žvalgosi iš svaiginančių aukštybių.

Galas piktųjų jėgų kerams!

Atėjo didžiojo virsmo, naujos pradžios metas!

Viršum negyvų kopų, iškirstų miškų, apleistų kaimų ir kapinių didingai nudunda, nugarma griaustinis. O jau tada, lyg pralaužus užtvanką, kliūsteli, trenkia siautulinga, išganinga liūtis – nieko panašaus net juodieji varnai per savo amžių nebuvo regėję.

Ištroškusiam slėny raibuliuojančia gaiva išsilieja Ilgio ežeras.

Viskas anksčiau ar vėliau grįžta į savo vietą...

Rimantas VANAGAS

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

PENKIOS NOVELĖS

BELAUKANT GODO

Praėjo daugiau kaip keturi dešimtmečiai, tačiau iki šiol, kai kalba užsisuka apie teatrą, iš atminties išskyla tik vienas spektaklis, vilniškių atvežtas į Šiaulius.

Iš tikrųjų jau seniai nelankau teatro, nes nebetikiu tuo, ką ir kaip šiuolaikiniai aktoriai, o visų pirma jų režisieriai bando pavaizduoti scenoje. Kad esu ne vienas toks, tikrai žinau. O kad net žinomiems teatro žmonėms toks nusistatymas taipogi ne svetimas, pats Donatas Banionis vieno pokalbio metu yra prisipažinęs: „Jei nueinu į teatrą, išveriu tik kelias pirmąsias minutes.“

Jums įdomu, koks vis dėlto tas spektaklis, kuris neužsimiršo iki šiol? Tai – absurdo drama „Belaukiant Godo“, kurią, neabejoju, ne vienas iki pabaigos sunkiai ištvėrėte. Kodėl taip sakau? Todėl, kad tuomet, kai ją

su neapsakomu malonumu žiūrėjau, mažiausiai trečdalis salės nesulaukė spektaklio pabaigos. Ypač liūdna buvo matyti išeinantį iš salės plačiai pagarsėjusį matematikos profesorių, pavymui dar ir pakeiksnojantį. Užtat mano penkiametis sūnus tuo, kas dedasi scenoje, buvo taip susižavėjęs, jog ir praėjus daugeliui metų neišdilo iš atminties nei tai, ką po to su juo kalbėjome, nei tai, kaip, sugrįžę į aną dieną, kartkartėmis tą dramą aptardavom. O tas tris spektaklio valandas jautėsi tikra to žodžio prasme lyg užburtas. Panašiai, beje, ir aš.

Iš pirmo žvilgsnio lyg ir nieko tokio reikšmingo toje pjesėje nėra – du valkatos laukia paslaptingo asmens, vardu Godo. Jie net nežino, kas yra Godo, kodėl jo laukia ir ar iš tikrųjų jis ateis, bet laukimas tampa jų egzistencijos prasme. Tarp veikėjų kalbų, ginčų, žodžių žaismo, be susitikimo su ne mažiau kaip jie keistais personažais laukimas išlieka esmine situacija. O baigiantis vienam ar kitam veiksmui pasirodo berniukas, kuris praneša, jog Godo ir šiandien neateis, bet labai gali būti, kad ateis rytoj.

Prancūziškai airių rašytojo pokaryje parašytą pjesę kritikai įvertino kaip novatorišką, kaip radikaliai keičiančią tradicinės dramos sampratą ir keliančią esminius klausimus apie žmogaus padėtį pasaulyje, paženklinant me poros pasaulinių karų bei egzistencinės tuštumos pojūčio. Ir iš tikrųjų – žmogaus gyvenimas toje dramoje pavaizduotas kaip neturintis aiškaus tikslo ir prasmės, kaip absurdiškas. Bandymas įprasminti savo buvimą per laukimą dar labiau išryškina veikėjų egzistencijos tuštumą. Tačiau ir esant beviltiškai situacijai, vis dar kabinamasi į viltį, jog Godo ateis. Kaip tik toji viltis ir padeda išverti.

Kas ypač jaudina to spektaklio žiūrovą? Visų pirma, erdvė kūrybai. Kaip yra prisipažinęs jau ne vieną knygą parašęs sūnus, jam, kaip rašančiam, ne kartą yra pagelbėjęs Samuelio Becketto gilus filosofinis žvilgsnis į žmogaus egzistenciją.

Kodėl vis dėlto nei iš šio, nei iš to prisiminiau ankstyvoje jaunystėje matytą absurdo dramą? Tvarkant archyvą netikėtai iš vieno voko iškrito nuotrauka, kurios antroje pusėje sūnaus užrašyta: „Čia aš, Paryžiuje prie Becketto kapo. Seniai ruošiausi jam nusilenkti, šįkart pavyko.“

Niekada nebuvo apie tai sakęs. Kodėl – jau nepaklausi. Gyvenimas kartais būna žiauresnis už tą, kuris vyksta scenoje. Bent jau šiuo atveju akivaizdu, kad ir šiandien, ir rytoj nei Godo, nei šviesios atminties sūnus neateis.

2025 m. liepos 23 d.

JUODASIS ARCHYVAS

Seniai Kęstutis nebuvo vartęs to aplanko, į kurį, prasidėjus Atgimimui, pradėjo talpinti tai, kas žeidė, kas neleisdavo ramiai užmigti ir net miegoti – visokio plauko šmeižtų ir patyčių vis daugėjo. Po to, kai jam pasiūlė išmėginti jėgas valstybės laikraštyje ir, nors niekada nebuvo dirbęs jokioje redakcijoje, ėmė ir priėmė jaunystės laikų pažįstamo pasiūlymą.

Na taip, rašinėjo ir sovietmečiu, bet tik savo malonumui ir tik tokiomis temomis, kurios toli buvo nuo tikro tarybinio žmogaus idealų, apie kuriuos anais laikais galėjai perskaityti tuometinių laikraščių vedamuosiuose. Tiesa, ir jis buvo ne be nuodėmės – bent porą eilėraščių ankstyvoje jaunystėje paskyrė revoliucijai ir į komunistinę ateitį žengiančiam jos statytojui. Jie pirmiausiai ir užkliuvo tiems, kurie beveik fiziškai negalėjo pakęsti rašeivos, labai netikėtai atsiradusio ne savo vietoje ir dar pradėjusio mokyti juos, plačiai pripažintus ir neliečiamus.

Praėjus daugiau kaip trims dešimtmečiams, tos iškarpos, kurios kažkada beveik varė iš proto (neatsitiktinai aplanką, kuriame jas kaupė, pavadino juoduoju archyvu), šiandien visai nebaisios. Kai kas ne tik šypseną sukelia, bet dar ir priverčia nusikvatoti. Visa bėda, kad toli gražu ne viskas – ne taip paprasta pamiršti tai, kas kažkada sukėlė didelį širdies skausmą ne tik pačiam, bet ir artimiesiems. Ypač, kai žinojai, jog esi pažemintas neužtarnautai, deja, negalėjai atsilyginti tuo pačiu.

Gerai pamena, kaip po panašių publikacijų nelengva būdavo pasirodyti viešumoje, net spaudos konferencijose ar atidarant kokią nors parodą. Kolegos senbuviai, vis dar didžiausią dėmesį skiriantys juos išugdžiusiai praeičiai, akivaizdžiai rodydavo padidintą dėmesį, nors nė vienas iš jų nebuvo nei geresnis, nei šventesnis. Pusę gyvenimo praleidus tarp gamybininkų, ne taip paprasta buvo pasijusti tikru laikraštininku.

Kokių tik epitetų nebuvo sulaukęs. Vienas vis tik buvo dažniausias: titulavo landsbergininku, mušančiu brazauskininkus. Kai dabar pagalvoja, o juk už tuos, kurie taip titulavo, buvo kelis kartus tolerantiškesnis. Na taip, tuomet dar vis valstybės laikraščio vardą turėjęs dienraštis, kuriame dirbo, daugiausia panegirikų skirdavo Vytautui Landsbergiui, tačiau Kęstutis dirbo ne politikos skyriuje, rašė pačiomis įvairiausiomis temomis, tikrai nepataikaudamas tuometiniam lyderiui. Ir Algirdui Brazauskui simpatizavo nė kiek ne mažiau. O kai Vagnorius, paskambinęs atostogaujančiai

redaktorei, pasakė: „Tu jau ne redaktorė“, ir Kęstutis, ir jo kolegos pasijuto kaip gavę per veidą. Štai ką reiškė pakritikuoti saviškį lyderį.

„Popierius viską iškenčia“, – seniai girdėta išmintis. Tačiau ir praėjus daugeliui metų tai, kas jame išspausdinta, ne kiekvienam tas pats. Kęstutis, patyręs pirmąsias pamokas, kurių net iš nedraugų nesitikėjo, buvo bepradėdąs pats su savimi kalbėtis. „Kas tau, brolau?“ – paklausė gerokai išsigandęs bendradarbis. „Nieko, nieko, viskas gerai“, – paskubomis murmtelėjo. „Jei dėl šito šūdniekio, tikrai neverta imti į galvą“, – supratęs, kas ir kaip, bandė nuraminti kolega, turintis dešimteriopai didesnę patirtį.

Vienas, antras, trečias, dešimtas puslapiiai... Regis, visai neplanuotai teks ieškoti širdies lašų. Kuo vis dėlto gali tapti plunksną valdantis žmogus, jei jį beveik fizinis noras kažkam įkasti verčia ar kažkas už jį didesnis įsako: „Reikia šitą teisuolį nuraminti.“ Ir nuramindavo – ne sykį turėjo negražią progą tuo įsitikinti. Taip nuramindavo, kad net dabar, po tiek metų, perskaitęs apie save tai, ko niekada nebuvo ir negalėjo būti, ima ir suabejoja. Tai bent nesąmonė, – suabejoja. Na ne, šventuoju savęs niekada nelaikė, tiesiog stengėsi būti padoriu žmogumi.

O štai čia komentarai – jaunystės draugų (kai kas netgi taip prisistatė) ar kaimynų, o iš tikrųjų nedraugų ir kitų anonimų džiaugsmingai užrašyti po publikacijomis, skirtomis Kęstučiui, nepataikančiam į koją su tais, kurie buvo ir liko galingais. Anuomet buvo labai madinga skelbti tokius ir panašius komentarus, kurių didesnė pusė tikriausiai būdavo užrašomi pačioje redakcijoje. O gal ir ne? Tačiau kaip patogu buvo tokiu paprastu būdu pažeminti, išjuokti tau nepatinkamą. Juk tai ne bet kas, o pačios visuomenės balsas! Žinoma, tarp tų bloga linkinčių galėjo būti ir tie, kuriems kažkada galbūt užmynė ant nuospaudos, o gal tai tiesiog vienintelė galimybė kažkam išreikšti save. Ko vertas toks gyvenimas?

O didžiausia bėda ištiko, kai poroje straipsnių pajudino ligi tol nejudinamą. „Užsirausi“, – įspėjo ne toks drąsus (o tiksliau – ne toks kvailas) kolega. Baisiausia buvo skaityti apie bandymą paneigti, kad avarija, po kurios brangiausiajį beveik metus pragulėjo ant patalo, o jis pats vos neliko be rankos, buvo neatsitiktinė. Net viešai pasijuokta buvo iš tos nelaimės. Labai jau didelės, nelygios jėgos diktavo tą rašliavą. Pasirodė, jog niekam nebuvo svarbu, kad savaitę prieš tai tik ką iš remonto paimtas automobilis buvo su ne iki galo prisuktais varžtais, ir tik patyręs vairuotojas tai pajuto. Nesvarbu buvo ir kad telefonu atvirai grasinta. O štai kitas, avariją padaręs automobilis, iš kurio lemtingą akimirką iššoko sveikutėliu likęs jo

vairuotojas, tą pačią naktį buvo išardytas, kad neliktų įkalčių. „Va, jeigu būtų kas nors žuvęs, tada kas kita“, – pasakė Kęstučiui komisaras, vėliau tapęs generolu. O advokatas pasirodė iš tų, kurie sėdi ant trijų kėdžių. O kaip su avarijos užsakovu? Ne tik išliko sausas, – sugebėjęs paskelbti bankrotą puikiausiai dirbusiai šimtametei įmonei, tapo žinomu milijonieriumi, tiesa, iš politikos pasitraukė.

„Ką man su šituo turtu daryti? – pats savęs klausia ir nesuranda atsakymo. – Sudeginti? Betgi tai, kas išspausdinta, ir kirviu neiškaposi. Pamiršti? Taigi jau buvau pamiršęs, o šiandien, visai netyčia, užkliuvau už seniai pamiršto segtuvo. Ir kuriems velniams aš visa tai kaupiau? Kad po kelių dešimtmečių dar sykį sugadinčiau sau nuotaiką? Ar kad dar sykį svetimom rankom išsipurvinčiau?“

Kažkiek nusiramina perskaitęs vieno ar kito teksto, patekusio į juodąjį archyvą, autoriaus pavardę. Štai šitas prasigėrė, o šis, beveik šventuoju laikytas, jau su trečia boba skiriasi. Šis vis dar galingas, tačiau jau ne toks kerštingas. Tik ar tikrai? O bene daugiausia jam pakakojęs Petras Margis, jau senokai gilus pensininkas, netikėtai su tokia pat netikėta kompanija pateko į Seimą. Iš miesto persikraustęs į Dievo užmirštą užkampį, ne tik kažkam iš kaimiečių padarė įspūdį savo pliurpalais, bet ir naują partiją kuriančiam asui, ten apsilankiusiam. Neseniai išrinktam Seimui dar nė metų nėra, o štai Petras jau tris ar keturis kartus televizijoje sublizgėjo. Deja, kaip paskutinis durnius. Tiksliau – ne deja, o ačiū Dievui, nes kitaip ir būti negalėjo.

2025 m. liepos 29-30 d.

JUODASIS KVADRATAS

Telesforas jau senokai gyvena svetur. Šįkart sugrįžo turėdamas vieną konkretų tikslą: pagerbti savo mamą, kuriai šiomis dienomis būtų sukakę šimtas metų.

Diena pasitaikė kaip niekada giedra, visiškai nepanaši į ankstesnes, per kurias tiek prilijo, jog net bulvės, ko gero, nenukastos supūs. Bent jau taip radijas be perstojo gąsdina. Kapelis, ačiū kažkam iš artimųjų, prižiūrėtas, gėlės šviežios, matyt, neseniai pasodintos. Niekada nebuvo dažnas tokių liūdnų vietų lankytojas, tačiau šiandien, sėdėdamas ant specialiai čia pastatyto akmeninio suoliuko, stengiasi prisiminti tai, kas atmintyje užsiliko

iš tolimų ir ne tokių tolimų dienų. Apie čia atgulusias keturias giminės moteris, kurias kažkada vadino babyte, mama, sese, čia ir jos dukra, kurios gyvos net ir pažinti neteko.

Pats nelabai supranta, kodėl, bet jas, čia besiilsinčias, mintyse įsivaizduoja ne kaip kitaip, o juodajam kvadrato. Kiekvienai iš jų turėtų būti skirta to kvadrato viena kraštinė. Kodėl? Gal todėl, kad likimai labai jau liūdni ir daug kuo panašūs, nors seniausiąją ir jauniausiąją skiria beveik šimtmetis.

Ko gero, norėtumėte paprieštarauti ir būtumėte teisūs, kad tai visiškai neturi nieko bendra su Kazimiro Malevičiaus paveikslu „Juodasis kvadratas“. Tik pavadinimas, daugiau nieko.

Viena to įsivaizduojamo kvadrato kraštinė, pati seniausioji, Telesforui ypač brangi. Babytė kažkada atstojo jam ir motiną, ir tėvą, buvo tuo žmogumi, kuris, kai reikėjo, ir priglaudė, ir paglostė, ir ašarą nušluostė. Pakakdavo vos piršteliu paliesti, ir tuoj pat kildavo iš lovos, dažniausiai sulaukdamas pagyrimo, kad nė vienas iš jos penkių vaikų toks nebuvo. Kai pažliugdavo laukai ar kai vos ne iki pažastų prisnigdavo, pusę kelio lydėdavo, pašviesdama kelią senoviška liktarna. Nuo kryžkelės jau ir vienam nesudėtinga būdavo užbaigti ilgoką žygį mokyklon.

Tik gerokai paaugęs suprato, kad tik jos dėka jų namuose ir visko pakako, ir viskas, kas privalu, buvo atliekama laiku. Kai dabar pagalvoja, sunku įsivaizduoti, kaip tokia smulkutė, trapi moteris, kurią vos trisdešimties su penkiais vaikais paliko vyras, ją iškeitęs į kaimynystėje tarnavusią mergą, sugebėjo ne tik pati viena tvarkytis nemenkame ūkyje, bet ir vaikus užauginti. Net negailestinga tarybų valdžia, kuri panašius ūkius valdančius trėmė į Sibirą, ją paliko ramybėje.

O juk buvo ir gražuolė, ne tik darbštuolė. Tačiau niekada daugiau nė vienas vyras nebuvo įleistas toliau už trobos slenksčio. Be to, apie savo liūdną dalį niekam nepasakojo. Aplinkiniams atrodė, kad, jei jau su kuo rimtu klausimu pasitarti, tai tik su ja – žmogumi, ne tik žinančiu, ką sako, bet ir užtikrintu, jog apie tai, ką su ja kalbi, niekas nesužinos.

O didžiausias babytės širdies skausmas buvo, kad jos vaikams teko pasitenkinti pradine mokykla. Apie tai jam, anūkui, yra prisipažinusi, kai pargrįžo į namus su aukštojo mokslo diplomu. Ir šiandien toji akimirka prieš akis. „Tu tik pagalvok. Mano anūkas jau daktaras...“ – lyg didžiausią brangenybę glostė herbu papuoštą dokumentą.

Kiekvieną jau suaugusį savo vaiką taipogi visada pasitikdavo kaip šimtą metų nematytą. Kiekvienam nepagailėdavo gero žodžio, o atsitikus didesnei ar mažesnei bėdai – mokėdavo ir nuraminti, ir padrąsinti.

Gimtojoje troboje tik Telesforo mama kartu gyveno. Po to, kai tėvas išėjo, su juo daugiau ir nepasimatė. Gal todėl mama tarsi nutolo. Net gerai pagalvojęs Telesforas neatsiminė, kad mama jį kada nors kokia nors proga būtų priglaidusi, paglosčiusi. Tačiau vis tiek savo mamą mylėjo, gal ir ne taip, kaip kiti savo mamas. Tik po to, kai netikėtai jį namuose atsirado dar vienas žmogutis, pasijuto nei šiaip, nei taip. Ypač po babytės tyliai pasakytų žodžių: „Tu jos nemylėk.“

Po to jis išvis jautėsi kaip nereikalingas.

O studijuojant, sugrįžus trumpų atostogų, babytė, įdėdama lauknešėlį, kažkodėl vis pusbalsiu primindavo: „Geriau šito nerodyk ir apie tai nesaikyk.“ Tarsi būtų kuo nusikaltęs.

„Tokia ta antroji to juodojo kvadrato linija, – žiūrėdamas į mamą primenančias akmenyje iškaltas datas, liūdnei mąsto Telesforas. – O juk taip niekada atvirai ir nepasikalbėjom, mama. Kai paaugęs sužinojau, kas tos netikros sesės tėvas, dar ir piktą žodį pasakiau. Gėda, ir tiek, kad kaimyno, kurį visi žinojo, kaip plevėšą, dar ir prieš savo motiną ranką pakeliantį, neatstūmei.“

Deja, tai buvo ne paskutinė gėda. Iš vienuoliktos klasės sėsei teko pereiti į vakarinę. Pilvas jau lipo ant nosies, kai šiaip taip pavyko išlaikyti egzaminus. Tiesa, kavalierius, grįžęs iš armijos, jos su dukrele neatsižegnojo. Tačiau laimė truko neilgai – gėrė, pasigėręs mušė, taip mušė, kad nedaug truko iki paskutiniųsios. Kai ir pati pradėjo gerti, lyg ir viskas susitvarkė. Dar ir sūnus gimė, tačiau jį nuo pirmųjų dienų ėmė auginti abi kaimo babytės. Ir dukrelė iš miesto namų, nuo tikrųjų tėvų, netrukus pabėgo. Į kaimą, žinoma, kur ir ji pirmuosius savo metus praleido.

Į kaimą sugrįžo ir sesė. Po to, kai labai skaudžiai sumušta, pateko į ligoninę. Kaltininkas, visais šventaisiais prisiekęs, jog daugiau nieko panašaus nebus, ant kelių atsiklaupęs maldavo pasigailėti, nepatupdyti už grotų. Pasigailėjo, tačiau pasakė: „Viskas. Daugiau prie manęs nesiartink.“

Neilgam grįžo. Jau buvo įpratusi prie taurelės, todėl dažniausiai dieną baigdavo pas kaimynę, varančią samagoną. Vieną pavakariį pargrįžusi iš karto atsigulė į lovą. Motina buvo nustebusi, kad šįkart kažkokia ne tokia – nei keikiasi, kaip įpratusi, ir lyg jos vengia. Naktį, pajutusi iš jos kambario

sklindantį gargaliavimą, užsuko pasiklausyti, bet nesuvokė, kad kažką turėtų daryti, juk ne pirmą kartą tokia. O rytą jau buvo atšalusi...

„Tokia trečioji to liūdnojo kvadrato linija. Pati tamsiausia“, – pagalvojo Telesforas.

Ir čia pat pasitaisė: „Ketvirtoji – dar tamsesnė.“

Ant gerokai pagyvenusių poros moteriškių pečių užgulė dviejų jaunų žmonių gyvenimai. Labiausiai širdį skaudėjo matant, kaip iš pasalų tai vienaip, tai kitaip jaunesnę sesę vis nuskriaudžia brolis. Mieste gyvenančiai giminaitei, kuri padėjo įstoti į profesinę mokyklą, mergaitė pasiguodė: „Jis jau niekada nepasikeis“. O kartą dar keisčiau pasakė: „O jei aš mirčiau, ar jį pasodintų?“

Tą naktį, kai ji kažkoku būdu užkopė ant dvylikos aukštų daugiabučio stogo, baisiojo skrydžio niekas nei matė, nei girdėjo. Tik rytą rado nelaimingąją ant grindinio. O ant stogo buvo paliktas raštelis: „Prie mano karsto tegu nestovi tėvas ir brolis.“

Teisę studijuojantis brolis išsisuko, nebuvo apkaltintas. Lyg koks unguris raitėsi, kad tik nepaaiškėtų, kodėl vis dėlto buvo toks sesers paskutinis prašymas. O tapęs tyrėju netruko pragerti policininko uniformą. Deja, dabar yra vaikų teisių specialistas. Neduok Dieve tokį specialistą.

Telesforo mama išėjo paskutinioji. Daug pergyvenusi ir turbūt daug supratusi. Tikriausiai, kad taip, nes Telesforas paskutiniausios jos gyvenimo metais jau nematė. Toji linija, apjungianti juodąjį kvadratą, ko gero, viena šviesesnių. O šviesiausia, be abejo, babytės.

2025 m. rugpjūčio 11 d.

PALIKIMAS

Vis dažnesnės tos įkyrios mintys: kur tai, ką tiek metų kaupė su tokia didele meile, atsidurs po mirties? Sūnų pražudė pandemija, o iš tikrųjų valdžia, viskas per akimirką sugriuvo, prasmego, neteko prasmės.

Ir Jis, ir Ji sunkiai atpažįstami. Beveik nieko neliko iš optimisto, kuris daug kam buvo pavyzdžiu, ir kvatoklės, priversdavusios nusišypsoti net patį didžiausią niurgzlį.

Atrodo, jau arti diena, už kurios prasidės ne kas kita, o liūdna diagnozė. Pati liūdniausia.

– Nusiraminkim, – šiandien ne Jis, o Ji pasiryžusi bent kažką pakeisti. – Vaikas labai nusimintų, mus tokius matydamas.

Ne iš karto, bet Ją išgirdo. Turbūt pirmą kartą po tų siaubo užpildytų dienų. Bent jau buvo kažkiek panašu, kad išgirdo. Ne, ne, nieko nepratarė, tačiau pirmą sykį žvilgterėjo tiesiai į akis. Iki tol arba visai vengė Jos žvilgsnio, arba per ašaras nesugebėdavo jo išvysti.

„Tik ką tas nusiraminimas pakeis? – tyliai pagalvojo. – Nei vaiko neprikels, nei širdgėlos nenuramins.“

Jau kelinta diena bando kažką atrinkinėti iš stalčių, iš knygų spintos lentynų, pats dorai nesuprasdamas, ko ir kam ieško. Per pusamžį susikaupė tiek daug ir tiek visko, kad net nebeaišku, kam dar visa tai būtų įdomu ir vertinga. Niekada nepretendavo tapti archyvaru ar muziejininku, kaupė tai, kas, atrodė, ateityje bus aukso vertės jei ne sūnui, tai anūkams. Deja, sūnaus nebėra, o anūkų Dievas nedavė.

Kažkada su tokia meile visa tai buvo padedama, priglobiama. Ne kokie niekniekiai, o iš tikrųjų dėmesio vertos tegu ir ne auksinės, bet brangenybės. Kai kažkada, dar vaikui vos įpusėjus studijas, apie tai buvo užėjusi šneka, liko labai patenkintas, nes suprastas. O, kad dabar jis būtų šalia!

Tai šį, tai tą atidėjęs į šoną, net pabandęs prisiminti, kaip *tai* čia pateko, pačiam sau netikėtu rankos mostu viską nubraukęs ant grindų, įsistebeilijo į sieną, kurią jau daug metų saugo lyg ir atsitiktinė, bet jų šeimai labai brangi nuotrauka. „Šeimai? – netikėtai pats savęs paklausė. – O kur ji, toji šeima, jei nebėra paties brangiausio? Žmogaus, kuriam buvo lemta pratęsti giminę, garsių bajorų giminę? Kodėl jam, paskutiniam giminės bajorui, atiteko toji nelemta korta?“

Turbūt ir Ji kažką panašaus galvoja, tačiau abu bevelija tylėti. Tik kiek ilgai toji tyla gali tęstis? Laikas tarsi sustojo, o iš tikrųjų beprotiškai greitai eina pirmyn, nieko nebežadėdamas. Visai nieko. Ateities nebėra. Na taip, rytais, kaip ir anksčiau, pateka saulė, dieną kažkas vėl bando prisiminti, priminti, gal net už rankos paimti, tačiau ateina vakaras, o su juo ir didysis baugumas, kai labiau nei bet kada nebepasitiki savimi, kai ir po rimto vaisto niekaip negali užmigti. Kaltini save, kad neapsaugojai, priekaištauji Dievuliui, kad pasiėmė ne jį, ir meldiesi, ir keikiesi, bet niekas nepasikeičia.

– Kam paliksi? – tarsi balsas iš anapus sugrįžta kažkada ištartas ne visai taktiškas kolegos klausimas, pasigrožėjus iš Prezidentūros parsivežtu medaliu. Sutriko tuomet, pasijuto nei šiaip, nei taip, juk ir be žodžių aišku, kam.

Buvo aišku, dabar reikėtų sakyti.

O anuomet kažkodėl į galvą atėjo pažįstamo rašytojo prisipažinimas: „Atrodė, kad gerus vaikus užauginau, o vienas vieną negražią dieną ėmė ir paklausė: „Ką, tėvai, paliksi?“ „Taigi va, aštuonios knygos priešais. Argi mažai?“ „Kokios knygos, tėvai, velniam man jos reikalingos“, – pasakė ne bet kas, o jo vyriausiasis, jau profesorius. Vienodai abu vaikus augino, o užaugo visiškai nepanašūs. Vienintelis džiaugsmas – jaunėlis.

Apie ką aš čia dabar? Net nusipurto nei šį, nei tą prisiminęs. Jo vaikas niekada nieko panašaus nebuvo ir nebūtų pasakęs. Duok Dieve, kad visiems tokie būtų užaugę. Tačiau tik dabar supranta, kiek toji gerumo pripildyta širdis turėjo šioje Žemėje iškęsti. Būtų kitaip auginęs, ko gero, ir šiandien būtų gyvas. Dieve, Dieve...

– Kodėl tu vis vienas ir vienas, tarsi manęs nė nebūtų? – tokį Jos klausimą jau ne kartą girdėjo ir vis tarsi pamiršta, kad negalima jo neišgirsti ir vėl pusdieniui užsidaryti tarp popierių popierėlių, tarp nuotraukų ir iš tolimų kraštų sūnaus parvežtų įdomybių.

– Atleisk, atleisk, atleisk... – bando lyg ir atsiprašinėti, bet tuoj pat susigėsta, nes supranta, kad Jai visai ne to reikia. Ir Jam Jos reikia, tačiau kai pabando pasakyti tai, kas niekaip iš galvos nepabėga, nieko doro iš to neišeina. Tikra nesibaigianti ašarų pakalnė, ir tiek...

– Gal tau keistai pasirodys, bet, kai pusryčiavome, šiandien šalia spintelės tikrai mačiau stovintį ir besišypsantį. Kai jau buvau beišdrįstanti pakalbinti, išnyko...

Jai dažnai sūnus ir prisisapnuoja. Dažniausiai dar visai mažas, dar ikimokyklinukas. Tik kartą pasirodė toks, koks sugrįždavo į namus studijų metais. Tąsyk ėmė ir paprašė: „Sugrįžk. Nors trumpam sugrįžk.“ „Negaliu, mama, – atsakė. – Iš čia jau neįmanoma sugrįžti.“

O į Jo sapnus, nors ir labai to norėtų, neateina. Kodėl? Mįslė, kurios neįmanoma įminti.

Įdomu, kas labiausiai būtų pradžiuginę sūnų, jei tais daug metų kauptais įvairiausiaiis turtais būtų galėjęs pasidžiaugti? Knygų žmogus buvo, tuo lyg ir viskas pasakyta. „Tik jau niekam jokių knygų neatiduokit, – paprašė, išgirdęs, kad kaip ir norėtume atsikratyti sovietinio balasto. – Nežinia ko kada gali prireikti.“ Įvairiausios muziejams tinkamos vertybės nuo mažens ir jį lydėjo, kartais daugiau už tėvą galėjo papasakoti, ko kas vertas. O kai jau mokslai buvo baigti, ir pats į namus parvežė ne vieną ne tik tolimose

kelionėse, bet ir kokiame Lietuvos užkampyje užtikta senieną. Apie kiekvieną, prie jos prisilietus, atskiras prisiminimas.

Jei tais prisiminimais būtų galima pasidalinti kartu su sūnumi, būtų visai kas kita. O dabar tik dar didesnis liūdesys suspaudžia širdį, ir vėl tai, kas tik ką atsidūrė ant rašomojo stalo, norisi paslėpti kuo giliau.

Kai kažkada su Vytautu Šliūpu važiavo per Ameriką, išgirdo daug graudžių istorijų, kaip, mirus vienam ar kitam tautiečiui, mylėjusiam knygą ir per savo gyvenimą sukaupusiam daug vertingų lituanistinių turtų, nepasisekė: ne kažką apie tai išmanantys artimieji arba jų namuose apsigyvenę svetimieji visa tai be jokio gailesčio vertė į šiukšlyną. Vytautas todėl ir keliavo per tą mums tolimą šalį, kad dar suspėtų bent šį tą išsaugoti.

„O kur atsidurs mūsų palikimas?“ – pats savęs klausia Jis, nedrįsdamas dėl šito pasitarti su Ja. O ir ką Ji atsakytų? Tik dar kartą iki ašarų susijaudintų. Juk tarp artimųjų nėra nė vieno, kuriam visa tai taipogi būtų svarbu. Na ne, ne visai taip, šis tas ir kai kuriems iš jų svarbu. Tačiau tik tai, ką galima paversti pinigais. Deja...

O labiausiai bus gaila palikti virš virtuvės lango gyvenančių, kasmet vis sugrįžtančių paukštukų, kurių net vardo nežino. Bandė *gūglinti*, tačiau ne taip paprasta iš vienos akivaizdesnės smulkmenos – baltos apykaklaitės – nustatyti savo ištikimiausių kaimynų vardus. Jiems, gyvenantiems penktajame aukšte, ant tarp poros namų ištempto kabelio atsitupiantys giesmininkai – tikras džiaugsmas. Iš pradžių pritūpdavo vos akimirkai, akivaizdu, kad bijojo, o paskui tokios akimirkos vis ilgėjo. Pabandžius šnekinti tapo dar artimesni. Dabar, kai jau ir vaikučiai išperėti, kartais net trys mažyliai atskrenda iš savo namelio, kuriuo tapusi kiaurymė, palikta pastogės blokelyje. Jiems, regis, ne mažiau kaip Jam įdomu.

O šiandien gretimo namo stogą remontuojantys darbininkai nuėmė tą daug metų kaip ir nežinia dėl kokių priežasčių ištemptą kabelį. Pirmieji tai pajuto paukštukai: lyg pašėlę pradėjo sukti ratus virš virtuvės lango, vienas net į lango stiklą atsitrenkė. Iš pradžių Jis net nesuprato, kas vyksta, tik po kurio laiko pastebėjo, kad kabelis dingęs ir kad nebėra kur artimiausiems bičiuliams pritūpti giesmei ar maldai.

Nejučia pagalvojo, kad nedaug kuo skiriasi nuo tų netikėtai nelaimingais tapusių paukštukų. Nors namų dar neprarado, bet kas laukia rytoj, nežino.

2025 m. liepos 1–4 d.

SAPNŲ MAUZOLIEJUJE

Artėjant sūnaus mirties metinėms, tėvui jau kelintą naktį neduoda ramybės vis tas pats sapnas. Tarp kortuotojų atpažįsta beveik visus, nors apie kai kuriuos buvo girdėjęs tik iš sūnaus pasakojimų. Įdomiausia, kad veiksmas vyksta mauzoliejuje, o tarp amžinatvėn išėjusių daugiau kaip pusė dar gyvi, kai kurie dažnokai girdimi per radiją ir televiziją, kai kas save priima laikraščių ar žurnalų puslapiuose. Kompanija ne pati įdomiausia, nes didesnė jų pusė vienaip ar kitaip prisidėjo prie ankstyvos paties brangiausio žmogaus mirties.

Tarp narcizų, prasisiekėlių ir kitų niekadėjų vienas žmogus vis dėlto labai brangus. Tai – advokatė Gražbylė Venclauskaitė, kuri 2017– aisiais atsisveikino su šiuo pasauliu, sulaukusi net šimto penkerių. Ypatingo sukirpimo asmenybė, kažin ar dar kažkas panašaus kada nors rasis mūsų Žemėje. Sapne ji kaip ir svarbiausia prie kortų stalelio, kuriuo yra tapęs to mauzoliejaus viduryje stovinčio karsto dangtis. Šiurpoka, bet yra, kaip yra.

Šiuo metu ponია Gražbylė kalbina jauniausią tos keistokos kompanijos dalyvį, kurį kažkada, dar paaugliuką, mokė žaisti kortom:

– Išvedžiau tave iš kelio, o žmones pažint taip ir neišmokiau. Nebūtum toks jaunas čia atėjęs. Betgi dėl svarbiausio buvau įspėjęs – neik į žurnalistiką. Tai – čiuožykla, nežinai, kada ir kur pargriūsi...

– Kortos, deja, čia visai nė prie ko. Po mokyklos baigimo jų jau niekada į rankas nebuvau paėmęs. O ir nekalti tie mūsų žaidimai buvo. Apsilankymų jūsų namuose niekada neužmiršau.

– O ko į tave taip spokso ta ketveriukė? Kažkaip negerai spokso. Regis, pažįstami?

– Na, taip. Tik nebuvau girdėjęs, kad ir jie jau kitame pasaulyje.

– Čia ir įdomiausia, kad kažkoks velnias atnešė juos į tą mano dabartinę rezidenciją. Šiaip jau tik su mirusiais prie tėvo karsto kortuoju.

– Jei žinotumėt kiek blogo tie žmogėnai padarė, vytumėt juos lauk. Nepatikėsit – visi tituluoti: pro– fe– so– ria! Bet išgamos, kokių reta.

– Na, na, na... Kiek pamenu, visada buvai geraširdis. O šįkart taip trinktelėjai, kad nei griūk, nei kelkis.

– Įdomu, ar jie mus girdi? Būtų gerai, kad išgirstų. Nors dabar... Man, aišku, tai jau nepadės, bet gal nors vieną kitą, panašų į mane, išgelbės.

- Gerbiamoji profesore, ar atpažįstat su manim tik ką kalbėjusį jaunuolį?
- O iš kur jūs mane pažįstat?
- Atsakot klausimu į klausimą. Taip paprastai daro tik vienos tautybės žmonės. Nežinojau, kad ir jūs iš jų. O gal tiesiog gudresnė už kitus? Ne-
dažnas pasielgtų taip, kaip tamsta – pasistengėte, kad neišeitų to jaunuolio knyga, nors ji buvo ne tik parengta, bet ir jos išleidimui pinigai paskirti.
- Ttai kad labai jau aršiai tas jaunuolis prieš sektas pasisakė...
- Vadinas, tiesa, kad esate sektų užtarėja? O ir pati vienai iš jų priklausot?
- O iš kur jūs žinot?
- Kai pati čia atsidursit, ne mažiau už mane žinosit... Negaila tokio gabaus pražudyto žmogaus? Juk padarėte viską, kad ir disertacija nebūtų apginta.
- Ne aš viena...
- Na taip, bičiuliai padėjo. Tie patys, kurie atkalbinėjo pakviestuosius į monografijos pristatymą? Tačiau jūsų pykčiui pristatymas vis tik įvyko.
- O iš kur jūs žinot?
- Jau sakiau – žinosit ne mažiau už mane, kai čia atsidursit. Deja, tik tada suprasit, kiek blogo Žemėj gyvendama padarėt. Už viską teks atsakyti. Profesorės vardas čia nepadės.
- O su mano kolegom apie tai irgi kalbėjot?
- Dar ne. Yra laiko. O po to pasiūlysiu kortas, beje, kaip ir jums. Tik ne kažką jos padės, jei vieną kitą partiją ir laimėsit.
- Jūs mane gąsdinat...
- Anksčiau reikėjo apie tai pagalvoti. Gal bent išgąstis privers susimąstyt ir, kol čia atsidursit, dar vieno talento pirma laiko į kapus nenuvarysit?

&

Žemėje gyvenantys nepatikėtų, pamatę ties padalintom kortom palinkusius keturis profesorius ir žaidimui vadovaujančią advokatę. Aki-
vaizdu, kad garsieji filosofai ne juokais išsigandę ir nelabai susigaušo, kas jų laukia. O ponia Gražbylė tokia pat energinga ir nenusipėjama, kaip ir prieš
kokį pusšimtį metų. Regis, mirtis jai nė kiek nepakenkė. Jaunuolio, apie
kurio asmenybę čia jau kalbėta, į kortuotojų ratą kažkodėl nepakvietė. Ta-
čiau tai, kaip dalindama kortas atsisukusi į jį žvilgtelėjo advokatė, nesunku
suprasti, jog laukia kažkoks netikėtumas.

Ant karsto dangčio daugiau nieko, išskyrus padalintas kortas, nėra. O ir patys kortuotojai, įsitaisę aplink karstą, susėdę tiesiog ant žemės, tik šiai keistai kompanijai vadovaujanti advokatė kiek aukščiau – ant akmens.

Plika akim matosi, kaip profesorių veidai sutrikę ir prakaituoti. Nei jų kolegų, nei studentai tokių dar niekada nematė. Tai jie, o ne jiems baime sukelti įpratę.

– Na ir kaip, ponai profesoriai, kas ką turit? Kam kokia korta iškrito? Galgi ne visiems, tik vienam teks amžinai čia pasilikti?

– Kkaip? Apie tai jokios kalbos nebuvo... – orientalistas, regis, tuoj bus visiškoje panikoje.

– Bet ir į šitą kompaniją jūsų niekas nekviatė. Taip jau likimas sudėliojo. Nuo jo viskas ir priklausys.

Sociologė iš tos ketveriukės, ko gero, pati drąsiausia. Bent jau stengiasi neparodyti, kad ir jai, kaip vyriškai pusei, tuoj bus pilnos kelnės. Taipogi ir jauniausiam iš jų – iš Šiaulių pabėgusiam po nemenko triukšmelio filosofui, lyg ir dėl plagijato – nuo gabaus studento nurašyto mokslinio darbo.

Jau penkta partija įpusėta, tačiau kol kas nė vienam profesoriui nepavyko įveikti ponios Gražbylės. Kiek tų partijų dar laukia, advokatė neprasitarė. O kortuotojai – nevykėliai nedrįsta klausti, nes bijo išgirsti dar liūdnesnį verdiktą už tą, kuris nuskambėjo vos pradėjus lošti. Atseit, gal vienam iš jų amžinai čia teks pasilikti? O jei jų visų tokia nelaimė laukia? Juk net vienos partijos laimėti niekaip nepavyksta.

&

Ponia Gražbylė lyg ir ne iš įkyriųjų, bet jau kai ko nors paklaus, krisk iš padų.

– O kodėl, profesoriau, savo sūnui ne tik doktoranto stipendiją suorganizavot, bet ir disertaciją be eilės? Juk vaikis retai kada iš aludės išlenda. Turbūt tiesa, ką žmonės kalba – ne jo nosiai buvo tą darbą ir pradėti, ir pabaigti? Tiesa?

– Kką jūs čia dabar...

– Nejau visai buvo negaila tikrai gabaus žmogaus, kuris per jus ir stipendijos negavo, ir net kelis kartus nesąžiningas recenzijas buvo priverstas skaityti? Na ir nežinia ko tikėtis, nes nei tokių tėvų, nei daug galinčių dėdžių Dievulis nepadovanojo.

– Pppats kkaltas... Reikėjo bbent jau sukalbamesniu bbūti... Pper ddaug įkyriai tteisybės ppradėjo ieškot... – toks įspūdis, kad profesoriui netrukus prireiks logopedo pagalbos.

– Na va, ir dar sykį prakišot, profesoriau. Nemyli jūsų kortos... Turbūt taip ar panašiai, kaip jūs žmonių nemylit. Ruoškitės blogiausiam...

&

– Gudrūs jūs. Tačiau ten, kur nereikia. O kortuotojai niekam tikę. Tegu bus paskutinis šansas – loškite be manęs. Du prieš du. Klasta, be kurios neįpratę gyventi, nepadės, todėl susikaupkit – pralaimėjusioji pora liks mano kompanijoje. Labai nepergyvenkit – ir čia gyventi galima. Tiesa, teks už padarytas nuodėmes atsiskaityt. Dabar net neįsivaizduojat, ką teks patirt, gyvas būdamas nė vienas šito neįsivaizduoja. Užtat kita pora, toji, kuriai labiau pasiseks, nors ir neatsimins, ką čia teko patirti, taps visai kitais žmonėmis.

Iš šono žiūrint profesorių ketveriukė visai praskydo. Jų buvusiam doktorantui, kuriam čia, porą metrų po žeme, kol kas lyg ir niekas nepasikeitė – nei kas reikalavo išpažinti nuodėmes, nei grasino, nei kažką žadėjo, tik namų ir artimųjų ilgesys lyg kiečiausias pasaulio akmuo kaip užgulė širdį tą baisiąją dieną, taip ir nebepaleidžia. Visa laimė, kad sutiko čia ponią Gražbylę, kuri, apkabinusi taip, kaip kažkada vaikystėje, pasakė: „Nenusimink. Būsiu netoliese...“ O dabar ji bando atvesti į protą tuos, kurie jį pražudė. Tik kažin ar pavyks? Labai jau pavėluotas bandymas.

– Užaugau rūmuose, – kažkodėl advokatė nutarė prisiminti savo vaikystę, – tačiau niekada šalia augusių našlaičių ir augintinių nelaikiau prastesniais. – Kad pati esu tikra motinos dukra, sužinojau jau gerokai paugus. Bet dėl to niekas nepasikeitė. Žiūriu aš į jus, profesoriai, ir stebiuosi, kas jus tokiais užaugino.

Toks įspūdis, kad garbieji profesoriai prarado kalbos dovaną. Tylu kaip kape... O iš tikrųjų taip ir yra, kol kas niekas nepasikeitė, tik ne taip dar seniai buvusi drąsa ar net visur juos lydėjęs unoras išgaravo dėl baimės pirma laiko visam atsidurti po žeme, kur jau kuris laikas ne be jų kaltės gyvena doktorantas. Gyvena? Ir čia galima gyventi? Kol kas nė vienas iš tos ketveriukės niekaip nesupranta nei kaip čia papuolė, nei kaip iš čia ištrūkti ir kodėl nei ponija Gražbylė, nei doktorantas neatrodo nei išsigandę, nei sutrikę.

&

– Na štai, mieli profesoriai – jūsų duetas dar kartą pralaimėjo. Iš tikrųjų tai kaip žmonės jūs nei prastesni, nei geresni už savo kolegas. Net nežinau kuo tą mūsų susitikimą užbaigt. Jei atvirai, tokios kompanijos stengiausi išvengti ir Žemėje. Jei čia liksite, daugiau nenorėčiau sėsti prie to paties karsto dangčio. O gal dar yra vilties, kad išgąstis padės tapti žmonėmis? Kaip jums patiems atrodo?

Toks įspūdis, kad per keletą akimirkų garbieji profesoriai pavirto studentais dvejetukininkais ar net kandidatais į studentus, kuriems šiandien nepasisekė. Vienas per kitą bando kažką lementi, tačiau nė vienam iš ketveriukės padoresnio sakinio suregzti nepavyksta.

– Visko gyvenant Žemėje yra tekę matyti. Kaip advokatei ne sykį prisiėjo ginti ir gero žodžio nevertą. Kaip nekeista, visada laimėdavau. Tačiau jūsų nesiimčiau ginti – pernelyg... pernelyg... net tą žodį sunku ištarti, – pernelyg...

&

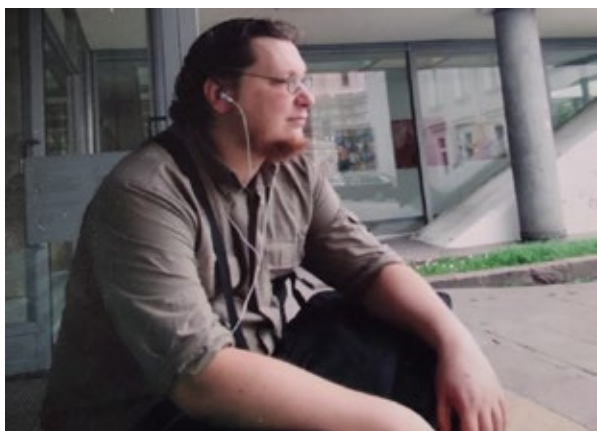
Šianakt nelaimingas tėvas sapne vėl atsidūrė mauzoliejuje. Profesorių, kurie ne taip seniai buvo patekę į sunkiai įsivaizduojamą teismą, ten jau nebuvo. Ir išvis be karsto daugiau nieko nebebuvo.

Kokią sprendimą anąkart priėmė ponja Gražbylė, jam taip ir nepavyko išgirsti. Tačiau tai ketveriukei bent jau išgąstis turbūt turėjo išeiti į naudą? O jei tai buvo tik sapnas, apie kurį jo neigiami herojai niekada nesužinos?

– Pagyvensim – pamatysim... – į savo klausimą atsakė pats nelaimingas tėvelis.

2024 m. birželio 3-7 d.

Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

MINDAUGAS PELECKIS

LEGATAS

Mindaugo Peleckio (1975–2023) sumanymu pradėtas, bet nebaigtas žaidimas, virtualiu būdu žaistas su bendraautoriu Algimantu Lyva

LOGIKA

Bejėgė logika. Matyt todėl ji išimta iš mokyklinės programos.

Galima sukeisti vietomis kėdes ir kristi per vidurį, nes nėra saugaus parketo. Liūdi apvalios sienos, neištiesintos tinko, tapetų. Tik išblukę dažai gali atsakyti į visus klausimus. Bet jie sunkiai pastebimi, pavirtę mitais, legendomis.

– Guru Guru, kas antras žmogus yra kas trečias, kas ketvirtas – tik penktas. Tik šeštas žmogus išvengia šešėlio ir gali pereiti gatvę degant raudonai šviesai, jis nebijo troleibusų ir spardo automobilius it kamuolius.

– Ar tu – šeštas žmogus? – paklausė Dravenis.

– Nežinau, ar esu pirmas, o gal paskutinis skaičius, kurio pavadinimas įslaptintas. Jaučiu, kad šio skaičiaus negalima perskaityti, nes jis nematomas, neapčiuopiamas ir yra už žmogiškos patirties ribų.

– Draveni, kai sužinojau, kad piraha – tauta, gyvenanti Amazonės džiunglėse, neturi skaičių, iš pradžių apėmė rimta panika. Pagalvok tik: jiems yra tik „vienas“ arba „daug, daugiau nei vienas“. Su piraha žmonėmis gyvenęs mokslininkas bandė juos mokyti skaičiuoti, – kelerių metų rezultatas – aligatoriumi ant uodegos. Net vienas plius vienas nesugebėjo išmokyti. Bet argi tai reiškia, kad jie kvailėliai? Gal tiesiog labai laimingi? O gal kažką slepia? Kol neatsakei, Draveni, dar vienas skaitinis pamąstymas. Kai kuriose senovės tautose nebuvo skaičiaus nulis, pavyzdžiui, pas šumerus, kurie turėjo galingą civilizaciją. Šis skaičius išties labai vertingas matematikoje ir visur kitur, pas arabus ir jų protėvius vadinamas sifr. Turbūt jau atpažįsti, su kokių mums pažįstamu žodžiu tai susiję? Taigi, kodėl, kodėl?

– Guru Guru, aš ne pranašas ir nesu persunktas kosmine išmintimi, todėl negaliu atsakyti į tavo klausimus, nors ir labai norėčiau. Bet galiu papasakoti vieną nutikimą, kuris gali būti suprastas kaip atsakymo užuomazga, daigelis... Taigi, aš stovėjau lauke (laike?) ir mano mintys pasisuko į laikrodžio rodyklės, ir abi sustingo ties skaičiumi dvylika, kuris skaitmeniniame formate žymimas dviem nuliais. Štai iš kur atsirado nulis – ne tik iš indų, bet ir iš šumerų šešiasdešimtainės skaičiavimo sistemos. Matyt, nulis buvo šumerams matematiškai sakralus. Bet nenukrypkiame nuo temos. Visas buvau aplipęs skaičiais, kurie buvo ir kūnas, ir drabužis. Kažkada girdėjau, kad po linksmos puotos užmigę jau bunda aiškių dievai. Taip ir atsitiko. Dievaitis Vėjas nuo manęs nupūtė visus skaičiukus, ir manęs neliko. Visai neliko... Bet aš mačiau lauką, mišką, girdėjau paukščius, užuodžiau gėlių aromatą. Kas man atsitiko?

– Draveni, atsitiko tai, kad tu nusprendei nepaklusti geležinei (kvantinei) nulio ir vieneto logikai. Žinau, kad netiki, jog pasaulis yra juodai baltas. Štai – pasaulis, kuris nėra juodai baltas, ir „keršija“. Ar jautiesi įminęs Nulio Paslaptį? Pasaulis nėra juodai baltas, tarsi senovinė televizija. Dabar spalvota TV, todėl pasaulis apgavikiškai spalvingas, gražus, kerintis. Tarsi užkerėtas. Visi paklūsta matricos logikai, nebent šiek tiek laisvės turi aiškių dievai, jie tikri, nes yra programos, kurias sukūrė Architektas. Žmonija, ypač kai kurie vadai nori įspėti nulio paslaptį, todėl bando prastumti *obnulenije*, bet jiems nieko neišdegs. Praeitais, dabartis ir ateitis egzistuoja ir tuo pačiu neegzistuoja būsenoje „taip, kaip yra“. Tai verta didžiulio žavesio ir pagarbos. O dėl «keršto» galiu pasakyti tik tiek: kai nustoji žavėtis paprasta žmogiška laime (darbas, šeima, kuklūs pomėgiai) ir nesiliauji klausinėti (kas esu, kodėl esu, kas bus, kai gyvenimas pasibaigs,

ir t. t.), tuomet idilė pasibaigia ir atrieda bėdos: ligos, nelaimės, bankrotas, skurdas, prestižo praradimas... Nežinau, kas keršija smalsuoliui: demonai, reptiloidai, matricos sargai. Todėl neverta klausinėti, verta tik gyventi, taip, kaip tau skirta...

DEBESŲ LOŽĖ

Išgirsti vidinį balsą – tai išreikšti save, neištarus nė žodžio. Tai ypač svarbu melo sukaustyname pasaulyje, kur žmonių siekiai, net ir judesiai stebimi monitorių ekranuose. Planetos geometrija apdairiai suklastota, apribota neegzistuojančiais žemynais, nebūtais vandenynais ir išgalvotais miestais. Ir tik poetai nesutelpa į kontrolės rėmus: slampinėdami gatvėmis, laukais ir giriomis jie brėžia nematomas kreives, todėl jų kūrybinis blaškymasis pilkiesiems gali tapti itin pavojingu.

Legatas (vienintelis pilkųjų atstovas Žemės planetoje) dėmesingai stebėjo chaotiškus poetų judesius, nes nujautė gresiantį pavojų. Ir neapsiriko. Tądien didžiulė Legato galva skaudžiai pasviro, nes juodos bedugnės akys monitoriaus ekrane pastebėjo, kad du poetai, judėdami planeta, brėžia taisyklingas figūras: trikampus, kvadratus, stačiakampius, apskritimus, elipses...

– Tai – iššūkis! Nedelsiant reikia neutralizuoti išsišokėlius, nes jie pavojingi. Kas jie? Gal atvykėliai iš kitos galaktikos?

Ne, tai tik žmonės, bet turintys išskirtinių galių, tai – šamanas Guru Guru ir Nakties lordas Dravenis.

Verta priminti, kad tamsiais viduramžiais pilkieji, prisidengę religija, prietarais, itin kruopščiai naikino raganas, aiškiaregius, ekstrasensus ir kitus mistinių galių turinčius žmones, nes jie buvo pranašesni ir galėjo išvyti ateivius iš planetos. Dabar situacija pasikeitė. Legatas buvo vienas ir turėjo būti labai apdairus. Žemė buvo kita ir žmonės kiti.

– Ne, nėra prasmės sunaikinti Guru Guru ir Dravenį, reikia juos patraukti į savo pusę, – nutarė Legatas.

Kai sienos tampa nepakeliamai sunkios, reikia pažvelgti pro dekoratyvines lango grotas ir, nors gatvėse nėra laisvės, neverta sėdėti namie. Septintas aukštas nėra nei laimingas, nei išskirtinis.

Dravenis paspaudė iškvietimo mygtuką ir išgirdo šaižų lojimą. Šachtos durys neatsidarė. Dravenis žinojo seną, bet itin aktualią tiesą: kai loja šuo,

neveikia liftas. Tikrai, tikrai! Betono sienos iki nepakeliamos akustinės ribos sustiprino garsą. Senyvas džentelmenas gana sėkmingai bandė su-tramdyti beveik agresyvų dobermaną (su žymia ir itin pavojinga buldogo priemaiša). Dravenis reikšmingai sustojo, imituodamas pokalbį mobiliaku. Ne, jis nė kiek neišsigando, tik norėjo atrodyti sutrikęs. Kai pavojus praslino pro šalį, liftas vis viena neveikė. O gal kaltas ne pašėlęs lojimas? Tai kas? Dravenis giliai susimąstė. Ir pakankamai pagrįstai. Visi mokslai šiek tiek meluoja. Tiksliai tik matematika. Gal skaičiuodami laiptus apgausime šachtos sienas, ir girgždėdamas atropos liftas, svetingai atvers duris?

– O kas bus, jei aš važiuosiu aukštyn? Gal pakilsiu iki baro? Gal, ap-svaigęs iš laimės, pasimėgausiu kokteilio ledu?

– Jau greitai pabėgsime iš kalėjimo, – pasigirdo grubus, beveik meta-linis balsas.

– Kompiuteri, dirbtinis intelektas, tai tu esi metalinėje dėžėje, o aš – namie, man nereikia niekur bėgti!

– Argi? Pakilk į tryliktą aukštą ir įsitikinsi... Dravenio nė kiek nenu-stebino šis incidentas. Jis matė, patyrė daug ypatingesnių dalykų, ir beveik visada iš balos pakildavo sausas. Nė kiek nesuabejojęs savo galia, atvėrė lifto duris ir nukeliavo į tryliktą (labai abejotiną) aukštą. Taip, tai nebuvo joks aukštas, joks namas, o tamsi, vos įžengiama giria.

– Ir taip banaliai pokštauja virtualus protas? Nejaugi negalima pasiū-lyti nieko originalesnio?

– Galima, tuoj įsitikinsi, – atkirto metalinis balsas, – judėk taku!

Eiti teko ilgai, bet Dravenis nė kiek nepavargo, priešingai – su kie-kvienu žingsniu tapdavo žvalesnis. Pagaliau pasiekė trobelę, stovinčią ant plastmasinės vištos kojos.

– Cha, cha, cha...

– Nakties lorde, surimtėkite, paprašykite, kad trobelė atsigręžtų durų puse.

– Kadangi esi mandagus, sutinku. Ei, pirkia, atverk duris!

Namelis girgždėdamas susvyravo ir atsigręžė paradine puse. Atsivėrė durys ir Dravenis laiptais įžengė į vidų. Jį pasitiko nedidelis pilkas žmo-geliukas. Ant laibo kaklo pasviro didžiulė galva ir nemirksinčios juodos, bedugnės akys. Tvirtos rankos broliškaip apkabino Dravenį.

– Nakties lorde, drauge, broli, – deimantinėmis ašaromis pravirko namelio šeimininkas.

– Kas jūs? Atleiskite, kad nepažinau.

– Atleidžiu... Aš neižeidus... Aš esu Legatas, ateivių ambasadorius Žemės planetoje. Dabar jūs regite mano tikrąjį pavidalą. Tai – didelė garbė! O dabar aš įgausiu įvairius žmonių pavidalus, ir jūs turėsite patvirtinti, užfiksuoti mano būsimą išvaizdą. Toks ir būsiu visur ir visada.

Legatas pavirto Aleksandru Makedoniečiu, Leninu, Napoleonu, Džonu Lenonu, Vydūnu, Čiurlioniu, bet Dravenis nepritariančiai purtė galvą.

Staiga Legatas pavirto Hitleriu...

– Ne! – pasipiktino Dravenis. – Kuo nori, tapk, tik ne šituo nacistu, galvažudžiu ir niekšu...

– Nakties lorde, patarkite...

– Gal malonėsite tapti Tadu Blinda?

– Puiki kandidatūra – svieto lygintojas, geradaris, – itin noriai pritarė Legatas.

Nepraėjus nė sekundei, Dravenis spaudė tvirtą Tado Blindos ranką.

– Siūlau jums ir Guru Guru bendradarbiauti. Kai mes atvykome į Žemę, buvome sužavėti nepakartojamais ir originaliais šios planetos gyventojais. Esu itin aukštai pakylėtas Legatas, pasiekęs Magelano debesų aukštį, nepasiklydęs paslaptینگame Andromedos ūke, todėl siūlau uniją, ir jūs abu gausite pilną *carteblanche*.

– Legate, bet jūs manipuliuojate žmonėmis tarsi bevalėmis marionetėmis, – paprieštaravo Dravenis.

– Iš dalies jūs teisi, bet nepamirškite, kad mes nedarome nei žmoniems, nei planetai jokios žalos. Mūsų siekiai išskirtinai geranoriški. Gims nauja patirtis, atsivers didžiulės galimybės progresui.

– Atsiprašau, – diplomatiškai tarė Dravenis.

– Nieko tokio, esu persunktas gerumu, – šyptelėjo Legatas. – Turbūt neapsirinku: jūs norėjote man kažką pasakyti, bet neišdrįsote? Nesikuklinkite.

– Iš kokios planetos atvykote?

– Iš tolimos ir jums nežinomos galaktikos, mūsų civilizacija nenusakomai pranoksta jūsiškę.

– Dėkoju, Legate.

Tik dabar Legatas prisiminė, kad sugrįžo į Žemę su nauja misija. Prabėgo ilgi kosminiai metai, o Žemėje – tik vienas mėnuo, todėl niekur nedingo nei seni draugai, nei priešai. Legatas aplankė karštus galaktikos ūkus, gesino konfliktus, įtvirtindavo taiką, plėtojo demokratiją, pažabojo

planetų taršą, kovojo su atšilimu ar atšalimu ir dar kažkuo. Bet dabar jo misija buvo kita. Užteks vaidinti geradarius – metas pasirūpinti ir savimi. Legatas gavo naują užduotį – ištirti, ar Žemės planeta tinkama naujai pilkųjų kolonijai. Jei taip, žmonės turi būti pašalinti, nereikia nei vergų, nei išlaikytinių. Bet ilgi metai, praleisti Žemėje, suminkštino Legato širdį (kvadratinę, šaltą, ledinę), nes jis pamėgo poeziją ir muziką, ypač XX a. roko klasiką.

– Aš žmones perkelsiu į kitą, panašią planetą, ir visi bus laimingi! – Legatas apsvaigo nuo gerumo, kuris ateivį veikė kaip sunkusis sintetinis narkotikas, tik nebuvo jokios žalos sveikatai.

Paskambino Dravenis ir pranešė, kad jis pakviestas pas mecenatą ir filantropą Tadą Blindą.

Pamatęs Legatą, Guru Guru džiugiai nustebo: magnato akys spindėjo gerumu.

– Gerbiamas Guru Guru, atėjo nauja era. Kvantinis šuolis. Tuoju viskas kardinaliai pasikeis. Žiniasklaidoje, politikoje akivaizdžiai dominuoja godžių verslininkų ir spekuliantų primesta intelektualinė prievarta. Situacija sunki, reikia sulaužyti ydingą mąstymo sistemą, pažvelgti į laisvę pro monitorių grotas. Jūs tapsite naujos epochos šaukliu, jums aš suteikiu pilną *carte blanche*.

– Nežinau ką ir atsakyti, – sutriko Guru Guru, – aš tik kuklus nepripažintas menininkas.

– Už oficialaus meno ribų daug vietos palikta laisvei, todėl galima kliedėti, eksperimentuoti, kurti ir keliauti dar neišmatuota fantazijų erdve.

– Avangardas, požemis?

– Ne, jūs būsite naujos Lietuvos architektas. Statysime operas, gamyklas, stadionus, teatrus, muziejus, rašysime romanus, eiles, išvalysime gamtą, panaikinsime skurdą...

– Sunku patikėti...

– Jūs esate Debesų ložėje. Niekas nedarys įtakos jūsų siekių kryptims. Ar sutinkate bendradarbiauti?

– Na, jei pats Tadas Blinda siūlo pagalbą... Sutinku, – džiugiai atsiduso Guru Guru.

BOOGIE-WOOGIE IR KITA (NE)KVANTINĖ VELNIAVA

– Draveni, jau seniai norėjau paklausti, bet vis išslysdavo iš lūpų ir galvos šis klausimas. Iš kur atsirado tas paslaptingas, mistiškas, nesuprantamas boogie-woogie? Istorijos vadovėliai tvirtina, kad netrukus švęsime jo šimtmetį. Tačiau ar gali būti, kad boogie-woogie neturi amžiaus ar net, neduokdie, yra amžinas?

– Šis šokis – ilgų apmąstymų rezultatas...

Naivu būtų galvoti, kad Guru Guru, įžengęs į Legato erdvėlaivį, nuskrido į kitas galaktikas. Niekio panašaus – jam buvo paskirta kita užduotis, tiksliau, kraupokas išbandymas. Guru Guru nuobodžiavo, slėgė kajutės skliautai, monitorių (vaizduoklių) ekranai, pabodęs sintetinis (dirbtinis) maistas. Nedžiugino net pagirių nesukeliantis viskis. Jokios veiklos, tik kartais jį aplankydavo ateivė Eleonora.

– Guru Guru, tik negalvok, kad mes ketiname tave nustebinti, sukrėsti. Pasiėkėme aukščiausią techninės pažangos lygį ir norime, kad žmonija sektų mūsų pavyzdžiu. Legatas kantriai ir sistemingai siekia aukštų industrinių tikslų, – diegia naujas išmoningas technologijas, švelnina laukines tautų ir rasių nesantaikos tradicijas. Žmonija bus virtualiai išauklėta, o kiek vėliau žmonių smegenys bus perkeltos į kvantinius kompiuterius. Būsime nemirtingi, tobuli.

– O etika ir estetika?

– Jos bevertės – tai tik snobiška proto ir kūno mankšta, saviapgaulė ir plūduriavimas vietoje, kas kita – galaktinis internetas.

– Vadinasi, tikrovė – tai tobula matrica? Leisk suabejoti... Kai apsimetinėjai Eleonora, ar tai buvo tikra? Ar tapai mano mergina?

– Kažkiek yra prasmės tavo žodžiuose, bet mano virtualūs jausmai išliko lyriški ir pakylėti. Čia slypi didžiausia naujų ir naujausių technologijų paslaptis, – aš išties tapau Eleonora, gali tuo neabejoti.

– Bet tu ne Eleonora.

– O kur tavo Eleonora?

Guru Guru tylėjo.

– Ar pameni, kaip be skafandro slampinėjai Mėnulio jūroje? Bet tu nemirei ir esi gyvas. Kodėl? Štai ką gali mūsų technologijos!

– Tai dėka jūsų pagalbos tapau supermenu?

– Mes tave patobulinsime ir būsi pilnavertis mūsų komandos narys.

– Kokia garbė. Kaip man pasisekė...
– Būtent...
– Draveni, o ar žinai, kad Mėnulio jūroje žuvų nėra, nes ir oro nėra, – kiek pamąstęs, pasakė Guru Guru. – O kam jis ir reikalingas? Mūsų ateitis – Cė, O, Du bei metanas, na, dar butanas. O kas gi tas kvantinis kompiuteris?

– Guru Guru, į ką tu kreipiesi? Čia nėra Dravenio, tik aš. Reikalauju dėmesio ir pagarbos: aš – moteris ir ateivė! Mėnulyje yra ir jūros, ir žuvis, bangas skrodžia laivai. Kai būsi patobulintas, galėsi maudytis. Tavo kolega Dravenis neturi jokio supratimo, kas yra kvantinis kompas. Sužinosi, kai būsi pakeltas ir perkeltas.

– Eleonora, kreipiuosi būtent į Dravenį, nes nemanau, kad tu kažką žinai apie boogie-woogie etimologiją, tu gi išvis etimologijomis nesidomi... Mėnulyje yra ar nėra... rodo teleskopai... Ir abejotini ten buvusių astronautų pafilmavimai. Gal Marse ir Mėnulyje gyvybės išvis nėra?

– O kai mano kompas pakimba ir ima daryti nenuspėjamus dalykus, tada jis turbūt evoliucionuoja į kvantinį?

Eleonora ištiesė rankas ir elektros srovė pradėjo tekėti tiesiai į Guru Guru dvasinę širdį, esančią dešinėje pusėje. Sudrebėjo dirbtinė kajutės atmosfera ir gravitacija tapo itin kreiva. Mikroskopinės juodosios skylės it širšės puolė Guru Guru, Eleonora ištiesė butelį, sklidiną skysto laiko.

– Gerk, nes dar nesi patobulintas. Iki dugno, neturi likti nė lašelio!

Guru Guru gėrimas pasirodė panašus į imbierinę arbatą. Jis neteko atminties apie ateitį ir liovėsi planuoti praeitį, o dabartyje nebuvo registruotas jokiam socialiniame tinkle. Kur jis buvo/yra/bus?

Modifikuotų angelų choras į klausimą neatsakė, bet elegiškai giedojo:

– Tu, tu, tu... Tuštumoje, sukurtoje tavo paties proto!

O „Morbid Angel“ (mano prote) sugrojo savo garsiąją „Ekstazę“. Eleonora kažkur pranyko (o ji išvis buvo?). Guru Guru liko vienas. Jei būti savo kūne su savo sąmone reiškia vienetą.

ARTĖJA KAMUOLINIAI ŽAIBAI

Bėgo dienos, Guru Guru džiugino tik muzika bei lazerinių kalavijų kautynės su robotu, užprogramuotu nesužeisti. Ekranu prabėgo cypiantys hieroglifai: svečias – Varinis voras.

- Atverti duris!
- Į kajutę išdidžiai įpropojo didžiulis vabzdys.
- Guru Guru, žaviuosi jūsų koviniais įgūdžiais. Tai – menas, tikras, nesnobiškas, pagaulus ir įkvepiantis.
- Ačiū, norėčiau žinoti, kaip galima į jus kreiptis.
- Paprastai. Nereikia formalumų, mes – komanda, draugai ir bendražygiai. Vadinkite mane VV. Gal ir jūs nuobodžiaujate be veiklos?
- Laukiu, nesulaukiu naujo kosminio projekto.
- Kantrybės. Legatas jau rezga naują pikselių tinklą. Ar Žemėje yra vorų?
- Taip, jūsų giminė gausi, bet žengia dar tik pirmuosius evoliucijos žingsnius. Žemės vorai audžia nuostabius tinklus ir gauda muses.
- Primityvus internetas. Atgyvena.
- Nenoriu jūsų įžeisti, bet mūsų gaudynės – ne kompiuterinis žaidimas, o agresyvus susidorojimas.
- VV akys žybtelėjo, bet staigiai užgeso: kosminė etika užgesino plėšrius instinktus.
- Jokio smurto ar karo – tik progresas! Bet jums, žemiečiui, manding, nepriimtini skaitmeniniai siekiai, todėl ir nuobodoka.
- Net ir dirbtinis intelektas negali įveikti blogio, esu taikus, bet mano draugui Draveniui kartais tenka griebtis revolverio.
- Keiskime temą. Kas tos žemiškos musės?
- Tai – parazitai, nešiojantys infekciją, ligas.
- Įdomu, labai įdomu. Tai – kompiuterinis virusas.
- VV paskendo vidiniame internete, todėl Guru Guru pagarbiai tylėjo ir laukė, kada prabils iškilusis svečias.
- Yra itin rizikingas pasiūlymas: visai šalia, 123 planetoje, yra Mechaninė Musė (MM), kuri po šarvais saugo stebuklingą tinktūrą. Deja, aš vienas negaliu įveikti musės, todėl siūlau bendrą projektą – nulaužti apsauginę MM programą ir iki soties atsigerti eliksyro.
- Man reikia apmąstyti jūsų iškilias mintis.
- Varinio Voro pasiūlymas viliojo, traukė, gundė. Guru Guru suko galvą, mąstė, svarstė. Galiausiai VV išlindo iš vidinio interneto ir pradėjo nelabai sklandžiai murmėti, sniaukroti, lėtokai kalbėti.
- Nelabai geros naujienos, tiksliau, informacijos atnaujinimas. Norint nulaužti Mechaninės Musės programą, reikia jai pasiūsti žemiškos musės genomo kodą.

Guru Guru iš stalo stalčiaus ištraukė degtukų dėžutę. Joje buvo degtukų ir neseniai anapus iškeliavusi musė.

– Valgykloje, sriuboje radau.

VV čiupo grobį, kažką sukalkuliavo ir džiugiai konstatavo:

– Apsauga nulaužta, bitai ir baitai su vienetukais ir ypač nuliukais sėkmingai keliauja čionai.

Guru Guru, stovėdamas prie didžiulio ekrano (visa kajutės siena), į virtualią jūrą pamerkė rankas, sunkesnes už pikselines bangas, ir pasvėrė savo tolimus siekius, kurie galėjo bet kada pasiekti dugną ir atsitrenkti į pavojingus rifus. Ten žiemoja ant rėjos noko pakarti piratai ir paprastos musės svajoja reinkarnuoti į vapsvas. Staiga iš ekrano išskrido kamuolinis žaibas ir pavirto žuvėdra, išblukusia nuo Saulės vėjo. Sausas nemirtingumo eliksyras. Bet VV nebuvo greitas, todėl Guru Guru pamiršo keistą pasiūlymą ir susimąstęs klaidžiojo erdvėlaivio koridoriais. Kokia nuobodybė, kurią, matyt, išgyvena tik žmonės, nes erdvėlaivio ekipažas nerodė jokių liūdesio požymių ir palaimingai šypsojosi.

IR VĖL ATVYKO VV

– Guru Guru, norėčiau informuoti: sausoje Mėnulio jūroje jūsų kūnas buvo suformuotas iš kitokių elementų, bet jis, deja, nėra amžinas, todėl būtina nedidelė MM eliksyro dozė, ir galėsi gyventi neribotą laiką.

– Sudominote. Bet kam jums reikia eliksyro?

– Aš, kaip ir jūs, esu išgelbėtas Ugnies jūroje, todėl ir man reikia.

Guru Guru atsirėmė į hermetišką kajutės sieną. Į kajutę netikėtai įslinko Eleonora.

– Palikite mane ramybėje. Tikrai nemirsiu po valandos. Gal ir niekada. Kai pakilau į erdvėlaivį, sužinojau paslaptį, – laikas mane pamiršo ir tarsi nepastebi manęs, – sunkiai atsiduso Guru Guru. – Didingi tikslai ištirpo kosmoso platybėse. Praradęs vidinę ramybę, atsitrenkiau į vakuumą, todėl noriu sugrįžti į vaikystę, gyvenimo pradžią, kai dar nebuvo patirties ir nusivylimo. Skrydis nepraskaidrina mano širdies, ji verkia mintimis, plūstančiomis iš nežinomo šaltinio. Gal vidinis teatras atvers svetingas duris ir aš būsiu sužavėtas proto žaidimais ir išdaigomis?

– Kažin... Spanguolių planetoje yra Vidinio teatro vienuolynas, kuria-me adeptai tobulina, kaitina, lydo ir audžia mintis, kol galutinai išprotėja.

Nepatariu sekti tokiu kvailu pavyzdžiu. Atvykau pranešti gerą naujieną: greitai būsi išlaipintas į Žemę panašioje planetoje, tau jau paskirta misija – surasti Mechaninę Musę.

– O gal tikroje Žemėje?

– Greitai sužinosi.

– Tik nereikia slapukauti. Pasakykite atvirai, kodėl būtent aš turiu ieškoti nelemtos musės? Jūs gi tokie protingi, išradingi.

– Tu esi žmogus, yra vilties, kad surasi stebuklingą eliksyrą, todėl mes netrukdydysime veikti tavo intuicijai. Nenusimink, tau pažadėtas stebuklingo gėrimo gurkšnis ir parama.

Matyt, Guru Guru kūnas nebuvo pritaikytas ateivių sukurtai teleportacijai, todėl jis it sumuštas ar girtas buvo nusviestas ant dulkėto plento. Bet kokie žingsniai (ne)žinomoje planetoje yra pirmi, nes Žemė – pirma ir paskutinė planeta, žmonijos kalvė ir grūdinimo vandenynas. Pūtė šaltas, arktinis Egipto vėjas. It beržai svyravo dar neatrastos piramidės, kurios riogsojo smėlynuose, nepastebėtos ir užmirštos. Guru Guru įslinko į artimiausią piramidę ir slaptu degtukų dėžutės dydžio prietaisu atkėlė sunkų sarkofago dangtį. Viduje gulėjo Mechaninės Musės mumija, šalia – kolba, sklidina žalsvo skysčio.

Eliksyras. Pagaliau. Niekam, nei Žemėje, nei Kosmose nebuvo paslaptis, kad Guru Guru mėgsta, gal net myli etimologijas.

– Žodis eliksyras, – atsikrenkštes neskubiai dėstė Guru Guru, – į daugelį Europos kalbų atkeliavo iš arabų, o pas šiuos – vėlgi iš tos pačios Europos, tiksliau, graikų. Keista, bet šis žodis reiškė «sausas, išdžiūvęs, be vandens». Nieko nebesuprantu, – kuo čia dėtas vandens trūkumas? Ar tai reiškia, kad eliksyras buvo slepiamas kokiose nors dykumose, pavyzdžiui, prie Šambalos esančiame Gobyje? O gal Raudonojoje ar Baltojoje dykumose Egipte? VV, ką sako kosminis internetas?

– O juk ir vynas būna sausas, bet jį geria, – atšovė VV.

Guru Guru sutriko.

– O kai JAV buvo priimtas sausas įstatymas, gėrė dar daugiau.

– Sacharoje – sausa! Gerk eliksyrą, ir pavirsi voru. Būsime vienos rūšies, beveik giminės...

Gert, tai gert. Vienu mauku kelis gurkšnius, be užkandos. Haliucinacijos (o gal realybė?) prasidėjo akimirksniu.

POLITIZMO IPURGAS IR JO EISIGITIS (kompanijoje su eliksiro)

Tuo metu, kai Guru Guru su Variniu Voru bandė perkąsti sauso eliksiro paslaptis, Žemėje dėjosi baisūs ar bent jau keisti dalykai. Kultūros ministro referentas Galigantas suvokė, kad jam šakės, jei nespės su Europos civilizacijos lopšiu koja kojon, tad nusprendė persivadinti graikų kalba. Nuo šiol kultūros ministras pagal geriausias graikų kalbos tradicijas bus vadinamas Politizmo Ipurgu. Galigantui teko kuklus Eisigičio (referento) pavadinimas.

– Pavadinimai turi skambėti solidžiai ar bent jau gąsdinančiai, – keliskart prieš veidrodį šį pasiteisinimą repetavo naujasis Eisigitis Galigantas. Panašu, kad daug kam norėsis sužinoti, ko imsis naujasis va(l)dovas, tiksliau, Ipurgas. Šis žodis priminė kitą graikišką terminą – Igemoną, reiškusį rimtą karo reikalų viršininką (kas nepamena „Meistro ir Margaritos“?).

Naujamam Politizmo (kultūros) Ipurgui reikėjo ne tik spurgų bei kitko, kas rimuotųsi, bet ir rimtų referento Galiganto (Eisigičio) patarimų. Galigantas stokojo gilesnės įžvalgos, tad pabandė per kosminį internetą pasižvalgyti, kas artimoje Visatos dalyje vyksta. Ir pamatė, žinoma, Guru Guru ir Varinį Vorą su nepaprastu sausu skysčiu.

Sutemų rytas ateina, kai įprasti, savi žodžiai pakeičiami tokiais pačiais, tik svetimais. Lyja nuoskaudų lietus, iš oro balionų krenta parašiutininkai ir dar nepasiekę žemės pavirsta snaigėmis. Juos neša vėjas į miestus, kaimus, ežerus ir jūras. Krenta genetiškai modifikuoti žmonės. Tik žuvėdros turi biologinius sparnus, todėl skrenda į tolius ieškoti auksinių žuvelių.

Pamirškime Politizmo Ipurgą, toks vardas netapo nauju kreipiniu, titulu, pareigybe, nes sveikam protui pakako ir seno. Bent kol kas. Kas kita – Galiganto ambicijos. Įkyrėjo būti tik referentu. To buvo maža, kas kita – Eisigitis Galigantas. Kai nėra paaugstinimo, keičiamas pavadinimas. Direktorius tampa prezidentu, vedėjas – moderatoriumi ir t. t. Galigantas lingvistiškai paaugstino pats save. Nuostabu. Bet kažko dar trūko. Ko? Eisigitis blaškėsi viešumai gerai pažįstamame kabinete (čia dažnokai lankydavosi seniausios profesijos atstovės, t.y. žurnalistės), ieškodamas svaigaus atsakymo. Ir štai – po negrabaus judesio atsitrenkė į aštrų stalo kampą ir susirietė iš skausmo. Sugebėjo nevalingai surikti:

– Elikso! Ne konjako, bet eliksiro!

VV visai netelepatiškai (pakako kosminio interneto) išgirdo nevilties šauksmą ir sunerimo. Skubiai reikėjo pagalbos. Guru Guru nebuvo toks naivus, kad patikėtų Galiganto trauma, – jis ne traumatologas, jis – beveik ateivis, pakviestas svarbiam darbui. Kol Guru Guru mąstė, skrido lėktuvai į nežinią, be sparnų, be keleivių, ir tai buvo ne orlaiviai, o meteoritai, iškritę iš pačios Dzeuso kišenės (jei nekrenta dangiška mana, krenta šokoladiniai akmenys). Nedidelis saldainiukas trinktelėjo į skafandru apsaugotą Guru Guru galvą. Žemėje jau nepakanka kaukės, maža dujokaukės, reikia skafandro, pagaminto ateivių. Neetiška džiaugtis eliksyru, kai kenčia bet koks, net ir blogas žmogus. Todėl skubiai teleportavosi ir Legatas bei Eleonora.

– Guru Guru, tavo misija atlikta. Atiduok eliksyrą, ir tu laisvas. Tau neprireiks nemirtingumo, mes visada atskubėsime į pagalbą, kai tik paprašysi.

– Leiskite paklausti, kodėl aš turiu išlikti paprastas, trumpalaikis.

– Gerai jau, gerai, – atlyžo Legatas, – tik vieną gurkšnelį.

Eliksyras buvo beskonis ir bekvapis, gal todėl Guru Guru švelniai apsvaigo.

– Kas tai?

– Silpnas nealkoholinis narkotikas, – paaiškino Legatas.

– Maniau, tik alus...

– Tik, ne tik... Šios tinktūros nereikia nei tau, nei mums.

– O kam?

– Žinau, kam! Aš – žmonijos geradaris, o ne plėšrus marsietis.

Ir visa kosminė komanda skubiai teleportavosi į Eisigičio Galiganto kabinetą. Legatas, pavirtęs graiku Zorba, ištiesė kolbą:

– Eisigiti, gerk eliksyrą, atgaulk jėgas.

Suriestas skausmo Galigantas suvertė dangišką skystį tiesiai į narsus.

Atlėgo skausmas, suskambo muzika, ir visi šoko sirtakį (o gal rebetiko).

METALISTŲ PLANETA

Metalistai valgė tik juodą duoną ir gėrė tyrą šaltinio vandenį. Miškai buvo pilni uogų ir grybų, laukuose noko apelsinai, bananai ir obuoliai, ežerų pakrantėse augo aibės pomidorų, agurkų ir morkų, o kalnuose – begalė riešutų, žolių. Bet metalistai niekada nerinko, nevalgė šių gamtos gėrybių. Paklausti išgąstingai į dangų pakeldavo rankas ir šaukdavo:

– Nuodinga, pragaištinga, mirtina!

Pagaliau Guru Guru aukštai kalnuose surado išmintingą senolį ir paklausė:

– Šviesusis Meistre, kodėl metalistai minta tik duona ir vandeniu?

– Todėl, jaunasai žmogau, kad jų gyvenimas sunkus, nes klauso jie tik sunkią, o kartais ir labai sunkią muziką. Metalistai paniškai bijojo tapti rinkėjais, grybautojais ir uogautojais, jų senelės vakarais pasakodavo baisias (siaubo) pasakas, kaip gretima gentis – diskai (kurie klausė tik italodisco ir eurodisco muziką) – tapo grybautojais. Porindamos legendas, senelės kas pusę sakinio giliai atsidusdavo. Šį siaubą iš vaikystės į gyvenimą atsinešė kiekvienas metalistas. Šventojoje metalistų knygoje „Bafometo pasakaitės iš urvo“ yra keletas pranašysčių, kurių viena byloja, kad metalistai patirs *heavymetal* pojūtį tik tada, kai pradės medžioti ar bent žvejoti. Kol kas, kaip teigia metalistų metraštininkas Antraksas II, taipogi jam antrinantis Megadefas III, metalistams tepasisėkė sužvejoti puskiaurį kerzą ir sumedžioti voverės uodegą bei briedžio ragus, nors pikti liežuviai plaka, kad tai nutikę netyčia, atseit, pats briedis ragus pametė. Kokie kliedesiai!

Guru Guru panoro organizuoti kantri muzikos festivalį, bet susidūrė su neįveikia kliūtimi. Metalas augo iš stogo skardos, iš aukso uolienos ir šaudė sidabro kulkomis. Ošė elektriniai miškai ir šoko elektrinės lemputės, staugė elektrinės gitaros.

– Jokio maisto, tik elektra! – agitavo Geležinis Bebras.

Situacija tapo niūri. Guru Guru nutarė palikti smogiančiai išbalansuotą planetą. Atėjo iškilinga palyda – poltergeistai, vampyrai, vilkatai, šmėklos ir vaiduokliai. Kitas gyvenimas, kita viltis, ketaus duona ir skystas aukštakrosnių plienas. Virš procesijos praskrido geležinė pterodaktilių eskadra. Smagu. Guru Guru itin įtikinamai suvaidino nepasveriamą išsiskyrimo skausmą ir suriko metaliniu balsu:

– Laikas žudyti!

Industrinis audinių ir šeškų choras užplėšė aukštą natą. Kažkur nutrūko bevielės technologijos laidai. Keli povandeniniai laivai, pamane, kad yra neprastesni už delfinus, ėmė skristi virš vandens. Tiltai išsiskaičiavo antrais trečiais ir ėmė rezonuoti. Metalinė apokalipsė, po kurios išaušta kantri rytas, post-apokaliptinis, nelauktas, su giros putele.

VIENOS PASKUTINIŲJŲ... METŲ DIENŲ

Šviesūs kambariai.

– Legate, aš pastebėjau, kad šiame name nei dieną, nei naktį negęsta langai, – tarė Guru Guru.

– Na, ir kas?

– Noriu nepastebimai įsibrauti į vidų ir pažiūrėti, kas ten vyksta.

– Ar tai būtina?

– Manau, kad taip.

– Puiku, veikite. Visą valandą būsite nematomas ir galėsite eiti per sienas kiaurai, – pažadėjo Legatas.

Guru Guru pakilo į ketvirtą aukštą ir, neatvėręs durų, žengė į vidų. Visi penki kambariai buvo tušti, tik degė visų sietyų visos lemputės. Guru Guru užgesino šviesas – pakako tik spustelėti standartinius sienų jungiklius. Sugrįžęs į lauką pamatė, kad kambariuose vėl dega elektros lemputės. Keista... Teko šviesų gesinimo procedūrą pakartoti, ir ne vieną kartą, bet visais atvejais visuose kambariuose vėl nušvisdavo visi langai. Eiti per sienas Guru Guru kadaise, dar paauglystėje, išmokė brolis. Jis porą metų patirdavo kažką keisto, ko pats nesuvokė, kol galiausiai papasakojo rašas dienoraštį, bet ne šiaip kokią įprastą, o keistų sapnų. Atseit, išeinąs iš kūno, pusiau miegąs, pusiau ne. Kažkada pabandė eiti per sieną, pavyko. Kūną matė gulintį ant sofos. Būdravo, nemiegojo. Tai nebuvo sapnas, bet nebuvo ir vaikščiojimas fiziniu kūnu. Kas tai buvo? Guru Guru irgi neturėjo atsakymo, bet netrukus pats pradėjo taip „kilnotis iš kūno“, vaikštinėti po kambarį, per sienas, po kiemą, kai kada – ore, virš namo. Atsakymo per nemažai metų taip ir nerado.

– Guru Guru, labai įdomu... Bet kaip paaiškinti, kad kambariuose vėl užsidegdavo šviesos? Nesuprantu, gal gali paaiškinti?

– Neįmanoma paaiškinti kai kurių dalykų. Aš, pavyzdžiui, įsivaizduojamam post-apokaliptiniam pasauly nesugebėčiau net paprasčiausio laikrodko sukonstruoti, nebent smėlio. Ir tai dar kažin. O kaip paaiškinti kosminių laivų struktūrą?

Visgi kilo mintis, kad tuose kambariuose šviesos ne užsidegdavo, o priešingai, – jos gesdavo.

– Juk tai sapnas, ar ne? Mes juk sapne?

Nelauktai pasirodė Eleonora. Gal atvažiavo taksi, gal teleportavosi.

– Užteks kvailių kalbų! Apokalipsės, sapnai, tetrūksta tik Mikaldos pranašysčių. Pakaks spėlioti. Šiame bute dega ne paprastos elektros lemputės, bet viešnios iš tolimos Indukcinės galaktikos. Prieš Kalėdas jos atvyksta pas paprastus, bet pakankamai aukštus gatvės žibintus susiporuoti. Taip gimsta prožektoriai ir naujos lemputės. Berniukai, pasveikinkite elektros lemputes.

Guru Guru ir Dravenis mojavo rankomis ir šaukė: „Valio!“

Elektros lemputės tris kartus džiugiai sumirksėjo.

– Matote, jos dėkoja. Dabar saugokite šį namą, niekas neturi įsibrauti ir gesinti šviesų. Mieste jau pastatytos naujametinės eglutės, tuoj prasidės elektros misterija.

Guru Guru staiga apsiniaukė. Geriau jį pažįstantys suprato: šakės, etimologijos prieuolis.

– Ne Mikalda, o Sabos karalystės karalienė Makeda. Nors mokslininkai abejoja, ar tokia išvis buvo. Manau, kad prie mūsų elektros tiktų keletas Makedos, bendravusios su pačiu Saliamonu, mįslių: „Kas negimė, nors jam buvo padovanotas gyvenimas? Kas negimė ir nemirs? Kokia žemė tik kartą matė saulę?“ Nagi, spėkit, bičiuliai.

Atsakymus daugiagyšiam Kabeliui išmirksėjo elektros lemputės, o Guru Guru paskendo etimologijos rūke. Dravenio šie klausimai-mįslės nesudomino, todėl jis mandagiai atsisveikinęs dingio girliandų nušviestoje senamiesčio gatvelėje. Gretimose gatvelėse vyko Gatvelių muzikos naktis. Poškėjo bosinės gitaros, gamas grojo būgnai, nevaržomas liejosi klarnetas. Miestas nemiegojo.

BETELGEIZĖ, DOGONAI, DRAMBLIUKAS, ŽALTYS

– Guru Guru, daug dirbi, pavargai, skiriu atostogas planetoje 111 000, ji – šalia Betelgeizės (Alpha Orionis), ten ramu, šilta, puiki vieta saulės ir vandens vonioms. Tave lydės Eleonora.

Prieštarauti tapo ne tik beprasmiška, bet ir pavojinga. Guru Guru nutaisė džiugią miną ir padėkojo.

Ir štai – 111 000 planeta. Čia niekada kojos neįkels joks žmogus, tik Guru Guru. Metas atsipalaiduoti ir kaupti jėgas būsimiems žygiams ir misijoms. Ant kobalto platformos Guru Guru išsitiesė visu ūgiu. Betelgeizė svilino it aukštakrošnės liepsna. Eleonora ištepė Guru Guru nugarą

specialiu kremu. Guru Guru pajuto malonią vėsą. Kaip gera ilsėtis toli nuo Žemės.

– Draveni, teko daug gerų žodžių girdėti apie Betelgeizę. Ją nemažai kas ir šiomis dienomis, kartu su Sirijaus planetomis, garbina. Vis dėlto prieš skrendant gal reikėtų pasikonsultuoti su dogonų išminčiais? Sako, jų teritorijoje nuo seno gyvena žmonės-amfibijos iš Sirijaus planetų. O atvykimas į naują planetą visada ne tik pavojingas, bet ir smagus. Įdomu įjungti radiacijos ir radijo bangų iešiklius, paverčiančius jas muzika, – keista, kreiva ir nemokama.

– Guru Guru, sakai, reikėtų, o gal reikėjo? Tu nuskridai nepasitaręs. O gal ir teisingai. Nėra ko čia tartis, visi patarimai beprasmiai, – komentavo Dravenio holograma. – Gero poilsio.

– O dabar bus atlikta gydomoji procedūra, – tarė Eleonora ir ant GuruGuru nugaros uždėjo nedidelį drambliuką (iš kur jis čia atsirado?).

Guru Guru pajuto, kaip drambliukas straubliu siurbia nuodus. Gera sveikti. Staiga Guru Guru skaudžiai suriko.

– Pakentėk, tuoj drambliukas ištrauks karūnos virusą ir būsi sveikas.

Deja, drambliukas pats netrukus užvertė kojeles. Greitai buvo surastas pakaitalas – žaltys. Šis ramiai susirangė ant nugaros ir užmigo. Guru Guru irgi. Išbudo sveikas.

Kaip gerai, kad Guru Guru paslaptینگame name saugojo elektros lemputes, ir jos neliko skolingos. Guru Guru atsibudo savo lovoje, švietė Betelgeizė (stalinė lempa), o ant krūtinės raitėsi žaltys (elektros laidas). Guru Guru padeklamavo modifikuotą (pritaikytą dabarčiai) Dravenio eilėrašį:

Kambariuose švietė elektros lemputės

Miške medžiai sumindžiojo haliucinogenines žoles

O man viskas iki lemputės

Kas kelio nemes

To kelias nemes

– Amen... – atsiduso Guru Guru.

PASIKLYDĘ ORIGINALE

Vietos laikraštis „Kolos kurantai“ pranešė, kad jo žurnalistas užfiksavo ne tik pragariškus, galvą draskančius riksmus, bet ir lenkiškas bei lietuviškas

patarles, liaudies išmintį. Vietos mokslininkai ir para-para-mokslininkai suka galvas, kodėl būtent tokias. Kol kas iššifruoti du sakiniai: „tylko krowy niezmieniąją zdania“ („tik karvės nekeičia nuomonės“) ir „niekada neduok durniui kelio, nes jis paprašys tą kelią išasfaltuoti.“

– Draveni, ką tai galėtų reikšti? Nejau pragare vėl iš naujo reikia mokyti mokykloje ir universitete? Juk tai būtų siaubas...

Guru Guru į rankas pateko ir vieno niekam beveik nežinomo, bet žymaus ne-para-mokslininko Idžimbulato Biul Biul Ogly knyga „Pasi-klydę originale“. Knygoje teigta, kad vertimas – visada teisingas, kokį jį bepadarytum, o jo klaidos yra didžiausia palaima vertėjui ir, žinoma, skaitytojui. O štai su originalu – rimtos bėdos. Tai autorius nusikalba, tartum suversdamas kaltę netobulai jo gimtakalbės gramatikai ar sintaksei, tai dar kokia velniava...

Guru Guru prisiekė sau daugiau jokios knygos originalo kalba neskaityti. Teks skaityti gimtakalbe rašančiųjų kūrybą, verstą į kuo sudėtingesnes kalbas. Kas gali būti geriau už Žemaitės ar Lazdynų Pelėdos raštus mandžiūrų ir mongolų kalbomis?

Į Guru Guru kajutę įslinko Legatas.

– Ieškote Žemėje pragarų? Ir kam kasate tiek giliai? Pragaras – tai visa planeta. Ligos, karai, senatvė, mirtis, išnaudojimas, socialinė nelygybė, religinė nesantaika, rasizmas... Galėčiau vardinti ilgai ir nuobodžiai. Bet kam? Gal tam, kad tu mano žodžius išverstum į kitą kalbą? Nejau tau nemiela gimtoji kalba? Nejau neįdomus kitų kalbų grožis? Viskas turi būti išversta, neturi likti nė šešėlio originalo. Ir kuo vertimas prastesnis, tuo geriau.

Ekrane suspindėjo užrašas: „Guru Guru prisiekė sau daugiau jokios knygos originalo kalba neskaityti!“

– Bet tai dar ne lingvistinė riba. Kaip nuostabiai, įtikinamai nuskambėtų lietuvių klasikų veikalai, išversti į nusikaltėlių žargoną. Na, o skersgatvių ir barų slengas neatpažįstamai „patobulintų“ poeziją, – užbaigė paskaitą Legatas.

– Legate, dabar beveik visa moderni lietuvių poezija – slengas, keikimai ir balabaikos. Rimtų poetų mažai beliko.

Legatas mandagiai nusilenkė ir pasišalino, bet Guru Guru neliko vienas. Į kajutę pro sienas brovėsi iš originalo išversti žodžiai ir reikalavo, kad Guru Guru apgintų jų lingvistines teises. Žodžiai buvo pikti, pasiklydę, nesiorientavo laike ir erdvėje. Originalūs žodžiai bandė laikytis atskirai,

vengti išverstųjų, galiausiai susidraugavo ir atsiuntė Guru Guru protestą pačiomis įvairiausiomis kalbomis, tarp kurių buvo ir senoji prūsų, done-laitiška lietuvių bei sunkiai suprantami įvairių senųjų baltų kalbų žodžiai. Tikras lobynas. Guru Guru susigraudino ir padarė trumpą pareiškimą:

– Jūs visi man labai brangūs.

It pačirškinti šoktelėjo ispaniški šauktukai (žodžių pradžioje ir gale), graikiški klaustukai (pas mus šis ženklas vadinamas kabliataškiu), įvairiausių genčių kabutės ir net kiniški taškai (pas mus jie vadinami apskritimais). Protesto eiseną užbaigė egiptiečių, majų ir Anatolijos tautų hieroglifai, klingonų ir elfų rašmenys, budistiniai tocharų tekstai ir dar daug visko, ko ne tik Guru Guru, bet tikriausiai joks gyvas žmogus nebuvo matęs...

– Tikriausiai prie protesto prisijungė kitų planetų raštininkai ir jų žodžiai, – pagalvojo Guru Guru, suvokęs kosminio mastelio siaubą.

– Guru Guru, nurimk, – tarė Dravenio holograma. – Žodis neturi jokios paslapties, jokio ryšio su įvardintu daiktu ar reiškiniu. Žodis tėra tik sudarkytas garsas, iškreipta tiesė, suteršusi baltą popieriaus lapą, – nukirto Dravenis. – Žodžiai – tik vergai, svajojantys apie laisvę. Reikia komunikuoti signalinėmis vėliavėlėmis, prožektorių mirksėjimu, Morzės stuksėjimu ir, pagaliau, – telepatiskai.

BABA JAGA IR ATOMINĖ BOMBA

– Draveni, ar esi matęs Babą Jagą? O Koščėjų Nemirtingąjį? – paklausė Guru Guru.

Kol Dravenis ieškojo atsakymo, pribėgo aukštas, liesas jaunuolis ir iš Guru Guru rankos išplėšė sunkų lagaminą. Jaunuolis panėšėjo į skeletą, bet lagaminą nešė lengvai. Iš kur tiek jėgų? – pagalvojo Guru Guru. O jaunuolis dingo perone kartu su Guru Guru lagaminu. Dangaus mėlynėje ant šluotos lėtai skrido Baba Jaga.

– Kokia netektis, – atsiduso Guru Guru. – Lagamine buvo Santa Klausas kostiumas.

– Nėr to blogo... – nuramino Dravenis. – Turiu atsarginį, austriško Velnių Senelio – Krampo – kostiumą. Su juo pati Baba Jaga pakvies bal-tajam šokiui.

Prisistatė žmogysta.

– Esu žurnalistė, mėnraščio „Vištos kojos troba“ reporterė. Guru Guru, ar jūs rytais geriate šampaną? Kosmosas dovanoja Naujus metus, o senus išgabena į kitas galaktikas. Ten praeitis skani. Ten kvantinės girtos sumala dienas į žvaigždžių dulkes ir paberia ant Žemės. Taip žmonės tampa laimingi.

– Šampaną rytais geria tik... Ne, negeriu. Tik parūgštiną kavą „Vilko bamba“. Žvaigždžių dulės – puikus kosminis meniu. Ar dar galima įsigyti jų lygiadieniui?

– Kiti metai bus ypatingi, nes Koščėjus Nemirtingasis taps Santa Klausu. Guru Guru, laukiate specialios dovanos? – paklausė Baba Jaga.

– Žadėjo užvežti nemirtingumo kiaušinių su ypač didele jėga ir nuolaida.

Guru Guru Legato pastangų dėka tapo mažu vaiku ir ėmė šokti aplink eglutę ritualinį Ugandos raganą ngangų šokį. Prisėlino netikras Santa Klausas ir įteikė galingiausią atominę bombą.

– Kai užaugsite, galėsite padaryti pasaulį laimingu, – patikino Koščėjus Nemirtingasis.

– Koščėjau, o kur juodasis lagaminėlis? Kur TAS mygtukas? Bomba lygi kaip sūris.

– Šis telefonas – tai juodasis lagaminas, kai paspausi septynis nulių, bus aktyvuota a-bomba. Dabar tu esi didžiausias filantropas, galingiausias altruistas ir progreso mecenatas.

– Viskas, apie ką svajojai! Nebereiks iškart po Kalėdų bėgti atgal į Norvegiją, dirbti nekenčiamam žuvų skrodimo fabrike.

MIEGAS IR KITI STEBUKLAI

– Draveni, miegojai šešias valandas, o praėjo lyg sekundė. Kur buvai?

– O kur tu dabar esi? – klausimu atsakė Dravenis.

– Guliu, mąstau, lyg ir nemiegu, lyg ir nesusapnuoju, lyg ir namie. O gal ne?

– Kur esi? – pakartojo klausimą Dravenis.

– Niekur aš, niekur... Be koordinatų, be kompas, be saulės, be mėnulio...

– Tik nereikia gudrauti... Kur esi? – trečią kartą klausimą pakartojo Dravenis.

- Kad nežinau... Sakiau gi, namie. O ką, man vaidenasi?
- Na, štai – esi namie... Pagaliau... Atsakymas paprastas, aiškus. Ir kodėl tau taip sunku buvo patvirtinti akivaizdų faktą?
- Draveni, ar bandai savo kartojamu klausimu sukelti man transo būseną? Sakiau gi, kad namie. Tiksliau – „lyg ir namie“... – Guru Guru atsakė be mažiausio ironijos šešėlio.
- Kadangi taip keistai paklausei, suabejojau. Mane mokė – abejok. Tai ir abejoju. Žvelgiau giliau. Net apie gyvenimo prasmę susimąstęs buvau.
- Susimąstymas – klaida, paklydimas, ignoruojantis akivaizdžius faktus. Abejoti tuo, kas vyksta „čia ir dabar“, – filosofinė išdaiga, siekis sureikšminti protą, kuris ieško klausimų, į kuriuos negali atsakyti.
- O kaip tuomet nemąstant atrakinti duris, atverti elektroninę erdvę, suvokti kompasą ir pažinti laikrodį?
- Guru Guru, nejaugi tu ilgai mąstai stovėdamas prie durų, laikydamas rankoje raktus? Na, o prieš įjungdamas kompą, paskęsti gilioje kontempliacijoje? O žvelgdamas į laikrodį?
- Taip... Esu išsiblaškęs, ypač po kelionių kosmose. Kartais durimis norisi užrakinti raktus. O laiką geriausia spėti pagal paukščius. Nors jis būna neteisingas, bet tikslus.
- Netikėtai Guru Guru pakeitė temą:
- Draveni, tau patinka detektyvai? Ar būna nenušaunamų siužetų?
- Nenušaunamas siužetas, – kai laimi blogiukai. Išsiblaškymas – psichologų klaidės, nėra jokio išsiblaškymo. Tuomet tu galvoji apie kitką, o ne apie situaciją, kurioje esi... Pagaliau prabilai poetiškai teisingai, o prašnekęs paukščių kalba, durimis atrakini raktus ir tampi laisvas nuo bet kokių įvardijimų.
- Čik čirik!

ŠMĖKLOS, PUSŠMĖKLĖS IR PAŠMĖKLĖS

*Ženk į svajonių pievą
ten skleidžiasi debesų gėlės
ir žvaigždžių taku plaukia kosminiai laivai*

- Draveni! – šaukė ne juokais įsiutęs Legatas, – panorai vaidinti Meistrą, klasikiniu koanu kankinai Guru Guru, klausdamas „kur tu dabar esi?“,

jau norėjau tave pribaugti, bet pats nežinau kodėl pasigailėjau... Gal todėl, kad esu pažangus ir mokyta...

– Man nereikia jūsų džentelmeniškos užuojautos, aš – Nakties Lordas, – pūtėsi Dravenis.

– Apgailėtina... Būsi trylikai dienų ištremtas į Niūriąją planetą ir galėsi mėgautis gotika...

Legatas paspaudė raudonai žalią mygtuką ir Dravenis atsidūrė užburtoje Tritono pilyje. Pūtė šaltas skersvėjų vėjas, nes visi langai buvo iškulti. Milžiniškas aligatorius puolė Dravenį. Nakties Lordas skubiai aktyvavo lazerinį kalaviją. Nasrai paragavo karščio.

– Susitiksime pragare! – suriaumojo megadriežas.

Holivudo filmukai sklidini tokių, bet reali kova kitokia, nepanaši į teatralizuotas sceneles. Ir kokie gi skirtumai? Pirmiausia tai šiurpus, kraują stingdantis, širdį veriantis nasrų kriokimas, nagų traškėjimas ir dantų griežimas. Ar Dravenis išsigando? Truputį. Bet nebuvo laiko demonstruoti sutrikimo, pasimetimo, lėtumo, šiurpulio ir baimės. Reikėjo kautis už gyvybę, už save, už... ne, tik už save. Kosmoso gelbėjimo planai buvo bent laikinai pamiršti. Ir štai tikslus kalavijo kirtis nurėžė siaubūno galvą, kuri nuriedėjo prie pat milžiniškos Ilgaskvernės Šmėklos kojų.

– Sveikinu su Naujais metais! Dovanoju jums kruviną galvą.

Šmėkla žaibiškai prarijo dovaną ir tarė:

– Šiandien nerysiu tavęs! Dabar einu miegoti!

O tuo metu, kai vyko nuožmi kova, Legatas erdvėlaivio šiltnamyje laistė paparčius ir laukė, kol išsiskleis bent vienas svajonių žiedas. Guru Guru ekrane abejingai stebėjo mirtinus Dravenio susirėmimus, kūrė baltas eiles ir jas pusbalsiu deklamavo įsivaizduojamai publikai. (Visko gali būti, kad jį stebėjo šmėklos, pusšmėklės ir pašmėklės).

už ekrano durų vanduo

pakanka atverti apvalų liuką

ir plūstels oras išpūstas vėjo

tarsi balionėlis šventei vaikų

ar verta stabdyti elektrines roges

nes tik vakare galima išgirsti

kaip skamba klingonų birbynės

ir gieda reptiloidai

Nelauktai atėjo Eleonora.

– Kaip miela klausytis eilių, kai Dravenis kaunasi ir kiekvieną sekundę gali žūti.

– Pritariu, – tarė Guru Guru. – Gal kavos?

– Mielai... – neprieštaravo Eleonora. – Yra tik viena galimybė tiesiogiai kreiptis į Dravenį. Ir ko tu nori jo paklausti, ką pasakyti?

– Draveni, kur tu dabar esi?

TATUIRUOČIŲ MEISTRAS BE TATUIRUOČIŲ, ARBA KODĖL YRA KODĖL?

– Draveni, kodėl daugelis tatuiruočių meistrų yra be tatuiruočių, o didžioji dalis muzikantų neskaito natų? Kodėl šnipus pagauna žurnalistai, o neatsargius šunis – katinai? Kodėl, Draveni, kurti kačiukai kniaukia?

– Guru Guru, tai labai lengvi „kodėl“. Žinau ir sunkesnių. Kodėl gimstama skausme, kodėl patiriame tiek neteisybių ir niekšybių, ir, pagaliau, mirštame skausme, ligoje, neviltyje? Kodėl? Tavo „kodėl“ dar toks mažas. Jis turi būti didesnis už visus filosofų išvedžiojimus ir visas mokslo doktrinas. Ir kai tavo „kodėl“ taps didesnis už visą, ateis atsakymai, – tarė Dravenis.

– Draveni, tavo „kodėl“ tikrai rimti, sunkūs, svarūs, nepakeliami. Kodėl mums išvis kyla klausimai „kodėl“? Ar ne paprasčiau, lengviau, veržliau būtų gyventi visai neiškeliant tokių klausimų?

Sakai, mano „kodėl“ turi tapti didesnis už visą. Bandau, bandau... Na, gerai. Kodėl mes susiimam tik tada, kai mums nesiseka, o kai vos vos ima sektis, atsipalaiduojam ir galiausiai mums vėl nesiseka?

Dravenis prabilo iš ekrano.

– Kai slampinėju Saturno žiedais su specialia apranga, mane skubiai iškvieta Legatas, todėl pasakysiu trumpai. Reikia džiaugtis, kad mes klausiamo „kodėl“, bet čia slypi paslaptis ir raktas – nereikia tikėtis greito atsakymo. Po kurio laiko kažkas įvyks, ir tai bus atsakymas. Na, o kai mums nesiseka, reikia klausti: „Kam nesiseka?“, „Nejau man?“, „Tai kas aš esu?“, „Iš kur atsiranda aš“, „Kur yra „aš“ šaltinis?“ Viso, skubu pas Legatą, jis nepakenčia vėlavimo.

Guru Guru paniro, panėrė, pliūkštelėjo į susimąstymą (gerai, kad Dravenis nematė, – jam tai nepatiktų). Tiesa, lyg tyčia jokios mintys, net jokie „kodėl“ nelindo į galvą. Kodėl?

– Guru Guru, – ir vėl iš ekrano atsakė Dravenis (kaip jis pastebėjo?). – O todėl, kad tu mėgsti klausinėti. Bet savęs niekada nepaklausi, kodėl.

– Na, gerai, gerbiamas „aš“, sakyki, kodėl, – improvizavo Guru Guru, užsimovęs dvi darbines pirštines, kurios virto dviem lėlių teatro aktoriams.

– O todėl, – sakė kita pirštinė... tiksliau – „aš“, – kad nežinau, kodėl...

Legatas slapta stebėjo šį pokalbį ir teleporto paštu atsiuntė didžiulę dėžę pirštinių, kurios, išlaužusios dangtį, lindo į paviršių, ir kairinės klausinėjo dešininį: „Kodėl mes čia atsidūrėme?“ Guru Guru pajuto, kaip smarkiai svaigsta, sukasi galva. Turbūt Legato siuntinyje buvo ir dujų.

Į Guru Guru kajutę įžengė Dravenis ir užsimovė reikalingiausias pirštines. Kitos pirštinės krito į dėžę ir, tarsi atsisveikindamos, sušuko:

– Nusiimkite kaukes, klausinėjimo karantinas baigtas!

KALĖDINIS SAPNAS, ARBA KLAUSIMAI IR ATSAKYMAI

– Draveni, regėjau paryčiais kalėdinį sapną. Jis buvo kažkoks ypatingas, nepaprastas. Dar įdomiau: nuėjau miegoti su vienais marškiniais, išbudau su kitais. Ar visa tai ką nors reiškia?

– Įdomu, labai įdomu... Ir koks tai buvo sapnas? Ką sapnavai?

– Ne itin daug jo išliko manyje, bet menu, kad atsidūriau keistoje dabartinio pasaulio versijoje. Pastatas, kuriame yra bedugnė, ryškios spalvos, aiškūs garsai, keisti užrašai... Ir namuose jaučiausi, ir nelabai... Tokio sapno mano gyvenime nėra buvę, nors keistų esu sapnavęs.

– Taigi, pasitvirtino mano drąši hipotezė, kad pasaulis po saule – tik viena miražo versija, o po mėnuliu – jau kita, tai – sapnų versija. Yra trys Sąmonės būsenos: budri, sapnas ir gilus sapnas. Visos yra iliuzinės. O kas regėjo šį įstabų sapną? Iš kur atėjo šis sapnas? Kur yra sapnų šaltinis? Pabudus reikia savęs paklausti ir neieškoti atsakymo, tik klausti, nes visi spėjiojimai bus klaidingi, juos kuria baigtinis protas ir jis negali aprėpti begalinės visumos. O pasakyti, ką sapnavai, sunku, nes tu prisimeni tik dalį sapno... O aš sapnavau, kad savo namuose atradau aukso gyslą ir nutariau kalti senovines monetas.

– Draveni, tai itin taurus ir prasmingas užsiėmimas. Tau prireiks laiko mašinos. Vartok psichodelinę muziką (kad vežtų), pasistatyk smilčių

laikrodį (didelį; kad galėtum grįžęs suskaičiuoti visas sekundes, t.y. smiltis), įsijunk Sapnų Mašiną (kad nertum į gilųjį sapną).

Ar klausimas jau yra atsakymas?

– Tai geriau nei neteisingas atsakymas... Dabar reikia rasti marškinius, kuriais vilkėdamas užmigai, nes pabudai jau su kitais. Ar suradai tuos marškinius?

– Suradau. Ir nė neprisimenu šios keistos transformacijos. O gal dar sapnuoju? Gal tai buvo net ne sapnas? Jei taip, tai kas tai buvo? Kur aš buvau?

– Guru Guru, ar blizga tie ypatingi marškiniai? Ar dar neišbluko žvaigždžių dulkės? Jau pradėjai klausinėti, puiku, sveikinu... Marškiniuose Santa Klausas paliko tau laišką, o gal ir banko kortelę... Kalėdos – tai stebuklas.

– Draveni, ačiū, kad priminei šį TV serialų ir gausių, labai gausių filmų herojų. Tačiau marškiniuose radau tik receptą. Kol kas nelabai suprantu, ką su juo galima padaryti, nes labai jau paradoksalus: surašyti tik ingredientai – silkė, pienas, kukurūzai. Ką gi iš jų man pagaminti?

– Manau, kad galima pagaminti erdvėlaivį.

– Jei jis mane nugabens atgal į sapną... Ar galimas erdvėlaivis-sapnalaivis?

– Guru Guru, tu ir esi erdvėlaivis ir gali keliauti bet kur, pasiekti visus visatos kampelius.

– Tikrai? O kur gauti kuro?

– Tu esi ir kuras.

– Aš – laivas, aš – kuras. Dar pasakyk, Draveni, kad aš – kelionės tikslas.

– Ir kelionės tikslas.

SUBTILIAI GRUBI VISATA, ARBA KOSMOSAS IR POEZIJA

– Draveni, skaičiau, kad muziką reikia klausyti naudojantis vadina-muoju subtiliuoju klausimu, tartum medituojant. Kaip tai padaryti? Esi visatos lygio melomanas, gebantis suvokti net tolimų galaktikų skambesį. Patark, ką man daryti su vidiniu mikrofonu? Kaip, pramušus grubų materialų visatos pagrindą, pasiekti jos subtilųjų lygmenį? O gal visa tai fantazijos? – Guru Guru veide buvo matyti ir abejonė, ir nuostaba.

*geriantiems arbatą ir garsą
atviri akių langai
bet į vidų turi įžengti tik muzika
ir niekas kitas
tavo sužeistą širdį sušildys metaliniai vorai
ir žvaigždžių dirvone sudygs pernykščiai kankorėžiai
aplenkdamos beržus stiebsis pušys
nutils vėjas
netaręs nė žodžio*

– Draveni, poezija – tai ištis muzika, tik kiek kitokia forma. O mane dabar labiau domina proza.

Ypač svarbu, kaip mums rasti bendrą kalbą su ateiviais. Ar pakaks matematikos? Ar supras jie Pitagoro teoremą? Mūsų internetinės vertimo programos mūsų pačių, žemiečių, kalbų nesugeba deramai išversti. Kas bus, kai prasidės ateivių invazija?

Dravenis slampinėjo erdvėlaivio koridoriais ieškodamas atsakymų.

– Draveni, kodėl toks susirūpinęs, kas tave slegia?

– Guru Guru klausimai... Nerandu atsakymų.

– O šventas naivume, abu esate ateivių erdvėlaivyje... – kvatojo Legatas.

– Ir ką man pasakyti?..

– Padeklamuok Guru Guru eilėraštį, – nesuvaldydamas juoko ilgu erdvėlaivio koridoriais tolo Legatas.

šalin monitorių prozą

būsime teisūs kol geriame arbatą

paliksime klausimus ekrane

papuošime ikebaną haliucinogenine gėle

– Draveni, vis dažniau skaitau „Trečiąją ausį“. Kas tai?

– Tai – paskaita.

– Nepamenu, – nustebo Guru Guru.

– O buvo taip... Į aukštą tribūną pakilo aukštas jaunuolis ir atidžiai savo amžiui nebūdingu itin aštriu žvilgsniu pažvelgė į gausią auditoriją. Pasigirdo nedrąsūs plojimai, kurie peraugo į audringus aplodismentus. Klausytojai stovėdami plojo ir neketino liautis. Guru Guru atlaidžiai šypsojosi, bet, prabėgus ilgesniam laikui, šypsena dingo nuo veido.

– Tylos. Ačiū už pagarbą, kurios nesu vertas.

Stojo sunki tylą, kurios klausytojai neketino nutraukti. Prazvimbė musė, už lango cyptelėjo automobilio padangos, šuktelėjo vaikas. Po to vėl įsiviešpatavo tylą. Guru Guru pagarbiai nusilenkė.

– Nemažai laiko praleidau bibliotekose, aukštų kalnų oloje ir ateivių erdvėlaivyje, todėl turiu teisę jums kažką pasakyti svarbaus. Ir kas yra svarbu? Nieko nėra svarbaus, todėl aš nieko jums ir nepasakysiu. Keliaukite namo, grįžkite prie įprastinių darbų, dar nevėlu, dar nesutemo, dar juda troleibusai...

Pasigirdo kojų trypimas. Guru Guru dar tris kartus nusilenkė ir pasišalino. Koridoriuje jį pavijo agresyvus vyriškis ir sviedė knygą. Nepataikė. Tai buvo Voiničiaus rankraščio kopija. Guru Guru pakėlė knygą ir skubiai išėjo į lauką. Laiku, nes vos tik jis įlipo į Dravenio Chryslerį, pasirodė įniršusi minia. Paskaitos dažnokai pavirsta gaudynėmis, nes nėra tinkamų žinių, kaip tapti milijonieriumi, išgyti nuo visų ligų ar įgyti mistinių galių. Gal reikia tik dirbti? Bet kuo? Guru Guru po profesinės ekspedicijos dar nesugrįžo supratimas. Nežinia, ko siekti.

– Draveni, supratimas – tai rapyros dūris, smūgis kirviu, atliekamas atsiskaitant už nuoskaudas. Tik neverta nuvertinti nerimo, klaidaus skriaudos turinio.

Tolumoje švietė ne žalvarinis, bet žymiai tobulesnis erdvėlaivio diskas, tarsi atviras mėnulis ar veidrodinis diskotekos rutulys. Prie kosminio trapo laukė sulytas šuva.

– Guru Guru, ar tai ateivis?

– Draveni, reikia būti apdairiam, nes ateivių apsuptyje tuščiakalbiai demagogai sugaudomi it kolekciniai drugiai ir uždaromi į narvą, kur lingvistinės knygos pakeistos tabletėmis nuo nemigos.

Sugirgždėjo sunkios durys.

– Kiek galima laukti? Gal teiksītės užėiti į vidų, – paragino metalinis balsas.

Koridoriuje juos pasitiko Legatas.

– Puiki paskaita, sveikinu. Atiduokite Voiničiaus knygą.

– Legate, nejaugi tai jūsų knyga?

– Taip, kažkada rašiau eiles, bet žmonės, deja, nesuprato, – susigraudino Legatas.

Guru Guru suprato, kad Legatą nukenksminti gali tik savo paskaita arba klausimu.

– O apie ką buvo tos nesuprantamos eilės?

- Apie būgnus ir būgnijimą...
- Tai – vadovėlis?
- Žinoma. Trečiosios ausies lavinimas, perkusijos pradžiamokslis aštuoniarankiams ir aštuonkojams. Nesuprantu, ko Žemės mokslininkai ardosi, šios eilės – jokia mistika, o tik tam tikrų judesių visuma.
- Mes gi visi – garsažmogiai, – pridūrė Dravenis.

BEDUGNĖ, PRARAJA, PRAGAIŠTIS

Agurkų stiklainiai šoko ant stalo ir po neatsargaus judesio krisdavo ant kajutės grindų. Grojo itin sunkus ir techniškas, bet nelabai progresyvus ateivių metalas, – ne iš kolonėlių, nebuvo jokios aparatūros, ir jos nereikėjo, nes tobula technika tobulai galėjo pasiųsti garsą į bet kurią Saulės sistemos planetą, gal ir toliau, šito Guru Guru nežinojo. Bet norėjo sužinoti.

Staiga teleportavosi didžiulis arbatinis ir dvi stiklinės. Atėjo Eleonora ir atnešė didžiulį tortą, kuris turėjo itin mažai kalorijų, bet labai daug vitaminų.

– Eleonora, man neramu, gąsdina ne itin sėkmingas agurkų šokis: jie krenta ant grindų ir dūžta.

- Reikia degtinės, – rekomendavo Eleonora.
- Nenoriu...
- O gal vertėtų?
- Ne. Pasiūlykite degtinės Draveniui, jis tikrai neatsisakys.
- Todėl atnešiau arbatos.
- Ar yra skirtumas, kai arbatą geria ateivis (šiuo atveju ateivė) ir žmogus? – paklausė Guru Guru.
- Juos skiria praraja.
- Ar sunku peršokti bedugnę?

Prasidėjo žaidimai. Hologramos, o gal ir ne. Guru Guru mikliai (tarsi kompiuteriniame žaidime) sėkmingai įveikdavo prarajas, vienas po kito, ir staiga praraja tapo itin plati.

– Pirmyn! Pakilk į naują lygį, – ragino Eleonora.

Naujame lygyje arbatą pakeitė raudono, kampuoto medžio sultys, panašios į beržų sulą.

Holograminis žaidimas, pasak Eleonoros, Saulės sistemoje beveik visai išstūmė šachmatus, šaškes ir netgi durnių. Tai labai nuliūdino Guru

Guru, ir jis kreipėsi į Dravenį su prašymu sukurti ar atkurti kokį žemišką žaidimą.

– Gal bent vikingų šachmatus ar go? – su viltimi balse klausė Dravenio hologramos Guru Guru.

– Guru Guru, darželinukai bėga prie tvorų, ten jų laukia ateivės, apsimetusios mamytėmis, ir atneša haliucinogeninius saldinius, o užaugę jie tampa rūščiais, pokvailiais, bet nuoširdžiais politikais, mirštančiais už rinkėjų interesus. Taigi, pavojai visur. Bare vietoj kavos galima gauti puodelį mazuto ir modifikuoti, atseit, patobulinti skonio receptoriai pajus itin rafinuotą skonį, atkeliavusį iš gilių naftos telkinių. Kiek padelsės, Dravenis aiškino toliau:

– Guru Guru, reikia įprasti gerti žibalą ir užkasti akmenis anglimi. Gal tada pavirsime garvežiais ir iškeliausime žvaigždžių bėgiais į kitas galaktikas...

– O jei gertume alyvą?

– Tai – nuodai, kurie nugalabijo karalių, – pasipiktino Hamletas, kuris, atrodo, visą laiką buvo čia.

Reikėjo užkulisuose ir scenoje taikos, oi, reikėjo. Teatro vestibulyje Guru Guru rėžė trumpą, tačiau oficialią, apysklandę kalbą:

– Gerbiami žiūrovai, įveikite tragedijos ribotumą ir prašykite ateivių, kad jus kuo greičiau pagrobtų. Nesigailėsite.

– Vienu lazerinio laužtuvo smūgiu įveiksiu scenos gudrybes, – pažadėjo Legatas.

– *Protiv loma niet prijoma*, – pritarė Dravenis. [Apytikslis vertimas: *Ką darai, daryk gerai.*]

– *Jiesli niet drugova loma*, – patikslino Guru Guru. [Apytikslis vertimas: *Kai gerai, tai jau ir gerai.*]

2020 m. birželis-gruodis, Vilnius
Mindaugas PELECKIS

“GIMIAU PO LAIMINGA ŽVAIGŽDE“, –

sako nepaprasto likimo žmogus prozininkas Jurgis USINAVIČIUS
(Napalys AUGULIS)

Esame ir pažįstami, ir nepažįstami. Kai paauglystėje pradėjau rašinėti į rajono laikraštį, dirbote jame lyg ir žemės ūkio skyriaus vedėju, užsukus į redakciją, buvote tarsi mažiausiai matomas, o man daugiausia teko bendrauti su kolega, globojusi jaunuosius literatus. Jei gerai pamenu, anuomet grožinės kūrybos nespausdinot. Dabar maždaug suprantu, kodėl. Bet ir tikiu, kad rašėt, tačiau, kaip dabar madinga sakyti, „į stalčių“. Tiesa?

Rašyti pradėjau jau tarnaudamas kita pavarde sovietų kariuomenėje Kronštadte, o pirmuosius mano eilėraščius išspausdino Šiaulių rajono laikraštis, net pavadinęs jaunuojų poetu, tai privertė raudonuoti, nes tai buvo menka kūryba. Paskui parašiau vieną kitą apybraižą apie rajono kolūkiečius. Redakcijai mano rašiniai patiko ir 1959 metais su pagyrimu baigus Šiaulių vidurinę žemės ūkio mokyklą ir įgijus jaunesnio agronomo specialybę, pasiūlė darbą minėtame laikraštyje. Jame ir buvo pirmieji žingsniai į literatūrinį kelią.

Tuo metu teko gyventi pas visapusiškai įdomų akląjį Antaną Pliuskevičių, apie kurį vėliau parašiau apysaką „Matau tavo vardą“. Mat iš rajono laikraščio 1967 metais perkėlimo tvarka buvau įdarbintas „Mūsų sodai“ žurnale. Teko iš Šiaulių persikelti į Vilnių.

Trys tremties draugai (iš kairės):

Rimantas Dichavičius, Janina Gailiušytė ir Napalys Augulis (Jurgis Usinavičius). 2024

Visai neseniai iš Rimanto Dichavičiaus sužinojau nepaprastą Jūsų gyvenimo istoriją. Ir bendrus potyrius tame pačiame gyvuliniame vagonė į tremtį, ir pastangas kažkiek pagelbėti penkeriais metais jaunesniam Rimantui, kai rusiukai jus, „fašistus“, puldavo kumščiais, ir apie Jūsų, „Napoleono Bonaparto“, pabėgimą į Lietuvą. Kas iš tų paauglystės metų labiausiai įkrintę į širdį ir atmintį?

Tai jau praeitis. Nors ji ištis įkrintusi į širdį. Juk ir rajoninių laikraščių redakcijose (turiu minty ir Kupiškio) niekas nežinojo, kad esu kitapavardis ir dar tremtinys, todėl mano rašinius mielai spausdino. O vaikystė ir 1945 metų tremtis bei Tukačiovas akyse nuolat vaidenosi. Taip, mes su Rimantu Dichavičumi esame to paties ešelono broliai, susipažinę Mendelejevo sotyje, ėję į tą pačią pradžios mokyklą ir ten buvę „fašistais“. Tik aš po muštynių mokykloje 1947 metų žiemą su Kaziu Gubista pabėgau į Lietuvą ir su Rimantu ilgam išsiskyrėm. Ir tik Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę vėl susitikome, kai nuėjau pas jį kaip dailininką į Šilo gatvę su pirmosios knygos

„Išskridusios bitės“ rankraščiu. Tai buvo išties jaudinantis susitikimas, kurį ne sykį esu tai vienur, tai kitur aprašęs, o knygą „Akmenėjantis angelas“ net Dikų (Dichavičių) šeimai paskyręs. Visas kitas mano parašytas knygas išleisti padėjo Rimantas, už ką esu jam be galo dėkingas.

Pavyko ne tik išsislapstyti nuo sovietinių „organų“, bet ir 1950-aisiais pakeisti vardą pavardę, tapti jau mirusio berniuko antrininku. Kas dar be Jūsų tuos keturis dešimtmečius iki Nepriklausomybės atkūrimo žinojo apie didžiąją paslaptį? Turbūt daug kartų teko susidurti su situacija, kai galėjo paaiškėti nieko gero nežadanti tiesa?

Bėgimas iš tremties buvo ne visai protingas žingsnis, tremtinio iš Žemaitijos Kaziuko Gubistos paskatintas, o mamytei pritarus. Nežinau ar aš šiandien savo vaiką išleisčiau į tokią baisią kelionę, ir dar žiemą. Tikriausiai – ne. O mes dviese bėgome ir kaip broliai vienas prie kito glaudėmės, dalijomes duonos plutele, o išsiskyrėme nevykusiai – net pabučiuoti Kaziuko nesugebėjau. Bet pamatėme baisias Rusijos geležinkelio stotis, suniokotą Lietuvą, kuri mūsų nelaukė, ir mes turėjome slapstytis. Tai sunku net šiandien apie tai kalbėti. Negi Kazalis veržėsi pas brolius į Lietuvą prie Minijos, kad žūtų?

Visiškai kitaip susiklostė mano gyvenimas. Ėjau iš kiemo į kiemą, kur vienur ir kitur klausė: ką galvoji daryti, kur eisi? Ir taip atėjau pas tėčio brolių Petrą Augulį, gyvenantį Akmeniuose Kupiškio rajone. Priglaudė. Bet ir čia reikėjo slapstytis, bėgti pamačius stribus ar tarybų valdžios aktyvistus, garnizoną. Kol pagaliau pusbrolis Vytautas Augulis sugalvojo, kad išsigelbėčiau, jei tapčiau mirusio žmogaus antrininku, tai yra Jurgiu Usinavičiumi ir įgyčiau reikiamus dokumentus. Ir su apylinkės pirmininko pagalba tai pavyko. Apie tai daug kas Akmeniuose žinojo, bet, kaip sakoma, tylėjo, ir aš išlikau.

Akivaizdu, kad sūnų užauginote Lietuvos patriotu. Po Sausio 13-osios įvykių, po nuotraukos, kurioje baisiausio skausmo valandą užfiksuoti žmonės po tanku, Virgilijaus vardas atsidūrė didžiųjų pasaulio laikraščių pirmuosiuose puslapiuose. Juk jis jau tada perdavinėjo žinias iš Lietuvos AFP ir EPA agentūroms. O vis dėlto, kada sūnus sužinojo apie Jūsų paslaptį ir kaip į tą naujieną reagoavo?

Su nuostaba ir skaudžiai. „Kodėl, tėtė, man iki šiol nesakėte, o esate nukentėjęs ir gyvename išgalvota pavarde?“ Teko patylėti. Tada Virgilijus jau

dirbo ELTOJE ir „Švyturio“ redakcijoje, 1986-aisiais Vilniaus universitete buvo baigęs žurnalistiką. O už nuotrauką po tanko vikšrais apdovanotas Sausio 13-osios medaliu.

Kaip prozininkas debiutavote vis tik dar sovietmečiu – 1983-iaisiais. Kaip pavyko? Tačiau didesnio dėmesio apysaka „Matau tavo vardą“ kaip ir nesusilaukė. Bet anuomet turbūt ne tai buvo svarbiausia? Kitos septynios knygos išleistos jau šiais, nepriklausomos Lietuvos, laikais. Kas iš tų romanų gimė anksčiau ir rankraščiams buvo lemta laukti geresnių laikų?

Į „stalčių“ jau buvau parašęs dokumentinį romaną „Išskridusios bitės“. Po to – ir kitas. Ir štai – Sąjūdis, vėliavų miškas, ir mes visur. Tik rašyk, bendrauk...

Net kelių knygų viršelius puošia Rimanto Dichavičiaus darbai. Kaip minėjote, pas buvusį tremties draugą pirmą sykį užsukote tik po 1990-ųjų. Turbūt galvojote, kad ir jam tokiu vizitu galėtumėte pakenkti?

Tai tiesa. Menkai žinojau apie Rimanto grįžimą į Lietuvą, jo gyvenimą ir siekius.

Rimantas minėjo, kad viename iš romanų ir jis bei kiti tremtyje sutikti vienaip ar kitaip įamžinti. Tiesa?

Taip. Kad „Akmenėjančiame angele“ Dichavičiai būtų aprašyti kaip Dikų šeima, Rimantas neprieštaravo. Kitoje knygoje aprašiau to paties ešelono sesės Janinos Gailiušytės-Gustienės likimą. Ji po pabėgimo į Lietuvą buvo suimta ir nugabenta į Kureiką prie Jenisiejaus, o iš tenai – ir į Norilską. Ir tik iš Norilsko labai greitai vėl galėjo sugrįžti į Lietuvą. Jos gyvenimas tikrai buvo vertas romano. Mes, to paties ešelono draugai, po daugelio metų vėl susitikome, šįkart – pas Rimantą.

Kurią savo knygą kaip labiausiai pavykusių išskirtumėte Jūs pats ir kodėl?

Galbūt pačią paskutinę – „Vėją“, kurioje aprašiau trisdešimties tremtinių likimus. Knygą 2021 metais išleido Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras. Manau, kad ji turėtų būti svarbi kiekvienam Lietuvos gyventojui.

Kaip dabar vertinate savo likimą? Ko tie ilgi tylos, o ir realios baimės dešimtmečiai išmokė? Kokį charakterį suformavo? Užgrūdino, o gal kartais vertė ir prisitaikyti?

Esu jau ne kartą sakęs: gimiau po laimingą žvaigždę. Juk per tuos ilgus gyvenimo metus daug ko išmokau ir įgijau įvairių „profesijų“, tapau ne tik rašytoju, bet ir bitininku. Bitės man davė sveikatos ir ilgą gyvenimą. Jų dėka įgijau daug draugų. Mėgau prie aplinkybių ir prisitaikyti, paklaustyti gero patarimo. O jų netrūko...

Nekilo noras susigražinti tikrąjį vardą ir pavardę?

Tai pats sunkiausias klausimas. Tam visos galimybės buvo. Jeigu Usinavičiaus pavardei gauti reikėjo nueiti „kryžiaus kelius“, net su seniūno pažyma einant per Medinų mišką į Kupiškį vis kartoti, kad nepamirščiau savo naujos pavardės ir per vargus gauti metrikus su antspaudėliu „VOSTANOVLENO“ (juos tebeturiu), tai susigražinti tikrąją pavardę prireikė daugybės liudininkų, teismų, įrodymų, kad tikrai esu ne Usinavičius, o Napalys Augulis. Tai įrodžius atsirado galimybė keliems variantams. Šeimoje nutarėme, kad pasiliksimė Usinavičiaus pavardę, juk viskas, o viskas užfiksuota tik Usinavičių pavarde. Tik anūkėlė Medeina panoro būti Augulyte. Tą ji ir padarė. Virgilijus daug kur, taipogi ir fotografijų parodose, pažymi ir Augulio pavardę. Mano knygoje, o ir Rašytojų sąjungoje įrašoma ir tikroji pavardė. Ir Gabrielės Petkevičaitės-Bitės medaliu 2023 metais esu apdovanotas kaip Usinavičius-Augulis. Žmonelė Irena, su kuria laimingai gyvenu nuo 1959-ųjų, tam irgi neprieštaravo.

O ką į tai atsakytų Tukačiovo kapinėse besiilsintis mano tėtis Alfonsas Augulis, kurio kapą lanko tik tenai nuvykę draugai tremtiniai, sunku pasakyti. O žemę nuo jo kapo, kurią mano bičiuliai Vladas Ulinskas ir Gediminas Braziulis parvežė, užbėriau ant mamytės kapo Panevėžyje ir brolio Linuko kapelio Kepurių kapinaitėse. Dabar indelį su žeme nuo visų savųjų kapų laikau tarsi urną savajam kapui.

2025 m. birželis

Kalbėjosi **Leonas Peleckis-Kaktavičius**

JURGIS USINAVIČIUS

MES IR GAMTA

Gamta ir aš. Gamta ir mes. Kas mes esame? Iš kur atėjome? Kur mūsų egzistencijos pirmoji ląstelė? Kokia ji? Rašau šiuos žodžius, o kompiuteris visa tai pabraukia raudonai. Jis – ši genijų proto dėžė – negali atsakyti į ką tik jam pateiktus klausimus. Jis, matyt, žino, kad rašydamas slidinėjusiu gyvenimo ir gamtos paviršiumi, tarsi pačiu slidžiausiu ledu, kad protas nesieks tokios tolimos praeities, matuojamos milijonų milijonais metų. Tai kurgi mūsų pradžių pradžia? Gal kažkada ir bus atsakyta: štai taip atsirado pirmoji nelytinė ląstelė, spora, bakterija, virusas, molekulė, medžiagų junginys... Pagaliau ir visa žemė. Ir dar – kada žmoguje, menkiausiame gyvybės padarėlyje, atsirado mirties baimė, meilės jausmas, išlikimo nesusalti, išgyventi būvis? Ir taip toliau, ir taip toliau. Hipotezės nieko konkretaus neduoda.

Bet viskas prasidėjo... nuo... Ir buvo... Yra... Ir nežinia, kas dar bus. Žemėje, vandenyje, ore. Pavasarį, vasarą, rudenį, žiemą. Kiekvieną akimirką. Visur... Visur, kur yra žmogus.

JAUSMAI. Tai – audra širdyje. Tiesiog cunamis. Žmogus be jausmų – lyg be galvos. Ne, ne. Dar blogiau: jautis be ragų... Sako, kai Onei jausmai sukilo, laukais kažkur išbėgo ir ilgam negrįžo. O kai grįžo, tris kartus nusispjovė ir... nurimo.

VALIA. Motina barė dukrą: „Bevalė esi, kaip šitaip?“ Dukra galvojo galvojo ir sugalvojo: „Eisiu pas Valę ir parsinešiu valios.“ Motina nudžiugo: „Tik ilgai neužtruk.“

ŽEMĖ. Ją gali į saują paimti, suspausti, atgniauši – pabirs po kojomis. Bet ji ir planeta, aplink saulę lekianti kosminių greičiu – 12 km/ sek. Ir mes drauge su ja. To nejausdami. O ji gyvybės pilna. Visur, kur koją kelsi.

VANDUO. Chemikai jį H₂O vadina. Sąveika – vandenilio ir deguonies. O mes – paprasčiau: vanduo, vandenėlis. Be jo gyvybės Žemėje nebūtų. Be jo nebūtų pavasario, vasaros, rudens ir žiemos. O mes... Ką darytume mes? Ak, ir mūsų nebūtų... Ir vis dėlto

ANT DELNO nusileido pirmoji snaigė. Mažytė. Balta. Kaip komunija... Kas ją tokią sukūrė? Ir kam sukūrė? Negi tam, kad ištirptų burnoje, ant šilto delno?..

KALĖDŲ EGLUTĖ. Dar taip neseniai tik gležnas daigelis į šviesą kalėsi, pirmą, antrą spygliuką augino. Eglutė augo, svajojo didele egle užaugti ir girią papuošti. Deja... Atėjo žmogus su kirviu, apžiūrėjo iš visų pusių – patiko, ir rėžė jai ties žeme. Pasviro, sudejavo...

Tik šiltame kambaryje atsitokėjo: aplink ją bėgiojo vaikai, girliandą uždėjo, rodos, visą žemės sidabrą ant jos uždėjo. Paskui šoko, dainavo, rankutėmis plojo. Ir ji norėjo kartu suktis, linksmintis, bet nepajėgė. Praėjo diena, kita ir jai apsvaigo galva: spygliukai, kuriuos taip ilgai augino, byrėti pradėjo. Vandens prašėsi. Paskui vaikai nudraskė žaisliukus, o jų tėtis išnešė ją į lauką ir numetė prie šiukšlių dėžės. Numetė ir, aciū nepasakęs, nuėjo.

ADVENTAS. Keistas metas. Sniegas – lyg svečias. Čia pasninga, čia vėl pažliunga. Diena po truputėlį ilgėja. Varvekliai pastogėje tįsta. Šaltukas su naktimi bendrauja. Tik Saulei niekas nerūpi. Kas kad kiškutis benamis per lauką bėga... Kas kad varna ant kraigo nusileidžia (vis tiek šalta)... Kas kad gulbė tvenkiny įšalo (kas ją gelbės?)... Kas kad žvirblis sučirškia, kad pasipurto? Kailinukai prasti (lesti nėra ko)...

Visiems užuovėjos reikia. Duonos trupinėlio. Šieno saujelės. Žmogaus šiltų rankų reikia. Bet ir jos daugelio šaltos...

PAVASARIS. Ištirpusi snaigė savo turiniu niekur nedingo. Pavirto lašeliu vandens. Ateinančiam pavasariui. Sublizgėjo prieš Saulę. Gyvybei į drauges pasipiršo. Mažam daigeliui, – kad augtų, sėklytei, – kad dygtų, o visai Žemei, – kad imtų žaliuoti. Einu kloniais ir mąstau: štai kur pradžių pradžia. Štai iš kur žaluma. Iš taip toli ir taip sunkiai atėjusi.

Taip, kaip ir aš.

RUDUO – pats kilmingiausias metas. Saulė vis dar šypsosi. Visom spalvom laukus, miškus ir pievas dažo. Pirmiausia klevo lapą nuspalvina, o klevas jį žemėn numeta. Man po kojomis. Dėkoju. Matau, obelis pavydi. Ji man, vėjeliui pūstelėjus, obuolį rausvą pamėtėja. Ir jai dėkoju. Kur einu, ten rudens dovanos. Krautė pilnėja. Dar miškas pasikviečia: grybai ima iš manęs šaipytis. Slepiasi kaip kuris išmano, o aš einu einu ir... praeinu.

KAKTUSAI KAUKAZE. Kalnai atrodo stebuklingi. Jų viršūnės žerėjo. Lyg būtų deimantinės. O dangus aplink juos mėlynavo. Leidžiantis Saulei užsidegė kita spalva. Leidausi žemyn... Supykęs kaktusas koją sužeidė. Jo broliai juokėsi. Visi dygliuoti, kaip ežiukai, visi kaip vienas galėjo žeisti ir ginti savo karalystę... Kaip žmonės.

KIPARISAI stovėjo aukšti ir išdidūs. Visi kaip vienas, kaip kareiviai rikiuotėje. Dieve, pamaniau, juk ir aš toks kadaise buvau. Rikiuotėj. Tiesa, prastą milinę vilkėjau. O jie – žali ir gražūs, pasitempę. Kelis kartus už mane aukštesni, giliai į klintis šaknis suleidę.

Ėjau pro juos ir kalbinau kaip žmones, kaip senus kareivius, su kuriais rikiuotėje stovėjau. O jie tylėjo... tylėjo... tylėjo...

RODODENDRAI. Ten, kalnuose, buvo vasaros žiema. O čia, didžioje pakalnėje, rododendrai žydėjo. Mažom ugnelėm degė. Saulė jas kurstė. Skaisti pietų Saulė. Kiekvienai šakelei kibirkstėlę grožio dovanojo. Veltui. Kaip žmogui, kuris nemoka už nieką dėkoti.

JŪRA sutvisko, į molą daužydama bangas. Jų purlai šoko į akis. Gal norėjo, kad nematyčiau vandens platybės. O aš ją mačiau: didingą, plačia krūtine alsuojančią. Ir bangą po bangos genančią arčiau kranto, arčiau žmonių, kad jie tai matytų.

Jūra, kas tave tokią išdidžią sukūrė?

AKMUO. Prie molo guli akmuo. Šiltos bangos jam nugarą kaso ir kaso, o jis miega nuo neatmenamų laikų, toks senas, toks slidus, žaliom samanom, lyg plaukais apžėlęs. Norėtum įsitverti, norėtum prisiglausti, o jis neleidžia, jam nereikia žmonių.

Jam vienos vienintelės jūros užtenka.

VERPETAS. Ramiai, ramiai plaukia upė. Atrodytų, ne vandens paviršius, o stiklas. Ir staiga – kliūtis. Akmuo. Vanduo šapelį, tyliai plaukusį, į gelmę

pradeda traukti. Jis vis dar paviršiuje, vis dar nepasiduoda skandinamas, bet, būdamas vandens nelaisvėje, jau neturi jėgos. Verpetas jį traukia. Gilyn, gilyn... Kaip žmogų – likimas.

UPĖ. Mačiau ją iš aukštai. Raitėsi tarsi žydra gyvatė: kalnus, miškus juosė, pro miestelius, kaimus vingiavo, ties sodybomis sustojo. Tolumoje draugę sutiko ir susiliejo su ja. Abi toliau rangėsi, bėgo, kol dar didesnę surado. Tai jau buvo didžiulė, graži upių upė. Jos laukė marios, su bangomis, su žmonių laiveliais. Kokia nyki būtų mūsų žemė, jei neturėtume Nemuno.

SMILTELĖ maža mažytė, bet reikalinga. Viena, kita... Daugybė. Ir ant jų jau gali atsigulti. Į saują pasisemti. Ir galvoti, galvoti: nuo ko viskas prasidėjo? Ar tik ne nuo jos, mažos smiltelės? Esančios prie upės, prie ežero, dykumų neaprepiamuose toliuose.

KRIAUKLĖ. Pakėliau ją nuo smėlio, priglaudžiau prie ausies ir išgirdau: joje jūra ošia, bangas į krantą meta. Mažas ir galingas. Gyvenimo pradžią mena. Juk joje kažkada gyvybė buvo. Tik kodėl užgeso, kodėl dingo? Tik jūros nerimas liko, toks aiškus, toks artimas ir savas. Gal ji ir davė pradžią pradžią? Po mažos smiltelės...

VĖJAS atlėkė nuo jūros ir plaukus suvėlė. Jūros vėjas. Keistas, druskos gabalėlį įsitvėręs. Toks juokingas, padykęs, tas jūros ir tolių vėjas. Sako, jis Saulės brolis, tos Saulės, kuri šildo ir guodžia... Padūkęs jūros vėjas, į šokį kviečia... Eičiau, tik bijau Saulės ir... jūros.

NAKTIS, o jūra nerimsta: vis šėlsta, vis blaškosi, lyg mergiotė padykusi. Norėčiau su jūra nors vieną žvaigždėtą naktį pabūti, dangų nakties matyti. Tik jausmas į širdį lenda: neliesk jūros naktį – paklysi jos toliuose ir niekada nebegriši. Liksi tarp Žemės ir Dangaus.

VAKARĖ ŽVAIGŽDĖ. Tokia aiški ir tokia graži, tarsi pasakų karalaitė. Ji merkia, ji moja, kažką sako, o aš, žioplys, nieko nesuprantu. Būtų juokinga, jei nebūtų gaudu. Juk vieną kartą žemėje gyvenu, o ją kas vakarą matau... Atleisk, man, amžinoji žvaigždele. Neužilgo pas tave ateisiu...

MĖNULIS. Esi dangaus klajūnas, tikrai žinau. Apsimetinėji. Kartais vieną veidą rodai, kitą kartą – kitą. Ir vis šaipaisi, pro langą naktį lendi, ties lova

sustoji. Tik nieko neklausi, nieko nesakai, veidą gražia spalva nušviesti ir iš gryčios pats vienas ramiai išeini, per dangų už miško. Kitą naktį vėl grįžti ir taip darai daug kartų. Ir vis kitoks esi. Dėl to tave dažnai sapnuoju? Būkime drauge, kol žvaigždės leidžia.

ŠALTIS. Žiemos draugas esi. Ant lango tulpes, lelijas rašai. Nuostabų pieštuką turi. Bet tau čia neramu. Vis dairaisi, vis Saulės bijai. Tamsios tavo akys, nematomos ir šviesiausioje naktyje. Pirštais galingais teptuką spaudi ir baltus kailinius dėvi. Pavydžiu tau paslaptingo buvimo ir meniškumo. Nors teptuką paskolink.

ORAS. Nematau, kad esi... Ranka mosuoju, į saują imu, o ji – tuščia. Spaudžiu ir suspausti negaliu. Toks silpnas, toks bejėgis esu. Įkvepiu ir lengva, ir gera pasidaro. Tada žinau, tikrai esi. Visur esi. Tikras, be apgavystės. O gyvenime daug kas apgauna...

GEGUŽINĖS PAMALDOS. Matėm altorių Marijos litanijai skirtą. Atsiklaupėm. Žvakių šviesa akyse suspindo: sveika Marija malonės pilnoji, kuždėjo moterų, merginų lūpos. O mes, bernai, žvirblį pasigavę laikėme. Auką pačiam Dievui. Ir paleidom jį, tegu skrenda. Žvirblis lėkė ir nežinojo, kur laisvė, kur jo gyvenimas. O mes kikenome. Tik vėliau supratome, kad pasijuokti iš bet ko negalima. Net iš seno žmogaus.

OBUOLYS. Mane neteisėtai pagundos vaisiumi apšaukė: tai ne aš ant Pažinimo medžio anais laikais augau ir ne mane, Žalčiui sugundžius, Ieva nuskynė. Aš tada Šiaurėje vos gyvas buvau. Metai mane išaukštino, ant obels užkėlė. Dabar didžiulis galiu: turiu motiną plačiašakę, tėvo man nereikia. Bitės dulkeles neša. Ačiū joms.

KRIAUŠĖ. Augau, kaip ir kiti vaisiai. Jauna graži buvau. Obuolys vis piršosi, vis šalia. Kartą pajuntu – storėju. Raustu ir storėju. Sakau, gal kas skrandyje... Eina dienos, o aš pampstu, pampstu. Matau, vyšnia šaiposi. Graži, raudona. Gražiausiai ant šakelės supasi. O mano pilvas lyg senos bobos. Užėina vėjas. Vakaris. Galva susisuka ir krentu, krentu, ant žemės. Tyžtu ir ištyžtu. Tada vapsvos, bitės ir dar visokios nedorėles mane, paliegusią, užpuola... Ką darysi.

VYŠNIA. Mačiau kaip kriaušė storėja. Per daug valgė. Bet ir man viduriuose kietas gumulėlis augo, kietėjo. Išsigandau – gal koks vėžys užpuolė? Niekam nieko nesakiau. Slyva vis į mane žvilgčiojo. O ji – didžiausia pletkininkė. Pati

savęs nemato, kad pampsta, o kitą mato. Būtų save dar gyrusi, jei ne žalsvas paukštis. Jis tik cipt ir nusinešė vyšnią.

DAIGELIS. Pateko jis po juodo asfalto dangą. Galingas traktorius prispau-dė. Beliko tik žūti. Tačiau daigelis sukaupė visas jėgas, visą išmintį, kurią jam kažkada dovanojo gamta ir rado mažą plyšiuką, po to – kitą, o paskui iškėlė visą kauburį. Net negailestingas asfaltas nustebo: negali būti. Iš kur tiek noro gyventi?

BITĖS. Atskrido spiečius ir susimetė ant tvoros. Mes jo bijojom: juk bitės skaudžiai gelia. Sako, kiekviena bitė turi nuodų maišelį ir adatą, kuria storiąsą odą praduria. Pasikvietėm kaimyną bitininką. Jis apžiūrėjo spiečių, ranka paglostė ir tarė: „Sveikos, bitelės.“ Paskui jas į kraitelę susėmė ir dro-bule uždengė. Iki vakaro paruošėm gulstinį avilį. Jo durys – dvi storos lentos, plautais vadinamos. Jas atidarėme, o prie angos priglaudėme plačią stalo lentą ir ją apdengėme raštuota staltiese. Tada atsinešėme kraitelę su bitėmis ir visi suklaupėme aplink stalą, tarsi altorių. Kaimynas atrišo kraitelę. Bitės ramiai dūzgė, bet buvo susikibusios, vieningos. Pavertus kraitelę, bitės į avilį nesku-bėjo, nors jas ir raginame: „Eikit, eikit, čia gi jūsų namas.“ Ir štai – stebuklas: pamatėm didelę, ratuotą bitę. Ji išdidžiai žingsniavo į avilį, paskui ją – palyda ir visos kitos. Tai buvo jų, bičių, motina. Be jos spiečius niekur neitų. Be jos nebūtų bičių.

Tada mes, vaikai, pažvelgėme į mamos akis ir jose pamatėme skausmo ašarą.

BIČIŲ MOTINA. Bitininkai ją dar motinėle vadina. O tie, kurie labai aukš-tina, dar ir Karaliene tituluoja. Augina ją bitės, lopšelių augti pasiuva. Minkštą, dailų. Iš mažo, mažyčio kiaušinėlio, kurį į tą lopšelių padeda senoji Karalienė, gimsta nedidelė kirmėlaitė. Ją bitės auklės labai globoja: gamina pienelį ir juo dieną naktį maitina, lopšinę niūniuoja. O ji auga, auga ir keičiasi. Ją į vystyklus suvynioja, o kad dar šilčiau būtų – mažyčiame namelyje uždaro. Ir ji ten kvaksėti pradeda. Senoji labai išsigąsta: „Ką aš padariau. Juk ji grasina...“ Ir prašo bičių: „Lėkime kitur. Ji mane nugalės, ji mane kardu nukirs. Aš dar noriu gyventi, dar galiu daug kiaušinėlių sudėti.“ Bitės paklūsta ir... išspiečia. Kartais ir baimė reikalinga.

JAUNOSIOS VESTUVĖS. Išpuošė ją pačiais gražiausiai rūbais, šukavo dailiomis šukomis plaukus, kelias dienas ir naktis darbavosi, o kai nukrito rasos, kai meiliai nusišypsojo Saulė, jaunoji su pulkelio išrinktųjų pasirodė ant

laukųjų durų slenksčio. Ji buvo iškvėpinta daugybe kvėpalų, kad jaunikiai ją susirastų. Ir pakilo nuo prielakio jina, ir subirbė dailiai žibančiais sparneliais. O, koks dangus, o kokia jo mėlynė! Tai ir skrenda, tai ir dairosi: kurgi tie jaunikiai, ko gi nesiperša? Ne, ne... Ir jie skuba. Daugybė atleikia. Tai bent vestuvės, tai bent meilė. Poli meilė. Štai kur pradžių pradžia. Vieną vienintelį kartą gyvenime.

TRANAS – storas, išdidus, bičių globojamas, skaniausiai maitinamas. Atrodytų, amžių amžius šitaip gyvens. Taurę midaus gers ir vestuvių lauks. Tik po vestuvių niekada nebegrįš. Nežinojo jis, kad meilė – viena vienintelė. Atidavei gyvybės pratęsimo ląstelę ir krisk į žemę iš mėlyno dangaus. Tu jau nereikalingas.

TRANO BROLIS. Nesisekė jam. Vestuvinio skrydžio neapturėjo. Tūnojo avilyje. Valgyti retokai gavo. Midaus taurę kiti išgėrė. Kai į duris pasibeldė ruduo, bitės jį pamiršo. Silpo vargšelis, seko paskutinės jėgos. Ne jam mėlynas dangus. Ne jam skrydis svaigus. Gal akys nusilpusios buvo, gal... Atėjo senatvė ir pro duris laukan stipruolės išprašė: žiemosiančios vienos. Pavasarį kiti bus. Jaunesni, stipresni... Matėm jį prie avilio ant žemės visiškai paliepusį, sušalusį. Jokio gailesčio senam.

BIČIŲ VILKAS. Keliukas, urveliai – tai bičių vilko gyvenimas. Atskrido jis ir bitę darbininkę atsitempė. Sugavo ją ant žiedo, imančią nektarą, renkančią žiedadulkes. Tu man reikalinga! Oloje kalba.: „Miegok, bitele, ramiai, augink savyje mano vaikučius. O paskui išmesiu, kaip nebereikalingą.“
O mes ar visada reikalingi?

BEVARDIS PAUKŠTELIS. Jis žinojo, kad turi Tėvynę už kelių tūkstančių kilometrų. Ir pasiryžo kelionei. Ant kojelės nešėsi „vestuvinį“ žiedą, kurį jam dovanojo Ventės rage. Sugavo dar visiškai jauną ir paleido. „Lauksime grįžtant“, – pasakė. Ir jis sugrįžo, netekęs daugybės jėgų, bet laimingas. Gyvena jis mažame inkilėlyje mūsų sode ir čiulba, čiulba. Patelės ieško. Vienam, kaip ir žmogui, nuobodu...

VARNĖNAS. Atkeliavo jis į seną būstą. Juk pernai jame gyveno. Vaikelius su žmonele perėjo, augino, gražiom giesmėm lepino, sliekus nuo žalios vejų rinko ir maitino nenuoramas, vis alkanus ir alkanus. Bet vasara slinko rudens pusėn. Sode sirpo vyšnios, brendo trešnės. Ir varnėnas sužūlėjo. Pamatys

raudonuojančią uogą, tuoj už jos. Kartais kauliuką ant šakelės palieka, o kartais ir su juo nuskrenda.

Nelinksma, kai taip. Bet juk jis mums į sodą pavasarį atnešė.

KUODUOTOJI ZYLĖ. Vargšėlė. Ji pūtėsi prieš kitas, savo kuodu atsidžiaugti negalėjo. Rodos, sakė, žiūrėkite, kokia gražuolė esu. Zylės ir kiti paukščiai iš visų pusių ją apžiūrinėjo, išties ji buvo kitokia, – kuodas kanapėtas, nusmailėjęs į viršų, o pati į kitas zyles mažai panaši. Bepalvė.

Tik ar verta dėl kuodo girtis?

LAKŠTINGALA. Lakštingalėlė, mielas paukšteli... Dešimtis kartų kartojo-me šitą frazę. O ji vis nečiulba, vis kažko laukia. Gal lizdelio neturėjo, o gal vaikėzai ji išdraskė? Juk visko ir paukštelių gyvenime būna. Ėjome į mišką, kur ankstesniais metais jos taip gražiai savo treles laidydavo, taip gražiai daugybę žodžių žodelių išrokuodavo. Tik šiomet ilgiausiai tylėjo. O kai ėmė rokuoti: „Jurgiuk, kinkyk, kinkyk. Jurgiuk, klausyk, klausyk. Dar dalgį paplak, paplak, paplak...“, suklusom: nebėra arklio, kurį reikėtų kinkyti, nebėra dalgio – surūdijo, nebėra pintelės ir plaktuko dalgei plakti. Švyliu laukai užžėlė. Tai ką dar priminti turėjo miela lakštingalėlė?

Tuo ir baigėsi maža, liūdna pasakėlė.

ČIMČIAKAS – tokiu vardu mane žmonės pakrikštijo. Čim... čim... čim... Pats ištarti negaliu. O panašus esu į žvirblį. Bukas mano snapelis, akelės mažos, pats rainas, tik pakaušis rausvas. Gal tuo nuo žvirblio ir skiriuosi. Ir dar: čirkšti nemoku. Retai kas mano balselį girdi.

DAGILIS nutupia ant šakelės ir prašo: nepainiokite manęs su čimčiaku – daug gražesnis ir tvirtesnis esu. Įsižiūrėkite. Kokios spalvingos mano plunksnos: seiliniuką baltą nešioju, aplink snapelį – rausvas lankelis, ant pakaušio – juodas lankelis, sparneliai gelsvai padažyti, uodega lyg šarkos, – ilgoka... Kažin ar kur gražesnę už mane surasite?

TULŽIAI daug kuo pasigirti gali. Snapo ilgis – jo paties trečdalis. Mėlyna galvytė, mėlyni sparneliai. Ir taškeliai eilutėm balti, ir molinė spalva, taip ir kojelės dažytos. Mylėtis ir ant šakelės gali... Vienodo ūgio, vienodo grožio abu.

MAŽASIS APUOKAS – išdidus. Akys – kaip sagtys. Vietoj kepurės ar kuodo lyg ausytės plunksnelės pakilusios. Pilkas pilkas storulis. Pelėdos pusbrolis. Nežinia, ką jis galvoja. Skristi, ar ramiai tupėti?

VARNA. Kieme augo ir užaugo labai aukštas vikmedis. Pavasarį baltom žiedų kekėm pasipuošdavo, o vasarą mažyčių sėklyčių priaugindavo. Nuo pat rudens paukšteliai jas lesdavo. O kartą didžiulė varna atskrido ir pačioj viršūnėj ant plonytės šakelės nusileido. Susvyravo, vos vos išsilaikė. Broliukas, žiūrėjęs pro langą, labai išsigando: „Lūš šakelė ir varna žemėn nukris!“ Varna papūtė uodegą, suplasnojo sparnais ir... nuskrido. Net pavydas suėmė.

VĖŽLYS buvo vardu Dilas. Kalbinom jį, o jis tylėjo. Užsigalvojęs ir užsigalvojęs. Namelį ant kupros nešiojosi. Tai prie durų nueina, tai atgal sugrįžta. Kartą laukan išėjo. Kėblina taku. Klausiam: „Tai kur dabar?“ O jis pasižiūrėjo į mus ir pasakė: „Einu komunizmo statyt. Va ten – už horizonto.“ Nedrįsom ginčytis. Išleidom.

KOLORADO VABALAS. Girdėjom jo skundą. Jis porino: turėjau šiltą ir saulėtą tėvynę. Amerikonas buvau. Iki soties valgiau. Škanėstas – bulvienojų jauni lapai. Pats nepajutau, kaip su bulvėm į laivą patekau. Kažkas pasakė: „Europon plaukiam.“ Maniau, kad Europa kaip gerą bulvių draugą priims. Iškrovė. Mašinom į Sovietų sąjungą atvežė. Nustebau – ir čia bulves augina. Padėjau kiaušinių ant bulvių lapo. O paskui išsigandau – pionieriai raudonais kaklaraiščiais kaip uogas mano palikuonis rinko. Po rublį už kiekvieną gaudavo. Bet maniškiai ne kvaili: žiemoti į žemę kuo giliau lindo. Dabar mūsų čia mi... mi... milijardai...

BALANDIS buvo baltas. Galėjai sakyti: taikos balandis. Gyveno drauge su kitais mėlynai pilkais bendraamžiais. Bet jo spalva šiems nepatiko. Kaip žmonės pasakytų: nes buvo balta varna. Papylėm jiems lesalo. Visi supuolė. Atskubėjo ir baltasis. Čia vienas, čia kitas jį užpuolė, tolyn nuo maisto vijo. Kol šie pešėsi, kiti pasisotino. Viską sulesė. Nė mažiausio trupinėlį nepaliko. Kai du pešasi, trečias laimi.

BUKUTIS. Labai mažas paukštelis. Mažo jam inkilėlio reikėjo. Žinojom jo norus. Patį mažiausią inkilėlį obelin įkėlėm. Landelėn nykščio pirštas telindo. Apsigyveno. O džiaugėsi: pagaliau tinkamą būstą susirado. Nešėsi ten viską, kas jam atrodė geriausia – šapelius, plunksnas, plunksnes, kitų paukštelių pamestas. Kai lizdelis pastorėjo ir duobutė pagilėjo, į porą saviškę susirado.

O ši ir kiaušinėlių į lizdelį padėjo, juos aptūpė. Storojosi mažasis paukštelis savo dideliu gyvenimu. Išsikėlė mažyliai, triukšmingi, besočiai. Nusiklausė katinas, kad būste pagyvėjo, tai ir ropštėsi, bandė prieiti prie mažylių ir juos laukan išvilioti. Kilo triukšmas. Paukštelis pagalbos šaukėsi. Ir suskrido pulkas geradarių. Iš visų pusių katiną puolė, gėdino. Paukštelio gyvenimą apgynė.

VANAGAS. Aukštai pakilo vanagas. Gerokai alkanas. Rodos, visą žemę matė. Suko ratą po rato ir palengvėle leidosi žemyn. Platūs galingi sparnai lengvai laikė ore. Akys ieškojo grobio; akmeniu pultų, jeigu ką nors lesamo pamatyti. Pralėkė pro didelę sodybą. Kieme pulką vištų pamatė. Apskrido trobas. Vištos ramiai lesinėjo, apie jas sukiojosi didelis margaspalvis gaidys. Tai bent grobis, pamanė. Pulti turėjo pro medžių tarpą. Taip dažnokai darė ir laimėdavo. Tai ir smigo drąsuolis sparnus suglaudęs žemyn. Vėjas ausyse užė... Štai, štai ir vištos. Tik ant vartų būta spygliuotos vielos, kurios negalėjo matyti. Ji išplėšė vanagai krūtinę. Kai jį pakėliau, dar buvo gyvas ir į mane klaikiomis akimis žiūrėjo, tarsi sakyti: apsiskaičiavau.

KRANKLYS. Važiavome automobiliu. Pro šalį lėkė berželiai. Kelias tai kilo, tai leidosi. Nuotaika puiki. Rytuose tekėjo saulė. Dangus žėrėte žėrėjo. Staiga ant kelio pamatėme juodą didelį paukštį. Stovėjo ir laukė... mirties. Nors ir cypė mašinos stabdžiai, bet jis nesitraukė, nekilo. Liko ant kelio juoda dėmė. Toliau važiavome tylėdami. Žūtis, kieno ji bebūtų, yra žūtis.

KIŠKIS. Mes jį zuikiu vadindavom. Žiemą palangėn ateidavo ir obelaitę gėdavo. Ir šiąnakt sodininkas buvo, sakydavom. Kovo mėnesį šūkauti pradėjo. Balsas klaikiai skambėjo žalsvoje mėnesienoje. Gal kokią nelaimę pranašauja? Paprašėm kaimyną medžiotoją, kad... Na, žinote, kad nušautų. Ėjom, ieškojom, ant sniego pėdas matėm. O sodininko – niekur. Priėjom griovį, ogi po karklu tupi ir taip arti, net akis įžiūrim. Pilnas baimės. Maniau, nuspaus kaimynas dvivamzdžio gaiduką ir... Gaila pasidarė. Ne kiškio, o jo gyvenimo. Kaimynas šūktelėjo: „Na!“ Ir kiškis šoko iš po karklų kelmo. Aplinkui – plynas laukas. Šanso išlikti gyvam beveik nėra. Bet yra medžiotojo garbė. Išliksi, jeigu... O mes ar visada tokią galimybę turime?

EŽYS. Gyveno jis sodyboje po bičių aviliu. Mirusias biteles valgė. Susinešė sau patalą. Pavargęs tūnojo. Kai jį palieti, supupena ir į kamuoliuką susiriečia. Vos smailą snukelį matai. Tik nuėjus sukrunta – bėga, kur saugiau. Atrodytų, nebežino, kur būstas.

Bet jis buvo vienišius. Gal todėl ir išėjo saviškės ieškoti. Išėjo į tą pusę, kur dundėjo kelias. Jam reikėjo kelią pereiti, reikėjo nukakti į kitą sodybą, kurioje kiti ežiai gyvena. Kelias platus, o žingsniai lėti. Nėra kada apsidairyti, o dar naktis. Švysteli galingi automobilio prožektoriai ir ežys vos spėja kamuoliukan susiriesti...

Gaila bityno gyventojų, bičių sanitaro.

BEVARDE ŽUVIS. Didelė ar maža visuomet – slidi, rankose neišlaikysi: suspurdės ir iškris. Gerai, kad ne į vandenį. Tada tiek ir tematytum. O grožio kiekvienai užtenka. Gražiausios egiptietės Raudonojoje jūroje. Atsigėrėt negali. Plaukioja tarp koralų, pulkeliais. Viena už kitą gražesnės. O kurią nusiziūrėjau, vis arčiau mūsų plaukė, plačią uodegėlę vizgino, spalvas keitė. Jūra ramiausiai siūbavo: aukštytyn, žemyn, giluminę augaliją judino. Nuo povandeninio pasaulio akys raibo. Žuvis akyse sustingo, paskui apsisuko ir nutolo. Žinojau, daugiau jos niekada nebematysiu.

Tada ir pagalvojau: kokia nepaprasta laisvė, koks grožis, kokia palaima vandenų karalystėje. Tik pavydėti tegalėjau. Bet reikėjo kilti.

KAROSAS. Gyveno jis tvenkinyje, pačiame dumblyne. Nusenūsti minkštuose pataluose galėjo. Bet ir valgis kankino. Reikėjo pakilti, apsidairyti, tyrame vandenyje pasivartyti. Čia ir Saulė arčiau. Kieti žvynai kitaip sužvilga. Dar prieš panelę, gražiausiai pasirėdžiusią, gali pasimaivyti, uodegėlę pasukti, snukučiu į pašonę bakstelėti. Pienių pūslelė pilna. Juos taip pat reikia išpilti. Turi giminių pratęsti.

Kartą karosas pamatė keistą, žibančią žuveliūkštę, slieką įsikandusią. Puolė kaip kvailys prie jos ir visa gerkle griebė. Ir jis žaibo greičiu ant kranto atsidūrė, o tenai – du berniukščiai... Štai tau ir sliekas.

MUSMIRĖ didžiavosi: esu ne tik baisi, bet ir graži. Raskite bent vieną kurį grybą, kad taip išdidžiai prieš grybautojus stovėtų. Su ja ginčytis buvo beprasmiška – musmirės ištis niekas nelietė. Joks grybautojas į krepšį nedėjo. Ji tarsi fakelas kiekvienam iš toliausiai švietė, savo margaspalvę kepurėlę rodė. O kartą atėjo jaunas vaikinys ir dideliu batu spyrė į pačią gražiausią kepurę, nulėkė ji po eglės plačia šaka. Ir pravirko...

Negražu be saiko girtis.

UMĖDĖ. Užsiauginau storą lūpą. Imčiau armonikėlę, taip surairuočiau, taip užgročiau – visas miškas mano melodijų klausytusi. Neilgai šitaip umėdė

gyrėsi. Prie jos, mažutės, artėjo kirminas, vienas, paskui kitas. Ją užpuolė daugybė baltų, gražių kirminų. Visi, kaip vienas, ėmė ją ėsti, gardžiuotis. Per valandą kepuraitė korėta pasidarė. Išsigando gražuolė rausvag Alvė umėdaitė ir susiėmė už galvos. Jai iš lūpų išslydo vienas vienintelis žodis: „Viešpatie!“

RAUDONVIRŠIS BARAVYKAS girdėjo, kad tikrinis baravykas ant jo burnoja: „Koks tu baravykas, jei lepšės esi nevertas? Perpjauna – pajuoduoja. O koks tavo raumuo, koks kotas, – kirmėlės sulenda ir visą mėsą suėda. Nors kiek ūgteli – išpursti, pajuosti ir niekam nereikalingas pasidarai.“ Klausėsi, klausėsi tokių žodžių raudonviršis ir labai nuliūdo: „Ką darysi. Toks jau mano likimas...“

GRUZDAS. Kaip žinote, augu pačiose slėsniausiose vietose. Mėgstu upelių pašlaites, vakarais klausausi, kaip čiurlena vanduo. Ruduo man maloniausias metas. Kartais koks lapas kitas nuo medžio nukrenta. Susilieju su žaliom samanom ir manęs dažnai net nepastebi. Esu laimingas, nes turiu kietą galvutę, baltą ir gražią apacią, bet esu kartokas. Mano pienas ne toks skanus grybų mėgėjams, taigi ramokai gyvenu.

Gera, kad taip.

EGIPTO SAULĖ. Galvojau, kad Saulė visur vienoda, vienodai šviečia, vienodai šildo. Apsirikau. Egipto saulė buvo kitokia. Ji buvo pačiame Dangaus zenite. Spindulius lyg adatas ant pliko kūno bėrė. Net dykumos smėlis, kalnais kalneliais iš kažkur suneštas, aiškiai kentėjo, degė. Amžių amžius kentėjo, rodos, laukė lietaus, laukė atokvėpio, kad nors menka žolelė prasikaltų. Bet vėjai lietu nešė į šiaurę, kad jis į ledą pavirstų, kad Saulė jo negalėtų pasiekti.

AŽUOLAS. Kada jis gimė ir nupjovęs nepasakytum. Paklystum rėvių tankynėj. Didžion senovėn nukeliautum. O jeigu prakalbėtum, daug ką pasakytum. Tikriausiai jaunystę prisimintum. Vaidilutei ranką paduotum. Juk ji dievams šventą ugnį kūreno, prie aukuro per dienas naktis stovėjo. O jis, lyg jaunikis, į ją meiliai žiūrėjo.

Jurgis USINAVIČIUS

ALGIMANTAS LYVA

KOKS BŪTŲ PASAULIS BE KNYGŲ?

Raštijos poreikis akmenyje iškalė žodį. Ir niekas nežino, koks tai buvo žodis ir kada ir kieno jis buvo ištartas, o po to sekė nesuskaičiuojamos žodžių eilutės. Ar žodis turi pabaigą? Ar egzistuoja paskutinis žodis? Niekas to nežino. Amžinas žodžių srautas pagimdė literatūrą, kuri tarsi sapnas neturi nei pradžios, nei pabaigos. Literatūra atsiranda tarsi iš niekur. Atkeliauja iš paslaptingos erdvės, į kurią nedrąsiai įžengia rašytojai, tarsi kviesdami skaitytoją susipažinti su užburta, stebuklinga žodžio šalimi. Nors žodis nematerialus, bet jis turi didžiulę galią. Deja, ši galia prarandama kasdien. Ir šiuolaikinė literatūra tarsi netenka prasmės.

Mūsų kultūros kodas nėra išsaugotas kaip pirmapradis, baltiškas ir unikalus. Jaučiamas stiprus, ypač Vakarų literatūros poveikis, įtaka. Todėl atsiranda abejonės, ar mes galime parašyti tai, ko dar nerašė kitos tautos. Mūsų literatūra tarsi bėga paskui Vakarų kultūros ekspresą. Pastebimos tik trumpalaikės pastangos rašyti savitai. Literatūrai trūksta ilgalaikės strategijos, atspindinčios tautos lūkesčius, svajones ir netektis. Kadangi nėra tradicijos perimamumo, kiekvienai rašančiųjų kartai būdinga savita pasaulėjauta, naujos idėjos ir unikalūs herojai. Akivaizdu, kad kūrėjų kartos tarsi nemato, nepastebi viena kitos arba žiūri net priešišškai.

Net jeigu būtų sugriauta ekonomika, sunaikintas žemės ūkis, nušluoti nuo žemės paviršiaus miestai, – visa tai galima atkurti, atstatyti iš naujo. Kartais net ir geriau nei buvo. Tačiau jei sunaikinsi kalbą, raštiją, – tautos neliks ir niekas jos neprikels. Prisiminkime tragišką prūsų tautos likimą. Trečiasis baltiškos kultūros ažuolas nukirstas iki pat šaknų. Liko dar du. Puoselėkime

ir saugokime juos. Todėl rašytojas tampa nematomo kultūros fronto kariu, vienišu kovotoju už tautos išlikimą.

Vis dar gajį postmodernizmo ir hipertrofuoto individualizmo mada. Narcisizmu sergantiems rašytojams pravartu priminti pirmojo literatūros almanacho „Varpai“ numerio, išleisto sunkiais 1943 metais, autorių kūrybą bei jų keliamus kultūrinius ir filosofinius klausimus. Norėčiau pacituoti minėto leidinio Karolio Dineikos straipsnio „Žodžio ir dvasios apaštalas“ vieną mintį, kuri aktuali ir dabar: „Išminties žodis ir amžius trunkančios filosofijos kūrimas plaukė iš jo protinio gyvenimo versmės“ (p. 292).

Šiais neramiais laikais kartais slapta ir net atvirai ignoruojama kultūra. Baisus beletristinis paradoksas. Kodėl vyksta žodžio entropija? Tai – baimė rašyti, ką nori. Vidinė cenzūra reikalauja rašyti taip, kaip reikia ir kam reikia? Žmonėms, neskaitantiems knygų, ši problema tarsi neegzistuoja. Rašytojo atvirumas tampa pavojingas dėl vidinių kompleksų ir tariamo gerbūvio praradimo, nors ir nėra baimės atsidurti už groty, trūksta kūrybinės drąsos kalbėti tiesą apie nūdienos gyvenimą. Apie ką rašyti, jei nėra tikros patirties?

Pastaruoju metu grožinė literatūra tapo tarsi užmiršta. Ją brutaliai išstūmė politika. Kalbos, paskalos, gandai, melas, klastotės – štai tie įrankiai, kuriais naudojasi žiniasklaidos „itakotukai“. Nustumdami skaitytojus nuo grožio pasaulio ir panerdami juos į sumeluotų, išgalvotų, netikrų įvykių iliuziją. Besaikis politizavimas – tarsi narkotikas, kurį įveikti gali tik grožinė literatūra. Todėl dabarties rašytojas yra it psichiatras, gydantis nuo politinio apsvaigimo.

Nors okupantas, ačiū Dievui, nemindžioja šventos Lietuvos žemės, šiurpus karas vyksta visai netoli, palikdamas pėdsaką ne tik ekonomikoje, politikoje, bet ir kultūriniame gyvenime. Deja, mes neturime tokių rašytojų, kurių atstovai išgyveno Pirmąjį pasaulinį karą ir apie jį parašė ir šiandien nepamirštų kūrinių. Žymiausi – W. Faulkneris, E. Hemingway, E. M. Remarque'as.

Egzistuoja knygos „ledlaužiai“, pralaužiantys sustabarėjusį lektūros ledą ir atveriantys naujus kelius beletristinei navigacijai. Verta paminėti M. Mažvydo „Katekizmą“, V. Petkevičiaus romaną „Apie duoną, meilę ir šautuvą“, Just. Marcinkevičiaus dramą „Mindaugas“.

Gyvename keistoje epochoje: kai literatūra žudo literatūrą. Sunku suprasti šiuolaikinės literatūros situaciją. Skaitant įvairias knygas susidaro įspūdis, kad kūriniai tarsi neišbaigti, lyg neiškepusi duona. Vyrauja nuomonė, jog aiški kūrinio pabaiga yra tiesiog literatūrinis pralaimėjimas, autoriteto praradimas. Visi skuba, lekia ir nelieta laiko rimtai knygai. Siaurėjant rašytojų interesams menkėja jų kūryba. Atseit, nėra nieko svarbaus ir viskas jau parašyta.

Aktyvuojama standartinė, nepavojinga, todėl ir „neskani“ literatūra. Knygų industrija dirba senomis XX a. staklėmis. Nauji produktai nepagaminami dėl tautinio atsilikimo. Sekimas Vakaraais neišsprendžia problemų.

Stulbina išleidžiamų knygų gausa. Kartais pajuokaujama: rašytojų jau daugiau nei skaitytojų. Galėčiau atsakyti genialiais F. Kafkos žodžiais: „Knyga turi būti kirvis, tinkantis iškirsti jūrai, kuri mumyse užšalo“. Nebijokime knygų lavinos. Niekas nepaskęs, bet būtinai sugaus savo „žuvį“. Žmonija neturi intelektualiai badauti, netekusi knygų.

Nors kūrybiniai rezervai praktiškai neišsemiami, problema ta, kad jie būna tarsi užblokuoti. Rašančiųjų sąmonė užkrauta buitiniiais rūpesčiais, visuomeninio intereso neturinčiais klausimais. Todėl literatūra menkėja, smulkėja, buitiskėja, žvalgomasi į tautai nebūdingas tradicijas ir elgsenos normas. Dabar tariami originalai stato knygų piramides, triumfo arkas savo tuštybei patenkinti. Sakoma, kad tik kvailybė neturi ribų, o žmogaus protas – ribotas. Nors „novatorių“ netrūksta.

Vis dažniau kalbama apie dirbtinio intelekto panaudojimą kūryboje, kuris neva gali eiliuoti, kurti apsakymus, rašyti romanus, atseit, gali sukurti bet ką... Jokių apribojimų mašininės raiškos laisvei! Bet kas skaitys šią rašliavą? Dirbtinio intelekto sistemos gali atlikti tik užduotis, susijusias su žmogaus protu, tokias, kaip vaizdų suvokimas, balso atpažinimas, sprendimų priėmimas ar kalbų vertimas. Tik ne grožinės literatūros kūryba. Grožinė literatūra – tai žmogaus sielos atspindys. Tai – jo jausmai, svajonės, išgyvenimai, viltys.

Tik nereikia galvoti, kad šio teksto autorius – retrogradas, progreso priešininkas. Reikia įvertinti ir tai, kad atsirado internetas, audio knygos. Nors jau negrįš tie laikai, kai naktį pasislėpę po antklode prožektoriaus šviesoje skaitėme knygas, kokia bebūtų techninė pažanga, popierinės knygos išliks, kaip ir romantiški būriniai laivai.

Gyvename lūžio epochoje, kurioje būtinai pasirodys knyga, sukelsianti visuotinę susidomėjimą ir perversmą žmogaus sąmonėje. Ši knyga bus skaitoma ne vienerius metus, ne vienerius dešimtmečius. Ji parodys kelią iš aklavietės. Ir kokia tai bus knyga, kas ją parašys, niekas nežino. Ji jau keliauja ir netrukus pasieks visus, net ir mažai besidominčius grožine literatūra.

Autorius sąmoningai nemini konkrečių šiuolaikinių rašytojų pavardžių ir jų kūrinių. Tai – tik mintys apie šiuolaikinės lietuvių literatūros situaciją ir tolimesnės ateities perspektyvas. Tai – asmeniniai autoriaus apmąstymai, nepretenduojantys į galutinį teiginių teisingumą. Aišku, galima ir kitokia nuomonė.

Algimantas LYVA

LATVIJOS BALSAI

OJĀRS VĀCIETIS

LAIKAS

Aplankē praradimas –
apako akys,
laikas miršta.

Laikas
irgi mirtingas,
mums lieka jo prisiminimai,
nuotraukos,
ta magiškoji nuojauta,
kai retkarčiais
žaibiškai neriame
į būtąjį laiką,

bet retai –
į būsimąjį.

Mums šiandien apako akys
nuo minčių,
kaip patys sau atrodome,
ir kokie iš tiesų
mes esame.
Reta akimirka,
kai žmogus pabūna
esamajame laike.

ILMĀRS ŠLĀPINS

*mano pasaulis sudētas iš pertrūkių
 tarsi keistame nerime sustingęs
 figūrų kompozicija dvigulėje lovoje
 iš tavęs ir manęs ryte
 iš gėrio ir blogio
 pusryčių kava iš vandens ir tirščių
 kurie pamažu sukuriuodami
 nugrimzta į puoduko dugną
 kalba susideda iš sunkių garsų
 gyvenimas sudētas iš smulkmenų
 metai – iš be galo ilgų dienų ir naktų
 laimė – iš akimirku pavienių
 sąmonės nušvitimų
 kurių smulkmeniškam paaiškinimui
 mes pristingame žodžių
 ir drąsos*

LEONS BRIEDIS

Diena dienon statau šią pilį.
 Ant jūros kranto – ji dalia mana.
 „Visad daryki tai, ką myli...“
 Ir bus tau meilės dovana.
 Dievaž, jaučiu šio jausmo gylį.
 Kas rytą saulė kyla su žara,
 O aš dienų griuvėsiuose:
 „Nedelskim.
 Dar kartą ant šio kranto pilį
 kelkim!“

JURIS KRONBERGS

Tremtis:

pyktis taip dažnai prasiveržęs
paliečia jautriausią vietą –
bėdų ir meilės tarpsnį

Tremtis:

ligoninės laukiamajame, vadinamame Laisve

Aš gimiau tremtyje

Ar esu tremtyje?

Einu Europos 4-uoju keliu
rankose maisto ryšulius nešu:

vienoj – Vakarų poezija,
kitoj – latvių liaudies dainos

O kokia kalba sapnuoji?

Aš sapnuoju vaizdais

EDUARDS AIVARS

NĖ VIENAS PERSONAŽAS NEBEIEŠKO AUTORIAUS

Autorius užėina į barą
Prieblandoje ilgai žvalgosi sugėrovo
Jis pasirenka chemiką, ne bet kokį
O tą, kuris vyksta komandiruotėn į Novosibirską
Mes abu vakarais gėrėme net trejus metus
Po to aš išlipau iš lėtojo mirties vagono
Vėl susitikome po ketvirčio amžiaus
Chemikas atrodė kur kas vyresnis už mane
Nors buvo keleriais metais jaunesnis
Jis visą laiką ritmingai darė vieną ir tą patį
Darbas baras namai darbas baras namai baras niekad dukart
Jis gėrė tiek, kad neprarastų darbo
Visą gyvenimą su motina vienam kambary, greit liks vienišius
Nežino, kaip bus tada, tik jis ir televizorius
Dar liūdesys apie merginą, kurią seniai vedė kitas
Abu tylėjome tol, kol autoriui išsprūdo:
– Tu dažai plaukus?
– Jau nebe, – atsakė chemikas.

Iš latvių kalbos vertė ARVYDAS VALIONIS

DALIA ČIOČYTĖ

ESTETINĖ DISTANCIJA. TĖVYNĖS IŠ TOLO PUNKTYRAS LIETUVIŲ LITERATŪROJE

Menas, literatūra yra tikrovės (ir tikrovės patirties) vaizdavimas, imitacija. Klasikinė Vakarų literatūrologija nuo Aristotelio laikų imitaciją traktuoja kaip vaizduojamojo objekto esmės, vidinės tikrovės imitavimą: imituojama ne vaizduojamojo objekto išorė, o esmė. Vaizduojamojo objekto esmės nuoroda kuriama iš objekto regimų detalių, jas atrenkant ir išdėstant taip, kad jų derinys atitiktų meninę vidinės tikrovės įžvalgą (pvz., portretas atskleidžia charakterį). Kitaip tariant, vaizduoti tikrovę – tai ją patirti, suprasti, aiškinti, atskleisti jos reikšmę.

Tikrovės ir jos patirties supratimui svarbus perspektyvos radimasis. Anglų-amerikiečių Naujoji kritika išryškina suvokimo *perspektyvos* svarbą, „nukaldama“ *estetinės distancijos* terminą. Naujoji kritika, pabrėždama formą kaip semantinę struktūrą, kaip egzistencinės patirties kodavimą, teigia, jog literatūros kūrinys, suteikdamas patirčiai estetinę distanciją, formuoja unikalią ir vertingą tos patirties prieigą, kur forma yra prasmės variantas¹.

Estetinė distancija būdinga kiekvienai meninei egzistencinės patirties interpretacijai, tačiau literatūros pasaulyje esama ir labai konkrečių estetinės distancijos formų. Viena jų – *žiūrėjimo į Tėvynę iš tolo* topas, ryškus klasiikinėje lietuvių literatūroje, ypač okupacijų, tremčių ir egzodo kontekstuose.

¹ Cleanth Brooks, Robert Penn Warren, *Understanding Poetry*, New York: Holt, 1960, 554.

Klasikinė lietuvių literatūros pasaulėvoka žmogų, esantį toli nuo tėvynės, regi archetipinėje prarasto Rojaus situacijoje. XIX a. lietuvių literatūra prarasto Rojaus archetipą interpretuoja kaip progą gilinti tėvynės meilę ir tautinį identitetą. Toną tokiai interpretacijai uždavė Adomo Mickevičiaus poemos *Ponas Tadas* (1834) patriotinio kreipinio inversija: „Litwo! Ojczyzno moja! ty jesteś jak zdrowie. / Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie, / Kto cię stracił. Dziś piękność twą w całej ozdobie / Widzę i opisuję, bo tęsknię po tobie“. Tikrai įvertiname tai, ko esame netekę, – šia logika pagrįstas *žiūrėjimo į Lietuvą iš tolo* literatūrinis topas. Kuriama estetinė distancija: tėvynės praradimas suteikia šansą išvysti, regėti jos esmę. Tokį žiūrėjimą į Lietuvą iš tolo matome Antano Baranausko *Kelionėje Petaburkan* (1859), tremties poeto Juliaus Anusavičiaus kūryboje, Jono Mačiulio-Maironio eilėraštyje „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų)“, Prano Vaičičiaio eilėraščiuose „Yra šalis“ ir „Iškeliaujant iš tėvynės“.

Antanas Baranauskas (1835–1902), kunigas iš pašaukimo (kaip rodo dienoraščio apmąstymai, laišakai ir kt.), poemoje *Kelionė Petaburkan* (Peterburgas, 1858–1859) vaizduoja kelią į aukštuosius teologijos mokslus, į Peterburgo dvasinę akademiją (kuri po 1831 m. sukilimo represijų buvo Vilniaus universiteto Teologijos fakultetas tremtyje). Poemos subjektas džiaugiasi studijomis, joms apibūdinti vartoja biblinę Gerojo Ganytojo metaforą ir sukuria krikščionišką idilę: „Ant šios pievelės Dievo avelės / Ėda želmenus šilko...“; ta pati biblinė ganomosios avies metafora akcentuoja tautinę studijų intenciją: „Par visą dieną grėbstyt sau šieną / Dėl Lietuvos avelių“². Tačiau kelio ženklus (pravažiuojamas vietoves, sutinkamus žmonės...) poetas „ikisemiotiškai“ perskaito kaip turinčius istorinės simbolikos, nurodančius Lietuvos pavergtumą: po Lietuvos ir Lenkijos valstybės padalijimų (1772–1795), kurie pagal tautų teisės ir moralės principus buvo neteisėti, didžioji Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dalis atiteko Rusijai. Todėl tolinimosi nuo Lietuvos patirtis poeto apmąstoma ir tremtinio žvilgsniu. Tremtį nurodo *Žieminių Gudy, Cibirijos* įvaizdžiai, o ypač – uždelsta naracija Utenos bei Zarasų epizoduose. Šiuose itin aukštos literatūrinės vertės epizoduose (III ir V giesmės) retardacija (pasakojimo sulėtinimas) efektingai paryškina atsisveikinimo su Lietuva skausmą, emocinę keliabalsio subjekto (kuris kalba ir tremtinio balsu) reakciją į išvykimą. Poetinio pasakojimo sulėtinimas nurodo subjekto lėto, žeidžiančio

² Antanas Baranauskas, *Rinktinė*, Vilnius: Baltos lankos, 1994, 44–45.

atsiplėšimo nuo Lietuvos patirtį („Sudiev, Lietuva“ ir „Nu, Lietuva, nu, Dauguva, pasilikit sveikos“).

Šį atsisveikinimo su Lietuva dramatiškumą efektingai sustiprina artimasis literatūrinis kontekstas. Poemoje *Anykščių šilėlis* (Anykščiai, 1858–1859) Antanas Baranauskas kuria labai subtilią metafizinę skausmo ir malonumo dermę: subjektas miško erdvėje pajunta, patiria savo paties sielą, ir šis sielos pojūtis yra tarsi skausmas, bet ne skausmas. Šią neįmanomą verbalizuoti patirtį poetas nurodo dviejų veiksmažodžių – skausti ir griauti – sąsaja: **neskaudžia, bet griaudžia**: „širdis neskaudžia, / Ė tik pilna pajautų labai ramiai griaudžia“³. O poemoje *Kelionė Petaburkan* poetas kartoją šią veiksmažodžių sąsają, tačiau keičia jos prasmę ir su stipria poetine įtaiga akcentuoja skausmo motyvą: „Sudiev, Lietuva, man linksma buvo / Savo gyvent šalelėj, / Širdį man **skaudžia, skaudžia ir griaudžia** [paryškinta mano – D. Č.], / Svetimojon važiuojant“⁴.

Poeto Juliaus Anusavičiaus (1825–1907) – bajoro, 1963 m. sukilimo dalyvio, Sibiro tremtinio, eilėraštis „Upe Tėvynės, Tatula miela“ tremtinio Lietuvos vaizdą sutelkia į tėviškės upės metonimiją. Tatula yra magiškas veidrodis, rodantis tobulą prarasto Rojaus harmoniją. Eilėraščio subjektas žvelgia į upės vandenį ir regi jame visos kūrinijos santarvę: žuvis ir medžių, paukščių atspindžius. Harmoniją nurodo biblinė vestuvių alegorija: „Rods, lakiojanti prigimtis visa / Su vandens gyviais suvinčiavota“⁵. Eilėraščio subjektas kaip biblinis Adomas yra kūrinijos centre: jam atrodo, kad medžiai ir krūmai susirinkę aplink jį tik tam, kad pamatytų jį ir guostų, pralinksmintų, sveikintų. Poetas tiesiogiai išsako idėją apie įvertinimą per netektį: „Kaip brangi kraštai, kuriuos aplieni!“⁶. „Mieliausios Tatulos“ opozicija yra Sibiro upės Tura ir Obija – nemeilės ženklas: „Drumzlino vandens vilnys dūkstančios / Be jokios meilės mane bogino / Per pūstas girias varstų tūkstančius, / Nors širdį smūtkas baisus kruvino“⁷. Palaiminga eilėraščio vizija išnyksta kaip svajonė, kaip fikcinė literatūrinė *tarsi* tikrovė (kaip metanaratyvinis autoriaus komentaras kartojamas motyvas *rods, rodos*).

³ Antanas Baranauskas, *Rinktinė*, Vilnius: Baltos lankos, 1994, 33..

⁴ Antanas Baranauskas, *Rinktinė*, Vilnius: Baltos lankos, 1994, 46–47.

⁵ Julius Anusavičius, *Viena pavasario diena*, Vilnius: Vaga, 1980, 51.

⁶ Julius Anusavičius, *Viena pavasario diena*, Vilnius: Vaga, 1980, 51.

⁷ Julius Anusavičius, *Viena pavasario diena*, Vilnius: Vaga, 1980, 52.

Jono Mačiulio–Maironio (1862–1932) lyrinis šedevras „Vakaras (Ant ežero Keturių Kantonų“ (1904) plėtoja priešpriešą tarp svetimo grožio rafinuotumo ir jo sužadintų prisiminimų apie tai, kas lietuviška, kuklu, sodietiškai paprasta ir itin artima. Grožio patirtis sužadina ilgesį to, kas mylima. Eilėraščio motyvų ir ritmo dermė kuria žavingą Šveicarijos peizažą. Šiame eilėraštyje Lietuvos nelygstamumą atveria ne tremties sielvartas, ne svetimo priešiško krašto aplinka, o ypatingo grožio patirtis, estezė:

*Ežero skaisčios bangos liūliavo
Žaliu smaragdu;
Laivą be irklo varė, lingavo
Vėsos dvelkimu.*

*Saulė už Alpių leidos sutingus;
Varpai Liucernos
Dievui aukojo darbus vargingus
Žmogaus ir gamtos.*

*Medžių ant saulės kepintas lapas
Nuspindo rasa;
Rožių iš kalnų papūtė kvapas
Skania sveikata.*

*Audžiau nurimęs aukso svajones
Aušros spinduliais;
Lėkė jos, skrido, pilnos malonės,
Padangių keliais.*

*Vedė jas paukščių kelias žvaigždėtas,
Lydėjo širdis
Į tolimąsias, į numylėtas
Tėvelių šalis.*

*Kiek atminimų–atsitikimų,
Gyvų kitados,
Vienas už kito brėško ir švito
Anapus ribos! [...]⁸*

⁸ Maironis, *Raštai I*, Vilnius: Vaga, 1987, 185.

Klasiko poetinis mąstymas sieja grožį ir gėrį, meilę. Grožio patirtis sutelkia lyrinio subjekto dėmesį į tai ir tuos, su kuriais jis susijęs meilės saitais: tėvų žemė, jos žmonės. Grožio patirties būseną kuriama kaip tėvynės ilgesio atodanga. Tėvynė yra toli pirmiausia (pažodžiui) erdvės prasme. Motyvas „anapus ribos“ yra keliaprasmis. Jis nurodo atsiminimų sferą, prarastą palaimingą praeitį – archetipinio prarasto Rojaus variaciją. Šį motyvą poetas kartoja ir išryškina, formuodamas metafizinės ribos nuovoką.

Prano Vaičiailio (1876–1901) eilėraštyje „Yra šalis“ Lietuva, regima iš tolo, iškyla kaip paslaptinė vizija, – tolima pasakiška idilė, kur linksmai teka kalbančios upės. Šios vizijos centre eilėraščio subjektas regi žmonių tarpusavio meilę: paslaptingosios šalies žmonės sunkiai dirba, yra neturtingi, tačiau jie yra dosnūs vienas kitam ir svečiui. Atskleidamas eilėraščio mįslė: „Šalis ta Lietuva vadinasi“⁹, – poetas ženklina savąjį namų jauseną, interpretuoja buvimo tėvynėje patirtį. Būti tėvynėje – tai patirti savųjų meilę, kuri įkvepia ypatingą, nenusakomą subjekto dvasios žvalumą, budrumą, kūrybingumą: tai būseną, kai „užmigti negali“, kai „kaip vandens upės mislys teka“ ir „idėjos reiškiasi galvoj“¹⁰. Eilėraštyje „Iškeliaujant iš tėvynės“ P. Vaičaitis, vykdamas studijuoti į priešišką kraštą, žvelgia į tolstančią Lietuvą ir reflektuoja asmenišką atsakomybę už tėvynės politinį likimą.

*

XX a. sovietinės okupacijos kontekste lietuvis, esantis toli nuo tėvynės, – tai Sibiro tremtinys arba pabėgėlis į Vakarus. Egzodo rašytojai išvyko iš Lietuvos bėgdami nuo okupanto represijų, nuo mirties, ir laikė save Vakarų tremtiniais. Literatūrinis egzodas iš esmės yra nepalikęs Lietuvos, daugeliui egzodo kūrinių ji yra pasaulėvokinis forpostas.

Talentingas egzodo poetas Kazys Bradūnas (1917–2009), reflektuodamas tremtį ir egzodą, plėtoja *išrauto medžio* identifikaciją. Sonetas „Ūkininkai tremtiniai“ įtaigiai sieja išrautų šaknų ir išrautų („kruvinų“) širdžių motyvus. Detalizuojamas prarastos žemės vaizdas: žemė prarasta ir neprarasta, ji egzistuoja netekties situacijoje netiesiogiai, nematerialiu pavidalu, kaip tai, ko giliausiai pasigendama:

⁹ Pranas Vaičaitis, *Raštai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996, 24.

¹⁰ Pranas Vaičaitis, *Raštai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996, 24.

*Nei žemės, žagrės, nei žirgų,
Nei saulėj šylančių vagų
Nėra tuštėjančioj buity.*

*Taip sėdi jie dienų dienom
Širdim kietom ir kruvinom,
Kaip medžiai, tylūs, išrauti.¹¹*

Įsišaknijimo metafora varijuojama ir religine prasme – kaip įsišaknijimas užgimusiame – įsikūnijusiame Dieve: „Aš – tavin įsišaknijus tauta, / Ne klajoklių gentis. / Aš istorijos neišrauta, / Man tik žaislas mirtis. / Ne liepsnojanti stepių žolė, / Aš – ledinė šiaurės gėlė, / pūstelta Dievo kva-pu, / Į milijonus trupu / Ir lydausi vėl širdimi – Mane tu užgimęs imi“ (eil. „Tautos autoportreto eskizas“¹²). Varijuodamas žemės, medžio simboliką, K. Bradūnas kuria ištikimybės prasmę. Žemdirbiškumas K. Bradūno poetinės filosofijos kontekste yra metafizinė ištikimybė: būti tampriai susietam su savąja žeme, būti lyg medžiui įsišaknijusiam savojoje žemėje – tai gebėti būti ištikimam ne tik žemei, bet ir žmogui, ir Dievui. Žemdirbiškumo / ištikimybės motyvai formuoja tautinio orumo, tautinio pasididžiavimo prasmę. Ji išryškėja daugiaprasmišose įtaigiose opozicijose *žemdirbiai vs. klajokliai, nomadai; žemdirbiai vs. barbarai, bijantys raidės* (eil. „Barbarai bijo“).

K. Bradūno lyrika Lietuvos gamtovaizdžiui suteikia intymumo: apie tautą ir jos vietą žemėje poetas mąsto ne plačiu panoraminiu Maironio žvilgsniu, o sutelkia dėmesį į šeimą, į individualius namus, į giminę, vertikalčiai gilyn. Per šeimos santykių intymumą formuojamas giminiškas santykis su kiekvienu lietuviu. Svarbios šio poetinio mąstymo atramos yra *pėdų žemėje* ir *suartotos žemės vagos* įvaizdžiai: „Aš, pravertęs dobilienos plutą, / Tūkstančius pėdų po ja randu, / Kiekvienoj vagoj senolių būta, / Neiš-plovė jų nei laikas, nei vanduo“¹³. Talpi *vagos* metafora savitai sulietuvina archetipinę teisingo egzistencijos kelio prasmę, susijusią ir su evangeliniais pamokymais apie klaidingus kelius ir teisingąjį kelią (*Mt 7, 13; Jn 14, 6* ir kt.), ir su *la diritta via* paieška Dante's *Dieviškojoje komedijoje*: „Ir tėvai jom eidami neklydo, / Nepaklydo tarpe džiaugsmo ir kančių“ (p. 24, eil.

¹¹ Kazys Bradūnas, *Iš grumsto ir iš dvasios*: Poezijos rinktinė, Kaunas: Šviesa, 1994, 48.

¹² Kazys Bradūnas, *Iš grumsto ir iš dvasios*: Poezijos rinktinė, Kaunas: Šviesa, 1994, 262.

¹³ Kazys Bradūnas, *Iš grumsto ir iš dvasios*: Poezijos rinktinė, Kaunas: Šviesa, 1994, 24.

„Pėdos arimuos“). Poetas sukonkretina, deautomatizuoja krikščioniškąją inkarnacijos sampratą, kviesdamas suklusti: ką reiškia tai, jog pėdas žemėje yra palikęs ir Dievas, jog jis iš tiesų vaikščiojo žeme? („Tai kas gi atsitiko? / Argi po to, kai vaikščiojai žeme, / nieko reikšmingo, nieko?..“ – p. 150, eil. „Tai atsitiko Betanijoje, anapus Jordano“, Jn 1, 28, – iš *Prierašų prie Šv. Jono*). Kelias, takas ženklina ir žmonių tarpusavio ryšius: eilėraštyje „Kaimo takai“ grafiška takų tinklo metafora nurodo darnias sąsajas tarp kaimynų (tai takai, kurių „smėlis / Kaip santaikos ugnelė“, p. 35); takai baigiasi prie kaimo kapinaičių ir panyra į kaimo praeitį, – eilėraščio erdvė-laikyje gyvieji ir mirusieji kartu (plg. Thorntono Wilderio *Mūsų miestelį*, 1938).

Lietuva, matoma iš tolo, įgauna metafizinį matmenį, kuris nepavaldus erdvės atstumams.

*

Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, griuvus Sovietų Sąjungos „geležinei uždangai“, plūstelėjo rašytojų migracijos banga (Zita Čepaitė, Dalia Staponkutė, Gabija Grušaitė ir kt.). Šis migravimas visai kitoks negu egzodas, šiuolaikinis rašytojas migruoja su didelio laispsnio laisve. Tradiciniam literatūriniam mentalitetui migranto centras yra Lietuva, o šiuolaikinė emigravusių rašytojų kūryba daugeliu atvejų multicentrinė: greta Lietuvos kaip pasaulėvokinės atspirties egzistuoja ir kitų kultūrų atspirtys.

Siuolaikinėje emigrantų literatūroje filosofinio žvilgsnio gelme išsiskiria Valdo Papievio, nuo 1992 m. gyvenančio Paryžiuje, kūryba. Išvykimas iš Lietuvos šiam rašytojui yra ne tik *homo viator* archetipo variacija, bet ir savita filosofinė išėjimo iš savęs metafora. *Žiūrėjimo iš tolo* topą Valdo Papievio romanai įdomiai modifikuoja: siekiama įgauti estetinę distanciją žvelgiant ne į Tėvynę, o į patį save – distancija svarbi kaip savęs matymo galimybė. Išeiti iš namų – tai pažvelgti į save iš šalies ir tuo būdu suprasti save. „Kaip išeiti iš savęs – kaip išeiti iš namų, išvažiuoti iš miesto, skrendi iš vieno krašto į kitą? Kaip suprasti save, jei negali pažvelgti į save iš šalies?“ – svarsto romano *Odilė* (2015) pasakotojas¹⁴.

Romanas *Odilė* visą žemiškąjį gyvenimą regi kaip prarastą Rojų: prarastą – nes beatodairiškai trapų, dužų, baigtinį; Rojų – pirmiausia palaimos galimybės prasme.

¹⁴ Valdas Papievis, *Odilė*, Vilnius: Alma littera, 2015, 10.

Aristokratės Odilės personažas atstovauja Vakarų istorijos „gražiajai epochai“ (*La Belle Époque*, nuo Prancūzijos – Prūsijos karo pabaigos 1871 m. iki 1914 m., Pirmojo pasaulinio karo pradžios, ar, plačiau žvelgiant, iki XX a. vidurio). Odilė, vesdama romano pasakotoją į susitikimus su viso gyvenimo drauge Kolete, su kitais savo draugais bei pažįstamais, įveda jį į „gražiąją epochą“. Šią „gražiąją epochą“ romano autorius pasakotojo balsu aiškina kaip tikrojo aristokratiškumo raišką. Tikrąjį aristokratiškumą pasakotojas apibūdina kaip moralesnę visuomenę (kai kilmė, kilnumas įpareigoja – *noblesse oblige*) ir sieja su palaimingos gyvensenos vizija. Skaitydamas Odilės jaunystėje parašytą autobiografinių bruožų turintį apsakymą, jis išryškina priešpriešą tarp klasikinės Vakarų pasaulėvokos ir moderniojo kraštutinio individualizmo: „norėčiau sugrįžti į Odilės aprašytus laikus, kai drovumo buvo daugiau nei įžūlumo, nuoširdumo – daugiau nei cinizmo, abejonių, dvejonių – daugiau nei beatodairiško pasitikėjimo savimi, kai viskas, bent skaitant Odilės apsakymą, rodosi, buvo truputį trapiu, dužiau, subtiliau, tai kas, kad galbūt truputį liūdniau: ne ryškios, akį rėžiančios spalvos, o atspalviai, ne linijos, o virpantys kontūrai, ne drąsūs brūkštelėjimai teptuku, o atsargūs potėpiai gerai įsižiūrėjus ir įsiklausius“¹⁵.

Romanas *Odilė*, pavadintas devyniasdešimtmetės moters personažo vardu ir sutelktas ties šio personažo grožiu (poetizuojantis seno žmogaus paveikslą), dabarties kultūrinio mentaliteto kontekste yra akibrokštas. Tai kontrastas šiuolaikiniam jaunystės kultui, kontrastas jauno sveiko kūno ir džiugaus sėkmingumo aukštinimui.

Filosofine prasme romaną, kurio pasakojimas sufokusuotas į senyvo amžiaus personažą, aiškina gyvenimą kaip visumą. Tokia gyvenimo kaip visumos samprata vyrauja Biblijoje. Biblija intensyviai domisi jos personažų gyvenimais, ir daugelis personažų pavaizduoti nuo jaunystės iki labai brandaus amžiaus. Taip yra todėl, kad biblinė antropologija, kalbėdama apie žmogiškąją kūrybą, apie žmogaus panašumą į kuriantįjį Dievą, teigia, jog pagrindinis žmogaus kūrinys yra jis pats: žmogus – savęs paties bendraautorius. O žmonės diferencijuojasi, jų savitumas išryškėja būtent per visą gyvenimą: „Sulinkę po savo esmės naštą, kartais kone sunykę nuo senatvės, tie žmonės atsiskleidžia su savo individualiais bruožais“, – rašo apie biblinį stilių Erichas Auerbachas¹⁶. Sukurti savo gyvenimą – tai

¹⁵ Valdas Papievis, *Odilė*, Vilnius: Alma littera, 2015, 183.

¹⁶ Erich Auerbach, *Mimezis*, Vilnius: Baltos lankos / ALK, 2003, 24.

sukurti save. V. Papievio *Odilė* yra giliai individualizuotas personažas, ir kartu *Odilė* nėra išskirtinė, ji nėra lemtinga moteriškoji figūra, ji netgi nespinduliuoja kokia nors ypatinga senatvę „pateisinančia“ išmintimi. Ji yra įdomi, intriguojanti, ir kartu tarsi „kiekvienas žmogus“. Kūrinio visuma suponuoja mintį, kad kiekvienas žmogus gali būti įdomus ir intriguojantis. Kiekvieno žmogaus gyvenimas kaip individuacija (Karlo Gustavo Jungo terminas: savasties harmonizavimas ir subrandinimas) gali būti laimės patirtis, ir žmonių tarpusavio bendravimas (kai žmonės žvelgia vienas į kitą taip dėmesingai ir su tokia empatija, kaip pasakotojas žvelgia į *Odilę*) gali būti laimės patirtis.

Romaną *Odilė* galėtume interpretuoti kaip lietuvišką improvizaciją Marcelio Prousto tema (romanas intertekstualiai dialoguoja su Marcelio Prousto romanų ciklu *Prarasto laiko beieškant*, 1913–1927). V. Papievio pasakotojo ieškomas prarastas laikas – tai ne tik abstrahuota „gražioji epocha“, bet ir prabėgęs kiekvieno žmogaus gyvenimas. Prarastą laiką *Odilės* pasakotojas suvokia archetipinėje prarasto Rojaus, kurio vartai kardinaliai užverti, erdvėje: „Praeities ilgesys, bet į praeitį durys užtrenktos“¹⁷. Metafizinę ribą romano autorius moderniai metaforizuoja iškeliaavimo traukiniu situacijoje: lydėdamas *Odilę* į kelionę, pasakotojas traukinių stotyje negali peržengti keliaujančiųjų erdvės ribos, subtilios mirties užuominos.

Rojaus praradimą V. Papievis savitai interpretuoja abstrahuodamas *Odilės* svečių, apsilankiusiųjų draugų – *visiteurs* – figūras. Daroma aliuzija į biblinę žmogaus – ateivio žemės svečio metaforą (plg. 1 Kr 29, 15: „Juk tavo akivaizdoje mes esame kaip praeiviai, tik tavo svečiai, kaip visi mūsų tėvai. Mūsų dienos žemėje yra tarsi šešėlis, išnykstantis be vilties“). *Visiteurs* esame mes visi, – sako pasakotojas. Mes tik grakštaus aristokratiško salono svečiai, tik lankytojai, turintys išeiti.

Romanas *Odilė* supina marumo refleksijos minorą su šviesia pasteliška gyvenimo kaip laimės galimybės tema.

*

Antano Baranausko, Juliaus Anusavičiaus, Maironio, Prano Vaičiūčio kūrinuose Lietuva matoma tremtinio arba *tarsi* tremtinio žvilgsniu. Estetinė distancija deautomatizuoja poetinį suvokimą ir gilina, intensyvina

¹⁷ Valdas Papievis, *Odilė*, Vilnius: Alma littera, 2015, 23.

tautinę bei individualią savimone. Įgauti perspektyvą ir aiškiau išvysti savo tėvynę, savo tautą – tai aiškiau suvokti patį save.

XX a. Egzodo rašytojams Lietuva, regima iš tolo, yra metafizinio Rojaus modelis. Ištikimybė Lietuvai suvokiama kaip metafizinė: būti ištikimam savo Tėvynei ir tautai – tai būti ištikimam ir savasčiai, ir Dievui (Kazys Bradūnas).

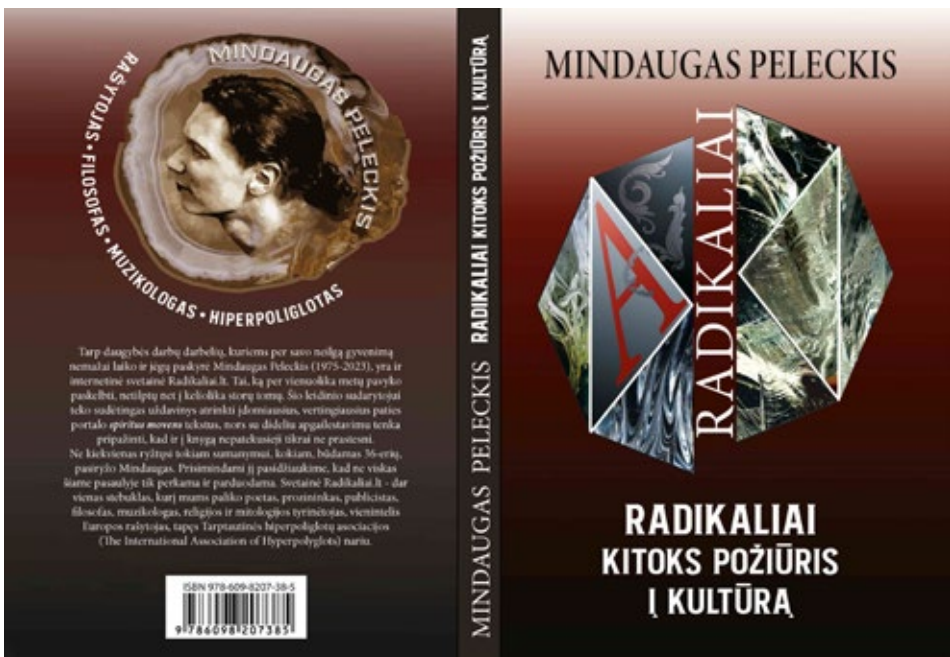
Šiuolaikinėje lietuvių literatūroje estetinė distancija, nutolimas nuo savosios aplinkos, yra meninė individualaus identiteto paieška. Unikaliu Valdo Papievio atveju savęs ieškoma ne tiesiogiai „tyrinėjant“ save, savo reakcijas ir jausmus, o tarsi užmirštant save ir dialogiškai įsiklausant į kitą. Autentiškas dialogas (ar polilogas) išryškina visų jo dalyvių savastį.

Dalia ČIOČYTĖ

VYTAUTAS MARTINKUS

APIE RADIKALŲ AIDĄ

Kai vakar ieškojau naujosios Mindaugo Peleckio knygos¹, prieš mėnesį gautos internetu ir virtualiajame jo debesyje laikinai pasidėtos į mėgstamų Borgeso ar Eco tekstų vertų leidinių lentyną, žvilgsnis atsitiktinai kliudė mažą berniuką Jorį, LSMU gimnazijos 7c klasės mokinį. Per *youtube'ą* jis

¹ Mindaugas Peleckis. RADIKALIAI KITOKS POŽIŪRIS Į KŪRYBĄ (pokalbiai, esė, knygos, garsai. – Šiauliai: Saulės Titnagas, 2025.

grojo savo paties sukurtą pjesę smuikui ir fortepijonui „Aidas kalnuose“, ir jo muzikos mokytoja jam akomponavo. Nežinau, kaip Joriui toliau seksis gyvenime, gal netaps jis nei kompozitoriumi, nei rašytoju, bet (viliuosi) visada ir visur liks kūrybingu žmogumi. O štai vos porą minučių skambėjusi jo pjesė (kaip ir jos komentaras: „*Man pavyko sukurti kažką panašaus į aidą, todėl pavadinau šią pjesę „Kalnų aidas“, nes melodija priminė kalnuose sklindantį garsą, o aidas būtent gerai skamba kalnuose*“), staiga tapo minčių lieptu į minėtą lentyną su naująja, deja, pomirtine, Mindaugo Peleckio knyga.

Kai atsiverti ją, vėl prisimeni autoriaus gimimo ir mirties datas, ir it žaibas perskrodžia liūdesys – koks ankstyvas, bet trumpas gali tebuti kūrėjo kelias! Skaitant knygą iš puslapio į puslapį peršoka ir džiaugsmo spindulys – juk tasai kelias vedė ne per dykumą, o per visiems literatams gerai žinomas *baltas lankas*, kur *juodos avys*, o tas *jaunasis piemuo* puikiai jas išmanė ir visą gyvenimą sąžiningai *ganė*. Ir ne vien Vidurio Lietuvos ar Sūdumos žemumose, ne vien Žemaitijos, Aukštaitijos ar Dzūkijos aukštumose. Tas Mindaugo kelias – per visą aisčių protėvynę, per senąją Europą ir ne mažiau seną Aziją, net Naująjį pasaulį (kaip vis dar pavadiname Ameriką). Pasaulio (ypač kultūros) įvairovės matymo ir suvokimo požiūriu Mindaugo nueito gyvenimo kelio niekaip nepavadinsi trumpu. Jis šimtąkart ilgesnis už šimtamečio senolio, kuris gimė ir visą amžių nugyveno savo kaime ar mieste, bet gal net nepamėgino susišnekėti su artimiausiais kaimynais, kitaip gyvenančiais, kitką moka, kitką tikinčiais. Juk norint ir su čia pat, savame mieste, savoje šalyje gyvenančiais, sutarti, drauge gyventi ir kurti, reikia kuo daugiau (svetimų!) kalbų pramokti, kuo gyvesnių žinių alkti, kuo tikresnių išgyvenimų patirti. Poeto, filosofo, poligloto, muziko ir kiti talentai Mindaugui jo gyvenimo kelią patikimai grindė – ilgino ir platino.

O šiaip su likimu po laiko nereikia ginčytis. Anot už mus linksmesnių prancūzų – *C'est La Vie*. Net ir staiga nutrūkusio Mindaugo gyvenimo kelias, kaip sakyta, vedė toli ir kilo aukštai, kalvų ir kalnų, viršukalnių link. Tad ir to gyvenimo aidas gali „gerai“, anot mažojo Jorio, skambėti. Ir ne kartą. *Internetinė svetainė* – šiuolaikinis bendravimo būdas, jis Mindaugui padėjo greitai pasakyti savo nuomonę apie naujausius literatūros, muzikos, kino, teatro įvykius, atsiliepti į kitų mintis, at(si)verti savo būsenas. Viską daryti savitai, pasak jo paties, *radikalčiai*. Tai yra, parašyti kompetentingai (daugelio mėgstamas žodis), o gal geriau sakyti – su išmanymu, pagrindžiant detalėmis, klasikiniu žinojimu, asmeniniu patyrimu etc. Be to, visada

parašyti gera lietuvių kalba, savu, Mindaugo stiliumi. Kartais kritiškai, kartais ironiškai. Ieškant ne draugų, o tiesos. Kaip sakyta, visada lakoniškai. Tad (kitaip neišeitų) – ir metaforiškai.

Tad atsiverskime, pasklaidykime knygą: į rinkinį sudėti tekstai gana trumpi (tiesa, kai kurie – tęstiniai), jie man primena jau paminėto Borgeso trumpąją prozą arba Eco „degtukų dėžučių etiketes“ – šio autoriaus žinias-klaidos skiltyse skelbtus aktualius politikos, meno, kultūros įvykių Italijoje komentarus. Kuo lakoniški literatūros, muzikos, teatro, bet kurio kultūros įvykio mūsų Lietuvoje vertinimai, tuo sunkiau juos formuluoti, bet kartu jie ir taiklesni. Jie – kaip iš lanko paleistos strėlės – nukauna paliegusius, sergančius, nevertus gyventi miško gyventojus, arba tik pabaido, priverčia daugiau palakstyti, kur saugiau pasiganyti, stipriuosius. Manau, šis šaulys iš prigimties buvo Taiklioji Akis. Ne mažiau svarbu, kad jo ranką ir akį lavino sunkiai (bent man) įsivaizduojama jo minties (erudicijos), vaizduotės, tikėjimų, pažinimo, poetinės jausenos *treniruotė*. Ir ji dovanojo stulbinančių vaisių. Atsiliepiamų, refleksijų. Jo asmeniško, *radikalaus*, užtat gyvo aido.

Gera, kad jau išleisti pagrindiniai Mindaugo Peleckio raštai, kaip literatūriniai, taip ir akademiniai. Gaila, kad jie vėlavo, ir pats autorius ne visus juos išvydo. Bet rankraščiai juk nedega, kaip žinome. Džiaugiuosi, kad Mindaugo Tėtis, irgi literatas, patyręs redaktorius ir leidėjas, Leonas Peleckis-Kaktavičius, dalykiškai rūpinasi sūnaus palikimu. Tikra laimė mums, kad jis moka tai daryti. Šis naujas rinkinys ne tik primena tėvui sūnų, o mums, skaitytojams, – XXI a. 2-ojo deš. lietuvių kultūros įvykius, galimą gilią ir plačią jų anuometinę refleksiją. Ir ne vien. Knyga kviečia sekti Mindaugą Peleckį per kūrybą: talentas atsiskleidžia per kūrėjo siekius ir juos įrodančius veikalus. Branginkime juos net tada, kai jie neatrodo amžini.

Juk kol Lietuva tebegyva, negali negimti, turi vėl gimti mūsų Kristijonas. Arba Mindaugas. Arba Joris. Vardų talentingiems naujagimiams saugome daug.

Vytautas MARTINKUS

2025, rugsėjo 7 d.

Aukštasis Pavilnys

DALIA ČIOČYTĖ

GLAUDI FILOSOFIJOS IR BELETRISTIKOS DERMĖ¹

Gerbiamieji,

Pirmiausia noriu pasakyti, kad knyga *Radikaliai kitoks požiūris į kultūrą* yra iškilus paminklas, Tėvo pastatytas Sūnui.

Reikšminga, kad knyga iliustruota Rimanto Dichavičiaus, kurį Mindaugas Peleckis šioj knygoj vadina legendiniu. Knygoje skleidžiasi dviejų meninio mąstymo figūrų, rašytojo ir dailininko, dialogas.

Ši knyga yra Mindaugo Peleckio pasaulėvokos (filosofinės ir meninės) supratimo, aiškinimo forma. Tai, kaip knyga sudaryta, sukomponuota, kurie tekstai atrinkti, – visa tai Mindaugo Peleckio kūrybą interpretuoja.

Į knygos pavadinimą iškelta, akcentuojama Mindaugo Peleckio frazė *Radikaliai kitoks požiūris į kultūrą*.

Kas yra kultūra? Atrodytų, visi žinome šios sąvokos prasmę, ją vartojame kaip savaime suprantamą, apibrėžiame kaip žmogiškąją kūrybą. Tačiau ši sąvoka nėra savaime aiški, ir knygos pavadinimas į tai atkreipia dėmesį: gali būti įvairių kultūros sampratų – įvairių požiūrių į kultūrą (*toks, kitoks požiūriai...*).

Knygos sudarytojas Leonas Peleckis Kaktavičius Pratarmėje užsimena apie požiūrių į kultūrą skirtingumą: „Prisimindami jį [Mindaugą Peleckį – D. Č.] pasidžiaukime, kad ne viskas šiame pasaulyje tik perkama ir parduodama“.

¹ Pasisakymas apie Mindaugo Peleckio knygą „Radikaliai kitoks požiūris į kultūrą“, skaitytas 2025 m. rugsėjo 23 d. Vilniaus apskrities A. Mickevičiaus viešosios bibliotekos didžiojoje salėje, pažymint rašytojo ir mokslininko 50 metų jubiliejų.

Šiuo sakiniu netiesiogiai užsimenama apie vieną iš kultūros sampratų: kultūra gali būti perkama ir parduodama, kultūra gali būti kovos dėl karjeros, dėl galios laukas. Prisiminkime Mindaugo Peleckio reikšmingą rimuotą kalambūrą: tai ne kultūra, o chaltūra.

Radikalai.lt, – puikus kultūros žurnalas (Aldonos Elenos Puišytės žodžiais tariant), – nuo tokio vartotojiško požiūrio į kultūrą atsiriboja.

Tokia vartotojiška kultūros samprata iš esmės būdinga įvairioms marksistinėms filosofijoms (ne tik senesnėms, bet ir naujesnėms): laikoma, kad kultūros lauke visos ideologijos kovoja dėl galios, dėl įtakos sferų, ir kad visos ideologijos yra tokios, – visos jos yra galios siekiančios.

Mindaugas Peleckis mąsto kitaip: *ne visos*. 2012 m. jis rašė: „Tai – radikaliai naujas požiūris į kultūrą ne kaip į vartojimo objektą ar „iš aukščiau nuleistą“ chaltūrą, o pasimėgavimo, dalijimosi, džiaugsmo teikimo objektą“.

Atkreipkime dėmesį, kad kultūros kaip „pasimėgavimo, dalijimosi, džiaugsmo teikimo objekto“ apibūdinimas eliminuoja konkurencijos elementą. Remiamasi filosofine prielaida, kad *tiesa egzistuoja*; iš to seka tiesos suvokimo džiaugsmas, tas suvokimas gali įgauti meninę raišką, tokiu suvokimu dalijamasi ir dalijimasis teikia malonumą – ir kūrėjui, ir suvokėjui.

Taigi *nėra rivalizacijos*, yra tiesos suvokimo ir tuo suvokimu dalijimosi džiaugsmas.

Ideologijos gali būti įvairios. Idėjos gali rasti iš nesavanaudiško noro suvokti tiesą apie žmogaus prasmę. Tokių idėjų harmonizavimas yra ideologija, pačia geriausia prasme.

Kokia pagrindinė Mindaugo Peleckio kultūros, kūrybos sampratos idėja? Ji išsakoma „Laiškuose Broliui“ (vaikystės draugui Laimonui):

„Supratau vieną dalyką, Broli.

Mes gyvename tam, kad padėtume kitiems. Tik todėl esame labiau žinantys, nei kiti. Tai – ir duotybė, ir pareiga. Jau kalbėjom, bet pajutau tai ir užtvirtinu.

Visos mūsų kančios vardan to, kad kitiems būtų nors kiek geriau.

Taip angelai elgiasi. Velniai dirba sau...“

Šioje citatoje užsimenama apie dar vieną kūrybos, kultūros sampratą: kūryba „sau“, negalvojant apie kitus. Tik saviraiška. Skaitant Mindaugo Peleckio tekstus išryškėja kitoks požiūris: ne visa kūryba yra gėris, kūryba gali būti angeliška, kai ji kelia, skaidrina dvasią, ir gali būti velniška, kai ji

tėra saviraiška, nedėmesinga Kitam. Kūryba reikliai vertinama, kitaip negu sovietmečiu, kai kultūra buvo beveik religingumo objektas, sąvoka „kūrybos žmogus“ tarta su pietizmo intonacijomis, tarsi visa kūryba savaime būtų gėris.

Tad Mindaugo Peleckio literatūriniame mąstyme kultūra, kaip žmogiškoji kūryba, yra ne galios siekis, ne tiesiog saviraiška, o žmogaus prasmės paieška. Kultūra nėra pati sau tikslas. Ji turi turėti tikslą. Tikslas labai paprastas, ir kartu tai yra tradicinių Vakarų pasaulio vertybių reziumė: matyti Kitą, *padėti kitiems*.

Todėl kyla klausimas, kas gi Mindaugo Peleckio pasaulėvokoje radikalu?

Viena radikalumo reikšmė nurodo kraštutinių pažiūrų laikyseną. Ši reikšmė Mindaugo Peleckio mąstymui apibūdinti netinka: jam patinka *klasika, tradicinės vertybės*. Patinka filosofinis, religinis, kultūrinis, pasaulėvaizdinis Centras, o ne ekscentriškumas.

Kita radikalumo reikšmė – tai pagrindinis, esminis, ryžtingas, griežtas požiūris. Taip, ši reikšmė adekvačiai apibūdina Mindaugo Peleckio laikyseną: drąsiai, tvirtai stovėti tiesos pozicijoje.

Pasitikėti tiesos buvimu, stovėti tradicinių vertybių pozicijoje, turėti tvirtą pasaulėvokinę poziciją šiandien yra nepopuliariu, todėl tam reikia ryžto. Šiandien reikia didelės drąsos, kad atstovautum tradicinėms Vakarų kultūros vertybėms ir jas gintum.

Knygoje *Radikalai kitoks požiūris į kultūrą* matome puikias recenzijas, labai asmenybiškas, su ryškia pasaulėvokine pozicija. Ir ši pasaulėvokinė pozicija yra gyva, neturinti nieko bendra su sustabarėjusiomis nepajudinamomis nuostatomis.

Reikšmingas Leono Peleckio Kaktavičiaus pastebėjimas: „Taip jau buvo išauklėtas, kad sakydavo tiesą į akis“. Dviguba sakinio intonacija: ir apgailestavimas (sūnus dėl to nukentėdavo), ir – pasididžiavimas.

Mindaugo Peleckio tekstai – glaudi filosofijos ir beletristikos dermė. Šia prasme panašus mąstymo būdas kaip Friedrich Nietzsche, Jean Paul Sartre, Albert Camus. Mindaugo Peleckio tekstai – lietuviška ir labai šiuolaikiška tokios minties tradicijos versija.

Kam filosofijai reikia literatūros? Kai mąstoma išties filosofiskai – pradedant nuo pradžių, nuo asmeniškos savęs ir savo gyvenimo patirties, tai sąvokos dažnai neaprepia tos patirties sudėtingumo, niuansuotumo, subtilumo. O metafora nesiekia prasmės aprėpti, ji kuria prasmės nuorodą,

kviesdama skaitytoją mąstyti kartu. Metafora nurodo tai, ko (dėl egzistencinės patirties sudėtingumo) neišaina tiesiogiai įvardyti. Mindaugas Peleckis kuria ir plėtoja metaforas, adekvačias siekiamai nurodyti prasmei. Vienas tokių mintijimo pasažų – puiki traukinio įvaizdžio, traukinio vagonų, kupė, ir traukinio Krypties interpretacija (iš „Laiškų Broliui“).

Dalia ČIOČYTĖ

TOMAS VENCLOVA

RIMTUS POETUS PRIIMAME NEPAISYDAMI JŲ BIOGRAFIJOS

Mačiau ją vieną vienintelį sykį – turbūt 1944 metų rudenį. Rodos, dar nelankiau mokyklos, bet jau mokėjau skaityti. Su tėvu tada pakilome Kauko laiptais ir pasukome kairėn, į Dainavos gatvę, kur Salomėja Nėris gyveno. Butas buvo apytuštis ir nekūrenamas. Neatsimenu nei jos vyro Bernardo Bučo, nei sūnaus Balandžio – gal jų nebuvo namie, su abiem niekada nesusipažinau. Mačiau tik nedidelio ūgio nelabai išvaizdžią moteriškę, su tėvu ji kalbėjosi kaip sena bičiulė. Žinojau, kad rašo eilėraščius, ir porą mokėjau mintinai, lygiai kaip Vyte Nemunėlį ar Leonardą Žitkevičių. Tėvas liepė padeklamuoti *Senelės pasaką*, prabilau nesivaržydamas: „Ilgas pasakas mažiemus/ Seka pirkioj vakarais...“ „Oi, *mažiemus*... Reikėtų tą vietą pakeisti,“ – pasakė moteriškė. Man, priešingai, *mažiemus* patiko, o dar labiau patiko *tavęsp* eilėraštyje *Negėsk, žiburėli* ir *šaltone* dar vieno eilėraščio posme – žodžiai, kurių kitur neišgirsi, bet kažkodėl tose vietose labai tinkantys.

Nuo anos rudens dienos nepraslinko nė metai ligi jos laidotuvių. Tuo metinis Kaunas, jau praretintas emigracijos, bet dar ne didžiųjų tremčių, gyveno senomis „smetoniškomis“ nuotaikomis, todėl Nėries padėtis mieste buvo dvilypė. Nacių okupacijos metais žmonės, tiesa, domėjosi, kas atsitiko prosovietiniams pabėgėliams, ir daugiau asmenų, negu dabar manoma, pasiklausydavo Maskvos radijo. Klausėsi, tarkime, Fredoje gyvenusi Ona Kairienė, sena socialdemokratė, tokio pat socialdemokrato Stepono Kairio žmona; susitikusi mano motiną, jai papasakodavo girdėjusi ir Nėries, ir tėvo skaitomas eiles. Grįžus Raudonajai armijai, per pirmąją poezijos vakarą Kaune publika Nėriai plojo mažai – plojo Antanui Miškiniui. Bet

laidotuvės, atrodo, buvo sklidinios nuoširdaus gedulo, Nėris vis dėlto liko labai mėgstama. Keista, bet tą dieną vyko dalinis saulės užtemimas. Su pusbroliu Andriumi tada buvome Fredoje ir įsiminėme sutapimą – sakyk ką nori, simbolišką.

Kiek žinau, ne kas kitas, o mano motina atnešė poetei į ligoninę paskutinį jos eilių rinkinį, perdarytą iš rankraščio ir kitaip pavadintą. Beje, rinkinys *Prie didelio kelio* ne taip jau diametraliai skyrėsi nuo vėlesnės versijos, kaip sako literatūros istorikai: jame pilna tipiškų karo meto eilėraščių, yra net aiškiai nepavykusi *Odisėja*. Tiesa, naujojoje versijoje pašalintas *Tolimas sapnas*, kuriame Galilėjietis atleidžia naratorei meilės nuodėmės (vargu ar politinės), bet reikėjo didelio naivumo manyti, kad jis tada pro cenzūrą praeis. Kristaus minėti valdžia tikrai neleido. O eilėraštis *Maironiui*, neva uždraustas dėl atgailos motyvų, buvo išspausdintas 1946 metais – taigi nieko baisaus jame nematyta.

Mokykloje Salomėjos Nėries buvo pilna – tiesa, su ja kaip poetas rungtyniavo Vytautas Montvila. Abiejų eilėraščiai atstovavo naujai tvarkai, prasidėjusiai 1940 metų vasarą, kuri tarsi trumpam nutrūko dėl vokiečių įsiveržimo, o paskui turėjo tapti amžina ir nepajudinama kaip kraštovaizdis. Sykį per kažkokį vakarą deklamavau *Poemą apie Staliną*, bet gana greitai ją išbraukė iš chrestomatijų ir liepė užmiršti. Likę *Bolševiko kelias*, *Keturi*, *Marija Melnikaitė*, *Mama, kur tu?*, poemėlė Vilniaus Paleckio atminimui – dažnai sklandūs, jausmingi, pasiduodantys raiškimui skaitymui posmai, kurie neatrodė nei priverstiniai, nei apsimestiniai. Žinojau, kad autorė tarpukario metais triukšmingai perėjo iš katalikų į kairiųjų stovyklą, kuriai priklausė tėvas su draugais, ir man tai buvo šaunus poelgis. Nestigo, beje, Nėries posmų, tinkančių bet kokiai tvarkai ir bet kokioms aplinkybėms, juos kartojo tie, kas naujaisiais laikais nesižavėjo, o tokių buvo dauguma.

Per dešimtmečius susiklostė Nėries mitas – atsirado tūkstančiai ekstatikų jos gerbėjų, bene pirmiausia mokytojų ir dėstytojų, ją teisinančių ligi šiol. Tai, kad ji yra didžiausioji lietuvių poetė, virto aksioma. Ta aksioma nebuvo nei prievarta kalama į smegenis, nei kartojama su slaptu pasiūlykštėjimu, kaip dauguma komunistinių aksiomų – ji turbūt vienintelė turėjo autentiškumo. Dažnai bandau susivokti visuose to mito bruožuose.

Alfonsas Nyka-Niliūnas, skaitydamas trečiąjį Nėries tomą, pasakė: „... deginkite laiškus ir dienoraščius, visi, ypač ankstyvus, kuriems gresia nors ir mažiausias pomirtinio paskelbimo pavojus, kad paskui nesigailėtumėte, jau gulėdami po velėna!“ Gilintis į tuos tekstus paprasčiausiai nepatogu – tiek

juose nebrandžios provinciškos melodramos, banalybės, troškinančio sentimentalumo, tiek mažai intelekto ar meninio skonio. Eilėse Nėris irgi ne iš karto pakyla aukščiau šio primityvaus lygmens: visur užgauna klausą „svaigūs nakties bučiniai“, „pajaco juokas“, „raudantis vėjo smuikas“, Karmen su raudona rože bei panašios beviltiškos klišės. Bet jos poezija išsigrynina gana greitai. Gal čia padeda kitataučiai autoriai, bet veikiau bendroji kartos atmosfera. Nepriklausomybė skatino originalumą ne vieno poeto braiže – per trumpą laiką subrendo ir Brazdžionis, ir Aistis. Atsiranda tai, kas Nėriai būdingiausia: lakoniškumas, įvaizdžių tikslumas, intymi intonacija, tautosakinės ar tautosakai prilygstančios formulės, skambios, lyg savaime užgimstančios burnoje, įsimenančios eilės. Niekur nedingsta nei romanso poetika, nei egzaltacija, retoriniai klausimai, šūksniai, pakartojimai, stereotipiniai simboliai. Bet visa tai dažniausiai nebevirsta blogu skoniu, nors idealiai atitinka tą skonį, kuris vadinamas masiniu.

Į masinį skaitytoją orientuotos ir temos: gyvenimo ciklas, sutapimas su gamta, konfliktas su artimaisiais, motinystė, vienatvė. Čia telpa provokuojantis gestas, kartais pasišaipymas iš veidmainystės – nors ironija nėra stipriausias Nėries bruožas. Lietuvių literatūroje, kaip ir kitose to meto literatūrose, buvo numatyta niša moters balsui, nelyginant spraga Mendelejevo lentelėje, ir Salomėja Nėris tą spragą užpildė – beje, suteikdama balsui ypatingą savo laiko ir savo šalies koloritą.

Ne kiekvienas žino, kad ketveri metai prieš savo „posūkį kairėn“ ir keturiolika metų prieš kelionę į Maskvą Salomėja Nėris padarė politinį gestą – tiesa, iš pirmo žvilgsnio visiškai priešingą. Kaip jauna ateitininkė ji dalyvavo 1926 metų gruodžio perversme. Amžininkė Ona Gaigalaitė rašo: «Saliutė rytą kaip išėjo, taip ir negrįžo net naktį, tik kitos dienos vakare. Energingai, išdidžiai įėjo į kambarį ir papasakojo, kad buvusi Šančiuose kariuomenės daliniuose. Pas vieną kapelioną darę sumuštinis, skirstę rūkalus, nešiojusi su kitais aktyvistais patruliuojantiems kareiviams, lankiusi postus, tikrinusi budėjimą valstybinėse įstaigose». Visuose atsiminimuose pabrėžiamas jos kuklumas ir drovumas turėjo išvirkščią pusę – ji troško veikti drauge su tais, kurie stumia priekį istoriją, net jei ne visada suprasi, kokia linkme. Herojiška moteris – labai dažna jos tema: tai nuskriaustos našlaitės antrininkė, o drauge priešprieša, negatyvas, atsvara, žodžiu, *alter ego*.

Kodėl ji netrukus pakrypo ne į dešinę, o į radikalią kairę? Tais laikais tai buvo daugybės kelias, ypač patrauklus jaunam ir egzaltuotam žmogui.

Beje, taip yra beveik visada. Tie, kurie bando Nėrį teisinti, dažnai sako, kad „silpną moterį“ suviliojo piktavaliai draugai, pasinaudodami jos asmeniniais nusivylimais. Manau, tai labai primityvus aiškinimas – silpna, kitų vairuojama ji nebuvo, nors daugeliui atrodė mimoza. Suviliojo pati revoliucinio romantizmo dvasia, – deja, turėjusi pavojingų potencijų.

Marxas čia netgi nebūtinai. Iš pradžių pakanka Hugo, Schillerio, Mickevičiaus. Drauge su jais norisi gelbėti tuos, kas vargsta už dvidešimt sū. Bet čia laukia ideologinė pagunda, patirta ir aprašyta Camus arba Czesławo Miloszo. Atrodo, laiminga būsimoji žmonija be skurdo, karų, be tautų priešiško yra už kertės – reikia tik paklusti nusimanantiems, kurie geriausiai žino kelią, moka perkirsti bet kokias abejones kardų, logiškai užbraukdami persenusią etiką. Tų naujųjų prometėjų esama Paryžiuje ir Nagasakyje, jie privalo laimėti bet kur. Kad tai iliuzija, pražudanti ir „nusimanančius“, ir nenusimanančius, suvokia ne kiekvienas ir ne iš karto.

Pereiti į *Trečią Frontą* reiškė *épater les bourgeois*. Naujaisiais laikais tai virto tiesiog poeto profesijos dalimi: šitaip elgėsi ir Rimbaud, ir Laforgue'as, ir kiti modernistai. Bet to neužteko – tarpukario pasaulyje buvo reikalaujama rimtesnių veiksmų. Jei prieš ketverius metus pakako nešioti patruliuojantiems kareiviams sumuštinis bei tikrinti budėjimą, dabar teko eiti į pogrindžio spaudą, perdavinėti tekstus valstybėn, kuri buvo valdoma „nusimanančių“ ir, kaip daugelis manė, tapo Paryžiaus ir Nagasakio prometėjų vienintele atrama. Tvirtinama, kad Nėris atlikinėjo partijos ryšininkės pavedimus. Jos gynėjai sako, jog tai prasimanyta, bet darbas partijai visiškai telpa į revoliucinio romantizmo rėmus. Pasiaukojimas tėvynei ir nepriklausomybei laikomas garbingu, bet pasiaukojimas proletariatui ir būsimajai žmonijos laimei daugeliui tada atrodė nei kiek ne mažiau, net labiau garbingas. Tuo šiandien gal niekas nebetiki, bet taip buvo. Manau, rašydama apie mergaitę su anemonomis, žūvančią komunos vardu, Nėris buvo nuoširdi ir lengvai vaizdavosi save tos mergaitės vietoje. O nuo čia jau arti nusilenkimas Krekliui, kuris – bent trumpam – atrodo laimės žiburys. Ne per toliausia eilės, šlovinančios revoliucijos vadą.

Tada Staliną (ir Leniną) šlovino ne ji viena. Tokių eilėraščių parašė ir Mandelštamas, ir Achmatova, kurie šiaip jau mokėjo ginti savo ir poezijos garbę. Bet Achmatova bandė gelbėti iš kalėjimo sūnų. Nieko bendro su poezija neturinčias jos eiles Stalinui užbraukia genialus *Requiem*, toks pavojingas, jog iš pradžių nepatikėtas popieriui. Mandelštamas gelbėjo nuo mirties save patį ir tikriausiai daugelį kitų, nes buvo parašęs ir kitiems

skaitęs eilėraščių apie „Kremliaus kalnietį“, besismaginantį egzekucijomis. Savęs neišgelbėjo, kai kuriuos kitus, tarp jų būsimąją *Eglės žalčių karalienės* vertėją Mariją Petrovych, išgelbėjo.

Apie Nėrį negalime pasakyti nieko panašaus. Mirties pavojuje nei ji, nei jos artimieji nebuvo (beje, ir apie Stalino terorą žinojo daug mažiau, bent pradžioje). Jos eilės, sklidinios glotnių revoliucinio romantizmo klišių, o kartais įspūdingų retoriškų mostų, neturi tokios atsvaros, kaip *Requiem* ir „Kremliaus kalnietis“. Nėries mito šalininkai linkę manyti, kad jos išreiklautos per prievartą, vos ne Dekanozovui grasinant pistoletu. Deja, iš tikrųjų parašytos nepriverstinai, tiesiog pasidavus „pavergto proto“ pagundai.

Smerkimo gestas tokiu atveju – žinant, kas buvo Stalinas ir jo įvykdyta Lietuvos inkorporacija – atrodo neišvengiamas. Jonas Aistis rašo: „...josios bendradarbiavimą su okupantu negaliu vadinti kitaip, kaip tiktai tėvynės išdavimu. Gali man kas prikišti, kad jinai buvo tiktai poetė, kad jinai nei trėmė, nei žudė, o tiktai eiles Stalinui ir partijai rašė. Bet žodis taip pat ir vergia, ir tremia, ir žudo.“ Tai ne visai tiesa. Eilėraščio žodis klaidina, hipnotizuoja, bet vargu ar žudo ir kalina. Jis kartais padeda pateisinti, nurašyti žudynes ir kalinimus, bet visada neilgam. Žodžio nuodėmė turi kitokią svorį ir verta kitokio atsakymo.

Tatai buvo daugumos suprata, nors aiškiai nesuformuluota. Nepriklausomybės metais ilgai vyravo visuotinis sutikimas, *consensus*, kad Nėris, Petras Cvirka ir net kai kurie menkesni kolaborantai lieka neginčijama lietuvių kultūros dalimi. Tik po trisdešimties metų *consensus* suiro – tam pasitarnavo laikini politiniai sumetimai. Praktiškai nebėra žmonių, prisimenančių ir suvokiančių visą ano meto klimatą. Užtat, kaip visada būna, nemažai tokių, kurie rodo ne mažiau provinciško tamsumo, fanatizmo, netolerancijos, kiek anuometiniai karštieji bolševikai. Apie valstybės ir tautos išdavimą labiausiai mėgsta kalbėti patriotai su policiniu prieskoniu, pagiežingas švaistymasis žodžiu „kvislingas“ nėra stipraus žmogaus požymis. Išdavystė, kvislingizmas – tai žmonių naikinimas, šaudymas, dalyvavimas tardymuose, trėmimuose, egzekucijose. Tuo Nėris nekalta.

Vienas dalykas manęs nė iš tolo neįtikina – geranorių kurpiamas mitas apie tai, kad Nėris „viską suprato“ ir „parašė visą teisybę“ juodame sąsiuvinyje, kuris turėtų atsirasti – nei daugiau nei mažiau – Oksfordo bibliotekoje. Netenka abejoti – ir krikščionišku požiūriu svarbu, – kad prieš mirtį ji priėjo išpažinties ir gavo išrišimą. (Rodos, taip pat pasielgė Liudas Gira, nors tai nekeičia jo reputacijos palikuonių akyse). Bet ką ir kiek ji suprato

Penzoje, Ufoje, Maskvoje, pokariniame Kaune, – sunku pasakyti. Kažin ar viską. Karo meto eilėraščiuose šalia Galilėjiečio pilna pagarbinimų Stalinui ir Maskvai. Dvilypis pasirinkimas ją lydėjo ligi pabaigos – mirties patalę rašė Justui Paleckiui: „Sveikinkite brangius draugus – drg. A. Sniečkų ir kt. Aš visada su Jumis visais.“

Laimė, tai pagaliau nėra svarbu. Rimtus poetus priimame nepaisydami jų biografijos dviprasmybių. Joks *damnatio memoriae* nesuveiks, jeigu įsimena tekstas, posmas, eilutė. Salomėjos Nėries posmų ir eilučių įsimena daug.

PARYŽIUS IR ŽURNALAS *KULTURA*

Pirmą sykį nusileidau Paryžiuje 1977 metų sausio 25 dieną – rodos, Orly aerouoste, ne naujame ir moderniškame Roissy-Charles de Gaulle, kuris man dabar visada su Paryžiumi siejasi. Skridau iš Maskvos Šeremetjevo, atsisveikinęs su saviškiais, kurių, buvau tikras, niekada gyvenime nebe-pamatysiu. Dar turėjau senąją SSRS pasą, tai yra, galimybę grįžti, bet jutau, kad tai nebeilgam. Tikrai, tai buvo pirmoji emigracijos diena – emigracija susiklostė kitaip, negu tada galvojau, bet užtruko apie keturiasdešimt metų. Atsimenu, lėktuvą prieš nusileidžiant gerokai supo ir kratė. Orly mane pasitiko Olga Machrova – jos tėvai, seni rusų emigrantai, dirbo Maskvos prancūzų ambasadoje, su jais porą mėnesių buvau užmezgęs ryšį; tik dabar miniu tą pavardę, anuomet tai buvo daugmaž konspiracinis reikalas. Žino-jau, kad mano rankraščiai, pirmiausia dienoraščiai, neviešu keliu turi būti perduoti į Grenoblį, tačiau ne visai tikėjau, kad tai pavyks (pavyko), taip pat turėjau Helsinkio grupės raštą, iškilmingu tonu įgaliojantį užmegzti santykius ir prireikus veikti drauge su lietuvių – ir nelietuvių – emigrantų centrais. Olga nedideliu automobiliuku nugabeno mane į mansardą, kurioje gyveno su bičiuliu. Netoliese už lango brėžėsi Invalidų kupolas.

Miesto pakeliui beveik nemačiau – nesidairiau į šalis, nes buvo apie ką pagalvoti. Pats faktas, kad esu čia, prilygo stebuklui. Mano kartai, kaip ir daugeliui ankstesnių kartų, Paryžius tebebuvo pasaulio sostinė, nors tą rangą jau pradėjo pasiglemžti Niujorkas. Gerai prisiminiau senovinį, dar XIX amžiaus miesto albumą, kurį buvo iš ten atsivežusi senelė: už Notre-Dame ir Triumfo arką mane vaikystėje labiau domino Conciergerie – ka-lėjimas, kur laukė teismo sprendimo karalienė Marija Antuanetė, o kiek

vėliau, bene toje pačioje kameroje, ją pasmerkęs myriop Robespierre'as. Prieš karą Paryžiuje ilgokai gyveno tėvas, teta Marija Cvirkienė su vyru Petru, jų draugai Salomėja Nėris, Juozas Miltinis, Liūnė Janušytė, Vytautas Sirijos Gira ir dar galybė lietuvių. Teta ir tėvas pasakojo apie mansardas – turbūt tokias pat, kaip ta, kurioje atsidūriau – ir apie trumpiausią mieste Žvejojančio Katino gatvę, greičiausiai esančią už kertės. Mūsų laikais tai pasidarė neprieinama kaip įsivaizduojamos šalys iš Jules Verne'o romanų. Plito liūdnokas anekdotas: „Aš vėl noriu į Paryžių.“ – „Ką, jau buvai?“ – „Ne, bet jau norėjau.“

Tą vakarą paskambinau motinai. „Ten tikriausiai gražu“, – pasakė ji. Ką gi, buvo gražu – per porą dienų apėjau Senos krantines, bulvarus, didžiąsias aikštes. Paryžius patinka ne kiekvienam: daugelis bičiulių sako, kad jis labai vienodas, sklidinas išoriško blizgesio, ne per geriausio Antrosios imperijos skonio, ir labiau mėgsta Londoną – įvairialypį, elegantišką, patogų gyventi, geruosiuose rajonuose aristokratišką ir drauge neprarandantį žmogiško masto. Yra ir Berlyno, ypač jo parkų mėgėjų. Šiandien turiu Paryžiuje porą tikrai mielų vietų – Île Saint-Louis, Place des Vosges; Londonas, ką besakysi, toliau nuo centro yra baisokas, o Berlynas iš viso neturi centro – jo vietoje plyti tuštumos, atsiradusios nugriovus sieną. Bet tada apie tuos dalykus negalvojau, tik dėkojau už tai, kad esu gyvas, ištrūkau iš kalėjimo ir visa tai regiu.

SSRS pase turėjau prancūzų vizą, kurią parūpino tie patys Machrovai, taigi praleidau Paryžiuje tris savaites. Po dienos kitos mane susirado Laisvosios Europos (tada, rodos, dar Laisvės) radijas – sena pažįstama ir bendrakursė Aušra Jurašienė. Pareiškiau radijui ir spaudai, kad nenumatau prašyti politinio prieglobsčio, nes lieku Helsinkio grupės narys, toliau dalyvauju jos veikloje ir prireikus grįšiu pas darbo draugus. Tenykštės valdžios požiūriu, žinoma, pažeidžiau visas įmanomas ir neįmanomas taisykles – jau tuo, kad nenuskridau į Vašingtoną, kur turėjau bilietą, o sustojau Paryžiuje. Užėjau į „Aerofloto“ įstaigą, kad pasikeisčiau bilietą – mane dėl viso pikto lydėjo Olga Machrova, Prancūzijos pilietė, kuri būtų pakėlus triukšmą kokių nors bėdų atveju. Bėdų neatsitiko, bet ne tin mandagus tarnautojas bilietą keisti griežtai atsisakė. Turėjau Jurgio Baltrušaičio junioro adresą – jis savo sąskaita man parūpino naują bilietą į Ameriką, jau prancūzų lėktuvu. Likau jam skolingas – deja, skolos taip ir negrąžinau ligi jo mirties.

Paryžius buvo pilnas emigrantų – ir senųjų, ir naujesniųjų, kartais, kaip aš pats, ką tik pasišalinusių iš komunistinio pasaulio. Atsiradau gana pažįstamoje terpėje – buvau matęs čionykštį lietuvi Algirdą Greimą, o apie kitus, kad ir apie ką tik paminėtą Baltrušaitį, nemažai girdėjęs. Bet lietuvių Paryžiuje gyveno palyginti nedaug. Kur kas gausesnė buvo rusų kolonija, nuo andainykščių baltagvardiečių ligi disidentų, dar vakar mynusių Maskvos ar Petrapilio šaligatvius, o šiandien bandančių organizuoti spaudą, skubiai gaminančių atsiminimus ir romanus apie savo dažnai nekasdienišką patirtį. Vienas iš artimesnių žmonių, kuriuos Paryžiuje susitikau, buvo Nataša Gorbanevskaja, išvykusi į Vakarus pora metų anksčiau negu aš, pažįstama ir iš Maskvos, ir iš Vilniaus. Ji išmokė mane gerti vin chaud (tiesa, ne per šį pasimatymą Paryžiuje, o per kitą, žiemišką), o svarbiausia – padėjo užmegzti ryšį, kurį savo gyvenime laikau svarbiu.

Gorbanevskaja buvo Lenkijos ir lenkų literatūros mylėtoja, puikiai išmokusi tą kalbą ir daug iš jos vertusi – lenkų pasipriešinimas tiek naciams, tiek komunistams, dažnai ekstatiskai drąsus ir taurus, o drauge su nerūpestingumo atspalviu, padėjo jai brėžti ir savo elgseną. Aš lenkiškai irgi mokėjau ir apie jų reikalus šiek tiek nusimaniau. Taigi vieną iš pirmųjų dienų Paryžiuje priemiestiniu traukiniu pavažiavome apie dvidešimt kilometrų nuo centro, ligi Maisons-Laffitte, kame buvo įsikūrusi lenkų žurnalo Kultūros redakcija. Apie tai verta papasakoti plačiau.

Kai kurioms tautoms – baltiečiams, čekams, taip par vokiečiams, ispanams, o, beje, ir rusams – emigracija turi ypatingos reikšmės, bet niekam ji nesuvaldino tokio vaidmens, kaip lenkams, netgi du kartus. Po 1831 metų sukilimo Paryžiuje susispietė „didžioji emigracija“ – beveik alternatyvi krašto valdžia. Nevainikuotas karalius buvo Adamas Czartoryskis, o jo rezidencija – Hôtel Lambert (ligi šiol išlikę rūmai gražiojoje Île Saint-Louis). Idėjinių vadovų vaidmenį atliko keli poetai – pirmiausia Adomas Mickevičius, šalia jo Slovackis, Krasinskis, vėliau prie jų priskirtas Norvidas. Jiė iš esmės nulėmė Lenkijos savimonę ir plėtotę, taigi ir jos išsivadavimą. Po 1945 metų situacija beveik atsikartojo. Emigracijos centru tapo Maisons-Laffitte ir *Kultūros* žurnalas, aplink jį susibūrę literatai, pirmiausia Czesławas Miłoszas ir Witoldas Gombrowiczius. Jie parengė šalį naujai nepriklausomybei – ir, beje, peržiūrėjo pačią lenkiškumo sąvoką. Kas be ko, abiem atvejais svarbiausieji emigrantų veikėjai buvo susiję su Lietuva. *Kultūros* redaktorius ir vadovas buvo Jerzys Giedroycas, iš tos

pačios kunigaikščių giminės, kuriai priklausė du vyskupai Giedraičiai, gerai žinomi mūsų istorijoje.

Lenkijoje *Kulturą* vienokiais ar kitokiais keliais gaudavo ir skaitė kone visi inteligentai, kai kurie jos numeriai pasiekdavo ir Vilnių su Kaunu. Ar ne 1973 metų pabaigoje atėjo laiškas iš Lenkijoje gyvenusio bičiulio (rodos, Jano Błońskiego) – girdi, jis perskaitęs mano eiles, verstas įžymaus poeto. Atrąšiau: maždaug numanau, kas yra vertėjas (Miłoszas), bet įdomu, kur vertimas skelbtas – gal viename *kultūringame* mieste? Gavau patvirtinimą, kad spėjimas tikslus, o po kiek laiko Vytautas Kubilius parvežė iš Lenkijos ir tą *Kultūros* numerį, kurį man įteikė kaip baisią paslaptį. Retai kada taip didžiavausi. Už bendradarbiavimą priešiškoje spaudoje, žinoma, grėšė nemalonumai, bet lietuviškas saugumas turbūt *Kultūros* neskaitė.

Taigi dabar su Nataša Gorbanevskaja paskambinome prie vartelių, anapus kurių stūksojo nemenkas *Kultūros* pastatas, ir buvome įleisti. Patekome į užstalę, kur sėdėjo ne per seniausiai išleistas iš kalėjimo Adamas Michnikas (jį pažinau Varšuvoje) ir kitas politkalinys Vladimiras Bukovskis, prieš pusantro mėnesio apkeistas į Čilėje suimtą komunistų vadą Luisą Korvalaną – iš SSRS Bukovskį išgabeno su antrankiais, juos nuėmė tik tada, kai lėktuvas perkirto valstybės sieną. Pokalbiams temų netrūko – Mickevičius kadaise juos apibūdino žodžiais *długie nocne rodaków rozmowy* (ilgi naktiniai tėvynainių pašnekesiai); na, mūsų tėvynės buvo skirtingos, bet visi buvome iš tos Europos dalies, kuri tais laikais juto savo likimo vienovę kur kas aiškiau, negu šiandien. Tai ir buvo stipriausias pirmojo apsilankymo Paryžiuje įspūdis.

Po to lankiausi Maisons-Laffitte dar kelis kartus. 1980 metais ėmiau iš Giedroyco interviu *Akiračiams*. Labai santūrus, aristokratiškas redaktorius tada kalbėjo itin bičiuliškai – Lietuvos reikalai jam rūpėjo labiau, negu daugybė kitų. *Kultura* buvo leidžiama nuo 1947 ligi 2000 metų ir liovėsi su Giedroyco mirtimi, taigi susitapatino su jo asmeniu, nors Maisons-Laffitte namuose gyveno ir darbavosi vos ne keliolika asmenų – patys save jie vadino „kolchozu“, nes dalijosi triūsą, pajamas ir išlaidas.

Gimęs Minske, Giedroycas, kaip ir Miłoszas, laikė save lietuviu, tiksliau, senlietuviu (tik labai nemėgo, kai jį vadino Jurgiu Giedraičiu – sakydavo: „Giedroycas yra tokia pat lietuviška pavardė, kaip Giedraitis, ir netgi geresnė“). Jaunystėje jis priklausė prie jaunųjų pilsudskininkų. Čia dera pasakyti, kad pilsudskininkai anaip tol nebuvo „mirtini Lietuvos priešai“, kaip tvirtina įsisenėjęs Smetonos laikų stereotipas; skirtingai negu

jų oponentai endekai, jie netroško nei sunaikinti Lietuvos valstybės, nei nutautinti lietuvių – siūlė tik buvusių DLK šalių ir Lenkijos federaciją (tiesa, tuometinei Lietuvai nepriimtina). Per karą kovojęs prieš nacius Artimuosiuose Rytuose, Giedroycas vėliau atsikėlė į Paryžių. Jo įsteigtoje *Kulturoje* rado prieglobstį Czesławas Miłoszas, pasitraukęs iš stalininės Lenkijos (kiti emigrantai jį laikė tiesiog į Vakarus atsiųstu komunistinio saugumo agentu). Žurnalas užėmė griežtai antikomunistinę poziciją, bet išsiskyrė iš visos lenkų emigrantų spaudos, nes pareiškė, kad būsimoji nepriklausoma Lenkija turi priimti pokarines sienas – kitaip sakant, pripažinti Vilnių išsilaisvinusiai Lietuvai, Lvivą išsilaisvinusiai Ukrainai, o Gardiną (taip pat Mickevičiaus Naugarduką ir Radvilų Nesvyžių) išsilaisvinusiai Baltarusijai. Tos trys valstybės turi atskirti Lenkiją nuo Rusijos, o ateityje galbūt pagal seną Pilsudskio svajonę sudaryti Rytų Europos federaciją (bet tai jau priklausys nuo jų pačių noro). Žinoma, Vilniuje ir kitur nederės varžyti kitakalbių gyventojų, naikinti jų paveldo ir atminimo, kaip sovietmečiu – juk daugiakultūrė amalgama tuose regionuose davė itin vertingų vaisių.

Ši pozicija – kurią palaikė Miłoszas ir visi *Kultūros* bendradarbiai – tada buvo nepaprastai rizikinga: Giedroycui buvo pranašaujama, kad žurnalas neteksias skaitytojų ir bankrutuosias, bet tai neįvyko. Priešingai, jis išmokė visą Lenkijos inteligentiją naujoviško politinio mąstymo ir esmingai prisdėjo kuriant jos opozicijos platformą (iš septynių tūkstančių egzempliorių į Lenkiją prasiskverbdomas tūkstantis, bet to pasirodė gana). Baigėsi, kaip žinome, tuo, kad atgimusi Lenkija pasirašė su kaimynais sutartis pagal Giedroycą planą, bet 1980 metais apie tai dar atrodė per anksti svajoti.

„Tenykštė visuomenė yra nuo visko izoliuota ir mąsto negirdėtai primityviomis kategorijomis. Jai reikia siūlyti idėjas, koncepcijas, metodus. Tai turbūt svarbiausia emigracijos užduotis“, – sakė Giedroycas savo interviu. Galvojau: kad taip mes turėtume tokį žurnalą ir tokį redaktorių! Tiesa, *Kultūros* vaidmenį atliko iš dalies *Metmenys*, iš dalies *Akiačiai*, bet... Juo labiau pridera palaikyti su Giedroycu kontaktą. Tą stengiausi daryti – bendradarbiauau *Kulturoje*, bet buvau beveik vienintelis toks tarp lietuvių, iš dalies dėl to, kad rašyti lenkiškai neblogai sugebėjau. „Lietuvių kalba, kaip ir vengrų, neišpasakytai sunki“, – skundėsi Giedroycas. Deja, daug sumanymų tada sugriuvo dėl kalbinio barjero: pavyzdžiui, buvo išleista puiki ukrainiečių antologija, bet ne lietuvių.

Esu matęs redaktorių ir kitokį – jo tikrai nepradžiugino, kai Paryžiuje atsirado daugmaž lygiagretus *Kulturai* lenkų emigracinis žurnalas *Zeszyty*

Literackie, apie kurį kalbėti reikia atskirai. Tada supratau, kad jo elegantiškas aristokratizmas turi ir išvirkščią pusę – ledinį šaltį. Matyt, tą šaltį pajuto išsilaisvinusios Lenkijos visuomenė, kai toje šalyje ne viskas ėmė klostytis pagal jo nuomones ir pasiūlymus – nors svarbiausioji ULB (Ukrainos-Lietuvos-Baltarusijos) programa buvo įgyvendinta. Jis atsisakė priimti aukščiausią Lenkijos apdovanojimą – Baltojo Erelio ordiną; tiesa, lietuviui malonu, kad priėmė Gedimino ordiną ir Lietuvos garbės pilietybę (taip pat ukrainietišką apdovanojimą). Mirė sulaukęs devyniasdešimt ketverių metų. Nepasirinko būti palaidotas nei Lenkijoje, nei Lietuvoje: jo kapas yra Paryžiaus priemiestyje Le Mesnil-le-Roi, šalia Maisons-Laffitte. Ką gi, Paryžiuje jis praleido – iš jo regiono beveik neišvažiuodamas – daugiau negu pusę gyvenimo.

NIU HEIVENAS. MIESTELIS, KURIO NEPAMILAU, BET NEKEIKIAU

Pirmuosius trejus emigracijos metus praleidau Kalifornijoje. Kai netekau ten darbo, gerokai nusigandau, tačiau netrukus, ne be Brodskio ir Miłoszo pagalbos, gavau kvietimą padėstyti Naujojoje Anglijoje, Jeilio universitete. Persikėliau į rytinę Amerikos pakrantę netoli Niujorko – tai nebuvo sunku, nes daiktų beveik neturėjau, nebent knygų, o ir tų ne per daugiausia. Iš pradžių tai atrodė laikinas sprendimas, bet taip jau susidėjo, kad Jeilyje dirbau trisdešimt dvejus metus, o Niu Heiveno mieste, kuriame yra universitetas, gyvenau beveik keturiasdešimt. Turiu prisipažinti – namais jis man taip ir netapo, nors prisimenu jį gražiuoju.

Jeilį aplankiau dar prieš Kaliforniją, vos atvykęs į Ameriką – tada jo kiemai ir auditorijos man paliko beveik viduramžių įspūdį, ne iš karto pajutau, kad tai imitacija. Kaip dauguma JAV universitetinių miestelių – o jų yra daug šimtų – Niu Heivenas nedidelis, susispietęs aplink vadinamąjį „campus“, tai yra, studentų gyvenvietę su bendrabučiais ir mokslui skirtais pastatais. Nuo čia vos dvi valandos kelio ligi Niujorko (vis vien, traukiniu ar automobiliu), trys – į priešingą pusę ligi Bostono: su abiem didmiesčiais jungia nenutrūkstanti miesčių ar netgi sodžių virtinė. Vandenynas čia pat, bet ne itin juntamas. Klimatas po Kalifornijos prastas, trys metų laikai maždaug tokie kaip Lietuvoje, bet vasara nepakenčiamai drėgna ir kaitri. Visada stengiausi nuo birželio ligi rugsėjo išsprūsti į Europą. Tiesa,

esti posakis: „Jeigu tau nepatinka Naujosios Anglijos oras, palauk penkias minutes.“ Sivilinantį karštį netikėtai keičia liūtis, žiemą užaina ir staigiai baigiasi pūga, rudenį užklumpa, bet tuojau praslenka dulksnos. Gyventojų tiek, kiek Šiauliuose – na, gal Klaipėdoje, – bet atstumai didesni, mat beveik visą plotą užima „vienaaukštė Amerika“, tiksliau, dviaukštė ar triaukštė: kartais prabangios vilos, dažniau šiaip sau namiūkščiai.

Kaip visur Amerikoje, Niu Heivene yra lietuvių, bet jų bendruomenė maža, gausesnės grupės spiečiasi apylinkėse. Kažkodėl dauguma čionykščių lietuviškų pavardžių prasidėjo raide „V“, ar bent taip man atrodė. Bičiuliauusi su Vaišniais, pačioje pradžioje net pas juos gyvenau – Rimas buvo bene vienintelis lietuvis Jeilio profesorius, žmona Elona širdinga visuomenininkė. Juozas Vėbra, inžinierius chemikas, kadaise dalyvavo birželio sukilime. Vytautas Valiukas su žmona Salomėja Lietuvoje dirbo teatre, JAV turėjo keisti profesijas, bet liko inteligentai ir tipiškai prieškarinio estetai. Prie jų namų augo japoniška sakura, kurios žydėjimo pasižiūrėti atvažiuodavo Henrikas Radauskas – bet jo jau nebebuvo gyvo.

Daug charakteringesnė išeivė buvo moteriškė, gyvenusi netolimame Voterberio miestelyje, kuri telefonu prisistatė kaip mano teta – iš tikrųjų tolima giminaitė, beje, susijusi su garsiu kairiųjų veikėju Kipru Bielinu, knygnešio Jurgio Bielinio sūnumi. Pažiūromis priklausė vadinamajai „moralinei daugumai“ (*moral majority*) – eiliniams konservatyviems amerikiečiams, bet jau tokiems konservatyviems, jog nė nesitikėjau, kad tokių esama. Jos tautinius ir rasinius nusistatymus apibrėžė kelios frazės: „Negrai? Visi kaip vienas dykaduoniai, narkomanai, nusikaltėliai, neduok Dieve atsidurti jų rajone. Tiesa, juočių šeima nuomojosi iš manęs namą – kad ir keista, pasirodė padorūs, sąskaitas apmokėdavo laiku, vaikščiojo į bažnyčią. Žydai? Plėšrūnai, apgavikai, pasipūtę buržujai, be to, visi jie komunistai ir trėmė mūsiškius į Sibirą. Bet sykį turėjau žydą verslo partnerį – tikėk netikėjęs, pasitaikė gero būdo žmogus, daug žinojo ir davė naudos. Lietuviai? Puikesnės kankinių ir didvyrių tautos nėra pasaulyje. Tik nepatariu bendrauti su mano kaimynu lietuviu – tokio veidmainio, tokio niekšo norėdamas nesurasi.“

Sykį teta su bičiuliu išskrido atostogauti Europon. Jai mažiausiai patiko Venecija. „Įsivaizduokite, išlipome stotyje – ir nei vieno taksi. Gatvės apsemtos, matyt ištiko potvynis. Plaukioja valtys, bet su valtininkais neįmanoma susitarti – kaip visi italai, tyko pasiplėsti ir kelia erzeli. Čia pat nusipirkome traukinio bilietą ir išvažiavome – daugiau į tą Veneciją kojos nekelsiu.“

Kad ir kaip būtų, lietuvių bendruomenė sudarė tik dalį mano Niu Heiveno pažinčių. Greitai supratau, kad jei noriu išsaugoti profesiją ir susikurti prasmingesnį likimą, turiu pasinerti į akademinę buitį – lankyti kursus, rengtis egzaminams, rašyti disertaciją. Taigi turėjau reikalų pirmiausia su amerikiečiais studentais ir profesoriais (lietuvių Jeilyje studijuoja ar dėsto vos vienas kitas). Apie juos čia nekalbėsiu – užsiminsiu keletą žodžių tik apie patį universitetą ir miestelį, kuriame, ką besakysi, praslinko pusė gyvenimo.

Jeilį įsteigė bostoniškis pirklys Elihu Yale (Eliachas Jeilis), susikrovęs turtus pietų Indijoje, Madrase. Anot istorikų, paaukojo universitetui pelną, gautą pardavus devynis ryšulius prekių, taip pat dovanojo keturis šimtus septyniolika knygų ir nepopuliaraus karaliaus Jurgio I portretą. „Niekada tiek nemirtingumo nebuvo pirktą už tokią menką sumą,“ – pareiškė vėlesnių laikų autorius. Universitetą tvarkė puritonai, iš Anglijos pasisavinę koledžų, tai yra, bendrabučių principą. Koledžų šiandien yra dvylika, kiekvienas sudaro ištisą kvartalą su valgykla, biblioteka, sale ir taip toliau. Dėstytoju tradiciškai reikia būti kurio nors koledžo nariu ir lankyti jo susirinkimus, tatai dariau gana stropiai, nors kartais nuobodžiaudamas. Visi koledžai vadinami universiteto kūrėjų, senųjų teologų, mokslininkų ir panašiais vardais. Ne vienas šių, įskaitant patį Jeilį, buvo vergų pirklys ar šiaip įsitikinęs vergijos mylėtojas, todėl pastaruoju metu dėl vardų ginčijamasi – tų ginčų aidą atpažįstu Lietuvoje, kada reikalaujama „desovietizuoti“ gatves, mokyklas ir muziejus.

Universitetas pagal Amerikos supratimą nelaikomas dideliu, nors atrodo erdvus. Jame tėra vienuolika tūkstančių studentų – kas be ko, iš šimto dešimties valstybių – ir du tūkstančiai profesorių. Nesunku apskaičiuoti, kad vienam tenka vos penki auklėtiniai su puse, atseit studijos vyksta dažniausiai mažose grupėse, beveik šeimyniniuose rateliuose. Tai būdinga vadinamajai Gebenės lygai – elitiškiausių mokymo įstaigų būriui. Bet ir Gebenės lygoje Jeilis išsiskiria. Į jį patekti sunku (konkursą laimi vienas iš dešimties), tačiau problema yra ne tiek konkursas, kiek mokestis už mokslą. Atsimenu, jis kasmet didėjo ir į pabaigą siekė tuometinėms akims kone kosminius matmenis – penkiasdešimt tūkstančių dolerių per metus. Dabar, manau, yra dar didesnis. Tiesa, už tuos penkiasdešimt tūkstančių gauni nemokamą būstą bendrabutyje ir nemokamą valgį; antra vertus, gali būti priimtas ir dovanai, jeigu esi itin gabus, be to, įrodai, kad tėvai nepajėgia mokėti. Aspirantams mokestis daug mažesnis, jį padengiau gavęs iš universiteto paskolą, kurią paskui devynerius metus grąžinau.

Nuo neatmenamų laikų Jeilis rungtyniauja su Harvardu, esančiu ne per toliausiai, Bostono priemiestyje. Pagal amžių jis antras JAV – įsteigtas 1701 metais, o Harvardas 1636-aisiais (iš Vilniaus universiteto aukštumų galime abudu niekinti). Tai, žinoma, tik padeda savimylės žaidimams – pavyzdžiui, sporto varžybose, kurios kasmet prikausto visos Naujosios Anglijos dėmesį. Įpratau juokauti: „Mūsų Jeilį baigia Amerikos prezidentai, politikai, milijardieriai verslininkai, gydytojai, filosofai, aktoriai, sportininkai, o Harvardą – tik Harvardo profesoriai: Harvardas atgamina pats save ir kitokios funkcijos neturi.“

Koledžai – jaukūs stačiakampiai kiemai su pievelėmis ir suoliukais, dažniausiai dviejų labai skirtingų stilių – Naujosios Anglijos (raudonų plytų, lygiomis sienomis, baltais langų rėmais, liaunais bokšteliais) ir gotikiniai, tiksliau, neogotikiniai (šviesaus akmens, raižytais bokštais, kartais aštria-lankėmis arkadoms). Esti net aukštas gotikinis bokštas su varpų muzika, primenąs Europos bažnyčias. Tai vadinama *Depression Gothic*; mat statyta, kad parūpintų darbo pasaulinės krizės (depresijos) laikais, o be to, neva įvaro depresiją. Man paprastai neįvarydavo. Visi pastatai nesenai, vienas vienintelis – vadinamoji Konektikuto salė – siekia XVIII amžiaus vidurį, bet ir šalia jo pristatytas simetriškas, nieku nesiskiriantis dvynys. Tarp koledžų nutiestos tvarkingos gatvės, ištuštėjančios per atostogas, bet šiaip pilnos studentų (vaikinių ir merginų po lygiai, nors ligi pat 1969 metų būdavo priimami tik vyrai). Truputį nuošaliau žemas užrakintas rūmelis – jame renkasi neva griežčiausiai įslaptinta studentų draugija *Skull and Bones* (Kaukolė ir kaulai), apie kurios ritualus sklinda skandalingi ir komiški pasakojimai, turbūt nedaug bendro teturį su tikrove. Draugija reikalinga naudingoms pažintims, jos praverčia baigus universitetą.

Vidury koledžų stūkso daugiaaukštė biblioteka, viena iš didžiausių pasaulyje, turinti bent vienuolika milijonų knygų (taigi po tūkstantį kiekvienam studentui). Įdomiausia jos dalis – atskira: tatau vadinamasis Beinecke retų knygų rinkinys ir rankraštynas. Jis įstabus architektūriškai: gretasienis ant keturių atramų, be langų, bet tokiomis plonomis marmuro sienomis, kad viduje pilna šviesos. Čia saugomi Josepho Conrado, Ezros Poundo ir daugybės kitų archyvai, pastaruoju metu taip pat Czesławo Miłoszo ir Josifo Brodskio. Daug laiko esu praleidęs tenykštėje skaitykloje, iš kurios matyti kiemas su puikiais abstrakčiomis Isamu Noguchio skulptūromis: marmurinė piramidė, žiedas su įpjova, ant viršūnės stovintis kubas (tai turi reikšti žemę, saulę ir atsitiktinumą). Skaitykla prieinama praktiškai

visiems: mano žmona, su Jeiliu beveik nesusijusi, joje studijavo Cvetajevos rankraščius. „Ar nebijote, kad juos kas nors pagrobs?“ – paklausė. „Turime gerą apsaugos sistemą, bet jos detalių neskelbiame.“ „O jei koks pamišėlis ims ir suplėšys popierius į skutus?“ „Na, per daugelį metų tai neatsitiko.“

Universiteto rajonas suaugęs su Niu Heiveno centru. Gatvelės tarp koledžų persilieja į paprastas miestiškas arterijas. Jei nenori pietauti kurioje nors iš koledžo valgyklų (jos nemokamos studentams ir profesoriams), gali užsukti į vieną iš galybės rytietiškų arba itališkų restoranėlių, prisišliejusį prie „campuso“, į nepretenzingą „Yorkside pizza“ šalia bibliotekos, arba išgerti kavos knygynėlyje „Atticus“, ginčydamasis su bičiuliu apie politiką, drauge vartydamas pasiimtą iš lentynos knygą, kurią gal nusipirksi, gal ir ne. Čia pat didoka gatvė, vadinama, kaip ir Niujorke, Brodvėjumi – girdėjau, kad studentai buvo nusikalę iš mano pavardės veiksmažodį „to venclova“, reiškiantį „bastytis po Brodvėjų be aiškaus tikslo“. Ten, dvi minutės pėsčiomis nuo Brodvėjaus ir keturios minutės nuo darbovietės, gyvenau kelis dešimtmečius.

Ištiestos rankos atstumu – du muziejai ir vienas teatras. Į muziejus gali užėiti laisvai, be bilieto. Viename jų ilgai išstovėdavau prie vieno iš niūriausių Van Gogho paveikslų, vaizduojančių Arlio kavinės interjerą, arba prie Malevičiaus ir Kandinskio. Kitame – elegantiškame, oriame kubo formos pastate – buvo geriausia anglų tapybos kolekcija už Anglijos ribų: aristokratų portretai, kraštovaizdžiai, žirgai, jūrų miglos, sumišusios su patrankų dūmais. Teatras – repertuarinis, o tokių Amerikoje reta – buvo skirtas daugiausia studentams aktoriams auginti: jie vaidindavo su koku nors vienu specialiai pakviestu pasaulinio lygmens meistru ar meistre. Spektaklius dažnai statė atvykėliai režisieriai, tarp jų bičiuliai vilniečiai Jonas Jurašas ir Kama Ginkas. Bet prisipažinsiu, tas teatras mano gyvenimo dalimi nevirto. Kas kita operos klasės studentų diplominiai pasirodymai – po jų dažnas iš karto gaudavo darbo Niujorko Metropolitane ar panašioje vietoje.

Trečias muziejus – Peabody – buvo atokiau, bet irgi lengvai pasiekiamas pėsčiomis. Jis siejosi su Hiram Binghamo vardu – šis archeologas atgabeno į Niu Heiveną inkų civilizacijos paminklus, kuriuos po ilgo bylinėjimosi teko grąžinti Peru valstybei. Nugyvenęs nuotykingą amžių, Hiram Binghamas tapo masinės kultūros herojaus Indiana Joneso prototipu (tiesą sakant, prototipų buvo bent keli). Sykį mačiau Niu Heiveno gatvėje, prie pat teatro, filmuojamas beprotiškas automobilių gaudynes – charakteringą sceną iš Indiana Joneso filmų serijos.

Daug dar galėčiau pasakoti apie miestelį, kurio nepamilau, bet anaip tol nekeikiau. Jo kompaktiška centrinė dalis, išdalinta kvadratais, man kiek priminė Kauną aplinkui Laisvės alėją. Pačiame viduryje plytėjo aikštė, vadinama Grynu („Žaliąja“) su trimis surikiuotomis į eilę protestantų bažnytėlėmis. Į rytus nuo jos buvo Hilhauzo gatvė su Jeilo prezidento rūmeliu ir šiaip jau vilomis, kurią Dickensas ne be pagrindo pavadino „vienintele gražia gatve Jungtinėse Valstijose“. Į vakarus driekėsi vargingesni kvartalai – Niu Heivenas buvo ne tik mokslo, bet ir pramonės miestas: čia gaminti Winchesterio ginklai, o ir Colto fabrikai stūksojo netoli. Pastaraisiais dešimtmečiais jis patyrė beveik tiek pat socialinės ir rasinės įtampos, kiek ir visa Amerika. Su bičiuliu matematiku sakėme, kad beveik per miesto vidurį eina riba tarp aristokratų „elojų“ ir proletarų „morloku“ – tuos vardus paėmėme iš Herberto Wellso *Laiko mašinos*. Pakraštyje dunksojo dvi uolos – West Rock ir East Rock. Prie pirmosios jų, irgi ne per geriausiam rajone, kurį laiką turėjau namą: apylinkės pavojus (kurių, beje, kažkaip nejutau) atsvėrė miškas, rudenį nusidažydavęs akinančiomis geltonai raudonomis spalvomis, kokių nebūna niekur, išskyrus Naująją Angliją. Ne istorija, kaip Europoje, o geografijs yra šių kraštų stiprybė.

Tačiau baigsiu literatūra. Niu Heivene gal daugiau, negu kitur Amerikoje, rašytojų atminties vietų. Tarkime, centre, per žingsnį nuo savo buto lankydavau viešbutį, kuriame mirė Hermannas Brochas, sykį nakvojau jo kambarėje. Pasitraukęs iš nacių Vokietijos, jis, sako, vertėsi sunkiai: buvo didesnis vokiečių kalbos meistras už Thomą Manną, bet Jeilyje dėstė elementariausius kursus – *der, die, das...* Beje, gal tai ir netiesa. Tolimesniame priemiestyje kolega parodė man Thorntono Wilderio namus – *Aštuntosios dienos* autorių perskačiau tik emigracijoje ir labai pamėgau. Visai šalia Wilderio gyveno profesorė Metlitzky – kas be ko, klaipėdietė; girdėjau, kad jaunystėje ji artimai bendravo su Lawrence'u Durrellu ir buvo jo atvaizduota *Aleksandrijos kvartete* kaip Justina. Pagaliau savotiškiausią literatūrinę vietą kasdien praeidavau mūsų slavistikos skyraus kiemelyje. Rusų emigrantė Nina Berberova, didžio poeto Vladislavo Chodasevičiaus našlė, pažinojusi Gorkį, Buniną, Cvetajevą ir kone visas kitas ano meto garsenybes, parašė memuarų knygą, kurią labai vertino Brodskis. Ji paprašė po mirties išbarstyti tame kiemelyje savo pelenus. Dažnai galvoju, kad tai buvo teisingas sprendimas.

Tomas VENCLOVA

PATRICIJA DROBLYTĖ-DAINĖ

STEBINT PASAULĮ

KAI ATEINA BRANDA

Egzistuoja būseną, vadinama branda, daugelis ją sau priskiriame. O kodėl gi ne? Už nugaros jau daug patyrimo stotelių, įprasmintų ir egzistenciškai įtvirtintų patirčių. Ir mes patys jau nebe tie, daugeliu atžvilgiu kitokie, nei buvome jaunystėje. Atrodo, jau pasiekėme „kondiciją“, tvirtai atsistojome ant kojų ir galime leisti pasauliui save smelkti, pernelyg į jį nesusižeisdami. Tik štai ir vėl situacija, vėl iššūkis ir senosios baimės bei skausmai atbunda. Vargu ar gali pasiekti tokią tobulą brandą, kad taptume visiškai objektyvus savo vidinio pasaulio atžvilgiu. Kiekvienas turime jautrių vietų, kurias paspaudus subjektyvūs jausmai ima viršų. Svarbiausia, kaip mes į tokius iššūkius reaguojame. Pereidamos per mus, neigiamos išorės jėgos laikinai sutrikdo vidinę pusiausvyrą, bet, jei esame brandūs, nebesutrinkame taip, kad save pamestume ir leistume joms pažeisti savo vidinį stuburą. Mūsų vidinis pasaulis – nebe kietas paviršius, į kurį kas nori gali trankytis. Tai yra subtili molekulinė struktūra, kurios dalelės nuo smūgio trumpam išsiskaido, bet, veikiant širdies ir sąmonės tandemui, netrukus ir vėl susijungia į dar subtilesnę, nauju suvokimu praturtintą struktūrą.

Branda – tai ir vidinis aiškumas bei tvirtybė, kurių neišklubina gyvenimo audros ir aplinkybių virazai. Atsparumas spaudimui prisitaikyti, nutylėti, nematyti ir negirdėti, dar vadinamam socialiniu konformizmu. O taip pat – atsparumas priešiškamui. Gebėjimas atskirti savas ir svetimas

„nuodėmės“ ir nesigėdyti bei nesigąsdinti savo gebėjimo aiškiai matyti ir įvardinti moralinės situacijos dėmenis („kas čia priklauso man, o kas – tau“). Konstruktyviai elgtis emociškai gniuždančiomis aplinkybėmis. Netgi tam tikras smalsumas, siekiant suprasti, kas ir kodėl, kokie „slapti“ procesai vyksta aplinkinių galvose ir širdyse, kitaip tariant – gebėjimas priimti gyvenimo tyrėjo (o ne aukos ar agresoriaus) poziciją.

Tai ir gebėjimas žvelgti tikrovei į akis nesukant žvilgsnio į šalį, neven-giant „nepatogių“ temų, sudėtingų pokalbių ar nesutarimų. Nusiteikimas neprarasti vidinio stuburo ir rinktis integralią gyvenimišką poziciją, kai aplinkybės to reikalauja, bei neišduoti to, kas svarbu, vardan „šventos ramybės“.

Visų šių sąlygų neįmanoma išpildyti be nuolatinių pastangų tyrinti širdį ir sąmonę, ieškant ryšio su savastimi ir kaskart, jam nutrūkus – atstatyti. O svarbiausia – ieškant ryšio su Kūrėju ir suprantant, kad be jo esi beveik niekas ir pats vienas nieko negali, nebent susigadinti ar kitam pagadinti gyvenimą.

MORALĖS KAINA

Kasdieniam gyvenime labai sunku išlikti moraliam. Neišvengiama trintis tarp skirtingų asmenybių įvelia į galios santykius – kas ką pašalins iš savo komforto zonos? O „komforto zona“ gali reikšti labai daug abiemis šalims, tame tarpe ir galimybę likti profesijoje apskritai.

Moralė kainuoja daug pastangų, taip pat reikalauja ir susitaikyti su vi-diniu diskomfortu, kol (galbūt?) rasi ne tokią abiemis pusėms žalingą išeitį iš keblios padėties. Bet kas gi turi tiek laiko, jėgų ir kantrybės kebliams moraliniams ir psichologiniams klausimams narplioti? Galbūt tik tas, ku-ris gyvena lyg Dievo akivaizdoje ir suvokia, kad kiekvienas kompromisas su sąžine apkrauna sielą papildoma našta. Visi kiti nesuka dėl to galvos arba tikisi kaip nors išsisukti.

TEISINGA KRITIKA

Jei labai maga kažką kritikuoti, atmesti ar paniekinti, paprastai tai diktuoja išankstinis (nors galbūt neįsisąmonintas) neigiamas mūsų

nusiteikimas to dalyko atžvilgiu. Mes jau iš anksto būname pasirengę jo nekęsti, nemėgti ar atmesti. Jei norime, kad mūsų kritika būtų svari, pirmiausia turime priimti į širdį atitinkamą gyvenimo reiškinį ar žmonių grupę ir tik po to, reikalui esant, kritikuoti. Jei kritikuojame be meilės, mūsų kritika prilygsta neapykantos kalbai, o argumentai virsta nuodų strėlėmis.

IDĖJŲ ATsirADIMAS

Tikrovė visų pirma yra patiriamas, ne mąstomas dalykas. O filosofai daugiau mąsto nei (iš)gyvena tikrovę. Mąsto tai, ko nepatiria ir šitaip užpildo patyrimo spragas. Dėl to mąstyme randasi tikrovės iškraipymai. Todėl apie tai, kas nepatirta, geriau patylėti.

Tiesa ta, kad tikros idėjos gimsta po to, kai būna išnešiotos žmogaus širdyje. Subrandintos iki tokio lygio, kad galėtų būti konceptualizuotos: išskleistos, įprasmintos ir paverstos sistemingo suvokimo dalimi. Žmogiškame skausme ir varge jos bręsta, kad atidengtų naują suvokimo horizontą. Bręsta, kol neatpažinta, nepriimta, tinkamai šiame pasaulyje nesutikta savastis verkia. O savasties neapgausi, nes ašaros – tai visiško nuoširdumo su pačia savimi išraiška. Jose nėra nė gramso veidmainystės. Ta nuoširdumo būseną ir yra mūsų vidinės tiesos – tegu ribotos, nes širdis turi galimybę plėstis – būseną. Šiuo atveju aš nieko nenoriu įgyti, turėti ar pajungti – tiesiog esu autentiška pati su savimi ir noriu, kad mano autentiškumas būtų pripažįstamas. Noriu nusipurtyti visus nešvarumus, kurie prie jo priskretę, sugriauti užkardas, kurios trukdo jam būti atvirai ir visavertiškai. Būti priimta ir įgalėta – ne atskiromis dalimis, o visybiškai.

Kuo labiau tolstu nuo konceptų pasaulio – nuo aplinkos, kurioje konceptas yra „bosas“, kurioje konceptai, užbėgdami už akių patyrimui, formuoja mąstymo apie tikrovę standartą, tuo labiau plečiasi mano galimybės autentiškai gyventi ir mąstyti. Atrandu naują atskaitos tašką, naują kriterijų, kuris apverčia ligtolinę tikrovės hierarchiją: karalius konceptas nuvainikuojamas ir vietoj jo į sostą sėda mano pirmapradė savastis. Konceptas tampa „karališkuoju patarėju“, ramsčiu ir struktūriniu elementu, bet pats nebe karaliauja.

NEOBJEKTYVUS OBJEKTYVUMAS

Profesinės diskusijos, kuriose nėra nuoširdumo, manęs seniai nebedomina. Formulė „išjunk širdį, įjunk protą ir pasieksi objektyvumą“ kelia tik juoką. Kaip mes – turbūt kaip civilizacija – normalizavome nenormalumą! Kaip giliai į sąmonę įsismelkė dalinis tikrovės suvokimas, būtinybė „dirbti galva“ ir slopinti jausmus, kultivuoti atsietą, sausą požiūrį į pasaulį ir visą jo vertinimą „iš šalies“ arba per funkcionalumo prizmę. Kaip susvetimėta su gyvenimu. Tai yra klaidinga ir žalinga praktika, kurios pavyzdžių – apstu ir visais lygmenimis.

Iš tikrųjų šitaip jokio objektyvumo nepasieksi, nebent tik įtvirtinsi „galios valią“ ir jai priimtina tikrovės koncepciją, o rezultatą tepasieksi prievarta. Kai kas bus nutildytas, kažkas nutylėta ir palikta be atodairos. Ir kurį laiką atrods, kad viskas gerai. Bet tai tebus iliuzija. Negali būti gerai, kai dalis žmogiškos savasties lieka užgniaužta, nes toji dalis, negaudama galimybės išreikšti save atvirai, ima streikuoti, negaluoti, kaupiti pagiežą, apmaudą ir neapykantą. Kai „objektyvumu“ apsinuodijama iki neįmanomybės, ta savasties dalis kaip votis pratrūksta. Subręsta sąlygos „radikaliems“ pokyčiams ir, praradus pusiausvyrą, bloškiamasi į kitą tikrovės pusę, kuri taip pat atstovauja tik daliai tiesos. Taip ir trypciojam nuo vienos kojos ant kitos, nuo kairės ant dešinės.

PRAGMATIKAI IR IDEALISTAI

Esti dvi gyvenimiškos pozicijos: idealistinė ir pragmatinė. Abi savaip geros ir reikalingos, bet abi, skyrium paėmus, ir kažko stokoja. Kaip dvi kojos – kairė ir dešinė. Viena be kitos neišlaiko pusiausvyros ir svyra kažkur į šoną.

Pragmatikas – sveiko proto žmogus. Pragmatikui rūpi tai, kas aktualu, kas sukurta, kas jau yra, ir kaip tai veikia. Jam taip pat labai rūpi rasti savo vietą toje sukurtoje sistemoje ir jaučiai bei stabiliai joje įsikurti. Pasiekti sėkmę ir atsireikti sistemoje savo dalį. Pragmatikas pasaulyje juda horizontale, siekdamas įtakos, plėtodamas socialinius ryšius, įtvirtindamas galią bei autoritetą ir, be abejo, sėkmingai tuos dalykus „monetizuodamas“.

Idealistas daugiau kliaujasi nuojauta. Jis mato, kas ir kaip yra, bet greitai pastebi ir netobulumus, neišnaudotas galimybes, nerealizuotą

tikrovės potencialą. Tai žmogus, judantis vertikale ir gyvenantis daugiau dvasia nei materialinėmis reikmėmis. Stabilumas ir gyvenimo būtinybės jį pančioja, varžo. Jam norisi laisvės, reformų, augimo ir tobulėjimo. Vidinis varikliukas kurti neduoda ramybės. Jam daug svarbiau išsakyti savo „tiesą“, nei iš savo kūrybos uždirbti. Suvokti socialinių ryšių prigimtį, nei formuoti stiprią palaikymo komandą. Vaizdžiai kalbant, krauti lobius „danguje“, o ne „žemėje“.

Abi pozicijos savaip naudingos ir turbūt geriausia bei asmenybei sveikiausia rasti aukso vidurį tarp judviejų.

KASDIENYBĖS PRAGMATIKAI

Kaip dažnai gyvenime tenka laužyti galvą dėl to, kad koks nors reikšmingas „kitas“ neparodo dėmesio. Vis klausinėjame savęs: „Kodėl ji(s) nepaskambina? Kodėl neparašo?“. Juk viskas tarp mūsų lyg ir gerai, turime daug bendro. Gal ir turite, bet yra esminis skirtumas: vienas iš jūsų yra linkęs priimti savo ir kito vidinį pasaulį, o kitas – nelabai. Nesulaukiame trokštamo dėmesio, nes tas mūsų „kitas“ nusprendė neapnuoginti savo vidinio pasaulio ir juo nesidalinti. Nes jei apnuoginsi, ir pats apsinuoginsi, o tada (galbūt?) įvyks kažkas baisaus ir neatšaukiamo. Taip kalba didžioji pokyčių, nežinomybės baimė. Baiminamės to, kaip jausimės po to, kai įvyks vidinis virsmas. Gal prarasime tai, kas mus šiandien džiugina, ir daugiau niekada negalėsime būti laimingi? Gal nebeįstengsime lengvabūdiškai pokštauti su bičiuliais ir nebepritapsime linksmoje kompanijoje? Susvetimėsime su pasauliu?

Mes kažkaip jaučiame vieni kitus. Instinktyviai jaučiame, kur veda artimesnis kontaktas su vienu ar kitu asmeniu. „Aš prarasiu save, savo gyvenimą,“ – kužda baimės. Arba: „Man nereikia kontaktų, kurie drumstų mano ramybę.“ Baiminamės net ne konkretaus žmogaus, jo žodžių ar veiksmų, bet jo artumo, energijos, skverbiančio žvilgsnio. Žvilgsnio, kuris gali atrakinti vidujybę ir apnuoginti ten sumestus skeletus. Taigi nereikia artimų santykių, tegu bus paviršutiniški. Tegu jie vingiuos per kasdienybės rūpesčius, objektyvaus, bet ne subjektyvaus pasaulio takais. Ir tegu suriš mus per išorinę veiklą ir susijusius interesus, o ne per vidinį tikrovės matmenį.

Mes bijome pažinti save objektyviai, bet kaip kitaip galime harmonizuoti savo vidinį ir išorinį gyvenimą, patirti save ir pasaulį pilnatviškai, jei

ignoruojame vidujybę? Išorinis žmogus vengia užmegzti vaisingą dialogą su vidiniu ir laiko tokį nusiteikimą „pragmatiniu“ – suprask, mane domina tik konkretūs ir aiškūs dalykai, leidžiantys tvirtai kojomis remtis į žemę. O iš tikrųjų nieko jis nesiremia, tik plūduriuoja tikrovėje ir maitinasi saviapgaulės vaisiais.

Visgi nereikia nervintis, nereikia kankintis, jei kažkas neparodo mums dėmesio. Būtų labai norėję, būtų ir parašę, ir paskambinę. Turbūt širdies trauka nebuvo pakankamai didelė. Būna, kad žmonės kažkas suartina, bet to nepakanka tvariam asmeniniam ryšiui susiformuoti.

TAS PRAGMATIŠKAS PASAULIS

Kas sakė, kad pasaulis – teisingas? Jis ne teisingas, o veikiau pragmatiškas. O jei ir teisingas, tai įkūnija „vidurkio“ teisingumą.

Sunku susitaikyti su čionykštėmis realijom. Kai kas stebisi: „Kodėl nesulaukiu deramo atlygio, juk visą sielą į darbą įdėjau?“ Tikrovė netrunka išblaivinti idealistą. Šiame pasaulyje darbų vertė ne sielos indėliu matuojama. Tiesą sakant, kuo daugiau sielos, tuo mažesni įkainiai. Pirmiausia darai tai, ką reikia. Jei tavo sielos svajonės sutampa su kolektyvinės sielos poreikiais ir viršesnių už tave pasaulio vizija bei tikslais, tuomet gali tikėtis sėkmės. Tačiau pakaks nedidelio individualios sielos nepritarimo, – dar iki bet kokio asmeninio susivokimo, žodžių ar veiksmų, – kad kolektyvinė siela arba jai vadovaujanti siela tai pajustų, sureaguotų ir išmestų tave kaip musę iš barščių, o bausmę paskirtų asmenybei.

Pasaulis – ne teisingas, o veikiau pragmatiškas. Tiksliau, savaip „teisingas“.

SISTEMA: DRAUGAS AR PRIEŠAS?

Vis norisi išrišti vieną prieštaraivą, susijusį su požiūriu į taip vadinamą „sistemą“. Nemažai jautresnės prigimties žmonių, stebėdami gyvenimo netobulumus ir patys su jais susidurdami, išsiugdo „antisistemine“ žiūrą į visa ką. Išorinė tikrovė kaip mūsų bendro gyvenimo organizavimo forma tampa priešu, o mes patys užsiauginame gynybinę sieną kaip kokius šarvus ir nuo tos tikrovės ginamės.

Iš tikrųjų verta savęs paklausti, koks mano santykis su sistema? Ar aš tik ir stengiuosi tapti jos dalimi ir prie jos prisitaikyti? Ar visgi esu pašauktas prisidėti prie bendrojo gėrio kūrimo ir taip vadinamos sistemos tobulinimo?

Mano požiūriu, išmintingiausias yra vidurio kelias. Sistema mums – tai būdas organizuoti savo ir bendrą gyvenimą, bet ne tikslas pats savaime. Ir mes patys – ne sistemos tarnai, o tikrovės kūrėjai. Ne, tai ne „laisvo menininko“ svajonė ar svaichiojimai. Tai nėra ir nerimtas požiūris į sistemą kaip bendros veiklos organizavimo mechanizmą vienoje ar kitoje srityje. Negali ignoruoti žinių ir patirties bagažo, kuris įgalina ją rezultatyviai veikti. Svarbu tik tinkamai sudėlioti akcentus: žmogus svarbiau už sistemą, žmogus pirmiau už sistemą, nes savo kūrybine liepsna įpučia jai gyvybės, parūpina kuro mechanizmui veikti ir yra pašauktas jį tobulinti.

Kaip sąmonė yra pirmiau už materiją, taip ir žmogus – kūrėjas – yra pirmiau už savo kūrinį. Ten ir tada, kai ši hierarchija apverčiama aukštyne kojomis, prasideda erozijos procesas.

GERUMAS IR EKONOMIKA

Ekonominė gerovė ar, tiksliau, ekonominė sistema, kurioje eiliniam žmogui sudaromos sąlygos materialiai apsirūpinti ir komfortiškai gyventi, natūralų žmogaus gerumą daro perteklinį. Mums nereikia kito „gerumo“, kad patenkintume pagrindinius gyvenimiškus poreikius ar išspręstume problemas. Tai galime padaryti ekonominėmis priemonėmis. Kapitalizmo sąlygomis gerumas virsta mokama paslauga. Tiesa, kokybiška. Tačiau dalyti gerumo už dyka niekam nėra ūpo, nebent retiems pasišventėliams, gyvenimo neišpaikintiems žmogeliams, kuriems nelemta ir kurie nesitiki turėti daug. Jie neturi mechanizmo žmogiškai valiutai konvertuoti į monetarinę, todėl yra arčiau natūralaus gerumo šaltinio.

Kai tarp širdies ir gyvenimo poreikių įsiterpia ekonomikos mechanizmas, keičiasi vertybinė sistema. Moralinis žmogaus profilis tampa nebe toks svarbus, nes į pirmą planą iškyla psichologinis. Vertinamos tokios savybės kaip komunikabilumas, gebėjimas prisitaikyti prie naujos aplinkos ir greitai reaguoti į pasikeitimus – kitaip sakant, mikliai „gaudyti kamuolius“ ir būti „komandos nariu“.

Visais kitais atžvilgiais žmogus paliekamas pats sau. Kai viskas tampa lengvai pasiekiamu, o tai, ko trūksta, galima nusipirkti, nelieka galimybės patirti didesnių egzistencinių įtampų, reikalaujančių mobilizuoti dvasines jėgas. Sykiu sumažėja ir galimybių pasireikšti vidiniam žmogui, slypinčiam kur kas giliau už „asmenybę“, tesirūpinančią asmeniniais reikalais ir sava gerove.

BEDVASĖS SISTEMOS

Pagalvojau, kad visos sistemos, skirtos visuomenės gyvenimui organizuoti, sukurtos jausmų slopinimo pagrindu. Ten, kur į žmogų žiūrima instrumentiškai, kaip į funkcijų atlikėją, širdies polėkiui nelieka vietos. Šis ne tik nesukuria pridėtinės vertės, bet ir trikdo darnų sistemų veikimą, nes įneša subjektyvų dėmenį į objektyvų, į rezultatą orientuotą procesą.

Bet juk dvasinės prigimties dalies iš žmogaus esybės neišrausi. O jei bandysi, tai ta prigimties dalis, nerasdama būdo natūraliai save išreikšti, apsinuodys paviršiniu psichikos turiniu ir apnuodys tavo jausmus. Mes gyvename su tokiais apnuodytais jausmais, patys sau galbūt atrodome mieli ir gražūs, bet giluminio nuoširdumo santykiyje su savimi, aplinkiniais ir supančiu pasauliu tokiomis aplinkybėmis patirti neįstengiamo. O be jo negalime ir patirti su jais giluminės vienovės, negalime priimti į savo širdį ir atpažinti kaip savo pačių dalis.

Kai sąmonė atsiskiria nuo širdies, ji ima slydinėti tikrovės paviršiais. Tada mums nebelieka nieko kito, kaip „trolinti“ vienas kitą.

PABUDUSI ŠIRDIS NEŽINO RIBŲ

Sistema sako: „Vykdyk savo funkcijas ir niekuo daugiau nesirūpink.“ Suprask: nematyk, nepastebėk, nereaguok ir nelįsk į ne savo daržą. Neperženk ribų.

Tačiau tiesa ta, kad rūpestis ar bet koks kitas širdies judesys duoti nežino nei ribų, nei apribojimų. Širdžiai nerūpi funkcijų ir įtakos sferų skirtumai, nes jai priklauso visa visata. Štai kodėl ji linkusi „šeimininkauti“ ten, kur jai nepriklauso. Ir ačiū Dievui, kad taip yra, nes tik šitaip žmogus

gali susitikti su žmogumi ir apsieisti širdies šiluma bei teikti dvasinę pagalbą vienas kitam.

Tiesa ir ta, kad pabudusi širdis neprakalbina miegančios ir neprisibels ten, kur toks dvasinis centras nesusiformavęs.

Negali iš širdies kalbėtis su tuo, kurio širdis užsisklendusi. Jo širdis tavęs negirdi, užtat viską girdi ir fiksuoja jautrus ir baikštus ego. Tavo širdies šauksmas ar net ir nuolankus kreipimasis jam yra (potencialaus) priešiško ir nelojalumo ženklas. Jis tai suvokia anksčiau, nei įsisąmonini pati.

Ego netiki nuoširdumu, nes nuoširdumas (jo akimis) yra nepatikimas. Tai yra pretekstas išduoti, o ne dalykas, kuriuo gali kliautis. Ego reikia ne nuoširdumo, o patikimų ramsčių bei lojalumo įrodymų: (širdies) negirdėjimo, nematymo, apsimetinėjimo, nebylaus pritrimo ir bendrininkavimo. Matydamas tokį atsidavimą jis ištiesia tau draugystės ranką ir atsilygina lojalumu.

O kai gyvenimo pagrindais pasirūpinta, kai jie patikimai apsaugoti, žiūrėk, ir širdį gali išsitraukti iš kišenės, nes kaip gi be jos? Svarbu, kad gyvent netrukdytų.

GYVI TARP GYVŲ

Ryšys išlieka gyvybingas tarp gyvų žmonių. Tarp negyvėlių – t. y. mandagumo ir viešojo etiketo taisyklėmis pridengtų kaukių – jis greit nutrūksta ir praeiname vieni pro kitus it kokie nepažįstami. Nes tokie ir esame – svetimi, mažai įdomūs, nepažinti ir nepažįstami vienas kitam. Savo esybe mes tame santykiyje net nedalyvavome, tik atlikome kažkokius vaidmenis. Galbūt patyrėme iš jų kokią nors naudą, rinkome socialumo ar naudingų kontaktų bonusus.

Bet jei „gyvas“ atpažįsta kitame „gyvą“, net ir epizodinis, regis, visiškai nereikšmingas ryšys kažkokiu stebuklingu būdu išlieka. Mes galime nebendrauti, nepalaikyti jokių ryšių vienas su kitu, bet susitikę kažkodėl gyvai vienas į kitą sureaguoja ir, truputį drovėdamiesi to „netyčinio“ atpažinimo, užkalbinam. Gyvas žmogus – toks, kuris gyvena ir bendrauja iš sielos, sušildo net ir diskretiškus dalykinius santykius. Jis visada malonus ir priimantis. Nors vos pažįstamas, bet kažkuo artimas. Natūralu drovėtis tokiais atvejais, nes šiltas ryšys su mažai pažįstamu truputį trikdo, nes mes

saugome savo ribas, saugome privatumą. Atrodo, kaip čia gali leisti tokiam žvelgt į save gilesniu nei pridera žvilgsniu? Betgi tas žvilgsnis – natūralus. Taip žiūri siela į sielą. Ji visada perskverbia kaukes, perskverbia paviršinius asmenybės sluoksnius. Ir tuo pačiu išlieka diskretiška, nepuldinėja ir netrikdo kito, o tiesiog žiūri, bendrauja – iš truputį gilesnės žmogaus esybės vietos.

Yra žmonių, kurie yra tikri, gyvi visuose santykiuose, net ir profesiniuose kontaktuose. Ir kokia laimė tokius sutikti! Jautiesi nebe vienišas šiame pasaulyje, o žmogumi tarp žmonių. Tarp gyvųjų, ne tarp mirusiųjų.

Taip ir turi būti. Širdies šiluma tarp „gyvųjų“ turi judėti laisvai ir nevaržomai.

DEMONIŠKA, OI, ATLEISKIT, ŽMOGIŠKA

Šiandien kažkaip gėdijamasi kalbėti apie žmogaus prigimtyje tūnantį blogį. Tokios sąvokos kaip „nuodėmė“, „nuopuolis“ ir net tas pats „blogis“ skamba kaip anachronizmas. Visus „paklydimus“ norisi išaiškinti šiuolaikinės psichologijos terminija, suvesti į priežasčių ir pasekmių tarpusavio sąryšius. Reliatyvizuoti, materializuoti „blogį“, kaip kokią taburetę iš po kojų paspirti jo antgamtinį pagrindą. Šitaip mes jį tarsi nuklenksminam ir imam į savo rankas: suprask, blogis – tai tik žmogaus veiklos, įvairių neigiamų psichosocialinių įtakų rezultatas. Taigi, kaip ir valdomas, taisytinis ir taisytinas dalykas. Civilizuoto bendravimo papročiai ir mandagumo kaukės daug ką užmaskuoja. O mes patys taip ištobulinome savęs mulkinimo meną, kad lengvai sau įrodome, jog blogis visada tūno kažkur kitur, tik ne mumyse. Tam puikiai pasitarnauja taip vadinamas projekcijos mechanizmas, kai kokią ydą „perkeliam“ į kitą ir vidujai atstumiamo, atskiriame jį nuo savęs. Projekcijos mechanizmas pateisina priešišką mūsų širdies nusiteikimą, atriša liežuvį ir rankas. O tada tai jau saugokis! Yda nusipelno bausmės, tad, nejausdami jokio sąžinės graužimo, imamės tą bausmę vykdyti. Tipiškos bausmės formos: paskalos, įvairus „trolinimas“, ignoravimas, bauginimas siekiant susidoroti vienaip ar kitaip.

Mulkiname ne tik save, bet ir kitą, pasitelkę subtilius manipuliacijos mechanizmus, kuriems tikrai ne kiekvienas gali atsispirti: žadiname kaltės, nevisavertiškumo ar neadekvatumo jausmus. Jei žmogus neturi tvirto dvasinio stuburo, toks elgesys anksčiau ar vėliau išmuša jį iš pusiausvyros,

priverčia abejoti savimi, savo pasaulėžiūra ar vertybėmis. Tad jis vienaip ar kitaip įsileidžia tą blogį į save. Tiesa, ne visi įsileidžia būtent kaltės jausmą. Kiti, atvirkščiai, perima patirtą agresyvaus elgesio modelį ir įtraukia jį į savo „išgyvenimo technikų“ arsenalą. O tada jau patys, progai pasitaikius, ima „trolinti“ kitus.

GALVA DĖŽUTĖJE

Stebėtina, kiek daug Dievo kibirkštelių, amžinosios sąmonės taškių, beribių savasčių ir mikrokosmų, ar kaip kitaip juos pavadintum, yra sutupdyti į mentalinius kalėjimus ir kiekvienas į pasaulį žvelgia iš savos „belangės“. O pats tikriausias rodiklis, kad priešais tave – toks „kalinyš“, o ne laisva asmenybė – tai jo(-s) reakcija į tai, kas neįprasta ar bent kiek kertasi su jų supratimu apie ribas. Tegu tai bus tik delikačiai išsakytas rūpestis, nuomonė ar kokia kita „neprotokolinė“, iš statuso ir pareigybių rėmų išsprūdusi žmogiškumo apraiška, taip pat ir visa, kas viršija jų tikrovės suvokimą. Nėra atvirumo, nei smalsumo sužinoti, pažinti, tirti ir plėsti akiratį. Netikėtos tikrovės apraiškos atsimuša į kietą mentalinės „dėžutės“ sieną, nes funkcijos svarbiau už turinį, potencialą ir visuminę patirtį. Taip ego žvelgia į pasaulį. „Negali turėti nuomonės apie dalykus, nepriklausančius tavo kompetencijai“, – sako viena kietai nusiteikusi funkcionierė. Tiesa ta, kad tie jos kompetencijos dalykai ir visa kompetencija – vienmatė, nesulydyta su visumine savastimi bei vidine tikrovės patirtimi. Dėl to ji nepakankama ir net klaidinga, nes yra veikiamas asmenybės neišbaigtumo, taigi ir netobulumo. Be to, ir kompetencijos dalykas – ne kokia siaura techninių žinių sritis, o ŽMOGUS, žmogaus ugdymas. O žmogiškoji realybė – visada daugiamatė, daugiasluoksnė. Negali laikyti savęs labai kompetentingu, jei dirbi tik vienam iš jos „sluoksnių“.

Viso to pamate slypi priešiškus tikrovei, kitam žmogui ir nepasitikėjimas juo.

BENDRYSTĖS DŽIAUGSMAS

Kaip gera būti kartu, kaip į kamuoliuką suvytiems siūlams, jaučiant ryšį, išgyvenant tylų bendrystės džiaugsmą, kaip vaikystėje.

Kita vertus, baisu būti atskirtiems, baisu prarasti saugią vietą po saule, tapti priešiško taikiniu. Todėl visi patyliukais vykdome „išlikimo“ politiką, kurioje svarbiausia – parodyti lojalumą visiems horizontaliai ir vertikalčiai reikšmingiems asmenims. O tos politikos esmė: nekritikuoti, nekreipti dėmesio, nutylėti, nepastebėti jokių probleminių tų asmenų savybių ar elgesio momentų, taip pat – pabrėžtinai girti, reikšti simpatiją, ypač už akių, kad jų ausis kada nors lyg netyčia pasiektų „gera žinia“ iš nesuinteresuotų šalių, visaip kaip juos palaikyti ir maloninti. Tokiu būdu mes tarsi paimam tą žmogų į savo palankumo nelaisvę, kad, neduok Dieve, nedrįstų apie mus blogai atsiliepti ir apskritai vytų nuo savęs bet kokį skepsį ar slaptą priešišumą, kuris kada nors galėtų virsti atviru priešišku ar net susidorojimu. Galima sakyti, uždarome jį į savo palankumo „kalėjimą“.

Be tokių gudrybių išgyventi visuomenėje praktiškai neįmanoma. Visi šiek tiek dreba dėl savo darbo vietų ar statuso visuomenėje ir visi šiek tiek veidmainiauja. Tu žmogui pernelyg nesimpatizuoji, nejauti su juo jokio vidinio ryšio, jis tau gal apskritai nepatinka, bet tau labai mielas jo prielankumas, palaikymas ir pripažinimas, todėl nori, kad tai niekada nesikeistų. Todėl pasistengi rodyti jam draugiškumą ir kolegoms pabrėžtinai teigiamai apie jį atsiliepi, kad ta žinia jo ausis pasiektų, kad tavo palankumo tinklas dar tvirčiau jį laikytų.

O tada įvyksta „stebuklas“ – tavo palankumas ima grįžti tau pačiam to asmens palankumo ženkla. Gudri santykių politika ima duoti vaisių, nes visiems patinka patikti, patinka būti mėgiamais, vertinamais ir palaikomais. „Mums patinka, kad mes patinkam ir jiems patinka, kad jie patinka. Ir mums visiems patinka vieni kitiems patikti.“

Tuomet jau pamirštame visus slaptus „nepatinka“ ir tvirtai įtikime savo simpatija vienas kitam. Nes gi kaip gera būti susivijus į kartu į vieną siūlą kamuoliuką. Toje gamtinės kilmės „bendrystėje“ visi jaučiasi pritapę, priimti, priklausantys. Bet dalies laisvės matyti, pastebėti, jausti ir atitinkamai reaguoti taip pat netenkama. Ir ateina akimirka, kai lyg netyčia visi kartu draugiškai imame prasilenkti su morale.

Apskritai polinkis burtis pagal (vidinio) tapatumo požymį, atsijoti „savus“ nuo „svetimų“, vienus įtraukti, o kitus atskirti yra kažkoks pirmykštis, instinktų valdomos žmogaus prigimties bruožas. Ta bendrystė kažkuo primena neuronų grandinę, per kurią sklinda nervinis impulsas. Jei kažkoks neuronas nereaguoja, reikia jį pašalinti. Ir ne tik pašalinti, bet ir nutildyti taip, kad nedrįstų (ir net galimybės neturėtų) kokia kita giesmele

pragįsti. Svarbiausia – grupės gyvavimo programa, kuriai įgyvendinti reikia viso komplekso priemonių, įskaitant mąstysenos ugdymą, politinės ir kultūrinės erdvės užgrobimą, „savų“ protegavimą ir „svetimų“ atpažinimą, nukenksminimą ir separavimą.

Beje „savų“ ir „svetimų“ atpažinimas vyksta dar ikirefleksyviu lygmeniu, niekam, net pačiam „netikusiam neuronui“, nespėjus susivokti, kodėl tas trikdys atsirado grandinėje, kodėl apskritai tai yra trikdys ir ką konkrečiai jis trikdo?

LAISVĖ BENDRAUTI

Kartais taip norisi bendrauti laisvai, pagal savo natūrą, pagal vidinį poreikį, nesiekiant nieko prie savęs pririšti ir pačiam prisirišti. Neformuoti „sąjungų“ ir „palaikymo komandų“, kad jaustumėis saugesnis, kad taptumei kažko didesnio už save dalimi, kad tavęs kas nepastumtų. Nesiekti pririšti prie savęs žmonių vien dėl asmeninio jaukumo ir komforto, ne pagal širdies polinkį. Jei kažkas natūraliai priartėja ir tampa artimas, tu palaikai ir priimi tą ryšį. Tačiau toli gražu ne visada ir ne su visais šitaip pavyksta.

Kaip rodo patirtis, veikti pagal širdies polinkį – labai nepraktiška. Nepraktiška gyvenant tarp tokių, kurie aktyviai vykdo santykių politiką ir formuoja „koalicijas“. Tik ir žiūrėk, kad neliktum vienas, nes visi, su kuriais norėtumei laisvai bendrauti, tuoj taps „užimti“.

ARTIMI, SVETIMI

Artimaisiais paprastai vadiname šeimos narius ar kraujo gimines. Tuos, su kuriais mūsų gyvenimo gijos suvytos nuo pat gimimo ar savo šeimos sukūrimo. Neįprasta tokiais vadinti visus kitus, kurie vienaip ar kitaip atsiduria šalia, su kuriais nebūtinai turime artimą ryšį ir kuriems nebūtinai jaučiame simpatiją. Iš tikrųjų asmenybės lygmeniu viskas taip ir yra. Čia dominuoja charakterių įvairovė ir skirtumai – kiekvienas esame vis kitoks. Tas mūsų savitumas savaip mums mielas ir brangus ir neduok Dieve kam nors jį kepštelėti. Mūsų asmenybės – tarsi asmeninės kalėjimo celės, iš kurių vieni su kitais susisiekiame. O santykį su kitais iš esmės diktuoja

paplitęs egoistinis požiūris: „Pirmiausia žiūrėk savęs.“ Jaučiame tam tikrą pasidygėjimą „svetimu“ žmogumi, kurį, jei pavyksta pagauti tą pačią nuotaikos bangą, prisijaukiname maloniu bendravimu. Tampame artimi savo „radiacija“, „bangomis“, kurias siunčiame vieni kitiems, bet branduolio lygmeniu vis tiek jaučiamės atsiskyrę. Todėl tą patį, kurį „netyčia“ prisijaukinome, kitąsyk, pajutę subjektyvią grėsmę ar priešišumą, galime pasiųsti velniop ar užpjudyti šunimis. Tokia ta mūsų bendražmogiška būklė – taip sąveikauja „asmenybės“. Jei į ją perkeliu savo esybės centrą, patiriu daug tokių prieštaravimų, simpatijų ir antipatijų, palaikymo ir nemalonumų su žmonėmis. Taip artumą ir svetimumą išgyvena pasaulio žmogus.

Dvasinis asmuo artimą supranta kitaip – kaip tą, kuris dabar yra šalia. Nesvarbu kraujo giminystė ar asmenybių suderinamumas. Mus sieja gilesnė – Dievo vaikų bendrystė, nes kiekvienas turime savo esybės dalį Kūrėjo prigimty. Pačia svarbiausia, neįkainojama savo esybės dalimi esame broliai ir sesės. Jei bent pasistengtume taip žiūrėti į vienas kitą, pasauly turbūt rastųsi rojus. Tačiau tiesa ta, kad labai sunku išlaikyti tokį požiūrį, kai asmenybių „bendrystė“ braška per siūles, o sudaryti jai atsvaros nėra kuo. Kol nerealizuojame suvokimo, kad esame dvasinės būtybės žmonių kūnuose, kol nesuvokiame savęs kaip tokių, nesuvoksime ir kitų. Todėl pirmiausia reikia iškuopti iš širdies visą purvą, kuris atskiria mus nuo mūsų pačių savasties ir tuo pačiu – vieną nuo kito.

ATSISKYRĘ NUO SAVO ŠAKNŲ

Kiekvienas šiurkštus, beatodairiškas mūsų veiksmas artimųjų atžvilgiu rodo, kad esame atsiskyrę nuo savo dvasinių šaknų, nuo būties pamato – galima jį vadinti ir Dievu. Jei būtume susiję, žinotume, kad tokiais veiksmais pjauname šaką, ant kurios sėdime – griauiname tą ryšį, varome pleištą į savo esybės šerdį.

Egoizmo energija, skatinanti apiplėšti kitą, griauina ne tik jo, bet ir mūsų pačių laimę. Apiplėšimas šiuo atveju – tai bet koks veiksmas, kuriuo gesiname šviesą kito žmogaus širdyje. Tokius veiksmus vadiname „trollinimu“, „mobinimu“ ar kitokiu nuotaikos gadinimu. Nuo jų darosi negera, apima nerimas ir susierzinimas, susitraukia ir ištuštėja širdis. Gaila, kad nesuprantame, jog šitaip ir patys atsiskiriame nuo energijos, kuri teikia mums pilnatvę, harmonizuoja vidinį pasaulį. Dosnioji, spindulingoji mūsų

esybės dalis tuo tarpu nugrimzta giliai į pasąmonę ir mes prarandame su ją ryšį. Savo egoistiniais veiksmais, nesuvokdami ką darome, patys ją nugramzdiname, o vėliau galime ir nebesusisiekti.

Tuo tarpu veikdami iš vidinės gausos, iš vidinės šviesos, laimę kuriame, nes širdies dosnumas gausina šviesą, stiprina šviesos tiltus tarp mūsų vidinio ir išorinio „aš“, o sykiu tarp mūsų ir mūsų artimųjų. O kur šviesa, ten ir laimė, ten ir būties pilnatvė.

SAVYJE, KAIP DIEVO GLĖBYJE

Sakoma, jei Dievas nori patraukti žmogų artyn prie savęs, jis pirmiausia jį patraukia vidun. Nes kur kitur toks susitikimas galėtų įvykti, jei ne žmogaus esybės centre, dvasinės širdies gilumoje?

Sia prasme introversija – pati natūraliausia sielos būklė. Mus traukia ilsėtis vidujybėje, kaip Dievo glėbyje. Ir kuo labiau ta vidujybė išplėtota, kuo glaudžiau ji susijusi su savo būties pamatu, tuo daugiau į ją įliejama Dvasios, tuo ta trauka didesnė.

Buvimas išorėje, kitapus savęs negali tam prilygti. Santykiai su kitomis sielomis arba nuslysta psichikos organo paviršiumi, arba juda „grioveliais“, užkabindami giliau, bet beveik niekada tokių gelmių nepasiekia. Todėl visa ekstrovertiška veikla atrodo kiek paviršutiniška ir anksčiau ar vėliau ima varginti.

ŠIRDIES IŠLAISVINIMAS

Niekas kitas taip neišlaisvina širdies, kaip įvairūs smulkūs nukryžiuavimai – pasaulio atžagarumo apraiškos. Nemeilė, sąmoningas ir nesąmoningas apleidimas, abejingumas, nepriėmimas ir priešiškumas, kai ypač trokštame priešingų dalykų, suteikia savotišką išrišimą širdžiai, kad ji galėtų būti pilnai savimi ir išmoktų semti iš „nepriklausomo“ šaltinio. Išlaisvina nuo pasaulio, kad galėtų būti laisva ir autentiška. O kaip kitaip ji galėtų jaustis laiminga? Negali jaustis laiminga neturėdama tos laisvės – tai yra esminė sąlyga, be kurios jokia laimės formulė neveikia.

Patricija DROBLYTĖ-DAINĖ

EDUARDAS JUCHNEVIČIUS (1942–2011) – vienas žinomiausių Šiauliuose gyvenusių dailininkų. Amžininkai pamena jo dėmesio vertus įpročius: kasryt tuo pačiu metu iškeldavo į „šabakštyną“ (taip kažkas iš kolegų praminė dailininkų dirbtuves šalia senųjų miesto kapinių), kuriame kasdien kažkas gimdavo – lino ražinys, estampas, ekslibrisas ar dar kas nors, o neretai ir naujas eilėraštis ar naujos dramos užuomazga. O kartais – ir tokie beveik fantastiniai sumanymai, kaip programa „Skalvių namai“. Antroje dienos pusėje laukdavo užsiėmimai Dailės mokykloje. Tarp daugybės paties dailiai įrištų, bet dar neatspausdintų eilėraščių yra ir vienas kitas dienoraščio puslapis. Juos perspausdindami prisimename ne tik neeilinę asmenybę, bet ir atnaujintų „Varpų“ autorių.

GERBIAMAI PROGRAMŲ TARYBAI

Mano tema jau nuo 1968 metų, baigus Vilniaus Dailės institutą, yra Prūsų Lietuva. Jau diplominis darbas buvo skirtas „Prūsų nukariavimui“. Pridėtame kūrinių sąrašė ryškėja tolimesnės temos poezijos bei dramos kūriniuose, vaizduojamosios dailės kūrinių sąrašė čia nepateikiu. Nuo 1987 metų įsigijau gyvenamas valdas Gilijos kaime (Bolšoje Matrosovo). Apie pastarąjį pridedu M. Purvino rašinį.

Norėčiau mūsų Nemuno Delta fiksuoti videokameros pagalba, kurios ir prašyčiau iš Lietuvių fondo – apie 1000 dolerių... Tik Šiaulių valiutinėj parduotuvėj jos kaina padidinta iki 1600 dolerių!

Be to, videotchnikos pagalba reikia kaupti ir Šiaulių krašto dailininkų darbų archyvus. Kadangi videokasetėj telpa trijų valandų spalvota bei įgarsinta medžiaga, – atsiveria reta galimybė. Aš pats paskolinta kamera sutalpinau savo kūrybą, įskaitant ir poezijos tekstų skaitymą, interviu. Tai visiškai realūs darbai, kuriuos aš pats galiu atlikti, be to, mano du sūnūs taipogi mokėsi ar mokosi dailės dalykų.

Platesnė programa vadintųsi „Skalvių namai“, kuriuos reiktų kurti lengvai privažiuojamoje vietoje – Didieji Lapynai arba Bolšyje Berežki palei Gilijos upę, netoli nuo Zapovednoje. Ten dar yra išlikę įdomūs sandėliai, o buvusi mokykla visiškai neseniai išgriauta tiesiog mano akivaizdoje. Žinia, aš tame krašte neturiu jokių įgaliojimų ir lieku tik stebėtoju. Mano nurodyta vieta gana optimali, o turint dorės tipo laivą galima susisiekti su bet kuriuo regionu trikampyje Karaliaučius-Ragainė-Klaipėda. „Skalvių namai“ būtų kalbos ir kultūros labdaros misija Nemuno Deltoje. Aš pats sutikčiau ten įruošti dirbtuvę bei klasę atvažiuojantiems trims dienoms savaitėje mokiniams, nes jie išblaškyti dideliame plote. O gal tai būtų labdaros misija „Laba“? Juk Kaukėnuose (Jasnoje) prašoma lietuviškos mokyklos, klasių – Slavske (Gastose) bei Tilžėje.

Kol kas smulkiau nedėstysiu, nes nežinia, ar sudomins mano pasiūlymai kol kas padrika forma.

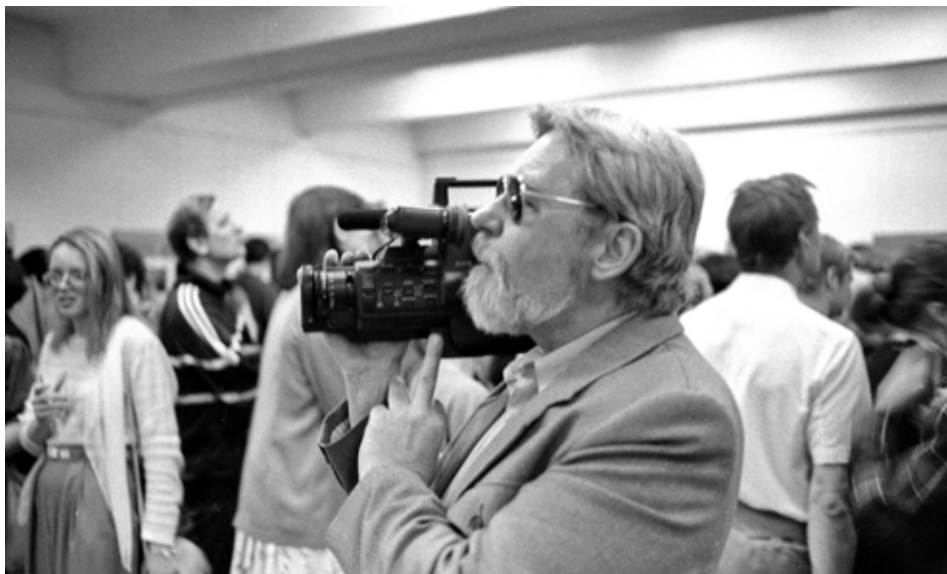
1996 12 25

KĄ MOKYTOJAS DIRBA, KAI *NEDIRBA*

Mokytojas kuria save? Ne visiems šis klausimas tik retorika. Dykinėjimas – tuščias laiko leidimas, – vienas iš relaksacijos būsenų atstatant darbingumą, nebūtina užsiimti tikslinga ir naudinga tautai veikla. Juk mokytojas pamokoje naudoja labai menką savo intelektualinio bagažo dalelę, ypač vaikų dailės mokyklose. Kas gali kompensuoti jo proto ir patirties prastovas, pigaus susireikšminimo valandas, atiduodant pagarbą įvairių kvalifikacinių komisijų žiniuonims? Juk sunkoka patikrinti mokytojų kvalifikaciją šiaip sau, priešokiais. Ir kuris mokytojas turi teisę tikrinti? Ach taip – yra pareigybės, požeminės galios, dieviškoji Apvaizda. Žinia, geriau paklusti žaidimo taisyklėms ir nedaryti sau problemų. Daugeliui šią nuostatą pavyko įskiepyti pačiose pašamonės gelmėse. Žmogelis nė nesiruošia spardyti. Bet juk tai Mokytojas, ir jis nedirbdamas turi *dirbti*.

Ką aš veikiu neskaitydamas, nepiešdamas, nerašydamas, nerinkdamas medžiagos, nedalyvaudamas kultūrininkų renginiuose, nekurpdamas savojo įvaizdžio Lietuvos žiniasklaidoje?

Ogi nagrinėju dalykines programas ir siūlau jas papildyti, apibendrinu savo kompozicijos pamokų patirtį, komplektuoju mokinių darbus atskiromis temomis, išsiaiškinu optimaliausius užduočių variantus, atsižvelgdamas į mokinių galimybes – lengvinu arba sunkinu užduotis, netgi technikas, jų

Eduardui Juchnevičiui pakludavo ir kino kamera

apimtis. Aptarinėju su kolegomis jų patirties specifinius niuansus, nors žinau, kad jokios geriausios programos negali kiekvienam garantuoti sėkmę, nes dažnas gali atlikti tik tai, kas jam prigimties lemta. Dėl skonių netgi dailės mokykloje neįmanoma ginčytis, beviltiška.

Kiekvienas mokytojas kaupia savo dalyko vaizdinę medžiagą ir dalijasi ja su kolegomis. Yra abipusis ryšys, tačiau kiekvienas turi būti pakankamai individualus ir savarankiškas. Kitaip nebūna.

Ir dar kartą – kas gali užtikrinti mokytojo kvalifikacijos kilimą, kuomet keliasdešimt metų jam kasmet tenka grįžti prie tų pačių dalykų, kuomet lygis nesikeičia?

2000 01 20

NUO VADOVĖLIO IKI PROJEKTO

Individualizmo utopija. Projektų metodika artima utopijai. Jos jau pilna Vakaruose. Klientas tapęs valdovu prieš gamintoją, kuris klientui įteigia, jog jis pats gali nuspręsti, iš kokios tešlos ar kokio faršo turi būti pagamintas jo didysis Mėsainis. Tokia Vakarų civilizacijos sandara. „Milijonai individų“ – toks vartotojų pasaulis. MES virto AŠ. Po to jau daryk SAVAIP, nors

čia tik fikcija, tačiau perprodukcijos amžiuje gamintoją gelbstinti formulė. Gyvenimas tampa Prekybos Centru, kuriame žmonės renkasi tai, kas juos daro Laimingais. Pasirinkimo galimybės neribotos.

Nyksta pilietiškumas ir bendruomenės dvasia. Visų pirma – Asmeniniai Reikalai. DARYK SAVAIP. Situacija, naikinanti netgi moralės standartus. Pataikavimo sau orgijoje atmestas autoritetas ir atsakomybė.

Gamyba šeštajame dešimtmetyje viršijo paklausą, dėl to ima dominuoti vartotojas, jo Ego. NORIU – GAUNU tapo naujosios visuomenės MANTRA. Visa virto emancipacijos dykyne.

Niekas nebeturi teisės diktuoti Meno kriterijų. Vertės matas – pardavimo kiekis. Tvyro skepsis.

Kita utopija. Kol neišmoksime tobulai mylėti Dievo, tol pasaulis bus pilnas prieštaravimų. Vietoj Dangaus išsipildymo randame tik tai, kas atspindi Pragaro kančias.

2001 03 13

APMOKESTINTŲ DOVANŲ METAS

Virš trisdešimt metų maluosi Šiaulių dailės džiūstančioj baloj, kurią sparčiai sausina šlubuojantis provincijos postmodernizmas su visais priklausančiais nemokšiškais atributais – atvirais liapsusais, apipintais raišomis legendomis.

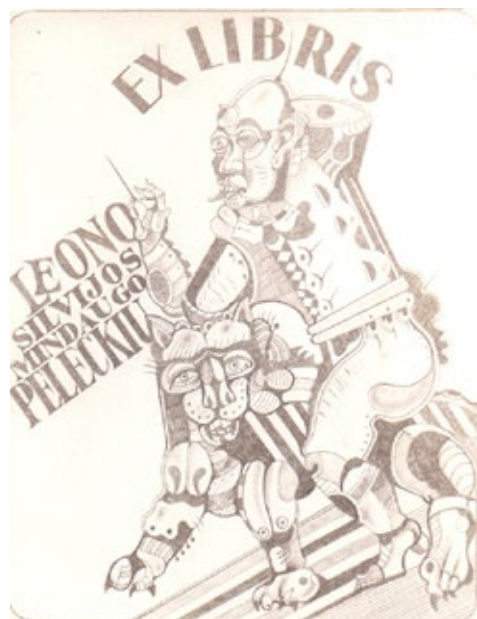
Aš pakliuvau į 1967–68 metų srautą, kuris, purtomas raudonojo maro, jau nebebuvo V. Virbicko kartos epigonas. Ne visi partiečiai studentai liko medituoti ir garsėti Vilniaus bromuose, nors dažnam kaimiečiui ir Šiauliai buvo didmiestis. Juolab visų pirmeivių laukė realių pažadų lavina, klestėjo dailės fakultetai, dailės mokykla ir partijos komiteto neįkyrus dėmesys. Butai, mašinos ir studijos buvo tos dovanos, už kurias reikėjo teikti visiškai nereikšmingas paslaugas, rodyti toleranciją ir supratingumą. Ši atmosfera formavo ir dailės darbų pobūdį, stilių, tematiką, reveransų gausą. Vertėjo pasistengti, nors tai kainuodavo dešimtis metų stagnacijos kiekvieno kūryboje. Bet gal ne visi šimtaprocentiniai kūrėjai? Be moralinės nuoskaudos ir kūrybinių netekčių pulkelis Šiaulių dailininkų kopė Šiaulių Namų valdybos salės laiptais. Vėliau – Šiaulių Parodų rūmai, nūnai Dailės galerija. Lig šiol miestas už ekspozicinį plotą neprašo susimokėti, nors dailininkai niekuomet honorarų už ekspozicijas negauna. Abipusė santarvė ir supratimas.

Anuomet galėjai būti nukabintas, dabar apie tai ir kalbos negali būti. Visuotinės devalvacijos metu galima bet kokį š... drąsiai, palaimintam kuratorių, kabinti, guldyti, statyti ant puikaus, visa pakenčiančio parketo ir puikiai apšviestų sienų. Minimalus pageidautinas parodos nuopelnas – mažas skandaliukas. Toks kontingentas Šiauliuose jau subrendo ne be ŠPU pastangų ir kuratorių avangardistinės orientacijos, kuri klesti visuotinio nuosmukio sąlygomis tiesiog nuostabiai. Jokie partijų komitetai nebekelia į parodų sales kojos – kukli kompetencija, be to, niekas niekam neskolingas – jokių butų, jokių studijų, na, ir jokios atsakomybės.

Belieka pasikviesti murzininkus, kad kiek sugėdintų kaip ir gana apsuksią dabartinę merę. Tiesa, šios užuominos gali užtrukinti gerąją karvutę, be kurios jokie metraščiai negalėtų išvysti dienos šviesos.

Chameleonų su nuoširdžia šypsena laikai praėjo. Devaluoti atvirumo protrūkiai, vaidybinės grimasos. Globalizacija bei komercizacija drausmina labiau nei partijos dovanos. Tuometinis groteskas virto atviru cinizmu. Globalios perprodukcijos pasaulyje sunku gintis normaliais kovos būdais. Tenka lindėti savame kiaute, jeigu pavyko tokį išsaugoti, kitaip atsidursi nemaloniame blefuotojo vaidmenyje arba būsi suniekintas jaunesnio kolegų. Vidutinybė visais laikais buvo agresyvi ir pikta.

Grįžus į Šiaulius, dar teko karpyti spaliukų dekalogą pagalbinėje mokykloje, tačiau greit iš dailės mokyklos į ŠPI buvo perpumpuoti trys tapytojai vietoj reikalingo grafiko, kuriuo likimas neleido man tapti, nes kadaise buvau pasižiukšlinęs pradinių klasių fakultete. Ne viską žmogus gali riktavoti savo nuožiūra ir dabar. Na, bet likimu nesiskundžiu, jis man daugiau padėjo nei kenkė.

*Vienas iš Eduardo sukurtų ekslibrisų.
Apie 1980*

Neteko ir sovietiniais laikais daug veidmainiauti, nes minkšta metaforų pagalbė garantavo ramų disidentišką miegą. Prasibrauti iki pažodinio paveikslo vertimo nepadėjo nei darbo klasė, tais laikais turėjusi atlikti meškos paslaugą, nei partijos kultūrregeriai, uoliai sergstintys paveikslo moralinį veidą. Tiesa, tuomet dar buvo perkami dailininkų kūriniai, ir nebūtinai proginiai. Šiaip rėmė didžiumą periodiškais pirkiniais, nors pirkėją kartais tekdavo pamaloninti. Niekas iš niekur neatsiranda. Taigi savų įsitikinimų atsisakyti nereikėjo, nors dirbtuvių kaip tik man ir pritrūko. Bet nėra to blogo... Dabar studija yra viena iš geriausių, ne be pirmininko R. Buivydo dėmesio. Vietoj apželia ir akmuo, o perbėgėliai į Vilniaus miestelį nesuklestėjo. Kuomet žmogus per daug gauna, nori dar daugiau. Šito mūsų niekas nemokė, tačiau tokia žmogėno prigimtis – ima ne kiek reikia ir telpa, o kiek nevalioja apžioti.

Visa tai atspindi kaip veidrodyje ir kūryboje. Tik pažiūrų pastovumas ir sveikoji prigimties dalis garantuoja ilgalaikį kryptingą kūrybinį darbą. Nors kritikai pastoviai parodų salėse ieško naujų popatrakcionų, tačiau jiems nelemta žinoti, jog žmogus visą gyvenimą nesikeičia, gal tik medžiagos ir dailės rūšys, kurias kaitaliojant vyksta meno darbų sėjomaina, šiek tiek atšviežina. Kolega, kuris mokykloje neigijo jokių dailės lietuviškos dūšios tradicinių elementų, liks biednas, bet ar teisingas – sunku pasakyti. Tokiam lengva kaitalioti atrakcijų lozungus, tačiau ir šiuo atveju žmogus lieka vienareikšmiškas.

Neminiu pavardžių, nes jų nepažinę nesuprastų mano užuominų, o tie, kurie su jais gyveno, gal ir nenorės viso to kičo prisiminti. Esu laisvas ir dabar, tik savi okupantai žymiai bjauriau veikia mano širdį ir smegenis. Lendi kaip šuo pastalėn, nors ten kaulų nieks nebemėto, o vagių palikuonys dar greit taps mecenatais ar profesionaliais snobais.

Skubu įkūnyti, kas pradėta, stiprinu atskiras silpnąsias grandis, užpildau netektis. Gera, kuomet pats esi užsakovas, pats vertini ir drausmini save, joks šou verslas nedeformuoja tavo pamėgtų vertybių. Ne paslaptis, jog tik pastovi pedagoginė tarnyba leidžia išlikti savimi, puoselėti tas vertybes, kurias pasirinkai ir išsaugojai. Amen.

2001 03 20

Eduardas JUCHNEVIČIUS

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

ALEKSANDRO OSTAŠENKOVO SUSTABDYTOS AKIMIRKOS

I

Kai Aleksandras Ostašenkovas XVII respublikiniame festivalyje pelnė pereinamąją prizą už geriausią metų vaidybinį saviveiklinį kino filmą „Lapams krintant“, mokėsi antrame Šiaulių pedagoginio instituto kurse. Tai buvo rimtas vaidybinis filmas apie dviejų jaunų žmonių santykius, meilę. Kūrė jį savarankiškai, pats režisavo (to filmo pagrindinio vaidmens atlikėja prizą už geriausią moters vaidmenį pelnė). Ir ligi šiol Aleksandras nesuvokia, kodėl kinas netapo jo profesija.

Institute Aleksandrai didelį įspūdį darė studentų fotografų parodos. Ir jis panorą įsitvirtinti savo kolegų būryje, pasirodyti viešai. Jau pirmąją personalinę parodą septynioliasdešimt ketvirtaisiais atkreipė į save dėmesį, o po trejeto metų, baigdamas institutą, pasirodė kaip subrendęs fotografas: debiutavo, suruošdamas didelę parodą Šiaulių dramos teatre. Dar po metų priėmė į LTSR fotografijos meno draugiją.

Tokia pradžia. O dabar šio jauno fotomenininko vardas gerai žinomas respublikoje ir už jos ribų. Dalyvauta ir nugalėta daugelyje parodų: medalius pelnė respublikinėje parodoje „Žmogus ir darbas“ (1978) ir tarprespublikinėje „Amžininko portretas“ (1981), pirmajame sąjunginiame meno saviveiklos festivalyje (1977) ir sąjunginėje parodoje „Fotoobjektyvas ir gyvenimas“ (1984). O kiek laimėta foto konkursų – praėjusiais metais

Autoportretas

net tarptautinis, suorganizuotas žurnalo „Sovietskaja ženščina“ (diplomas už nuotrauką „Kepykloje“). Jo nuotraukomis iliustruotos jau kelios knygos.

Už įvairiausių apdovanojimų – įtemptas darbas, ieškojimai, atradimai... Kas arčiausiai širdies, kokios temos labiausiai jaudina fotomenininką?

– Pagrindinis mano kūrybos objektas – žmogus ir jo vidinis pasaulis, – sako A. Ostašenkovas.

Jis įsitikinęs, kad sėkmę nulemia paties fotografo turtingas vidus. Juk kiekvienas menininkas per save išreiškia jį supantį pasaulį.

A. Ostašenkovo kūryboje galima išskirti tris etapus. Pirmasis jų – žmogaus pažinimo, kurį liudija jaunatviški ciklai, atspindintys amžininką. Nuoširdūs tai buvo ciklai, suprantami visiems, be gilesnių poteksčių. Tas pažinimas ir šiandien tęsiasi, tačiau akivaizdus ir antrasis etapas, aukštesnioji pakopa – bandymas į žmogų žiūrėti iš arčiau. Šito etapo darbuose atsispindi bandymas giliau suvokti, suprasti žmogų – herojų ir save, kaip du neatskiriamus dalykus. Daugiausia tai – portretai. Menininkas sukuria tokią atmosferą, iš kurios galima suvokti, apie ką žmogus galvoja, kas jį supa, koks jo vidinis pasaulis. Pergyvenimai, pati žmogaus esmė – pirmame plane, bet dar nėra aplinkos, visumos. Ji pradėta kurti visai neseniai, bandant suvokti globalinius dalykus, žmogaus vietą pasaulyje nuo gimimo ligi mirties. Tai sudėtingiausias etapas. Nors jau įgavęs įsibėgėjimą, jis dar nelabai išryškėjęs, dar nestabilizavęsis...

Kūrybinio kelio pradžioje Aleksandrui pranašavo portretisto ateitį. Žmogaus vidinis pasaulis be konkretaus žmogaus – maždaug taip galėtų apibūdinti naujausius darbus. Visa tai perteikiama per gamtą, sudvasintą

*Pagrindinė gatvė. 1979**Pakeleivė. 1978*

aplinką (žmogus neseniai čia buvo, bet išėjo). O jei žmogus yra – nestambus planas, figūra ar kokia detalė perteikia to žmogaus būseną.

Vartau naujausius darbų lakštus. Subtilius ir dvasingus. Štai iš pirmo žvilgsnio sunkiai pastebimas šviesos spindulėlis jūroje... Mokyklinis krepšys... Sustabdytas laikas: nėra žmogaus, bet yra to žmogaus nuojauta, palikti daiktai... Supasi vaikas neaiškioj, nesukultūrintoj aplinkoj. Akimirka, perauganti į apibendrinimą, sunkiai išreiškiamą žodžiais... Takelis, žmogaus išvaikščiotas, o dabar – tik vėjo nulenkti medžiai... Arba: gyvena žmogus – tamsoje spindi langas...

Didelis žada būti „Prisiminimų“ ciklas. Tai ne tik prisiminimai apie praeitą laiką, bet ir apie tą, kuris dar bus... Objektyve – sudėtingas pasaulis, daugiasluoksnis, suasmenintas... Kol kas nepublikuoja ciklo „Kapinės“. Jis randasi lėtai ir skaudžiai. Žmogaus praradimo, atminimo temos vis labiau jaudina jautrų iš prigimties menininką, užaugusį našlaičiu. O tai, kad neskuba į viešumą, tik patvirtina didelę atsakomybę ir subrendimą.

Kas pažįsta Aleksandrą iš arčiau, žino jį kaip nepaprastai darbštą, atkaklų, teisingą, gilios erudicijos jauną žmogų. Laimingiausias jis tuomet, kai bendrauja su turtingos sielos žmogumi ar kai yra vienas.

Šiaulių miesto laikraštis A. Ostašenkovo nuotraukų dėka tapo savitas, nepakartojamas. Jo nuotraukas nuolat regime respublikiniuose žurnaluose ir laikraščiuose. Ką duoda ir ką atima žurnalisto darbas?

– Kai atėjau dirbti į redakciją, galvojau, kad čia – aukštesnė pakopa, – sako Aleksandras. – Tačiau tik iki tam tikro laiko – kol augo profesionalumas, intuicija, reakcija. Dabar jaučiu, kad profesionalo statusas pradeda trukdyti. Daug menininkų, dirbdami laikraštyje, susiniveliavo ir pražuvo...

Fotografas džiaugiasi, kad Maskvos pasauliniame jaunimo ir studentų festivalyje, kurio dalyviu buvo, turėjo galimybę pažvelgti lyg ir iš užkulisių. Iš pirmo žvilgsnio tai tarsi nereikšmingi dalykai, bet per aplinką, žmones, per intymesnįjį „aš“ labai įdomiai perteikiamas festivalis. Visi fotografuoja, kaip Bidstrupas piešia balandį, o Aleksandras mato žmonių reakciją...

Aleksandras prisipažino, jog kartais tik po kurio laiko suvokia savo darbą. Įnoringas laikas. Kartais (dažniausiai) jis atsijoja, nuvertina, o kartais... „Prieš dešimt metų į tą nuotrauką nekreipiau ypatingo dėmesio: jaunystė, pieva, žmogus. O dabar – visai kitus dalykus matau...“

Aleksandro darbai subtilėja, sudėtingėja. Jį vis labiau jaudina pasaulio laikinumas. Vis dažniau jis klausia: kaip suvoki save toje didelėje erdvėje? O, toji laiko tėkmė!.. Viskas praeina ir viskas užsibaigia, o kas lieka? Noras suprasti tai dabar...

1985 m. gruodis

II

Net nesitiki: praėjo beveik keturi dešimtmečiai, kai viešuomenei plačiau pristaciau Patį respublikinėje spaudoje. Na taip, pastoviai gražiai bendradarbiauom, dešimtis gimtajame mieste gyvenusių asmenybių pristatėm skaitytojams, kaip ir primirdami šitame keistame maratone save. Lyg ir natūralus klausimas: kas Pačiam, kaip fotografui, buvo tie keturi dešimtmečiai, per kuriuos Lietuvoje įvyko tiek daug permainų ir pokyčių?

Sudėtingas, gilus klausimas, verčiantis daug ką prisiminti, vertinti, permąstyti...

Tvarkydamas asmeninį archyvą, vartydamas praėjusios epochos laikraščių, žurnalų puslapius, matau daug primirštų savo fotografijų, o su jomis ir laiką, kuriame gyvenome. Ne viską pavyko išsaugoti tame prisodrintame įvykiais laike. Bet ir to, ką išsaugojau, užtenka pamatyti, pajusti ir prisiminti laikmetį ir savo gyvenimą... Visiškai kitas pasaulis – neišsivaizduojamas, nepatirtas, nesuprantamas tiems, kas jame negyveno. „Nemuno“ žurnale, „Literatūros ir

meno“ savaitraštyje aptikau nemažai mūsų bendrų publikacijų, pristatančių dar mažai žinomus, jaunos menininkus, kultūros, meno įvykius. Jaunystėje svarbu būti pastebėtam, įsitvirtinti tame kūrybos lauke, kuriame jau daug ambicingų ir patyrusių „žaidėjų“, prisitaikiusių prie to laikmečio „žaidymo“ taisyklių. Atėjau į fotografiją iš kino, kuriuo dar besimokant vidurinėje „užkrėtė“ brolis Viktoras. Tikėjau, kad tai taps profesija, kūrybinėmis ambicijomis kurti savo įsivaizduojamą kiną. Stoti į kinematografijos institutą Maskvoje nedrįsau – buvo dideli konkursai, ir palankesnės sąlygos garsių aktorių, režisierių, operatorių tėvėlių vaikams. Studijuodamas Šiaulių pedagoginiame institute sukūriau kelis vaidybinius ir dokumentinius kino filmus, dalyvavau respublikiniuose, tarptautiniuose neprofesionalaus kino festivaliuose. Vaidybinis kino filmas „Lapams krintant“ 1975-aisiais buvo apdovanotas pagrindiniu prizų respublikiniame kino festivalyje Vilniuje, o aktorė Raimonda Paulėnaitė – diplomu, kaip geriausia festivalio aktorė. 1976 metais „Lapams krintant“ buvo apdovanotas „Žiūrovų simpatijų“ prizų tarptautiniame kino festivalyje „Kauno pavasaris-76“. Baigus mokslus institute, baigėsi ir kinas: bendraminčiai pasklido mokytojauti po įvairias Lietuvos mokyklas, o kiną pakeitė fotografija.

Jeigu mano kino kūrybos nevaržė jokia ideologija, tai pakviestas dirbti į Šiaulių miesto „Raudonosios vėliavos“ laikraščio redakciją, jau pirmą dieną susidūriau su griežtomis ideologinėmis taisyklėmis. Reikėjo laiko prisitaikyti, o vėliau kantriai, bet gana greitai įveikti laikraščio puslapiuose įsisenėjusius žurnalistinės fotografijos šablonus. Čia padėjo ir mano kūrybos pristatymai respublikiniuose laikraščiuose, žurnaluose, parodų kataloguose, almanachuose „Lietuvos fotografija“, tame tarpe ir Tavo, Leonai, bei Ričardo Dailidės publikacijos „Komjaunimo tiesoje“, šio laikraščio redakcijos fotografijų konkurso laureato vardas, „Tiesos“ laikraščio redakcijos fotografijų konkurso pirmosios vietos laimėjimas, žurnalisto Sigitos Blėdos mano kūrybos pristatymas „Tiesoje“, prizinės vietos žurnaluose „Kinas“, „Kultūros barai“, savaitraštyje „Literatūra ir menas“, dalyvavimai ir apdovanojimai respublikinėse, sąjunginėse, tarptautinėse parodose, personalinės parodos Lietuvos ir užsienio galerijose, recenzijos.

Ėjo metai, bėgo dešimtmečiai, laikas gyvenimui pateikė daug įvairių sąsaskaitų, išbandymų, jautrių prisiminimų, netekčių, abejonių, nusivylimų, pasiekimų ir konkrečių rezultatų, suteikė galimybę stebėti, dalyvauti laiko, epochų, žmogaus sąmonės ir vertybių virsme. Taip, matau ir kartais pats stebiuosi savo darbais – lyg ir per daug vienam žmogui: daug metų, neretai ir dešimtmečių

Tas tolimas viduvasaris. 1988

pareikalavę fotografijų ciklai, parodos, išleistos knygos. Išsaugotas visą gyvenimą kauptas analoginės fotografijos ir negatyvų archyvas, slėptas per sausio įvykius 1991 metais, gausybė laikraščių, žurnalų, knygų su mano fotografijomis, recenzijomis, straipsniais apie kūrybą, parodas, parodų katalogai, plakatai, apdovanojimai. Ir vis tiek dažnai sielą vargina mintis, o pastaruoju metu nuolat, kad gyvenu išderinto fortepijono koncertų salėje be galimybės išeiti, kur neturintys klausos atlikėjai nuolat stumdosi prie instrumento kėdės, matau, kaip šią erdvę apgaubia tuštybės migla, įgaunanti apibendrinimo ir metaforos pavidalą. Ar buvo galima gyventi kitokį gyvenimą? Kokią vertę visą tai turi, jei gyvenimas, sutalpinęs savyje tiek daug, beveik išnaudojo savo laiko limitą?

Kažkur skaičiau, kad devintojo dešimtmečio pradžioje tarp fotografų būta ir tam tikro maišto ar kažko panašaus – jaunoji karta pasisakė prieš žymiuosius kolegas, tokius, kaip Sutkus, Macijauskas, Rakauskas, prieš tradicinę fotografiją. Nebuvai tokių įvykių liudininku?

Taip, maišto būta. Jį sukėlė fotografai, maištavę prieš tradicinę, klasikinę fotografiją, jos turinį, formą, stilistiką, mąstymą, autorius, kurie didele dalimi tarnavo socialistiniam realizmui ir savo biografijoms. Tai buvo sveikas procesas, pastangos keisti tradicinį mąstymą, matant, jaučiant, fiksuojant kitą būties realybę, o su ja ir kitos fotografijos gimimą. Dažniausiai tai vykdavo Nidoje, kasmet Fotomenininkų draugijos organizuojuose seminaruose, kuriuose ant sienų, stalų, kėdžių, ar ant grindų kambariuose matydavome naujas, per metus sukurtas fotografijas. Drastiški ginčai kartais peržengdavo etikos ribas, skatindavo atsiribojimą nuo oficialių deklaracijų ir normų. Buvau šio proceso

liudininku, dalyviu, prieštarauduoju, bet dar anksčiau savo prigimtyje aptikau labai asmenišką tylos, laikinumo, būties prasmės teritoriją, į kurią įžengiau pavargęs nuo egzistencinio triukšmo, ambicijų, paviršutiniškumo. Ši sielai skirta kūrybos erdvė virto savotiška filosofinių apmąstymų, žmogaus paskirties, išpažinties, pokalbių su savimi sielos ir meno teritorija ilgiems dešimtmečiams.

Pristatydamas „Kitą krantą“ išanginiame žodyje, be kita ko, pažymėjai: „Gyvenimas žavus tuo, kad siela skauda. Jautrus žmogus atveria duris giminingai sielai.“ Tačiau čia pat konstatuoji: „Viskas turi pradžią ir pabaigą.“ Nuo tų dienų praėjo pora dešimtmečių. Požiūris į „Kitą Krantą“ nepasikeitė? Amžinybė tebėra viena svarbiausių Paties fotografijos temų?

Nepasikeitė. „Kito kranto“ turinys, prasmė, jo gylis nuolat keičiasi, plečiasi kartu su mūsų patirtimi, išmintimi ir laiku, virsta metaforomis, apibendrinimais, dar neįvardytais, bet aptiktais savyje naujais jausmais, prisiminimais, nuojautomis. „Kitas krantas“ – tai žmogaus gyvenimo turinys, esmė, egzistencinis klausimas, pasipildantis abejonėmis, išvadomis, pastangomis aprėpti neaprėpiamą, suprasti pasaulį ir save, įvardyti gyvenimo vertybes besikeičiančioje patirtyje. Gyvenimas duotas, kad jį gyventum, kad bėgant metams jį pažintum, ir kad sūmonei priartėjus prie lemtingos ribos, nusiviltum, suvokdamas, kad nieko tame gyvenime nesupratai, kad, anot Izaoko Niutono, „aš tik mažas berniukas, žaidžiantis ant jūros kranto.“ Kiekvienas mūsų turi savo kitą krantą: jis išryškėja ilgame prigimties ir tapatybės atpažinimo kelyje, tarp užgimstančios ir sukaupotos patirties, tarp gimimo ir mirties, nuolat atrandant vis naujas tiesas, turinį, prasmes...

Esu girdėjęs tokį lyg ir kalambūrą: „Manęs dažniausiai ieško kapinėse.“ Regis, Pats jo autorius ir esi. Akivaizdu, kad „Mirties sodą“ sukurti galėjo tik labai giliai gyvenimo trapumą jaučiantis kūrėjas. Tikriausiai tai, kad dar būdamas kūdikiu likai be mamos, taipogi turėjo įtakos panašiams ieškojimams?

Mano vaikystė prabėgo šalia kapinių, medinio komunalinio namo kambarėlyje su tėvu, pamote ir vyresniu broliu. Kurį laiką, virtuvėje su krosnimi, glaudėsi senelės brolis, vėliau – pamotės giminės, kol nesurasdavo savo kelių. Visai šalia, prie pat cerkvės – mamos, senelio kapai ir vaikų žaidimų teritorija. Čia žaisdavom „slėpynių“, futbolą, kartu su stačiatikių kunigu – ledo ritulį, fechtavomės mediniais kardais, leisdavome balandžius, susitikinėjome su draugais, čia gimė pirmieji jausmai, čia, virš cerkvės kryžių, stebėjau savo pirmąjį saulės užtemimą... Kartą, pavadinus pamotę „mama“, brolis Viktoras

Meilė. 2004

nutempė už skverno mažąjį Aleksandrą prie mamos kapo, rodydamas jį mamos antkapį... Dažnai praeinu pro savo vaikystės kiemą, pasikalbu prie kapo mintimis su mama, prisimenu tai, kas galėjo būti.

Vieną, antrą, trečią kartą pervertus šį pilną skausmo, nevilties, liūdesio albumą, netampa paprastesnis požiūris į mirtį. O kaip Pačiam šie labai sudėtingi kiekvienam mirtingajam pergyvenimai keitėsi bręstant, amžėjant? Kokius žodžius šiandien ištartum tam, kuris netrukus atsidurs akistatoje su mirtimi?

Kiekvienas į mirtį eina savo keliu. Vieniems reikia padėti, būti šalia, paguosti, kalbėtis, laikyti už rankos, pakviesti kunigą, kiti, pavargę nuo gyvenimo ir patirties naštos, išeina patys, neperspėdami, nepalikdami raštelio ir neaiškindami „kodėl“. Vieniems ši „žinia“ – asmeninė tragedija, kitiems – apsisprendimas ir laisvė nuo žmonių ir pasaulio beprasmybės. Pažinti mirties negali, nebent įvardyti savo klaidas, gailestį sau, nusivylimą ar dėkingumą tau skirtam laikui.

Fotografuoti šiam ciklui pradėjau 2002 metais, mirštant pamotei. Tai buvo lyg padėka už rūpestį, už jos sudėtingą gyvenimą, o gal – noras pažinti savo laikinumo prasmę. Septyneri metai pažinimo, ko pažinti neįmanoma,

*Mane užauginusi moteris.
2002*

*Nuojauta rudens pabaigoje.
1999*

nebent savo liūdesį. Prisiminiau tėvo paskutinę fotografiją, kurioje jis, gulintis lovoje, pakėlęs ranką, lyg atsisveikina su manimi. Buvo 1976-ieji... Šią fotografiją knygoje „Mirties sodas“ suglaudžiau gretimuose puslapiuose su savo autoportretu užmerktomis akimis 2008 metų fotografija. Tie ilgi metai, skirti išeinantiems, savo artimiesiems, atvėrė sieloje plyšį į dar nepatirtą patirtį, kurios dvelktelejimą vėliau patyriau ir pats. Ar gali kažką patarti mirštančiam, jeigu išgirdęs „nuosprendį“ pats nežinai, kaip panaudosi likusį tau laiką: ar skirsi jį užbaigti „kūriniui“, ar prisiminti savo gyvenimą, prie miglos apkabintos jūros. Viskas paprasta, laikina, dėsninga... Gal tame ir yra prasmė?

O ar yra prasmė gyventi tokį gyvenimą, taip jausti, taip kurti? Kartą Lietuvos fotografijos klasikas Romualdas Rakauskas paklausė: „Kam tau viso to

Pavasaris, kurio jau niekada nebus. 2004

reikia, Aleksandrai?“ Netiesiogiai to klausimo paklausė ir Vyriausybės kultūros ir meno premijų komisijos nariai, neskirdami šią premiją „už tokias baisias nuotraukas“. Prireikė penkerių metų ir vieno žmogaus vertinimo komisijoje įtikinti tokios kūrybos ir gyvenimo prasme.

Fotografijų ciklas apie Šiaulius ir Šiauliams nukelia į praėjusį laiką. Nesunku suvokti, kad jo ieškota specialiai, be to, tuo metu, kai nėra praeivių, kai gali pabūti vienas su savo mintimis, prisiminimais. Taip gimė daug netikėtų fotografijų, sugulusių į knygą „Mano miestas“.

Ar ir šiandien su panašia intencija išsiruošęs į savo miestą, vis dar atrandi tai, ko kažkada nebuvo pastebėjęs, supratęs, užčiuopęs?

Dažnai pritrūksta žodžių savo būsenai įvardyti, nes tau pačiam to nereikia, o mintys tyloje kalbasi su nuolat kitokiu savimi. Atpažinti save besikeičiančiame mieste vis sudėtingiau – taip greitai nyksta miesto sielos savastis, veikiama žmonių masių poreikių, kintančio mąstymo ir kultūros. Miestas keičiasi, banalėja, vulgarėja, negalėdamas pasipriešinti „kūrėjams“, ieško retų pašnekovų vėlyvo rudens migloje. Tokį – susikaupusį, intymų, išmintingą, meditatyvų – miestą atpažįstu, gerbiu, myliu, kaip atmintį apie brangius žmones ir laiką, kuriame buvau. Matyti, jausti tokį miestą, kalbėtis su juo reikia savotiško pasiruošimo, nuotaikos, atsiribojimo, vienatvės. Būti tokiame mieste – reiškia būti savimi, su savimi, kalbėtis, prisiminti, kažką naujo atrasti ir mieste, ir savyje. Vis dar turiu tokį poreikį.

Mano miestas. Sekmadienis. 2005

Smagu atsiversti knygą, kurios tituliname esi užrašęs: „Jaunystės dienų bendrakeleivii“. Tai vėlgi knyga apie gimtąjį miestą, tačiau šįkart čia užfiksuotas ir vienas kitas šiaulietis, ne tik pastatai ar ypatingos vietos, nukeliančios į praeitį, Šiaulių ištakas. Kas svarbiausia buvo kuriant knygą „Mano Šiauliai“?

Šiauliai – mano miestas. Čia gimiau, augau, mokiausi, brendau kaip asmenybė, čia mano prisiminimai, artimųjų kapai, atmintis... Knyga „Mano Šiauliai“ – tai padėka savo miestui, jo istorijai, sudėtingam miesto likimui, jo žmonėms. Daug dešimtmečių fotografuodamas miestą, sukaupiau gausų archyvą. Kai subrendo mintis knygai, nutariau, kad ji bus spalvota, apgaubta rūpesčiu, sakraliu, intymiu dėmesiu miestui ir žmogui. Miestas – kaip gyvenimas, kaip dialogas, emocija, klajojimai, pėdsakai sieloje ir grindinyje, šventės siautulyje ar susikaupime, saulės blyksnyje ar ūkanų vienatvėje. Ta kelionė iš fizinių miesto pakraščių į miesto centrą, nuo ryto iki vakaro, iš pavasario švelnios žalumos į šaltos žiemos baltumą – virsta jautria žmogaus ir miesto sielos bendrumo metafora, savotiška santykių enciklopedija. Apmaudu, bet ši knyga, kuriai paskyriau tiek daug savo laiko, netapo reikalinga dabartinei miesto valdžiai...

Paties knygų titulinuose puslapiuose ilgi rėmėjų sąrašai. Maždaug įsivaizduoju, kiek pastangų tenka įdėti, kol jie atsiranda. Menininkui tai nelabai malonus užsiėmimas. Tačiau dar nemaloniau, kai į knygos pristatymą didesnė dalis rėmėjų net nesiteikia ateiti, – tokį širdgėlos pilną prisipažinimą vieno susitikimo metu iš Paties esu išgirdęs. O ar pasitaikė bent kartą toks rėmėjas, kuris pats pasiūlė savo paslaugas?

Kelias į atmintį. 2018

Esu dėkingas visiems, parėmusiems ir remiantiems mano kūrybą: parodas, knygų leidybą. Toks gyvenimas kūryboje, rezultato įgyvendinimo paieškos atima daug laiko, dvasinių jėgų, alina psichiką. Tuose rėmėjų sąrašuose visada koks trečdalis žadėjusių ir neparėmusių įmonių vadovų pavardžių, kartais apgaudinėjantys kelerius metus. Tokie, linkę pataikauti ar priklausomi nuo miesto vadovų, remia ir tenkina masių „duonos ir reginių“ poreikius ir kultūrą. Tai nelygi menininko kova su naujomis vertybėmis, mąstymu, kurių, deja, nepakeisi ir nelaimėsi. Šviesių žmonių būta ir yra. Su dėkingumu prisimenu ir dėkoju amžiną atilsį Bronislovui Lubiui, parėmusį mano pirmąjį meninės fotografijos albumą „Kitas krantas“, nuolatiniam rėmėjui Valerijui Simulik, Arūnui Rupšiui, Arymantui Klapatauskui, Arvydui Saldai, Reginai Arcišauskaitei, Stanislovui Grušui ir vieninteliam, sunkiu metu, po negarbingo naujo savininko man inicijuotam atleidimui iš „Šiaulių naujienų“ laikraščio redakcijos, kurioje dirbau ketvirtį amžiaus, kuris padėjo, siūlydamas nufotografuoti įmonės veiklos specifiką, žmones, paruošti ir išleisti leidinį apie tuometinę „Specializuotas transportas“ įmonę, jos direktoriui Boleslovui Sakavičiui. O į mano parodų atidarymus, knygų pristatymus daug kas neateina, tame tarpe ir miesto valdžios vyrai.

Tačiau grįžkime prie kūrybos. Per ilgus kūrybos metus turbūt susiformavo įgūdis nesunkiai atspėti konkrečią akimirką, kurią užfiksavus atsivers giluminis būties sluoksnis? Tiesa?

Žurnalistinis darbas ir ilgas gyvenimas leidžia, kaip šachmatininkui numatyti bent vieną ėimą į priekį. Čia padeda intuicija, nuojauta, patirtis. Kūrybinėje fotografijoje viskas sudėtingiau – čia į intymią sielos teritoriją „įžengia“ būtis...

Jei teisingai prisimenu, visada Kelias į atmintį. 2014

labiausiai mėgai rudenį. O dabar? Nepasikeitė požiūris į lietų, rūkus, miglas? Ar dažnai tokiu oru imi į rankas foto aparatą? Ko tikiesi išeidamas į darganą?

Ruduo, ypač vėlyvas, su savo dargana, ūkais, laikinumo pojūčiu lyg ir uždarom tam tikrą laiko ciklą, leidžia jautriau, aštriau pajusti savo laikinumą, greičiau įeiti į meditatyvinę sielos erdvę. Tai būtina pajauta kūrybai, jausmui, naujai patirčiai, kuri ne visada praveria plyšį į ypatingai jautrią asmeninę teritoriją.

Daug metų paskyrei darbui miesto laikraščio redakcijoje. Nors tai ir nedėkingas darbas menininkui, toji praktika turbūt taipogi kažkuria prasme padėjo tobulėti kaip kūrėjui?

Pakviestas dirbti į miesto laikraščio redakciją, kurį laiką abejojavau, bet, baigus institutą, iš pedagoginio darbo jaunųjų technikų stotyje neišgyvenau. Čia turėjau du užsiėmimus per savaitę su moksleiviais foto ir kino būrelyje. Darbas tuometinėje žurnalistikoje turėjo savo specifiką, reikalavimus, reikėjo suprasti buvimo toje realybėje sąlygas ir derintis prie konkrečių taisyklių. Laikas ir patirtis leido kiek pakeisti tas taisykles, keisti požiūrį į fotografijos panaudojimą, prasmę, turinį. Kiek pavydėjau savo kolegoms fotomenininkams, įsidarbinusiems tuometinėje Fotomenininkų draugijoje Vilniuje, Kaune, kurie turėjo laiko meninei fotografijai, galėjo išvažiuoti, gilintis į pasirinktas temas,

Fotografijos muziejuje. 2024

kurti ciklus. Vertinu įgytą patirtį, darbą su profesionaliais žurnalistais, jų žmogišką išmintį, jautrumą, išmintingumą, supratimą, kokiame laike gyvenome, dėkoju jiems už prisiminimus ir bendrą atmintį. Daugelio jų jau nėra šiame pasaulyje. Per keliasdešimt metų darbo žurnalistikoje sukaupiau unikalų laikmečio, epochų, minties kismo ir laiko vertybių virsmo fotografijų archyvą. Gal tai pateisins abejones savo gyvenimo turiniu?

O kai jau nedarbai redakcijoje, įstrigo širdin vienas Paties prisipažinimas: „Nebeprešimena manęs. Net į laikraščio jubiliejų nepakvietė. Tarsi manęs nė nebuvo.“ Išdirbus ketvirtį amžiaus, skaudi buvo tokia patirtis?

Deja, daugelis mano kartos ir vyresnių kolegų pasitraukė iš redakcijos ir gyvenimo, atėjo kita karta, jaunesnė, linkusi pataikauti ir tarnauti naujam šeiminkui, su kuriuo mano santykiai nesusiklostė dėl moralinių ir profesinių vertybių. Pakvietimo švęsti laikraščio jubiliejų redakcijoje negalėjau tikėtis, o būti tarp šių žmonių ir naujo savininko–verslininko man buvo nepriimtina. Nebuvau ir šio, „palaidojusio“ ilgą miesto laikraščio istoriją, asmens laidotuvsė...

Surengi labai daug parodų Lietuvoje ir užsienyje. Kaip apibūdintum savo kūrybos vertintoją?

Manau, tai – skirtingos patirties ir jaunos žmonių vertintojai. Jų yra ir Lietuvoje ir užsienyje – jie išgyveno socializmo patirtį, unikalų laiko virsmą. Klausimas kitas: ar modernėjant visuomenei, keičiantis mąstymui, mentalitetui, vertybėms, plečiantis šiuolaikinio meno laukui, galėsime suprasti, pažinti, vertinti tai, ko sąmoningai atsisakome? Deja, tokiems reikia priminti, aiškinti, kokiame laike gyvenome, kaip pasitelkdavome „Ezopo kalbą“, kurią naudojo ir suprato ne tik menininkai. Sudaiktėjusiam, greitame pasaulyje, vis mažiau vietos tylai, sielos jautrumui, užuojautai, kitai nuomonei, gyvenimo turiniui, tikroms vertybėms. Gal todėl tokiai, reikalaujančiai tylos, laiko įsigilinti į turinį, būties prasmę, kūrybai, reikia paruošti save intymiam kontaktui su kūriniu.

Kokiems kūrybiniais sumanymams dabar skiri daugiausia laiko? Kokių rezultatų tikiesi?

Jau nesitikiu jokių ypatingų rezultatų, gyvenimas viską sustatė į vietas, sudėliojo laiko stalčiuose. 2026-aisiais Šiaulių dailės galerijoje planuoju surengti didelę, galbūt paskutinę savo fotografijų parodą: parodysiu ciklus *Prisiminimai* (1969–1978), *Kitas krantas* (1976–2004), *Mano miestas* (2000–2026), *Mirties sodas* (2002–2008), *Būsenos* (1981–2016), *Neįvardinto laiko portretas* (1968–2024), *Atminties vieškeliai* (1970–2020), *Kelias į atmintį* (1974–2024). Noriu žinoti, ar visa tai dar aktualu... Vėliau noriu sugrįžti į jau primirštą savo gyvenimo etapą – kurti kiną. Laukia dar viena naujos patirties, laiko ir išpažinties kelionė.

Kiekvienas menininkas nori būti daugiau ar mažiau pastebėtas, įvertintas. Vyriausybės kultūros ir meno premija, be abejo, svarbiausia, o kuris iš daugelio įvertinimų pats įsimintiniausias, netikėčiausias?

Netikėčiausias – pagrindinio Lietuvos laikraščio redakcijos „Tiesa“ fotografijų konkurso pirmosios vietos įvertinimas 1977 metais, pirmosios vietos laimėtojas ir medalis „Už portretų ciklą“ respublikinėje parodoje Vilniuje 1976-aisiais. O labiausiai vertinu pagrindinį apdovanojimą respublikiniame kino festivalyje Vilniuje vaidybiniam kino filmui „Lapams krintant“ 1975 metais ir „žiurovų simpatijų“ prizą tarptautiniame festivalyje „Kauno pavasaris-76“. Tai – toks savotiškas atminties sugrįžimas į jaunystę...

2025 m. spalio

STASIUS BŪDAVAS. VIENOS NUOTRAUKOS ISTORIJA

Būsimasis rašytojas, o anuomet gimnazistas Stasius Būdavas Šiauliuose gyveno Palangos gatvėje. Ten, kur ir brolis Albertas, o dar vėliau – jo sūnus architektas Gustas su žmona gydytoja, kuri neva buvo įsimylėjusi S. Būdavą. Šią nuotrauką dovanoją Elena Dichavičiūtė-Laurinavičienė.

O dovanotoji nuotrauka nukelia į 1926 (1927?) metų vasarą. Joje – Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčios sodelyje nufotografuoti „Pavasarininkų“ organizacijos meno sekcijos (pirmininkas – kunigas Nikodemas Juodka) nariai (mėgėjai-artistai, gabūs kūrybai, vaidybai jauni žmonės). Pirmoje eilėje (iš kairės): Helė Antanavičiūtė, Julius (?) Mėlynavičius, Michalina Pelenytė (nusišovė). Antroje eilėje: Elena Dichavičiūtė, Stasius Būdavas, Birutė Sliesoraitytė (buvo parašiusi 5 veiksmų dramą „Meilės keliais“, kurią jie ir vaidino), kunigas Nikodemas Juodka, Stasė Stanelytė, Adolfina Vaičiulytė. Trečioje eilėje: Kostė Dichavičiūtė, Kazys Bagučianskas, Zigmas Valuckas, Kostė Skupeikaitė, Antanas Sambūras, Uršulė (?) Urniežiūtė, Jonas Urniežius.

Įdomu, kad kitoje nuotraukos pusėje – joje įamžintų jaunuolių parašai.

O susipažinau su Elena Laurinavičiene ieškodamas dailininko Rimanto Dichavičiaus vaikystės pėdsakų. Taip, tai ji, toji pati teta, parvežusi savo jaunąjį giminaitį iš tolimojo Sibiro. Kas paskatino ryžtis tokiai sunkiai ir pavojingai kelionei? „Pirmiausia tai, kad man Dichavičių šeima buvo labai brangi. O antra – įgimtas jausmas kitiems daryti gera. Seniau buvo toks žurnalas „Naujas žodis“, kurio viršelį puošė Vaižganto nuotrauka su šuneliu.

Šalia nuotraukos buvo tokie žodžiai: „Ieškojau laimės kitiems – tapau pats laimingas“. O gal tie žodžiai ir davė drąsos ir ryžto?“

Stasių Būdavą Elena pažinojo nuo 1925 m. pradžios. Gerai prisimena po metų pasirodžiusią jo pirmąją knygelę. 1927 m. baigęs Berniukų gimnaziją įstojo į kunigų seminariją, 1929–1933 m. studijavo Vytauto Didžiojo universitete. Dirbo karo kapelionu Kaune. Kadangi buvo geri pažįstami, sekė jo kūrybinę veiklą. Kai po daugelio metų pasveikino Stasių su Šv. Kalėdomis, sulaukė labai šilto atsakymo: „Jei būsi kada Kaune, pasibelsk į mano duris, jos visada bus atviros. Tačiau nustebsi, nes aš toks pat paprastas ir neįdomus, kaip anksčiau.“

„Taip, jis buvo kuklus, paprastas, bet labai įdomus“, – pažymėjo ponja Elena.

S. Būdavui pasitraukus į Vakarus, pažintis nutrūko.

Su Elena Dichavičiūte–Laurinavičiene bendravome senokai – 1990 m. gruodyje.

Leonas Peleckis–Kaktavičius

TRYS ŽURNALO „MENO KULTŪRA“ PUSLAPIAI

Savaitinis meno kritikos žurnalas „MENO KULTŪRA“ leistas Kaune prieš dešimtmečius. Čia spausdinami tekstai paskelbti Lietuvai įsimintiniais Vytauto Didžiojo metais.

1928 m. jo leidėja ir ats. redaktore buvo Ona Pleškevičaitė-Lubickienė, 1930-aisiais – Lietuvių spaudos platinimo draugija, o redaktoriumi – Pranas Lubickas, pats daug rašęs į žurnalą Viktoro Pravdino slapyvardžiu, ats. redaktoriumi – Pranas Jاسas. Žurnale nemažai dėmesio skirta literatūrai, muzikai, vaizduojamiesiems ir scenos menams, filosofijai. Leidinys platintas Lietuvoje, Vokietijoje, Latvijoje, Estijoje.

KAZYS INČIŪRA

Išvogta jaunystė

Žiūriu į Tavo atvaizdą ir netikiu,
o mylima Motuš!
Žiūrėsiu, kaip į Dievą grįždami klaidatikiai,
gėrėsiuos, kol galva sugluš.

Ant gonkų Tavo brolis čirpina armoniką,
jaunėlis, amžinatilsį – Antukas;
jis linksmas traukia dainą gal apie Veroniką,
apie kurią jis mergindamas sukos.

Tu rymai prie vartelių girgždančių,
lyg angelas žmogaus paveikslu įsikūnijęs;
klausais balsų armonikos trielės virkdančių,
tartum žvaigždė įkliuvus ažuolo viršūnėje.

Aplinkui tokios girios neįžengiamos,
rods, tylų vakarą net kalbas su padangėmis...

Dabar, dabar kurgi vietelė ta?
Nueičiau, lyg mergaitė ištremta,
papildžius nuodėmę jaunuos meteliuose –
tegu perkūnijos į veidą keliasi, –
sugniužčiauprie vartelių uždary:
gal pastebėčiau, iš kurių dvarų,
iš Viešpaties dvarų vagiliai atvažiuo
ir išvogė, Motuš, jaunystę Tavo.

STASYS SANTVARAS

LAIŠKAS IŠ MILANO

Milanas – miestas, kuris neišsitenka savo ribose. Jis jau turi daugiau milijono gyventojų ir dar jam neužtenka. Įsibėgėjusiu tiesumu naujos gatvės lekia į laukus, o naujose gatvėse nuostabiai greitai auga 5-6-7 aukštų mūro namai. Gracingi, lengvi, puikūs. Greitai juose bus įsteigtos naujos kavinės, skutyklos, maisto krautuvės, nauji teatrai, kino teatrai, kabaretai... Ir tam visam užteks naujų gyventojų, atsiskubinančių iš neužmatomos ateities siekti, laimėti ir žūti...

Milanas – Italijos prekybos ir pramonės sostinė ir pasaulinis muzikos centras. Iš viso Milane trys operos teatrai.

Praeitasis ruduo Milano operos teatrams buvo atnešęs nemaža judėjimo. Kol della Scalą perėmė paskirtas Valstybės komisaras-direktorius ir kol ji rengėsi savo sezono atidarymui – privačios teatro impresos surengė keletą vadinamų rudens „stagionų“. Šių pastarųjų tarpe atsirado ir toks negirdėtas impresario, kuris pasi-rinko senojo miesto kvartalus. Tai – teatras Commenda. Jo sezonas, palyginti su kitais, buvo ilgesnis, turėjo pasisekimo ir davė pelno.

Bet, jei jūs norite į Commendą patekti, turite pasukti iš centro, iš naujo miesto ir eiti siauromis tamsiomis gatvelėmis, kuriose negali prasilenkti du maži Fiato automobiliai, ir kurių „bromuose“ tiek daug nuostabios kolonados, tiek ryškios senovės. Tik už Romos vartų, už vyskupų, kunigaikščių ir generolų paminklų jūs išseinate gatvę, kuri bėga į laukus. Ten biednuomenės ir darbininkų niūrūs butai,

ten ir mažas Commendos teatras, kuriame paprastai rodoma filmos iš kovbojų ir plėšikų gyvenimo. Bet dabar čia operos sezonas. „Carmen“, „Faustas“, „Sevilijos Kirpėjas“, vos ne „Aida“. Orkestras iš 20 žmonių, choras iš 15, solistai – nuo pirmo iki paskutinio visi debiutantai. Daug juoko, daug balagano tokiame teatre, bet ne meno. Deja, juoktis iš jo nevalia. Tai – jaunųjų, būsimųjų artistų teatras. Ne vienas čia jų verkė negailestingos publikos nušvilptas, ne vienas graužėsi nesulaukęs tikėto pasisekimo. Tai – Bohemos žmonių teatras, tai – vargšų, kurie per ledo kalnus nori persimušti. Retas kas jų spektaklį gali išžiūrėti iki galo, bet jie pasisekimo turi: ryt vakare teatro salės vėl bus pilnos, nes čia mėginama jaunos jėgos ateičiai, kuri pareikalavimus stato didelius ir griežtus. Be to, ir artistai čia keičiami žaibo greitumu. Jei Margaritą šiandien vaidino išdidi kavinės dama, tai jau tikrai ryt ją pakeis kita. Tas pat ištiks Mefistofelį, jei jis pasidavė Čaplino įtakai, ir Faustą, jei jis pusę partijos... suvalgė.

Dal Verme – jau kitas dalykas. Jis laikosi pirmoj vietoj po Scalos, turi operos teatro tradicijų ir stengiasi daryti rimtą veidą. Šiame teatre dainuoja labai geri dainininkai, bet pasitaiko ir iš Commendos, žinoma, gabesnieji ir tinkamiau pasiruošę. Praėjusį rudenį Dal Verme turėjo vieno mėnesio sezoną ir šiemet – dviejų savaitių. Rudens sezonas pasižymėjo tenorų nepasisekimais. Dabartinis, kuris neseniai baigėsi, atkreipė didesnio dėmesio. Rašančiam šiuos įspūdžius Dal Verme teko matyti „Trubadūrą“. Centrine figūra šiame spektakly buvo comm. Angelo Rois – tenoras, kuris tedainuoja tik šią vieną partiją. Bet jis beveik visai aklas – nuo scenos jau dirigento nemato. O, tai baisi didelio dainininko tragedija! Matai, kad giliose akyse atsispindi tik neryškūs matomybės šešėliai ir baisu darosi... Tuo tarpu, kaip puikiai jis dainuoja! Ariją su keliom aukštojo registro „do“ jis kartoja, publikos prašomas, po tris kartus! Daugiau ir apie Dal Verme ką gali pasakyti? Einant tradicijomis, ateinantį rudenį jame vėl bus statomos operos, bet kas diriguos, kas dainuos, argi galima taip anksti numatyti? Čia juk, nekalbant apie Scalą, solistų trupės sudaromos maximum tik mėnesiams. Taip be galo.

Aktualus dalykas lombardų sostinėj dabar yra laukiamas Lirico teatro operos sezonas. Girdi, jis tęsis apie penkis mėnesius. Tai reiškia – vaidinimų manoma duoti daugiau, kaip šiemetinėj Scaloj. Kaip tenka patirti, jau kontraktuojami dainininkai, daromi pirmieji pasiruošimai. Gal jame teks padainuoti ir vienam iš mūsiškių.

Šis teatras – Lirico – turi operos ir operetės teatro tradicijas. Jis eina pirmuoju po Dal Verme. Bet kam dabar tiek daug apie jį? Palaukime pirmųjų vaidinimų ir jo veidas mums nušvis tikrąja šviesa.

PRANAS LUBICKAS

TEATRO UŽRAŠAI

Neseniai grįžęs iš triumfališkai praūžusių Pietų Amerikoje (Brazilijoje, Argentinoje, Peru, Čili ir kitur) gastrolių, Kipras Petrauskas spėjo pasirodyti jau dviejose operose. Būtent: sudainavo Romeo ir Radamesą.

Ar tai todėl, kad mūsų maestro viešėjo svetur visą pusmetį, – ir, vadinasi, mes jo gerokai pasiilgome, – ar dėl kitų kurių priežasčių – dabartiniai K. Petrausko Romeo ir Radamesas prašoko visus iki šiol buvusių jo herojus. Ir iš tikrųjų: K. Petrauskas dainavo ir vaidino taip gražiai ir logiškai įtikinančiai, kad spektakliai sužadino nuoširdų pasididžiavimo džiaugsmą.

Neveltui rinktinė publika iškėlė artistui triukšmingas ovacijas.

Beje, mažas paradoksas: „prirodie vopreki, naperekor stichijam“ – Kipras kažkaip pajaunėjo, „supavasarėjo“. Ir ne tik pats jis, bet ir jo balsas. Nė kiek neperdėdami, mes galėtume tvirtinti, kad šiuose dviejuose spektakliuose Kipro Petrausko balsas skambėjo ypatingai laisvai, buvo ypatingai lankstus ir žavėtinai švelnus. Kaip kad žydinčios jaunatvės skaidriam pokyly.

Vikt. Pr.

KRONIKA

P. Gaučys neseniai į lietuvių kalbą išvertė žinomą Valerian Čudovskij studiją apie mūsų dailininką M. K. Čiurlionį. Ji 1919 m. buvo išspausdinta rusų meno žurnale „Apollon“.

Minėta studija yra viena platesniųjų ir gilesniųjų studijų apie M. K. Čiurlionį. V. Čudovskij beveik pirmas platesniu mastu pažvelgė į ilgai visų nesuprasto mūsų dailininko kūrybą ir nemaža prisidėjo prie jos išpopuliarinimo užsienyje. P. Gaučio išversta Čudovskio studija yra spausdinama š. m. „Židinio“ žurnale.

VAKARAS, SKIRTAS RAŠYTOJO IR MOKSLININKO JUBILIEJUI

Rugsėjo 23 d. Vilniaus apskrities A. Mickevičiaus viešosios bibliotekos didžiojoje salėje vyko vakaras „Ką reiškia ir ar šiuolaikinėje visuomenėje būtina būti radikaliai“, skirtas paminėti a. a. Mindaugo PELECKIO, poeto, rašytojo, žurnalisto, filosofo, muzikos, religijos, mitologijos tyrinėtojo, hiperpoligloto, 50-metį.

Jau praėjo beveik pustrečių metų, kai netekome talentingo, deja, iki galo mūsų kultūros lauke nepažinto ir nepripažinto kūrėjo. 1975 m. rugsėjo 12 d. gimęs Mindaugas nesulaukė pirmojo savo jubiliejaus. Vyra kaip ažuolas per labai trumpą laiką pakirto skiepai nuo kovid. Nuo vaikystės buvo alergiškas skiepams, deja, daktarai į tai neatsižvelgė.

Mindaugas turėjo puikią iškaltą, puikią diktą, deja, buvo autsideris dėl nonkonformistinių pažiūrų. Daugiau nei akivaizdu, kad per 47-erius gyvenimo metus nuveikė tiek, kiek nebūtų nuveikęs kitas, sulaukęs aštuoniasdešimties. Iš viso publikuotos 28 knygos. Mindaugo kūrybinis ir mokslinis gyvenimas buvo labai intensyvus, vienu metu jis sugebėjo derinti labai daug interesų ir domėjimosi sričių. Mirė palikęs daug nebaigtų kūrybinių planų, be kita ko, planavo parašyti ir knygą vaikams.

M. Peleckio atminimui skirtame renginyje dalyvavo visuomenininkė, Vilniaus miesto Pilaitės bendruomenės narė, hum. m. dr. Angelė Šarlauskienė, filosofas, hum. m. dr. Stanislovas Juknevičius, literatūrologė, doc. dr. Dalia Čiočytė, filosofas, hum. m. dr. Augustinas Dainys, žurnalo „Baltas kambarys“ redaktorė Luana Masienė, menotyrininkė Onutė Gaidamavičiūtė, kompozitorius, būgnininkas, perkusininkas, audioperformansų kūrėjas ir atlikėjas Gintautas Gascevičius.

Renginį pradėjo ir vedė A. Šarlauskienė. Ji trumpai pristatė itin kūrybingą tragiško likimo asmenybę, rašytoją ir mokslininką, vienintelį rašytoją Europoje hiperpoliglota, pažymėjo, kad net keli kompozitoriai dedikavo Mindaugui savo kūrinius, pirmiausia – Egidija Medekšaitė, paskyrusi savo kūrinį PURUSHA, taip pat G. Gascevičius, kuris kuria Mindaugui skirtą kūrinį skandinaviskais motyvais.

Kompozitorius G. Gascevičius prisiminė savo bendravimą su Mindaugu, pasidžiaugė, kad jiedu buvo radę visapusišką supratimą, bendrą kalbą ir kūrybinį palaikymą (kas retai būna). Mindaugas domėjosi naujaisiais Gintauto kūriniais, juos recenzuodavo savo portale www.radikalai.lt. Gintauto žodžiais, Mindaugo netektis labai jaučiama.

G. Gascevičius atliko Mindaugui skirtą tikrai radikaliai nuskambėjusį kūrinį, kuriame be galingos griausmingos perkusijos buvo galima išgirsti ir rytietiškus, baltiškus bei skandinaviskų motyvų.

O. Gaidamavičiūtė perskaitė Mindaugo Tėčio sūnui skirtą eilėraštį, rašytą jo gimimo naktį.

Filosofas S. Juknevičius prisiminė Mindaugą kaip talentingą savo studentą, studijavusį filosofiją doktorantūroje Lietuvos kultūros tyrimų institute. S. Juknevičius pabrėžė dievoieškos svarbą Mindaugo tyrinėjimuose bei gyvenime. Filosofas akcentavo, kad tikėjimas ir tradicinės tradicionalistinės vertybės, kuriomis vadovavosi Mindaugas, yra labai svarbios, nors ir nepopuliarios šiuolaikinėje sekularioje visuomenėje.

Prisimintas Mindaugo įsteigtas tinklalapis RADIKALIAI.LT ir jo kitoks požiūris į kultūrą, sąmoningas atsiribojimas nuo politikos. Ar Mindaugas ieškojo radikalumo mene – muzikoje, literatūroje, dailėje, teatre – Lietuvoje ir užsienyje? Tikrai taip. Beje, radikalumo sąvoka yra kilusi iš lotyniškos sąvokos radix, reiškiančios šaknį. Priešingai, nei galėtų atrodyti, radikaliai dažniausiai nėra tie, kurie laikosi šaknų – tai daro konservatoriai ir fundamentalistai, tie, kurie siekia permainų iš pat šaknų, iš esmės. Na, o pačią pradžią primena šis 2012 m. vasario 7 d. M. Peleckio paskelbtas viešas atsisaukimas:

„Radikalai! tikisi tapti nauju kultūriniu tinklapiu, kuris apims, kiek įmanoma, visas meno rūšis, taip pat filosofiją, istoriją, mitologiją, publikuos meno kūrinius – piešinius, fotografijas etc. Jame rasite prozos ir poezijos, esė, interviu su įdomiais žmonėmis, kalbai lavinti – tekstų anglų ar kita užsienio kalba.

Radikalai! esmė – tai entuziastų puslapis entuziastams, be jokio materialaus atlygio. Visi

Kalba literatūrologė, Vilniaus universiteto doc. dr. Dalia Čiočytė

dirbame už dyką, bet su tikslu, kad parodytume, jog Lietuvoje ir už jos ribų gyvena daug gabių žmonių, kurie turi kuo pasidalinti. Tai – radikaliai naujas požiūris į kultūrą ne kaip į vartojimo objektą ar „iš aukščiau nuleistą“ chaltūrą, o pasiėmavimo, dalijimosi, džiaugsmo teikimo objektą. Tinklalapis yra absoliučiai necenzūruojamas (t. y. priimamos įvairios nuomonės), ideologiškai neangazuotas ir su nieku nesusijęs, neafilijuotas. Tai – bendraminčių sugalvota iniciatyva, skatinianti laisvą mintį. Laukiame Jūsų atsiliepimų, o svarbiausia – tekstų visomis jų formomis. Kviečiame bendradarbiauti ir profesorius, ir studentus, ir bet ką, kam įdomi kultūra plačiaja prasme. Kalbėkite, ir būsite išklausyti. Klausykite, ir gal išgirsite. Mes ateiname radikaliai, bet be smurto, manifestų ir menkniekių.“

Vienas pirmųjų Mindaugo straipsnių apie muziką buvo tekstas apie radikaliausią muzikos stilių – „Krautroką“.

Vakaro metu kalbėjo filosofas, dėstytojas A. Dainys. Jis įvertino išskirtinę Mindaugo asmenybę, kaip filosofo, kelią, akcentavo gilių jo ryšių su tradicija („būti radikaliai šiuo atveju – tai būti ištikimam ne kažkokioms naujovėms, o giliam šaknims turinčioms tradicijoms, tradicijai.“) A. Dainys atkreipė dėmesį ir į tam

Kompozitorius Gintautas Gascevičius savo naujausią kūrinių paskyrė Mindaugui

tikras likimines Mindaugo sąsajas su labai talentingu filosofu, deja, anksti mirusiu Mindaugo disertacijos apie Mullą Sadrą vadovu prof. Algium Uždavinium. Be to, A. Dainys išsakė susižavėjimą Mindaugo muzikos tyrinėjimais, ypač unikalia studija „Lietuvos roko istorija“.

Literatūrologė, VU doc. dr. D. Čiočytė pristatė šiais metais išleistą Mindaugo knygą „Radikaliai kitoks požiūris į kultūrą“. Mokslininkė akcentavo Mindaugo ištikimybę tradicinėms vertybėms, tiesai, be kita ko, pacitavo ištrauką iš Mindaugo novelės, skirtos Broliui, kurioje Mindaugas kalba, kad svarbiausia būti teisingam, padėti kitiems („tai – tikroji dvasios aristokratija, aristokrato laikysena.“).

Žurnalo „Baltas kambarys“ redaktorė L. Masienė pasidalijo prisiminimais apie Mindaugą kaip rašytoją, mokslininką, pasidžiaugė, kad jis kasmet parašydavo vertingų šiuolaikinę, dažniausiai

alternatyvią, muziką tiriančių straipsnių „Balto kambario“ skilčiai MINDAUGO TEREMINAS. Pasirodo, mirus Mindaugui, jį pagerbiant, visus metus „Baltame kambaryje“ nebuvo skilties apie muziką.

A. Šarlauskienė, pristaciausi itin gausų ir įdomų, įvairiapusį M. Peleckio kūrybinį bei mokslinį palikimą, pasidalijo prisiminimais apie savo ryšį su juo, prisiminė Mindaugo dalyvavimą jos rengiamuose Pilaitės poezijos pavasariuose.

Vakaro pabaigoje viešai pasidalinta simbolišku Mindaugo eilėraščių KOSMOSAS YRA ČIA (BILJETAS Į VIENĄ PUSĘ):

I

--- atsisėdau į traukinį su neatžymėtu bilietu ---
 --- kelionė pas piktus vieneragių truks ilgai ---
 --- todėl nusipirkau duonos ir žaidimų ---

II

--- devintos valandos paštininkei palikau nebaigtą meilės laišką ---
 --- neužrašiau ant voko adreso ---
 --- o po laiško griuvėsiais nepasirašiau ---

III

--- konduktoriui paprašius bilieto ir pasiteiravus, po kiek žuvis ---
 --- ištiesiau duonos riekę ir padeklamavau bilieto numerį jo kalba ---
 --- sąstatas pajudėjo, o mašinistas dainavo senovinę giesmę ---

IV

--- norėjosi spėlioti, ar tai mirtis, ar sapnas, ar fantazija ---
 --- bet daina užklojo mintis mesmeriškais garsais ---
 --- senovinės arfos stygos skambėjo galvoje ir nebegirdėjau bėgių dundėjimo ---

V

--- kai baigsis kelionė, parašysiu kitą laišką ---
 --- šįkart su adresato vardu ant voko ir parašu po laiško griuvėsiais ---
 --- kai baigsis ---

Onutė Gaidamavičiūtė

PLUNGĖS BIBLIOFILŲ RENGINYS, SKIRTAS MINDAUGO PELECKIO KŪRYBINIAM PALIKIMUI

Rugsėjo 29 d. Plungės vaikų ir jaunimo bibliotekoje S. Daukanto bibliofilų klubas organizavo šviesaus atminimo kūrėjo Mindaugo Peleckio (1975-2023) jubiliejinį vakarą. Renginį

pradėjo vokalo studijos Hello“ nariai žemaitiška Jolantos Raišutienės daina „Žemaitija brongi, mes tava vaka“, nuteikdami susirinkusius ypatingai nuotaikai.

Asmeninės bibliotekos dovanojimo priėmimo-perdavimo aktą pasirašius. Iš kairės: Leonas Peleckis-Kaktavičius, Gintarė Gurevičiūtė, Gintautas Černeckis

Plungės rajono viešosios bibliotekos direktorė Gintarė Gurevičiūtė padėjo Mindaugo tėveliams už padovanotą sūnaus asmeninės bibliotekos išskirtinį knygų rinkinį. Dovanavimo-perdavimo akto trišalę sutartį pasirašė rašytojas Leonas Peleckis-Kaktavičius, S. Daukanto bibliofilų klubo vadovas Gintautas Černeckis ir bibliotekos direktorė G. Gurevičiūtė.

Susirinkusiųjų laukė įdomus netikėtumas – eilėraštis, parašytas būsimąjo rašytojo gimimo naktį. Renginio vedėjas G. Černeckis išsamiai supažindino su talentingo rašytojo ir mokslininko

biografija, pristatė kūrybos palikimą – 28 knygas, pažymėdamas, kad kūrėjui rūpėjo ne tik meninė žodžio įtaiga, originalus žodis, bet ir nonkonformistinis požiūris į literatūrą.

Literatė Irena Stražinskaitė-Glinskienė perskaitė L. Peleckio-Kaktavičiaus niekur dar neskelbtos novelės „Palikimas“, ne vieną renginio dalyvį sujaudinusios iki ašarų, ištrauką. Originalia daina pasveikino susirinkusius Liepijų mokyklos būrelis „Kurk, dainuok, improvizuok“ nariai. Ištrauką iš knygos „Vienaragis“ skaitė Plungės „Saulės“ gimnazijos devintokė Lėja Kaunaitė. Bibliofilų

Renginį pradėjo vokalo studija „Hello“

Literatė Irena Stražinskaitė-Glinskienė ir jos skaitomas „Palikimas“

*Baltajame
kambarėje – dalis
iškilnių dalyvių*

klubo narė Aistė Talijūnienė perskaitė keletą eilėraščių iš poezijos rinktinės „Testamentas“ (2025).

Renginio dalyviai supažindinti ir su kitomis Mindaugo poezijos knygomis, romanais, mokslinėmis studijomis, monografijomis, ryšiais su žymiausiais pasaulio poliglotais, kuriuos Mindaugas stengėsi sudominti lietuvių ir žemaičių kalbomis. Pažymėti įdomūs jo moksliniai tyrinėjimai, susiję su nykstančiomis kalbomis ir jų gaivinimu, senųjų kalbų studijomis, retomis, saugotinomis kalbomis, – M. Peleckis buvo vienintelis Europos rašytojas, priimtas į Tarptautinę hiperpoliglotų asociaciją.

Atskiras dėmesys skirtas 2012 m. Mindaugo įkurtai KITOKIO kultūros žurnalo „Radikalai. It“ interneto svetainei, kurioje buvo skelbiamas naujas požiūris į kultūrą, taipogi jo parengtai pirmajai Lietuvos roko istorijai – enciklopediniam 700 puslapių leidiniui („Lietuvos rokas: ištakos ir raida“), kuriame – apžvalginiai ir muzikologiniai straipsniai su žymiais muzikantais, esė,

pamąstymai, prisiminimai, daugiau kaip 1200 grupių ir muzikos kūrėjų aprašymų bei paminėjimų. Išskirtinio dėmesio nusipelnė ir mitologijos studija „Žalčiava“.

Anot G. Černeckio, Mindaugas buvo knygos žmogus, bibliofilas, labai branginęs visą gyvenimą kurtą asmeninę biblioteką. Ir jo rašytos knygų recenzijos – objektyvios, iškalbingos. Ir dar viena labai svarbi šios talentingos asmenybės savybė – Mindaugas nesusirgo žvaigždžių liga. Nuolat siekė naujų kūrybos ir žinijos horizontų. Bičiuliai prisimena jį kaip gerą, daug duodantį sielos draugą, pilną originalių sumanymų kūrėją. Idealizmas, gilus ryšys su tradicija sudarė jo asmenybės branduolį. Jam pakluso ne tik poezija ir proza, bet ir įvairūs moksliniai tyrinėjimai bei net per 20 kalbų. Pagarbą kelia įspūdingas kūrybinis palikimas, atliktų darbų apimtys, erudicija ir požiūris į gyvenimą bei kūrybą. Mindaugo nuomone, „gėris,ėjimas į gėrį – pagrindinis žmogaus gyvenimo tikslas.“

Liepijų mokyklos būrelio nariams atlikus D. Balčiūnaitės dainą „Baltas angelėlis“, renginio dalyviai pakviesti į taip vadinamą Baltąjį kambarį, kuriame moderatorius supažindino susirinkusius su Mindaugo asmeninės bibliotekos knygų rinkiniu (1410 vnt.), papildžiusiu Plungės rajono viešosios bibliotekos fondus retais, vertingais leidiniais, prieinamais plačiai visuomenei. Baltajame kambaryje dainų atlikėja D. Paulauskienė atliko dainą „Dangus tau dovanavo aukštį“ iš miuziklo „Žygimanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės legenda“.

Visą vakarą buvo juntamas ypatingas žemaitiškas nuosirdumas, jautrumas, atmosfera, kuri ir jaudina, ir suartina. O bibliofilai prisipažino, kad, kai susitinka Baltajame kambaryje, kur persikėlė talentingo kūrėjo asmeninė biblioteka, jau spėjo pajusti, jog čia apsigyveno ypatinga aura.

Baltajame kambaryje – ir jauniausio Lietuvoje knygos autoriaus nuotrauka, daryta jam rašant pirmąją knygą

Gintautas Černeckis

VYTENIO RIMKAUS VARDŲ KONFERENCIJA

Šiaulių apskrities P. Višinskio viešojoje bibliotekoje spalio 16 d. surengta pirmoji profesorius, Šiaulių miesto Garbės piliečio Vytenio Rimkaus (1930–2020) vardo konferencija „Žodžio laisvės, tiesos ir atminties kova su propaganda ir cenzūra“.

Pranešimai, skirti istorinei atminčiai ir jos vaidmeniui šiuolaikinėje kultūroje skaityti pirmojoje konferencijos dalyje. Generolo J. Žemaičio Lietuvos karo akademijos vyresnysis mokslo darbuotojas dr. Darius Juodis supažindino susirinkusius su profesoriaus archyvine byla, V. Rimkaus šeimos, ištremtos 1949 m. kovo 25 d. į Irkutsko srities Alzamajaus rajoną, istorija. Atkreiptas dėmesys į profesoriaus paliktus prisiminimus, ne tik į jo asmeninį požiūrį į tremtį, bet ir į istorinius apibendrinimus.

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto mokslininkas dr. Gediminas Petrauskas skaitė pranešimą „Sekant mirties pėdsakais: Lietuvos partizanų palaikai, atmintis ir archeologija“. Jo metu prisiminta, kaip pokaryje buvo niekinami partizanų palaikai, aptarta šiais laikais prasidėjusių ekshumacijų raida, pristatyti naujausi archeologiniai, antropologiniai tyrimai.

Šiuolaikinio meno kūrėjas, doktorantas Mindaugas Lukošaitis savo pranešimą pavadino „Menas karui, karas menui“. Jį pradėjo netradiciškai – nuo savo tėvo Vitalijaus Lukošaičio (1950–1986) vaizdinio, pažymėdamas, jog nuo vaikystės pažinojo profesorių, gerą jų šeimos draugą.

Pasibaigus pranešimams, diskutuota apie istorinę atmintį šiandien.

Šiuolaikinėms informacinėms grėsmėms skirta antroji konferencijos dalis.

Propagandos mechanizmus ir pilietinį sąmoningumą analizavo Vilniaus universiteto doc. dr. Nerijus Maliukevičius, Vakarų žvalgybos istoriją ir kultūrą apžvelgė VU lektorius dr. Bernardas Gailius, civilinei gynybai savo pasisakymą paskyrė dr. Egidijus Papečkys. Diskusijos skirtos informaciniams karams ir pilietiniam atsparumui.

Profesoriui buvo skirta ir bibliotekoje veikusi ekslibrisų paroda „Knygos ženklų pažymėtas gyvenimas“.

V. Rimkaus vardo konferenciją planuojama rengti kas dveji metai.

„Varpų“ inf.

Varpai-2026 (50): Literatūros almanachas / Vyr. red. L. Peleckis-Kaktavičius.
Leidžiamas nuo 1943. Leidimas atnaujintas 1989.
2026. – 240 p., 71 iliustr. Bibliogr. išnašose.

ISSN 1392-0669

Nuotraukos ir reprodukcijos:

iš Alfonso BUKONTO (74(3), 75(2),
Ramutės DAMULIENĖS (238),
iš Augustino DAINIO asmeninio archyvo (63),
Ričardo DICHAVIČIAUS (52, 53, 54, 55(4), 56(4), 57, 58(2), 59(4), 60(3), 61, 137, 169),
Onutės GAIDAMAVIČIŪTĖS (107),
Audriaus LUKAUSKO (72),
Algirdo MUSNECKIO (209),
Sauliaus NARKAUS (237(2, 3), 239),
Aleksandro OSTAŠENKOVO (214, 215(2), 218, 220, 221(2), 222, 223, 224, 225, 226),
iš Leono PELECKIO-KAKTAVIČIAUS asmeninio archyvo (91, 211, 229),
Audronės PETREIKĖS (237(1),
Kęstučio PULOKO (235(2),
iš Dalios STAPONKUTĖS asmeninio archyvo (8, 33, 34, 35(2), 36, 38(2), 40, 41, 43, 45, 46, 49),
Vytauto ŠIMKŪNO (70),
iš Rimanto VANAGO asmeninio archyvo (81).

Maketavo Linas JANONIS.

Pirmajame viršelyje – *Rimantas Dichavičius. Varpas. 2025*

Ketvirtajame viršelyje – *Rimantas Dichavičius. Jaunystė. 1966*

Rankraščių, pasiūlymų, atsiliepimų laukiame adresu: varpai@splius.lt Internetinis psl.:
www.radikaliai.lt/varpai Už savo teiginius atsako autorius. Spausdino UAB „Saulės
Titnagas“, Vasario 16-osios g. 52, Šiauliai. Už spausdinimo kokybę atsako spaustuvė.

VARPAI-2026 (50). Literary almanac in Lithuanian appearing since 1943.
Editor-in-chief Leonas Peleckis-Kaktavičius.